شىنجاڭ
تاريخ ماتىريالىرى

6

جۇڭگو خەلق سىياسى مەسلىھەت كېڭىشى ش ئۇ ئا ر كومىتېتى
تاريخ ماتىريالىلار تەتقىقات ھەيئىتى

شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى

مۇندەرىجە

شىك شىسەينىك شىنجاڭدىكى ھوكۇمرانلىغى ... جۇدۇڭجياۋ ... 1
(خ. تومۇر تەرجىمىسى)
شىنجاڭ چېگرا ئىشلار باشقارمىسىنىڭ قۇرۇلۇشى ۋە ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇشى ..... لى گوچىك ... 129
(ئەبەيدۇللا باستى تەرجىمىسى)
يولداش دۇچۇڭيۇەننى ئەسلەيمىز ..... گاۋ چۇڭمىن ... 154
(ئادىل ئەخمەت تەرجىمىسى)
جاڭ پىيىۋەن بىلەن ماجۇڭيىڭ بىرلىشىپ شىك شىسەيگە قارشى تۇرۇش ۋە مەغلۇپ بولۇشنىڭ ئوتمۇشى ..... چىك فىڭ ... 187
(ئەبەيدۇللا باستى تەرجىمىسى)
شىك شىسەي بىلەن ماجۇڭيىنىڭ سوھبىتى توغرىسىدا ..... ۋۇئەيچىن ... 205
(خ. تومۇر تەرجىمىسى)
يولۋاسنىڭ قۇمۇل گارنىزون سىلىڭلىغىنى قولغا كەلتۈرۈش جەريانى ..... ليۇ يۇڭلىڭ ... 227
(رىسالەت تەرجىمىسى)
تارىخىي پاكىتلار ئارقىلىق مىللەتلەر ئىتتىپاقىغا بىر نەزەر ..... خېۋىر تومۇر ... 239

قورچاق ئاتلىق 5 - دىۋىزىيەنىڭ ھەقىقەتكە قايتىش جەر-
يانى توغرىسىدا ئازغىنە ئەسلىمە ... خەن يۈۋېن ... 256
(رىسالەت تەرجىمىسى)
شىنجاڭ ھەقىقەتكە ئوتۇشتىن ئاۋالقى «شىنجاڭ گېـ-
زىتى» ..... چىڭ چۈەنچۈ ... 266
(ئابلىمىت تەرجىمىسى)
شىنجاڭ كان ئىشلىرىغا ئائىت ئىككى ئىش توغرىسىدا
ئەسلىمە ..... پەن زوخۈەن ... 282
شىنجاڭدا قۇرۇلغان فۇمىن توقۇمىچىلىق شىركىتىنىڭ جەريانى
..... پەن زوخۈەن ... 292

شىڭشىسەينىڭ شىنجاڭدىكى ھوكۇمرانلىغى

جۇدۇڭجياۋ يېزىپ قالدۇرغان ماقالا

تەھرىردىن: بۇ ماقالا جۇدۇڭجياۋ تەرىپىدىن يېزىلغان «شىنجاڭدىكى ئون يىل» سەرلەۋھىلىك ماقالىنىڭ ئالدىنقى قىسمى بولۇپ، 1947 - يىلى يازدا يېزىلىپ 1948 - يىلى قىشتا تاماملانغان. مەدەنىيەت زور ئىنقىلاۋىدىن ئىلگىرى نەشر قىلىنغان بولسىمۇ، ئېلان قىلىنمىغان ئىدى. بىز بۇ ماقالىدا قىسمەن مۇھاكىمىلەرنى قىسقارتىپ ھەقىقى بايانلارنى قالدۇرۇدۇق. ماقالىدىكى ماتىرىيالىلارنىڭ ئوچۇق - ئاشكارا قىلىشقا مۇۋاپىق بولمىغانلىرىدىن باشقا قىسمىلىرى ئومۇمەن ئېيتقاندا ھەقىقى پاكىتلاردىن ئىبارەت. بونىڭدىن شىڭشىسەينىڭ شىنجاڭدىكى ھوكۇمرانلىغىنى ۋە ئۇنىڭ مۇستەبىتلىگىنى كورۇۋالغىلى بولىدۇ. ماقالىدىكى ماۋزۇلار تەھرىر تەرىپىدىن قويۇلدى.

ئاپتورنىڭ ئەسلى ئىسمى، جۇچۇنخۇي، شىڭشىسەي ھوكۇمرانلىغىنىڭ دەسلەپكى مەزگىللىرىدە شىنجاڭغا كېلىپ «شىنجاڭ گېزىتى» دە تەھرىر، ئالتاي گېزىت ئىدارىسىغا مۇدىر بولغان. كېيىن شىڭشىسەي تەرىپىدىن قولغا ئېلىنغان، تۇرمىدىن چىقىپ شىنجاڭ ساقچى باشقارمىسىدا خىزمەت قىلغان

پۇرسەتتە، كوپلىگەن ماتىرىياللارغا ئىگە بولۇپ، لەنجۇغا قايتىقاندىن كېيىن رەتلەپ يېزىشقا باشلىدى. «شىنجاڭدىكى ئون يىل» سەرلەۋھىلىك ماقالا ئۇنىڭ يېزىپ قالدۇرغان ماقالىلىرىدىن بىرسى. كېيىنكى قىسمىدا ئۇۋچ ۋىلايەت ئىنقىلاۋىغا دائىر ماتىرىياللار بايان قىلىنىدۇ. بىز بۇ جەھەتتىكى ماتىرىياللارنى داۋاملىق نەشر قىلماقچىمىز.

قالايمىقان يىللاردا

(مىنگۇنىڭ 22 - 1933 - يىلى ئورۇمچىدىكى 12 - ئاپ-
رىل ئۇزگىرىشى، پۇرسەتپەرەست شىڭشىسەيگە پۈتۈن شىنجاڭ-
نىڭ ھوكۇمرانلىغىنى قولغا كىرگۈزىدىغان ئوبدان پۇرسەت
يارىتىپ بەردى.

شىڭشىسەي لياۋنىڭ ئولكىسى، كەيىۋەن ناھىيىسىدە
دىخان ئائىلىسىدىن كېلىپ چىققان. ياپونىيە قورۇقلۇق ئار-
مىيە ئالى مەكتىۋىدە ئوقۇش پۈتتۈرۈپ ۋەتەنگە قايتقاندىن
كېيىن، جياڭ جيېشى قىسىملىرىدا ھەربى مەسلىھەتچى (سەنمۇ)
ۋە ئورۇش قىلىش بولۇمىدە كېچاكلىق خىزمەتلەردە بولدى.
بۇ ئىشلاردا ئانچە چوڭ ئىستىقبال يوق دەپ چېگرا رايونلارغا
بېرىپ چوڭراق ئىش قىلىشنى ئويلاپ يۇرگەن پەيتتە، يەنى
1930 - يىلى پىڭ شياۋشەن دىگەن كىشى نەنجىڭدىكى شىنجاڭ ۋەكىلى
لۇشياۋزۇغا تونۇشتۇرغاندىن كېيىن. شۇيىلى كۇزدە شىڭ شىسەي
سىبىرىيە يولى ئارقىلىق شىنجاڭغا كەلدى. جىن شۇرېن ئۇنى
مۇھىم ئىشلارغا قويمىغاچقا، ئۇ، شىنجاڭغا كەلگەن-
لىگىگە پۇشايمان قىلدى. 1931 - يىلى قۇمۇلدا ۋەقە چىققىنى.
شىڭشىسەي شۇپۇرسەتتە شىنجاڭ بويىچە كاتتا ھەربى باشلىق
بولۇپ قالدى. سەنمۇلۇقتىن سەنمۇجاڭ بولدى. ئەڭ ئاخىرىدا
زۇڭ زىخۇي (باش قوماندان) بولۇپ ھەر قايسى جايلاردىكى

ئۇرۇشلاردانەتىجە كورسىتىشكە باشلىدى. شىك شىسەي قول ئاسـ
تىـدىكى ئەسكەرلەرگەكەك بولۇپ ئۇلارنىك ئىشەنچىسىگە ئىگە بولدى.
"12 - ئاپرىل ئۇزگىرىشى" بولغاندا ئۇرۇمچى ئەتراپىدا تۇرغان
شىك شىسەي ۋەزىيەت تەرەققىياتىغا دىققەت قىلدى.

"12 - ئاپرىل ئۇزگىرىشى" بولغاندا شىمالىي شىنجاڭدا
ئەمىلىي ھەربى كۈچكە ئىگە سەردارلار: غۇلجىدىكى جاك
پىيىۋەن، ئالتايدىكى ۋېي جىڭگو، سانجىدىكى چىك پىڭشيۇ، ئۇرۇمـ
چى ئەتراپىدىكى شىك شىسەي قاتارلىقلار ئىدى. "12 - ئاپرىل"
ئۇزگىرىشىنى قوزغىغانلار جۇڭگو تەۋەلىگىگە ئوتكەن ئاق ئورۇس
ئەسكەرلىرىگە تايانغان ئىدى. شەرقىي شىمالدىن كەلگەن ئەسـ
كەرلەر ئۇرۇمچىدە مېھمان سۈپىتىدە تۇراتتى. ئۇزگىرىش قوزـ
غىغانلار قورال - ياراق جەھەتتە ناچار بولغانلىقتىن، ئەمـ
لىي كۈچى بار قىسىملارنىك ھىسداشلىغىنى قولغا كەلتۈرۈشكە
توغرا كەلدى. قوزغىلاڭچىلار ئۇزگىرىش قىلغان كېچىسى ئامانـ
لىقنى قوغداش كومىتېتى نامىدىن جەنۇپ ۋە شىمالىي شىنـ
جاڭدىكى قىسىملارغا تېلېگىراممىا يوللاپ ئۇقتۇرۇش قىلغاندىن
تاشقىرى، 13 - كۈنى چىك جۇك ۋە باپپىنگورتلار بىرىپ شىك
شىسەينى شەھەرگە كىرىشكە تەكلىپ قىلدى. شىك شىسەي پۇر-
سەتنى قولدىن بەرمەي، ئالدى بىلەن باپپىنگورتنى قولغا كەلـ
تۈرۈپ، 14 - كۈنى مۇھاپىزەتچىلىرى بىلەن شەھەرگە كىرىپ
ئولكىلىك پىرقىدە ئېچىلغان ئامانلىق قوغداش كومىتېتىنىك
يىغىنىغا قاتناشتى. يىغىندا باپپىنگورت قاتارلىق ئاق ئورۇس
باشلىقلار: "شىنجاڭ ۋەزىيىتى مۇقىم ئەمەس، زۇك زىخۇي

شىك شىسىەي ھەربى جەھەتتە بىر قانچە يىل باشقۇرسۇن، ئۇنىڭ كورسەتكەن خىزمەتلىرىنى نەزەرگە ئېلىپ ۋاقىتلىق دۇبەنلىككە سايلايلى. قوزغىلاڭ كېچىسى قۇرۇلغان ھەربى كومىتېت ئەمەلدىن قالسۇن" دەپ تەكلىپ بەردى. شەرقىي شىمال ئارمىيىسىنىڭ ھەربى باشلىقلىرى ئىچىدە خېلى باتۇر پىدائىلار بار بولسىمۇ، لېكىن ۋاقىتلىق ھەربى كومىتېت باشلىغى جىڭ رۇئچېڭنىڭ سىياسى قارا نىيىتى بولمىغانلىقتىن ئىچكى ئولكىلەرگە بالدۇرراق قايتىپ كېتىشنى كۆزلەيتتى. شۇڭا، ئۇ رۇننى ئۆزلۈكىدىن شىڭشىسەيگە ئوتۇنۇپ بېرىش ئىپادىسىنى بىلدۈردى ھەمدە شىڭشىسەينى يۇرتداش ئىكەنلىگى، بىزنىڭ ئىچكى ئولكىلەرگە قايتىپ كېتىشىمىزگە ياردەم قىلىشىنى ئۈمىت قىلىمىزدىدى. ئامانلىق قوغداش كومىتېتىنىڭ ئەزالىرىدىن مەسىلەن، چىڭ جۇڭ قاتارلىقلار مەزكۇر ئورۇنغا قىزىققان بولسىمۇ، ئەمما ئىناۋەتتى شىڭ شىسەيچىلىك بولمىغاچقا ۋاقىتنىچە بېسىلىپ قالدى. شۇنىڭ بىلەن شىڭ شىسەي ۋاقىتلىق دۇبەن بولدى. لىيۇۋېنلۇڭ ۋاقىتلىق رەئىس (جۇشى) لىككە تەيىنلەندى. ئامانلىقنى قوغداش كومىتېتى نامىدىن مەركەزگە تېلېگىراممىلار يوللاندى.

شىڭ شىسەينىڭ ھاكىمىيەت بېشىغا چىققان كۈنى ماجۇڭيىڭنىڭ 2 - قېتىم شىنجاڭغا كىرگەن كۈنىگە توغرا كەلدى. ماجۇڭيىڭنىڭ ئەسلى ئىسمى مابۇيىڭ، مابۇفاڭ بىلەن بىر نەۋرە، ئېيتىشلارغا قارىغاندا ماجۇڭيىڭ كىچىك ۋاقتىدىلا شوخ ۋە يۇرىگى چوڭ، شۇنىڭدەك سىياسى كوز قاراش ۋە ھەربى

لايا قەتكە ئىگە ئىدى. ئۇنىڭ مەسلىھەتچىلىرىنىڭ تولىسى جۇڭ گو گۇڭچەندا ئاڭ تەرەپتىن كېلىپ قالغان كىشىلەر ئىدى. قۇمۇلدىكى مىللىي قىرغىنچىلىقنى توساپ، يەرلىك ئەمەلدارلارغا ياخشى مۇئامىلە قىلدى. ئۇلار قۇمۇلدىكى ۋاقتىدىلا، ئۇرۇمچىدە ئۆزگىرىش بولغانلىغىنى ئاڭلاپ يەتتە قۇدۇق تەرەپكە جىددى ئىلگىرىلىدى. يول بويى توسقۇنلۇققا ئانچە ئۇچرىماستىن چىتەيگە يېتىپ كەلدى. چىتەينى ساقلاۋاتقان لىخەيرۇ قىسىملىرىدا قورال - ياراق خىل بولۇپ، بىر باتالىيون ئاق ئورۇس ئەسكەرلىرى بىلەن بىرلىكتە شەھەرنى قاتتىق مۇداپىئە قىلىۋاتاتتى. ئەمما ماجۇڭيىڭ قىسىملىرى شىددەتلىك ھۇجۇم قىلىپ 2 - كۈنى شەھەرنى ئىشغال قىلدى. بۇ جەڭدە ماجۇڭيىڭنىڭ ئىنىسى ماجۇڭجې ئۆلدى. ماجۇڭيىڭ قىسىملىرى شەھەرگە كىرگەندىن كېيىن تەرتىپ-ئىنتىزامغا رىئايە قىلدى. مىللەتلەر ئوتتۇرىسى تىنچ بولدى. جەمىسار ناھىيىسىدىكى قىسىملارمۇ تەسلىم بولدى.

ماجۇڭيىڭنىڭ 2 - قېتىم شىنجاڭغا كەلگەنلىگىنى ئىولكە تەرەپ خەۋەر تاپمىغان ئىدى. ئۇلار مورى ناھىيىسىنى ئىشغال قىلغاندىن كېيىنلا، بۇ خەۋەر ئۇرۇمچىگە ئاڭلاندى. ماجۇڭيىڭ قىسىملىرىنىڭ كۈچلۈكلىگىنى چۈشەنگەن شىڭشىسەي، 5 - ئاينىڭ 26 - كۈنى شەرقىي شىمال ئارمىيىسى، ئىولكە قىسىملىرى ۋە ئاق ئورۇس ئەسكەرلىرى بولۇپ 5 مىڭ كىشىلىك قوشۇننى باشلاپ چىتەيي بىلەن مورى ئارىلىغىدىكى سەنتەيگە كەلدى. چىتەينىڭ قولدىن كەتكەنلىگىنى ئاڭلىغان شىڭشىسەي ئۇرۇمچىدە بىرەر ئۆزگىرىش بولۇپ قېلىشىدىن ئەنسىرەپ ئۆزى

ماشىنىغا ئولتۇرۇپ ئۇرۇمچىگە قايتتى. ئەسكەرلەرمۇ ئارقىمۇ-ئارقا چىكىندى، شۇ ۋاقىتتا ئالدىنقى سەپنىڭ غەلىبىسىنى مەركىزىي شەھەرگە يېتىدىغان خەۋپكە سىلىشتۇرغاندا، ئانچە مۇھىم ھىساپلانمايتتى. شىڭشىسەي ۋاقىتنى قولغا كەلتۈرۈش ئۈچۈن، جاۋگولياڭ (خۇيزۇ)، خۇسەيىن باي (تاتار)، مەنسۇر (ئۇيغۇر)، تۇڭباۋ (شۇۋە)، ۋۇئەيجىن (خەنزۇ) قاتارلىقلارنى مىللەتلەر بىرلەشمىسى نامىدىن ۋەكىل قىلىپ ماجۇڭىيىڭ بىلەن سوھبەت ئوتكۇزۇش ئۈچۈن چىتەيگە ئەۋەتتى. بۇ ۋەكىللەر 6 - ئاينىڭ 1 - كۈنى مىللەتلەر بىرلەشمە ئۇيۇشمىسى ۋە شەرقىي شىمال ئارمىيىسى باشلىقلىرى نامىدىن ماجۇڭىيىڭغا خەت يېزىپ ئۇرۇمچىدىن يولغا چىقتى، ئولكە تەرەپ ۋەكىل كەتكەنلىگىنى تىلىگىراما ئارقىلىق ئۇقتۇرغاندا، ماجۇڭىيىڭ قارشى ئالىمەن دەپ جاۋاپ قايتۇردى ھەمدە ۋەكىل تەيىنلەپ جىمىساردا كۈتۈۋالماقچى بولدى. 6 - ئاينىڭ 4 - كۈنى ۋەكىللەر چىتەيگە يېتىپ باردى. بۇ ۋەكىللەرنىڭ تېچلىقنى تەشەببۇس قىلىشتىن باشقا قارار ماقۇللاش ھوقۇقى يوق ئىدى. ماجۇڭىيىڭ سىياسى تەلىم - تەربىيە باشقارمىسىنىڭ باشلىغى مابوچىڭنى ۋەكىل قىلىپ 7 - كۈنى ئولكە ۋەكىللىرىگە قوشۇپ ئۇرۇمچىگە ماڭدۇردى. 8 - كۈنى ئۇلار شىڭشىسەي بىلەن تەنپەن ئوتكۇزدى. ماجۇڭىيىڭ، شىڭشىسەي رەئىس بولسۇن، ماجۇڭىيىڭ دۇبەن بولسۇن دىگەن پىكىرنى تەشەببۇس قىلدى. شىڭشىسەي ماجۇڭىيىڭنى جەنۇبىي شىنجاڭغا زۇڭ سىلىڭ (باش قوماندان) بولسۇن دىگەن شەرتنى قويدى.

ماجۇگىيىك پۇتۇن شىنجاڭنىڭ ھوقۇقىنى قولغا كەلتۈرۈشنى ئويلايتتى. شىڭشىسەي تەڭ باراۋەر بۇلۇشۇشنى تەشەببۇس قىلاتتى، بۇ ئىككى تەرەپنىڭ تەشەببۇسىدا ئارىلىق يىراق بولۇپ قالماقتا ماباوچىڭ چىتەيگە قايتىپ يولىيورۇق سوراپ ئاندىن سوھبەتلەشمەكچى بولۇپ 10 - چىسلا يولغا چىقماقچى بولۇۋاتقاندا، مەركەزنىڭ ھال سوراش ئەلچىسى خۇاڭ مۇسۇڭ ئايرۇپىلان بىلەن ئۇرۇمچىگە يېتىپ كەلدى. خۇاڭ، چىتەيھاۋا بوشلۇغىدىن ئوتۇپ كېتىۋېتىپ ماجۇگىيىك قىسىملىرىنى ئىلگىرىلەشتىن توساپ بۇيرۇق چۈشۈردى. خۇاڭنىڭ ئۇرۇمچىگە كېلىشى ماجۇگىيىڭنىڭ سىياسى جەھەتتە قارار چىقىرىشىغا پايدىسىز ئىدى. شۇڭا ئۇ، قوشۇنلىرىنى فۇكاڭ تەرەپكە ماڭدۇردى، شىڭشىسەي بۇنىڭدىن خەۋەر تېپىپ بۇ ھەم فۇكاڭغا ئەسكەر ماڭدۇردى، 6 - ئاينىڭ 14-كۈنى ھەر ئىككى تەرەپ قوشۇنلىرى زىمىچۇەنزىدە ئۇچراشىپ ئۇرۇش قىلدى. دەسلەپتە ماجۇگىيىڭ قىسىملىرى ئۈستۈن كېلىپ كېچىسى شىڭشىسەي ئەسكەرلىرىنىڭ جەڭگاھىدىن ئوتۇپ كەتكەن ئىدى. بىراق يامغۇر يېغىپ قاتتىق جۇدۇن بولغانلىقتىن يالاڭ كىيىنگەن ماجۇگىيىڭ ئەسكەرلىرى بەرداشلىق بېرەلمىدى، قوشۇنلار ئارا ئالاقە ئۈزۈلدى. بۇ پەيتتە شىڭشىسەي ئەسكەرلىرى قايتۇرما ھۇجۇمغا ئوتۇپ جىمىسارنى قايتۇرۇۋالدى. ماجۇگىيىڭ قىسىملىرى تۈرپانغا چېكىنىدى، ئولكە ئەسكەرلىرى چىتەي ناھىيىسىنىمۇ ئىشغال قىلدى.

12 - ئاپرىل ئۇزگىرىشىدىن كېيىن، ئۇرۇمچى ۋەزىيىتى

ئىنتايىن مۇرەككەپلەشتى: (1) سىياسى ئۆزگىرىشنى قوزغىغۇچىلاردىن چىكىجۇك، لىتيەنشاۋلار، شىكشىسەيدىن ئەسكەر تارتىشنى تەلەپ قىلغان بولسىمۇ، ئالدىنقىسى ئۆزىنى مەزكۇر باتالىيوننىڭ سەنمۇجاڭى دەپ ھىساپلىسا، كېيىنكىسى ئۆزىنى ئاۋىئاتسىيە باشقارمىسىنىڭ باشلىغى دەپ ھىساپلايتتى. تاۋ-مىڭيۈي گەرچە قەلەم ئەھلى بولسىمۇ، ئەمىلىي ھوقۇق تۇتۇشنى ئويلايتتى، نەتىجىدە ئولكىلىك ھوكۇمەتنىڭ باش كاتىۋى بولالىدى. بۇ ئۇچ كىشى ئومۇمەن خاتىرجەم ئەمەس ئىدى. 4- ئاينىڭ ئاخىرلىرىدا چىك جۇك موسكۋاغا كەتتى. تاۋمىڭيۈي نەنجىڭگە باردى. بۇ ئىككى كىشى ئۆزگىرىش ئەھۋالىنى دوكلات قىلىمىز دەپ داۋراك سالغان بولسىمۇ، ئەمىلىيەتتە مەركەزنىڭ شىكشىسەي بىلەن لىيۇۋېنلۇكنى ۋەزىپىدىن قالدۇرۇشنى تەلەپ قىلدى، دىمەك بۇلار ئۆز مەنپەئەتى ئۈچۈن ھەركەت قىلىشقا كەلگەن ئىدى. خۇاڭ مۇسۇڭ ئۇرۇمچىگە كەلگەندىن كېيىن، ئۇلارمۇ قايتىپ كېلىپ خۇاڭنى ئوراۋېلىشتى؛ (2) سىياسى ئۆزگىرىش بولۇپ بىرەر ئايدىن كېيىن تاربىاغاتاي ئارقىلىق كەلگەن شەرقىي شىمال ئارمىيىسى ئىلگىر - كېيىن بولۇپ ئۇرۇمچىگە يېتىپ كەلدى. بۇلارنىڭ تەركىۋىدە مۇنتىزىم ئەسكەرلەر، پىدائى قوشۇنلار بولۇپ، فەنخاۋسى مۇرەككەپ، ئادەملىرى تەكشى ئەمەس، ھەرقايسىسى ئۆز ئالدىغا بولغانلىقتىن، ئۇلارنى بىرلەشتۈرۈش قىيىن ئىدى؛ (3) يەرلىك كىشىلەرنىڭ گۇرۇھى كوپ ئىدى. بولۇپمۇ جىنشۇرىن دەۋرىدىكى يۇقۇرى دەرىجىلىك ئەمەلدارلار، شىكشىسەينىڭ ھاكىمىيەتىنى

ئىگە للىۋالغانلىقىغا تەن بەرمەي، شىك شىسەي مەغلۇپ بولىدۇ، دەپ بىر مەۋقەگە كەلمىگەن ئىدى. شۇڭا بىرقانچىسى ئىلىددىكى جاڭ پېيىۋەن بىلەن بىر نەپەستە بولدى، بەزىلىرى خۇاڭ مۇسۇڭ بىلەن قويۇق مۇناسىۋەت قىلىشتى؛ (4) ئاق ئوروسلار بالدۇرراق تېچىلىقنى قولغا كەلتۈرۈشنى مەقسەت قىلىپ ئوزگىرىشكە قاتناشقان ئىدى. ئۇنداق بولمىغاندائۇلار چەتئەل كۈچلىرى بىلەن بىرلىشىپ سوۋېتكە قارشى ئارقا سەپ تەشكىل قىلىشقا ئورۇناتتى. دىمەك ئۇلار ئوزمەنپەئەتىنى كوزلىگەن ئىدى؛ (5) جىن شۇرېن دەۋرىدىكى سىياسى مەيدان ئىنتايىن چىرىكلەشكەن ئىدى. شۇڭا سىياسى ئوزگىرىش ئارقىلىق بىر قىسىم باشلىقلارنى يوتكەپ تاشلىدى. مەمۇرىيەت جەھەتتە بىر مەزگىل ئوزئىز بىغاچۇشە لىمىدى. 4- ئاينىڭ ئاخىرلىرى ئالتاي ۋالىسى ۋېي جىڭگو خىزمىتىنى تاشلاپ ئۇرۇمچىگە قېچىپ كېلىپ پۇتۇن ۋىلايەتنىڭ قالايمىقان بولۇشىغا سەۋەپ بولدى. 6 - ئايدا ماجۇڭىيىڭ قىسىملىرىدىن ماخىيىڭ ئالتايدىن چوچەككە ھۇجۇم قىلدى. دىمەك شىمالىي شىنجاڭمۇ خۇددى جەنۇبىي شىنجاڭغا ئوخشاشلا 12 - ئاپرېل ئوزگىرىشىدىن كېيىنكى يېڭى قۇرۇلغان ھاكىمىيەتتىن ئەنسىرەشكە باشلىدى.

زىمىچۇەنزىدىكى بىر ئۇرۇشتا شىك شىسەيىنىڭ ئابرويى تىكلەندى. ئۇرۇش غەلىبىسىنىڭ تەنتەنە ساداسى بىلەن 6 - ئاينىڭ 25 - كۈنى ئۇرۇمچىگە قايتىپ كېلىپ 26 - كۈنى دۇڭخۇا يۈەندە ۋاقىتلىق جىددى يىغىن چاقىردى. بۇيىغىندا چىڭجۇڭ، تاۋمىڭيۇي، لىشياۋتەنلەرنى قولغا ئېلىپ ھويلا ئىـ

چىدىلا ئېتىپ تاشلاپ ئاندىن ئۇلارنىڭ جىنايىتىنى ئېلان قىلـ
دى. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا ئوزى خىزمەتتىن ئىستىپا بېـ
رىپ، ئەسكەر تارتىپ چوچەككە باردىغانلىغىنى ئېيىتتى.
بۇخىل قورقۇنۇچلۇق شارائىتتا قانداق قىلىشنى بىلىمىگەن
ليۇۋېنلۇگمۇ جۇشىلىقتىن ئىستىپا بەرمەكچى بولدى. يىغىنغا
قاتناشقۇچىلار ئۇلارغا يېلىندى ھەمدە خۇاڭ مۇسۇگدىن مەر-
كەزگە دەرھال تېلېگىراممىا يوللاپ دۇبەنلىك توزۇمىنى ئوزگەرتـ
مەسلىكنى تەلەپ قىلدى. چۇنكى خۇاڭ مۇسۇك كېلىپ دۇبەنلىك
توزۇمىنى ھەربى ھەيئەت توزۇمىگە ئوزگەرتكەن ئىدى. بۇ ئىشقا
شىك شىسەي نارازى ئىدى. دۇبەنلىك توزۇم قايتا ئەسلىگە كەلـ
تۇرۇلگەندىن كېيىن، شىك، ليۇلار ئوز خىزمىتىگە چۇشۇپ،
چىك، لى، تاۋ قاتارلىق 3 كىشىنىڭ بىر تەرەپ قىلىنىش ئەھـ
ۋالىنى مەركەزگە مەلۇم قىلدى ھەمدە مەركەزدىن چېك لىفۇ،
پىك شياۋشەن، ليۇگۇاڭ، جاڭ فىگجۇ قاتارلىق 4 كىشىدىن
سىرسى كېلىپ تەكشۇرۇش يۇرگۇزۇشنى تەلەپ قىلدى.

ياڭ، جىن دەۋرلىرىدە، مەملىكەتنىڭ ھەر قايسى ئولكـ
لىرىدە مىللىتارىستلارنىڭ قالايىمىقان ئۇرۇش قىلىشى داۋامىدا
تاكى 1929 - يىلى پۈتۈن مەملىكەت بىرلىككە كەلگەنلىگىنى
ئېلان قىلغانغا قەدەر مەركەزنىڭ ئەمىلىي كۇچى شىنجاڭغا يېـ
تىپ كەلمىگەن ئىدى. 12 - ئاپرېل ئوزگىرىشى ياخشى پۇرسەت
بولدى دەپ چۇشەنگەن مەركەز، پۇرسەتتىن پايدىلىنىپ، شىنـ
جاڭنى قولغا كىرگۇزۇش ئۈچۈن ھال سوراش ئەلچىسى نامى
بىلەن خۇاڭ مۇسۇكنى ئۇرۇمچىگە ئەۋەتتى. خۇاڭ ئۇرۇمچىگە

كەلگەن ۋاقىتتا، شىڭشىسەي بىلەن ماجۇڭيىڭ قىسىملىرى دەل ئۇرۇشۇۋاتقان پەيت بولغاچقا، ئۇنىڭ بۇيرۇغى ۋە نەسىھەتلىرى كارغا كەلمىدى. ئۇرۇمچىدە ھال سوراش مەھكىمىسى قۇرغان خۇاڭ مۇسۇڭ، سىياسى جەھەتتە پىلان تۈزۈپ يەرلىك مەمۇرى، ھەربى كىشىلەر بىلەن كورۇشتى، جاڭ پىيىۋەن بىلەن پىكىر ئالماشتۇردى. 6 كىشىلىك ۋەكىل ئۈيۈشتۈرۈپ جەنۇبىي شىنجاڭغا ئەۋەتتى. خۇاڭنىڭ بۇ ئىشلىرى شىڭ شىسەيگە قارىتا قورقۇنچ سېلىش ئىدى. شىڭشىسەي شىنجاڭغا مەركەزنىڭ تەسىرى كىرىشنى خالىمايتتى، خۇاڭ مۇسۇڭ يەنە دۇبەنلىك تۈزۈمىنى ھەربى ھەيئەت تۈزۈمىگە ئوزگەرتىش ۋە شىنجاڭنى قانداق كونتۇرۇل قىلىش توغرىسىدا مەخپىي تىلىگرامملار ئەۋەتتى، بۇ ئەھۋاللارنى شىڭشىسەي بىلىپ تۇراتتى. شۇڭا ئۇ، ئالدى بىلەن ئادەملەرنىڭ يۇرىگىنى مۇجۇپ تاشلاش چارىسىنى كورۇپ، زىمىچۇەنزىدىكى غەلىبىنى قولغا كەلتۈرگەن ھەيۋىسى بىلەن كېلىپ ئۇچ كىشىگە ئولۇم جازاسى بەردى. بۇ خۇاڭمۇسۇڭغا بېرىلگەن سىگنال، شۇنداقلا ئىككىلىنىپ تۇرغانلارغا بېرىلگەن بىشارەت ئىدى. خۇاڭ ئوز پىلانىنى ئىشقا ئاشۇرالماي 7 - ئاينىڭ 21 - كۇنى قايتىپ كېتىشكە مەجبۇر بولدى.

1933 - يىلى 7 - ئايدىن 9 - ئايغا قەدەر شىڭشىسەي بىلەن ماجۇڭيىڭ شەكلەن تېچلىق سوھبىتى يۇرگۇزۇپ ئەمىلىيەتتە ئۇرۇشقا تەييارلىق قىلدى. شىڭشىسەي ھاكىمىيەتنى قولغا كىرگۇزۇۋالغاندىن كېيىن ھەممە مىللەت ھوقوقتا باراۋەر، دىنىي ئېتىقات ئەركىنلىگى قاتارلىق شوئارلارنى جار سېلىپ ئۇرۇمچىدە

دىكى بىر قىسىم ئۇيغۇر، خۇيزۇلارنى ئوزىگە تارتتى ۋە بۇ كىشىلەر ئارقىلىق نەنسەندە تۇرۇۋالغان ماشىنىڭ قىسىملىرىنى پارچىلاپ، ئىچكى جەھەتتە ئۇلارنى ئوز ئارا ئۇرۇش - تالاش قىلدۇرۇشقا ئۇرۇندى. مەسىلەن، مادىشىيا كۆنىڭ ماچۇەنلونى زەخىملەندۇرۇپ يېڭى ھوكۇمەت تەرەپكە ئوتكەنلىگى بۇنىڭغا مىسال بولالايدۇ. يەنە بىر تەرەپتىن ماجۇگىيىڭ بىلەن خوجانىياز ھاجىنىڭ ئوتتۇرىسىنى بۇزۇشقا ئۇرۇندى. نەتىجىدە خوجانىياز ھاجى ماجۇگىيىڭ قىسىملىرىغا ھۇجۇم قىلىپ يېڭىھوكۇمەت (شىڭشىسەي ھوكۇمىتى) بىلەن بىرلەشتى. ماجۇگىيىڭ زىمىچۇەنزىدە يېڭىلگەندىن كېيىن خوجا نىياز ھاجى قىسىملىرى ئارقايولنى توساپ قويامدىكىن دەيدىغان ئەندىشە بىلەن چىتەينى تاشلاپ تۇرپانغا قاچتى، تۇرپان، پىچان، توخسۇن 3 ناھىيىنى ئىگەللەپ ئەسكەر تەربىيىلىدى ۋە ماددى ئەشيا تەييارلىدى ھەمدە غۇلجىدىكى جاڭ پېيىۋەن بىلەن بىرلىشىپ ئۇرۇمچىگە ھۇجۇم قىلىش توغرىسىدا توختام قىلىشتى. 8 - ئايدا ماجۇگىيىڭ ئۇرۇمچىگە ئۇچ نەپەر ۋەكىل ئەۋەتىپ يەنە تىپچىلىق سوھبىتى ئوتكۇزمەكچى بولدى. شىڭشىسەي ۋۇجاۋشۇن، لەنيەنتاۋ (خۇيزۇ)لارنى ماجۇگىيىڭ ئەۋەتكەن ۋەكىللەرگە قوشۇپ، تۇرپانغا ئەۋەتىپ، ماجۇگىيىڭ ئالدى بىلەن قۇمۇل، بارىكۇل تەرەپكە چېكىنىشنى تەكلىپ قىلدى. ماجۇگىيىڭ بۇ تەكلىپىگە ماقۇل كەلدى. ئۇلارنىڭ ئاشلىق تەمىناتلىرىنى ئولكە تەرەپ تەمىنلەشنى ئوتتۇرىغا قويدى. شىڭشىسەي دۇبەن مەھكىمىسىنىڭ سەنمۇجاڭى لىيۇبىڭنى قۇمۇلغا ئەۋەتىپ ماجۇگە

يىلىك تەرەپنىڭ ۋەكىلى جياڭياشاۋ، ياۋ جۇپىڭلارنى ئۇرۇمچىگە ئالدۇرۇپ كېلىپ سوھبەت ئوتكۈزدى. شۇنىڭ شىسەي ئوز قولى بىلەن 10 ماددىلىق تېچىلىق توختامى يېزىپ ماجۇڭيىڭنى شەرقىي يولنىڭ گارنىزون زۇڭسىلىگى نامى بىلەن قۇمۇل، بارىكول، پىچان ناھىيىلىرىنى مۇداپىئە قىلىدۇ دەپ كورسەتتى، جياڭياشاۋ بۇ ماددىلارنى ئېلىپ تۇرپانغا قايتىپ، ئارىدىن ئۇزاق ئوتمەيلا يەنە ئۇرۇمچىگە كېلىپ، ماجۇڭيىڭدا باشقىچە پىكىر يوقلۇغىنى ئېيتتى، شۇنىڭشىسەي ئولكە نەرەپتىن ۋۇجاۋشۇنىنى تۇرپانغا، لەنيەنشۇنى پىچانغا شەنجاڭ قىلىپ ئەۋەتتى، بۇ ۋاقىتتا خوجانىيازھاجى جەنۇبىي شىنجاڭ تەرەپكە مېڭىپ قاراشەردىكى ماشىمىڭغا ھۇجۇم قىلدى. ئەمما مۇۋەپپەقىيەتسىزلىككە ئۇچراپ، كۇچار تەرەپكە كەتتى، بۇ ئەھۋالغا قاراپ ماجۇڭيىڭ قۇمۇلغا بېرىشتىن يالتىيىپ تۇرپانداتۇرۇۋەردى. دەل بۇچاغدا لوۋېنگەن ئۇرۇمچىگە كەلگەن ئىدى.

لوۋېنگەن 2 - سېنتەبىردە ئۇرۇمچىگە كېلىپ 7 - سېنتەبىردەشىڭ شىسەي، لىيۇۋېنلۇڭ ئىككىسىنىڭ خىزمەت تاپشۇرۇۋېلىشىغا رىياسەتچىلىك قىلدى. 9 - سېنتەبىر كۇنى ئۇ، لىيۇبىڭ، شىڭشىچىلەرنى ئېلىپ ماجۇڭيىڭنىڭ ۋەكىلى جياڭياشاۋ بىلەن بىرلىكتە تۇرپانغا كەلدى. مېڭىش ۋاقتىدا شىڭ شىسەي لوۋېنگەنگە ماجۇڭيىڭنى ئۇرۇمچىگە تەكلىپ قىلىشنى ھاۋالە قىلدى. لوۋېنگەن تۇرپاندا بىرقانچە كۇن تۇرۇپ 12 - سېنتەبىر كۇنى قايتىپ كەلدى. ماجۇڭيىڭ ئۇرۇمچىگە كېلىشنى خالىمىدى. ئولكە تەرەپ ئاشلىق ۋە ماتاش بىلەن تەمىنلىسۇن، ئۇنداق

بولمىسا ئۇرۇشتىن ساقلانغىلى بولمايدۇ، دىدى. 15 - سېنتەبىردە شىك شىسەي ماجۇكىيىگىنىك ۋەكىلىنى قاماپ قويدى. 17 - كۈنى لوۋېنگەن چوچەككە باردى. ئۇ يەردىكى ھەربىلەر شىك شىسەيـ نىك كونترۇللۇغىدا بولغانلىقتىن لوۋېنگەن ھىچقانداق ھەرـ كەت قىلالمىدى. ئاندىن غۇلجىغا كېلىپ جاك پېييۇەننىك 5 - دەـ ۋىزىيە سىجاكى بولغان مۇراسىمىغا رىياسەتچىلىك قىلدى. 10 - ئاينىك 13 - كۈنى سوۋېت ئىتتىپاقى ئارقىلىق نەنجىڭگە كەتتى.

لوۋېنگەن شىنجاڭغا كېلىپ خۇاك مۇسۇكدىن كوپەرەك رول ئوينىدى. ئۇ، گەرچە ھەرتەرەپلىمىلىك مۇناسىۋەتلەرنى ئىشلەپ كورگەن بولسىمۇ، بۇ مۇناسىۋەتلەرنىك ھىچقايسىسى شىنجاڭنىك پۇتكۇل ھاكىمىيىتىنى قولغا كەلتۈرۈشكە قادىر بولالمىدى. چۈنكى ئۇ، شىنجاڭنىك 20 نەچچە يىللىق تارىخىدىن، كىمىكى شىنجاڭنىك پۇتكۇل ھوقۇقىنى قولغا ئېلىۋالسا مەركەز بىلەن ئاتاقتىلا مۇناسىۋەت باغلاپ، ئەمىلىيەتتە ئوزئالدىغا بولۇۋالىدىغانلىغىنى چوكقۇر چۈشۈنەتتى، شىك شىسەي ئۇنىك نىيىتىنى چۈشەنگەچكە ماجۇكىيىگىنىك ۋەكىلىنى قاماققا ئېلىپ ئۇنىڭغا نىسبەتەن ئوزىنى تونۇتۇپ قويدى. شۇنىك ئۈچۈن لوۋېنگەن ئۇرۇمچىدىن كېتىشكە مەجبۇر بولدى. لېكىن يەنىلا كوڭلى ئۇنىماي ئىلىغا بېرىپ سىياسى بىدىكلىك ئويۇنىنى ئويناپ كوردى. ئۇنىك بۇ ئويۇنى شىك شىسەينى چەتـ نىك يارىدىمىنى ئېلىشقا مەجبۇر قىلدى.

شىك شىسەي بىلەن ماجۇكىيىك ئىككى تەرەپ بولۇپ

شىنجاڭنى پاراكەندە قىلىشتا بىر مۇنچە ئاساسقا ئىگە بولسىمۇ، ئىكىن ئۇلارنىڭ ئەمىلىي كۈچى بىر بىرسىنى بويسۇندۇرۇشقا قادىر ئەمەس ئىدى. شۇڭا ھەر ئىككى تەرەپ چەتنىڭ يارىدىمىنى ئىلىشقا مەجبۇرئىدى، ماجۇڭيىڭ چىتەينى ئىشغال قىلغاندىن كېيىنلا، خۇي داشەن ئىسىملىك بىرئادىمنى ئالتايغا ئەۋەتىپ ئۇيەردىكى سوۋېت كونسۇلى بىلەن ئالاقە باغلىدى. بىراق زىمىچۇەنزىدە مەغلۇپ بولۇپ تۇرپانغا كەتكەندىن كېيىن، بۇئىشتىن نەتىجە چىقمىدى، شىڭشىسەي ماجۇڭيىڭغا قارىغاندا تېخىمۇ ئالدىرايتتى. بۇرۇن تاشكەنتتە ياش كونسۇل بولغان چىسىڭ دېلى ئارقىلىق ئۇرۇمچىدىكى سوۋېت كونسۇلى بىلەن مۇناسىۋەت باغلاپ بىر يەرگە كېلىشۋالدى. 1933 - يىلى 9 - ئايدا شىڭشىسەي داۋانچىڭدا ماجۇڭيىڭ بىلەن ئۇرۇشۇپ يېڭىلگەندىن كېيىن ئۇرۇمچىگە كېلىپ ئوز ئىچىنى رەتلەپ نازىلاشقا باشلىدى، شەرقىي شىمال ئارمىيىسىنىڭ باشلىقلىرىدىن جىڭ رۇڭچىڭ باشلىق 20 نەچچە كىشىنى قولغا ئالدى، ئولكە رەئىسى ايۇۋېنلۇڭنى نەزەرىبەنت قىلدى. شۇ يىلى 12 - ئايدا جاڭ پېيىۋەننىڭ ئالدىنقى قىسمى ياڭ جىڭجۇڭ ئەسكەرلىرى شەرقتە يۇرۇش قىلىپ شىخوغا يېتىپ كەلدى ۋە مانىاسقا خەۋپ سالدى. بۇ چاغدا قورغاس چېگرىسىدىن زور ئورىكۇمىدە رۇس ئەسكەرلىرى بېسىپ كىرىپ ئىلىنى ئىشغال قىلدى. جاڭ پېيىۋەن بۇ ئەھۋالدا نەگە بېرىشنى بىلەلمەي بىر پارچە ۋەسىيەتنامە قالدۇرۇپ ئوزىنى ئوزى ئېتىپ ئولۇۋالدى. ياڭ جىڭجۇڭ ئوز ئەسكەرلىرىنى باشلاپ ئىلى

تەرەپكە قايتىپ ئىلىنى ئوز ئالدىغا سوراپ شىك شىسەيگە تاقابىل تۇرماقچى بولدى. لېكىن ئانچە ئۇزۇن ئوتمەي رۇس ئەسكەرلىرى يەنە بېسىپ كىردى، ياڭجىڭجۇڭ مۇزات ئارقىلىق جەنۇبىي شىنجاڭغا قېچىپ ئوتۇپ ماجۇڭيىڭ بىلەن بىرلىشۋالدى.

1934 - يىلى 1 - ئايىنىڭ ئوتتۇرىلىرىدا، ماجۇڭيىڭ قىسىملىرى ئۇرۇمچىگە هۇجۇم قىلىپ 3 كۈن ئىچىدە كونا ئايرۇدۇرۇم بىلەن رادىيوئىستانسىسىنى بېسىۋېلىپ ئۇرۇمچى شەهىرىنى قامال قىلدى. شىك شىسەيگە چەتتىن كېلىدىغان ياردەم يوق دەپ ئويلىغان ماجۇڭيىڭ ئەمىلىي كۈچىنى زايا قىلماي قامالدا قالغان شەهەرنىڭ تەسلىم بولۇشىنى كۈتتى، ئەسىر ئالغان ئايرۇپىلان ئارقىلىق ئۇرۇمچى شەهىرىنى تەسلىم بولۇشقا دەۋەت قىلىپ تەشۋىق ۋەرەقىلىرى تاشلىدى، ئۇرۇمچى شەهىرى نۇرغۇن قىيىنچىلىقلار ئىچىدە بىر ئايدىن ئارتۇق جان تالاشتى. 1 - ئايىنىڭ باشلىرىدا زور تۇركۈمدىكى رۇس ئەسكەرلىرى ئون نەچچە ئايرۇپىلان ۋە تومۇر كوڭكا (برونېۋىك) لار بىلەن ماسلىشىپ تارباغاتاي ئارقىلىق كېلىپ تۇدۇڭخابادا ماجۇڭيىڭ قىسىملىرى بىلەن ئۇرۇشتى، تۇنجى ئۇرۇشتا رۇس ئەسكەرلىرىنىڭ بىر پولكى تەلپاتقا ئۇچرىدى. كېيىن ئۇلار تومۇر كوڭكا ۋە ئايرۇپىلان ياردىمى بىلەن قايتا ئۇرۇش باشلىدى، ماجۇڭيىڭ قىسىملىرى 2 - ئايىنىڭ 11 - كۈنى داۋانچىڭغا چېكىندى، شۇنىڭ بىلەن ئۇرۇمچى مۇهاسىرىدىن قۇتۇلدى.

1934 - يىلى 3 - ئايدا شىڭشىسەي قوغلاپ زەربە بېرىش قىسىملىرىنى تەشكىللەپ داۋانچىڭدىن ئوتۇپ جەنۇبىي شىنجاڭ تەرەپكە قوغلاپ ماڭدى، ماجۇڭيىڭ قىسىملىرى ھىچ قانداق قارشىلىق كورسەتمەستىن قاراشەردىن قەشقەرغىچە چېكىنىدى. ماجۇڭيىڭنىڭ چېكىنىشى شىڭشىسەي ئۇچۇن ئورۇن بوشۇتۇپلا قالماستىن، بەلكى ئۇنىڭ مەنپەئەتى ئۇچۇن نۇرغۇن خىزمەت كورسەتتى، چۇنكى ئۇ چاغدا جەنۇبىي شىنجاڭنىڭ ھەر قايسى جايلىرىدا يەرلىك مىللەتلەر قۇرغان ۋاقىتلىق ھوكۇمەت ئورگانلىرى بار ئىدى. ماجۇڭيىڭ چېكىنىش يولىدا ئۇلارنى بىر بىرلەپ يوقىتىپ شىڭشىسەي ئۇچۇن بولىدىغان سىياسى،ھەربى جەھەتتىكى نۇرغۇنلىغان توسالغۇلارنى تازىلاپ بەردى.

1934 - يىلى 4 - ئايدا ماجۇڭيىڭ قەشقەرگە يېتىپ بېرىپ، قەشقەرنى تايانچ قىلغان ھالدا شىڭشىسەي بىلەن يەنەئېلىشماقچى بولدى ھەمدە ئوزىنىڭ سىياسى تەشەببۇسىنى نامايەن قىلىش ئۇچۇن ئەنگلىيىگە قارشى ھەركەت قوزغىدى. يەرلىك مىللەتلەر ماجۇڭيىڭ بىلەن بىرلىشىشنى رەت قىلىپ يەركەن، يېڭىسار تەرەپتىن ماجۇڭيىڭ قىسىملىرىغا ھۇجۇم قىلدى، ئولكە تەرەپتىڭ قوغلىغۇچى قىسىملىرى مارالۋېشى تەرەپتىن ھۇجۇم قىلدى، ماجۇڭيىڭ ئەھۋالىنىڭ جىددىلىگىنى چۇشىنىپ، قالدۇق قىسىملىرىنى ماخۇسەنگە تاپشۇرۇپ 36 - دىۋىزىيە نامى بىلەن خوتەنگە ماڭدۇردى. گۇما ناھىيىسىنى ئالدىنقى سەپ قىلىپ خوتەننى مۇداپىە قىلىشنى تاپشۇردى.

ئوزى بولسا بىر قىسىم يېقىن ئادەملىرىنى ئېلىپ ئەركەشتام ئارقىلىق سوۋېت ئىتتىپاقىغا ئوتۇپ كەتتى، شۇنىڭ بىلەن شىڭشىسەي ۋە ماجۇڭيىڭ ئوتتۇرىسىدىكى ئۇرۇش بىر باسقۇچ ئاخىرلاشتى.

شىمالىي شىنجاڭ تەرەپتە، ياڭ جىڭجۇڭ جەنۇبىي شىنجاڭغا كەتكەندىن كېيىن شىڭشىسەي ليۇبىڭنى ئەۋەتىپ ئىلىنى ئوتكۇزۇۋالدى. ئۇ يەردىكى ھەرقايسى ئىدارىلار ئوز ئەسلىگە كەلدى. ئالتاي تەرەپتە1934 - يىلى قىشتا ئولكە تەرەپ شەرىپخاننى ئالتاي گارنىزون سىلىڭى قوشۇمچە ئالتاي ۋالىلىغىغا تەيىنلىدى. شۇ يىلى كۇزدە، ھەربى مەسلىھەتچى قىلىپ مالىكوۋ (سوۋېت گىراژدانى) نى ئالتايغا ئەۋەتتى. زوپە نىسىڭ قاتارلىقلار ئالتايغا بېرىپ موڭغۇل - قازاق ئەسكەرلىرىنى ئوزگەرتىپ چېگرا مۇداپىئە ئەترىدى قۇردى. شەرقىي شىنجاڭ تەرەپتە قۇمۇل ۋەقەسىنى قوزغىغۇچىلاردىن يولۋاس ئوز ئەسكەرلىرى بىلەن 1934 - يىلى يېڭى ھوكۇمەتنى ھىمايە قىلىدىغانلىغىنى ئۇقتۇرۇپ تىلىگرام يوللىدى. شۇ يىلى يازدا خۇددى ئالتايغا ئەۋەتكەندەك سوۋېتلىك ھەربى مەسلىھەتچى بىلەن لويىمۇنى ئەۋەتىپ ئەسكەرلەرنى ئوزگەرتىپ تەشكىللىمەكچى بولدى. شۇنىڭدەك شەرقىي شىمال قىسىملىرىنىڭ باشلىقلىرىدىن شۇيىيۇشىڭنى قۇمۇل، باركول گارنىزونىنىڭ سىلىڭى قىلىپ ئەۋەتتى، يولۋاس قۇمۇلنى قولدىن بەرگىسى كەلمەي سوۋېتلىك مۇشاۋىرنى قاماققا ئالدى؛ نوغۇچى(سەنباۋ)ئەتراپىغا ئەسكەر ئورۇنلاشتۇرۇپ شۇيىيۇشىڭ قىسىملىرىنى توستى، شىڭشىسەي

ئىشىنىك يوغۇناپ كېتىشىدىن ۋە سوۋېتلىك مۇشاۋىردىن ئەنسىرەپ يولۋاسنى قۇمۇل گارنىزون سىلىگلىغىغا، لىيۇيىگلىننى قۇمۇل ۋالىلىغىغا بەلگىلەپ، شۇي يۇشىگنى چىتەيگە قايتۇردى. يولۋاس سوۋېتلىك مۇشاۋىرنى قويۇپ بەردى. گەرچە ئۇزى سىلىك بولغان ھالەتتىمۇ خاتىرجەم بولالماي گومىنداڭ مەركىزى بىلەن مۇناسىۋەت ئورناتتى.

تېچلىقنىڭ باشلىنىشى

شىڭ شىسەي، 1934 - يىلى 6 - ئايدا ماجۇگىيىگنى قوغلىۋەتكەندىن كېيىن، شىنجاڭ بويىچە خوتەندىن باشقا جايلارنىڭ ھەممىسى ئاساسىي جەھەتتىن بىرلىككە كەلدى، شۇڭا 1 - ئاۋغۇست كۇننى شىنجاڭنىڭ تېچلىق بىلەن بىرلىككە كەلگەن خاتىرەكۇنى قىلىپ بەلگىلىدى.

ئۇ، ۋەزىيەتنى تېخىمۇ تۇراقلاندۇرۇپ ھاكىمىيەتنى مۇستەھكەملەش ئۈچۈن ھەرمىللەت، ھەرساھەدىكى كىشىلەرنى ئوزىگە تارتىشقا باشلىدى. ئالدى بىلەن خوجانىياز ھاجىنى مەركەزگە مەلۇم قىلىپ شىنجاڭ ئولكىلىك ھوكۇمەتكە مۇئاۋىن رەئىسلىككە تەستىقلاتتى. شىڭشىسەي دۇبەنلىك نامى بىلەن مەھمۇت مۇھىتنى 6 - دىۋىزىيىنىڭ سىجاڭى قىلىپ قەشقەردە تۇرغۇزدى، يۇنۇس بەگنى ئولكىلىك ھوكۇمەت ئەزاسى، قوشۇمچە دىخانچىلىق - كانچىلىق نازارىتىگە نازىر قىلدى. خوجانىياز ھاجىنىڭ يېقىن ئادەملىرىدىن ئابدۇراخماننى مالىيە نازارىتىگە مۇئاۋىن نازىر قىلدى. مەخسۇتنى ھائارىپ نازارىتىنىڭ مۇئاۋىن نازىرلىغىغا،

تىيازنى ئاقسۇ ۋالى (تىيازدوتەي) لىغىغا، ئاق موللىنى ئول كىلىك بانكىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرلىغىغا تەيىنلىدى. شۇنىڭ دەك تورغوت جەنۇبىي ئايماقنىڭ باشلىغى، مانچوكجاپنى ئولكىلىك ھوكۇمەت ئەزالىغىغا، قازاق زىيالىلىرىدىن بايەننى ئىچكى ئىشلار نازارىتىنىڭ مۇئاۋىن نازىرلىغىغا، شەرىپخاننى ھوكۇمەت ئەزاسى ۋە ئالتاي ۋالىلىغىغا، تاتار زىيالىلىرىدىن بۇرھان شەھىدىنى تۇسەن گۇڭسىنىڭ باشلىقلىغىغا تەيىنلىدى، جەنۇبىي ۋە شىمالىي شىنجاڭدىكى شەنجاڭلارنىڭ ئومۇمەن مىللى توپىلاڭ مەزگىلىدە چىڭ تۇرغانلارغا يەنىلا خىزمەت بەردى. ئۇلارنى ئانچە يوتكەپ تاشلىمىدى. يىغىپ ئېيتقاندا، يەرلىك مىللەتلەر ئوتتۇرىسىدا ئىناۋىتى ۋە تەسىرى بولغانلارنى ھوكۇمەت ئورگانلىرىغا جەلىپ قىلىپ ئوزىگە يارىشا خىزمەت بەردى.

شىڭشىسەي يەنە مىللەتلەرنىڭ مەدەنى - مائارىپىنى ئوستۇرۇشنى تەشەببۇس قىلىپ، ئۇرۇمچىدە ئۇيغۇر مەدەنى ئىتىپاقلىشىش ئۇيۇشمىسى، قازاق - قىرغىز مەدەنى ئاقارتىش ئۇيۇشمىسى، موڭغۇل مەدەنى ئاقارتىش ئۇيۇشمىسى، شۇۋە، سۇلۇن، مانجۇمەدەنى ئاقارتىش ئۇيۇشمىسى قۇردى. تەسىرى بار مىللى زاتلارنى ۋە دىنىي ئەرباپلارنى ئۇيۇشمىلارغا رەئىس قىلدى. جايلاردا شوبە ئۇيۇشمىلارنى قۇرۇپ ھوكۇمەتتىن بىر قىسىم خىراجەت ئاجراتتى. 1935 - يىلدىن باشلاپ ئۇرۇمچى دارىلمۇئەللىمىدە ئۇيغۇر، قازاق، موڭغۇل سىنىپلىرى قۇردى ھەمدە تەرجىمان ھەيئىتى تەسىس قىلىپ ھەرمىللەت تىلىغا دەرىس

لىكلەرنى تەرجىمە قىلدۇردى. سوۋېت ئىتتىپاقىدىن، ئوتتۇرا ئاسىيادىن ئۇيغۇرتىلىدا نەشىر قىلىنغان تەبىئى پەن دەرسلىكلىرىنى ۋە باشقا ئوقۇتۇش ئەسۋاپلىرىنى سېتىۋالدى. 1936 - يىلى ئىلى،تارباغاتاي، ئالتاي، ئاقسۇ، قەشقەرلەردە مائارىپ ئىدارىلىرى قۇرۇپ، مائارىپقا بىۋاستە رەھبەرلىك قىلدى. شۇنىڭدەك ناھىيىلەردە باشلانغۇچ مەكتەپلەر ئېچىپ ھەر قايسى مىللەت بالىلىرىغا ئوقۇش پۇرسىتى يارىتىپ بەردى. ھەرقايسى ۋىلايەتلەردە يەنە ئاددى ۋە باشلانغۇچ دارىلمۇئەللىمىن مەكتەپلىرىنى ئاچتى، يەنە تەتىل ۋاقتىدا ئوقۇتقۇچى تەربىيىلەش كۇرسلىرى ئېچىپ ھەرمىللەت مائارىپىنىڭ تەرەققىيات ئېھتىياجىنى تەمىنلىدى. 1935 - يىل قىشتا ئۇرۇمچى، ئىلى، چوچەك، قەشقەردە ئۇيغۇرچە گېزىت نەشرقىلىندى. ئالتايدا قازاقچە گېزىت چىقتى، بۇ گېزىتلەر مىخ مەتبەدە بېسىلغان ئىدى.

شىڭشىسەي كورۇنۇشتە 14 مىللەت باراۋەر دىسىمۇ، ئەمىلىيەتتە مىللى بولگۇنچىلىك قىلاتتى. شىنجاڭ مىللەتلىرىنى: ئۇيغۇر، قازاق، موڭغۇل، خەنزۇ، خۇيزۇ، قىرغىز، تارانچى، تاتار، تاجىك، مانجۇ، شىۋە، سولۇن، رۇس، ئوزبېكتىن ئىبارەت 14 مىللەتكە ئايرىپ ھەرقايسى مىللەتنى ئۆز ئىستىقبالى ئۈچۈن كۈرەش قىلىدىغان مەدەنىيەت، ئىقتىسات جەھەتتە ئارقىدا قالغان رايوندا تارمىللەتچىلىك چۈشەنچىسىنى ئۇلغايتىپ، ئۇلارنى ئوز ئارا چىقىشالمايدىغان، بىر بىرىنى چەتكە قاقىدىغان، ئوز ئارا ئىتتىپاقلىشالمايدىغان قىلىۋەتتى.

شىك شىسەي ئوزھاكىمىيىتىنى ئىشپىيونلار ئارقىلىق مۇستەھكەملىدى. 1934 - يىلى 3 - ئايدا دۇبەن مەھكىمىسىدە مەخپى تەكشۈرۈش ئەترىدى قۇرۇپ ھەربى مەكتەپتىن 1 - قارار ئوقۇش پۇتتۇرگەن ژاك يۇيىشۇنى دۇيجاڭلىققا تەيىنلىدى. شۇيىلى 10 - ئايدا ئولكە بويىچە سىياسى تەكشۈرۈش مەھكىمىسى قۇرۇپ، شىك شىسەي ئوزى جۇيجاڭ بولدى. بوگونىن (سوۋېتلىك) ئورۇنباسار جۇيجاڭ بولدى. سىك يۇفۇ (يەنەبىر ئىسمى ژاك لىشياك تاشقى موڭغۇلىيىدە باشتىن - ئاياق ئىشپىيونلۇق خىزمىتى ئىشلىگەن) باش كاتىپ بولدى. بۇ ئىدارىنىڭ تەشكىلىدە. تەكشۈرۈش، سوراق قىلىش، خارجى ئىشلار، سىياسى ئىشلار بولۇملىرى بار ئىدى. بۇ ئىدارىنىڭ نامى كىشىلەرنىڭ دىققىتىنى ئوڭاي قوزغاپ قويغانلىغى ئۈچۈن 1935 - يىلى 1 - ئايدىن باشلاپ ئولكىلىك ئامانلىق قوغداش ئىدارىسى دەپ ئوزگەرتتى. بوگونىنى كەتكۈزۈۋېتىپ سوۋېت ئىتتىپاقىدا يۇقۇرى دەرىجىلىك ئاتقۇچىلار مەكتىۋىدە ئوقۇش پۇتتۇرگەندىن كېيىن شىنجاڭغا سۈرگۈن قىلىنغان جاك بىۋۇنى مۇئاۋىن جۇيجاڭلىققا بەلگىلىدى. ئىچكى تەشكىلى ئاۋالقىدەك تۇرۇۋەردى. ئامانلىق قوغداش ئىدارىسى سوۋېت ئىتتىپاقى شىنجاڭغا سۈرگۈن قىلغان ياكى جۇڭگو گۇڭچەندائى پارتىيىدىن چىقىرىۋەتكەندىن كېيىن ھەرقايسى جايلاردا ئېقىپ يۈرگەن نۇرغۇن ياشلارنى ئوز قوينىغا ئالدى. بۇ ئىدارىدىكى توۋەن دەرىجىلىك خىزمەتچىلەرمۇ ژاندارما مەكتىۋىدىن تاللىنىۋالغان ئوقۇغۇچىلار ئىدى. بۇ ئىدارىدا يەنە

سوۋېت ئىتتىپاقى تەرەپتىن ئەۋەتىلگەن، قادىرھاجى، ياسىن دىگەنلەر، يەرلىكتىن تالىلىۋېلىنغانلاردىن ئاباۋ قاتارلىقلار بار ئىدى. 1935 - يىلى سوۋېت ئىتتىپاقى يەنە لېۋشەنچىگىنى ئورۇنباسار باشلىق قىلىپ ئەۋەتتى.

ئامانلىق قوغداش ئىدارىسىنىڭ تەشكىلى چىڭ ھەم مەخپى ئىدى. كادىرلىرى ئىشلارنى ئەستايىدىل بىر تەرەپ قىلاتتى. شىنجاڭدا بولغان نەچچە قېتىملىق چوڭ ئۇزگىرىشلەر ئارقىلىق ھەربى ۋە مەمۇرى ساھەدىكى كادىرلارنىڭ تولىسى توۋەندىن ئوسۇپ چىققانلار بولۇپ، ئوڭايلىقچە باشقىلارنىڭ ھەسەتخورلۇغىنى قوزغىمايتتى. بۇ ئىدارە كەڭ كولەمدە ئىشپىيون ۋە قۇلاقلار (ئىشپىيونلار ئۈچۈن تىڭ - تىڭلاش خىزمىتىنى قىلىدىغان غالچىلار)دىن پايدىلىنىپ ھەرساھە خەلقىلىرىنىڭ سوز - ھەركەتلىرىنى تەكشۈردى. 1934 - يىلى قىشتىن ئېتىۋارەن قاتمۇ - قات تۈرمە بىنالىرىنى ياساتتى. كوچا - دوخمۇشلار ئىشپىيون - قۇلاقلار بىلەن تولدى. بۇ ئىدارە ھەر جەھەتتىن ئۇزىنىڭ ئۈستۈنلۈگىنى نامايەن قىلىشقا باشلىدى. مەن - مەن دىگەن يۇقۇرى دەرىجىلىكلەرمۇ ئامانلىق قوغداش ئىدارىسىغا خىزمەت قىلىشنى ئۈزىگە شەرەپلىك ھىس قىلىپ مەخپى مەلۇماتلار بېرىپ تۇردى. ئىدارىنىڭ داڭقىنىلىرىگە ھەر كۈنى دىگۈدەك يېڭى ماتىرىياللار قوشۇلۇپ تۇردى. تۈرمىلەر - دىمۇ ئايمۇ - ئاي يېڭى گوناكارلار كوپەيدى، بۇنى ئاڭلىغان كىشىلەر شىك شىسەينىڭ ئەمىر - پەرمانلىرىغا خىلاپ كېلىدىغان سوز - ھەركەتلەرنى قىلمايدىغان بولدى.

1936 - يىلىغا كەلگەندە بۇ ئىدارىنىڭ نامىنى جامائەت خەۋپسىزلىك باشقارمىسى قىلىپ ئۆزگەرتتى. ۋىلايەت، ناھىيىلەردە چېخ ئىدارىلىرى قۇرۇپ تەشكىلنى كۈنسانىاپ كېڭەيتتى. يالغۇز چېخ باشقارمىسىدىن ئېلىپ ئېيتقاندا، باشقارمىنىڭ ئورۇنباسار باشلىقلىرى ئىچىدە يۇقۇرى دەرىجىلىك 4 كىشى بولاتتى، تەپتىش باشقارمىسى، ئىشخانا، ئىشچىيونلار ئېتىرىدى، چېخ ئەترىدى بولغاندىن تاشقىرى يەنە 5 بولۇم بار ئىدى، 2 - بولۇم مەخسۇس ئىشچىيونلار خىزمىتىنى باشقۇراتتى، 1936 - يىلى چېخ باشقارمىسىدا 260 كادىر، 292 ساقچى بارئىدى، ئولكە بويىچە گوڭئەن خادىملىرى 992 نەپەر، ساقچىلار 2333 نەپەر ئىدى.

شىڭشىسەي بىر تەرەپتىن چوڭ ھەجمىدىكى چېخ ئورگانلىرى ئارقىلىق ئۇز ھاكىمىيىتىنى مۇستەھكەملىدى. ئەمما چېخ ئورگانلىرى ئاشكارا بولغانلىقتىن، ئۇنىڭدىن باشقا يەنە بىر ئىشچىيونلۇق تەشكىلنى قۇرۇپ چىقتى. بۇنىڭ بىرخىلىغا شىڭ ئۇزى بىۋاستە قوماندانلىق قىلدى. بۇنىڭدا ئىشلىگەنلەر شىڭ بىلەن بىۋاستە ئالاقە باغلايتتى، تەشكىلدىكى خادىملارنىڭ چوڭى ئولكىلىك ھوكۇمەت ھەيئەتلىرى، تۇۋەندىكىسى ھارۋىكەش، ئەسكەرلەرگىچە بولۇپ ھەممىسى ئېغىزچە ياكى يېزىق بىلەن شىڭشىسەيگە دوكلات بېرەتتى. شىڭشىسەي ھەر قانداق ئادەمنى ئىدارىلارغا باشلىق ياكى ئورۇنباسارلىققا تەيىنلىگەندە ئۇلار بىلەن ئايرىم سوھبەت ئوتكۇزۇپ خىزمەت تاپشۇراتتى. مەسىلەن: ئىلغار ئىدىيىلىك كىشىلەرنى خىزمەتكە

قويغاندا شىك شىسەي ئۇنىڭغا: «بۇقىتىم سېنى خىزمەتكە قو-
يۇشتا سەن بارغان ئىدارىنىڭ ئورۇنباسارى ياكى پالانچى -
پالانچىلار بولسا جاھىل ئۇنسۇرلار ، سەن بېرىپ ئۇلارغا
رەھبەرلىك قىل، شۇنداقلا ئۇلارغا دىققەت قىل، ئۇلارنىڭ
يەرلىك فېوداللار بىلەن قانداق ئالاقىسى بار، بۇ توغرىدا
ماڭا مەلۇمات بېرىپ تۇرغىن» دەيدۇ. ئەگەر جاھىللاردىن
بىرسىنى خىزمەتكە تەيىن قىلسا، ئۇنىڭغا: «پالانچى - پالان-
چىلارنىڭ بىلىمى يۇقۇرى بولسىمۇ، بىلىملىك ئۇنسۇرلارغا
ئىشەنگىلى بولمايدۇ، سەن ئۇلارغا رەھبەرلىك قىلغاچ دىققەت
قىلغىن، ئۇلارنىڭ قانداق تەشكىلاتى بار، چەت كىشىلەر
بىلەن قانداق مۇناسىۋىتى بار. بۇ ھەقتە دائىم مە-
لۇمات بېرىپ تۇرغىن» دەيدۇ. شۇڭا ئۇ، ئۇيىدىن چىقماي
تۇرۇپ ئىدارىلاردىكى ھەممە ئىشلارنى ئىگىللىۋالاتتى،
ئۇ يەنە كىشىلەر كۆزگە ئىلمايدىغان بىر خىل ئادەملەرنى
تەرەپ - تەرەپكە ئەۋەتىپ تەكشۈرۈش خىزمىتى يۈرگۈزەتتى،
مەسىلەن، 1937 - يىلى كۈزدە دۇبەن مەھكىمىسىدىن بوشىتىلغان
زوشاۋشيەن ئىسىملىك بىر ئەسكەرنى ئالتايغا تەكشۈرۈش
ئۈچۈن ئەۋەتكەندە، ئالتاي جۇخ ئىدارىسى بۇ ئادەمنى تۇتۇۋې-
لىپ قىيىن - قىستاققا ئېلىپ سوريغاندا، ئۇ راستىنى ئېيتىپ
قويىدۇ. ئالتاي جۇخ ئىدارىسى بۇ ئىقرارنى ئۇرۇمچى جۇخ باش-
قارمىسىغا خەۋەر قىلغاندا شىك شىسەي مەزكۇر ئەسكەرنى ئۇ-
رۇمچىگە ئالدۇرۇپ كېلىپ 1940 - يىلى كۈزدە ئولتۇرۇۋەتتى.
بۇ خىلدىكى مىسالار ناھايىتى كوپ. يەنە بىر مەخپى تەشكىل-

گىمۇ شىك شىسەي ئۇزى رەھبەرلىك قىلاتتى. بۇنىڭدا ئىشلەيدىغانلار ھەچقانداق سىياسى - ئىدىيىۋى غايىگە ئىگە بولمىسىمۇ، ئەمما قۇلىغىنى دىك تۇتىدىغان بىرخىل ئادەملەر بولۇپ سولچىل ئىدىيىدىكى ئۇنسۇرلارنى سۇۋېت ئىتتىپاقى بىلەن بولىدىغان مۇناسىۋەت ۋە سۇۋېتلىكلەرنىڭ سوز - ھەركەتلىرىنى تەكشۈرەتتى، شىك شىسەي ئىشپىيون قىلىپ ئىشلەتكەن ئادەملەرنى بىرمەزگىل ئىشلەتكەندىن كېيىن قاماققا ئېلىپ ئولتۇرۇپ تاشلايتتى، بۇنداق باشقا ھەربىلەر ئىچىدىمۇ ئىشپىيون قويۇاتتى. دۇبەن مەھكىمىسى سىياسىي باشقارمىنىڭ بىرىنچى بولۇمى مەخسۇس مۇشۇ خىزمەتكە رەھبەرلىك قىلاتتى، بىرىگادا، پولك، روتا، ھەتتا بەنلەرگىچە مەخسۇس ئادەم ئورۇنلاشتۇراتتى، سىياسىي باشقارما 1935 - يىلى قۇرۇلۇپ 1937 - يىلىدىن باشلاپ ئىشپىيونلۇق ئىشىنى يۇرگۈزدى.

شىك شىسەي ھەرقانداق كىشىگە ئىشەنمەيتتى، سىكلىسىنىڭ ئېرى پىك جىيۇەن، قېينى ئاتىسى چۇزۇگجۇن، باجىسى ۋاك خۇگساۋلارغىمۇ ئىشەنمەستىن ئۇلارنىڭ ئارقىسىغا ئادەم قويغان ئىدى.

شىك شىسەي ئىشپىيون ئىشلىتىش خىزمىتىگە ئايانماستىن پۇل سەرپ قىلىپ قوللايتتى ۋەراۋاجلاندۇراتتى. خىزمەتچى خادىملار ۋەھەربى - ساقچىلار مۇبۇ ئىشپىيونلاردىن قورقاتتى. 1937-يىلدىن كېيىن ھەممىسى دىگۈدەك قورقۇنچ ئىچىدە قىممەر قىلالماستىن جان ساقلاشقا باشلىدى.

شىڭشىسەي ئوز ھاكىمىيىتىنى ئىشپىيونلۇق ۋاستىسى بىلەن قۇرۇپ شىنجاڭدىكى كوپلىگەن ئىشلارنى بېسىپ تاشلىغان بولسىمۇ، ئەمما بۇ ئۇسۇل بىلەن ھەممىلا ئىشلارنى ھەزىم قىلىپ كەتكىنى يوق. شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇ ئىدارە ئىشلىرىنى رەتكە سېلىش- تازىلاش، مالىيەنى تەرتىپكە سېلىش، ھەربىلەرنى رەتلەش، ئىگىلىكنى راۋاجلاندۇرۇش، ئىشلەپچىقىرىشنى ئاشۇرۇش، قاتناش يوللىرىنى ئېچىش قاتارلىق ئىشلارغىمۇ كۆڭۈل بولدى.

1 - ئىدارە ئىشلىرىنى رەتكە سېلىش ۋە تازىلاش

شىنجاڭنىڭ ئىدارە ئىشلىرى پارىخورلۇق بىلەن مەشھۇر ئىدى. ياڭ، جىن دەۋرىدە ئولكە تەرەپتىن ئامبال قىلىپ ئەۋەتىشنىڭ ئوزى، ناھىيىلەرگە بېرىپ گويا بىر قەۋەت يەرنى سويۇپ يەپ باي بولۇش چۈشەنچىسىدە ئىدى. شۇڭا ئەمەلدارلار چىرىكلىشىپ خىيانەت بىلەن ئادەتلەنگەن. شىڭشىسەي پۈتۈن شىنجاڭنى قىسمەن مۇقىملاشتۇرغاندىن كېيىن پارىخورلۇقنى جازالاشقا كىرىشتى، ئالدى بىلەن ئوزى ياخشى كۆرىدىغان بىر تۇەنجاڭنى بىر نەچچە نەپەر يوق ئەسكەرنىڭ ئايلىغىنى يىگەن گۇناسى ئۈچۈن ئولۇم جازاسىغا ھوكۇم قىلدى. قۇتۇبى ئامبىلى شۇي ۋېنبىڭگىمۇ پارىخورلۇق جىنايىتى ئۈچۈن ئولۇم جازاسى ھوكۇم قىلدى.

1934 - يىلى قىشتا مالىيە تەكشۈرۈش ھەيئىتى تەشكىل

قىلدى. بۇ ھەيئەتمۇ ئامانلىق قوغداش ئىدارىسىغا ئوخشاش شۇ چاغدىكى ھوكۇمەت خادىملىرىغا ۋەھىمە سالدى. بۇ ھەيئەت ئىدارە، مەكتەپلەرنىڭ ھىساۋات دەپتەرلىرىنى، ئىدارە باشلىقلىرىنىڭ تۇرمۇش خىراجەتلىرىنى تەكشۈرەتتى. شۇنىڭدەك يەنە پەۋقۇلئاددە سوت مەھكىمىسى قۇرۇپ 1935 - يىلى 1 - مايدا ئېلان قىلىنغان پارىخور - خىيانەتچىلەرنى جازالاش ماددىلىرى بويىچە پارىخورلۇق ئەنزىلىرىگە ئىشلىدى. بۇ ماددىلار توۋەندىكىچە 12 ماددىدىن ئىبارەت ئىدى:

1 - ئومۇمەن ئولكىمىزدىكى ئەمەلدارلارنىڭ خىيانەتچىلىك ھەرىكەتلىرى كورۇلسە بۇ ماددىلار بويىچە جازاغا تارتىلىدۇ.

2 - بۇ ماددىدا كورسىتىلگەن ئەمەلدارلار بارلىق خىزمەتچى خادىملارنى ئوز ئىچىگە ئالىدۇ.

3 - خىيانەت سوممىسى 500 دوللاردىن يۇقۇرى بولغانلارغا ئولۇم ياكى مۇددەتسىز قاماق جازاسى بېرىلىدۇ.

4 - خىيانەت سوممىسى400 دوللاردىن يۇقۇرى 500 دوللارغا يەتمىسە 10 يىلدىن يۇقۇرى 15 يىلدىن توۋەن مۇددەتلىك قاماق جازاسى بېرىلىدۇ.

5 - خىيانەت سوممىسى 300 دوللاردىن يۇقۇرى400 دوللارغا يەتمىسە، 5 يىلدىن يۇقۇرى 10 يىلدىن توۋەن مۇددەتلىك قاماق جازاسى بېرىلىدۇ.

6 - خىيانەت سوممىسى 100 دوللاردىن يۇقۇرى 300 دوللارغا يەتمىسە، 1 يىلدىن يۇقۇرى 5 يىلدىن توۋەن قاماق جا-

زاسی بېرىلىدۇ.

7 - بۇ ماددىدا بەلگىلەنمىگەنلەر جۇڭخۇا مىنگۇنىڭ جازا قانۇنى بويىچە بىرتەرەپ قىلىنىدۇ.

8 - ئولكە پۇل تۇزۇمى قىممىتى بەلگىلەنمەستىن ئىسلىگىرى، ئولكىلىك بانكىنىڭ بەلگىلىمىسىگە ئاساسەن سىندۇرۇپ ھىساپلىنىدۇ.

9 - ئەمەلدارلار ئۇستىدىن خىيانەت قىلدى دەپ قىلىنغان ئەرزلەر تەكشۇرۇش ئارقىلىق پاكىتقا ئۇيغۇن چىقىسا، جۇڭخۇا مىنگۇنىڭ يالغان ئەرزلەرنى بىر تەرەپ قىلىش قانۇنى بويىچە بىر تەرەپ قىلىنىدۇ.

10 - بۇ ماددىلار ئولكىمىزدىكى ھەربى ئەمەلدارلارغىمۇ ئوخشاش قوللىنىلىدۇ.

11 - بۇ ماددىلارنىڭ ئەگەر تۇزىتىشكە تېگىشلىك جايلىرى كورۇلسە ئولكىلىك ھوكۇمەت ھەيئەتلەر يىغىندا مۇزاكىرە قىلىنىپ تۇزىتىش كىرگۇزۇلىدۇ.

12 - بۇ ماددىلار ئېلان قىلىنغان كۇندىن ئېتىبارەن ئىجرا قىلىنىدۇ.

بۇ ماددىلار ئېلان قىلىنغاندىن كېيىن شىنجاڭ بويىچە چوڭ - كىچىك ئەمەلدارلاردىن خىيانەتچىلىك جىنايىتى بىلەن ئولۇم جازاسى بېرىلگەنلەر قانچە ئون كىشىگە يېتىدۇ.

1936 - يىلى چىتەي باج ئىدارىسىنىڭ جۇيجاڭى، ژاڭ × × خىيانەتچىلىك جىنايىتى ئوتكۇزگەنلىگى ئۈچۈن سازايى قىلىنىپ ئولۇم جازاسىغا ھوكۇم قىلىندى. شىنجاڭ ھوكۇمىتى بۇ تەدبىر-

لەرنى قوللىنىپ، گەرچە خىيانەتچىلىكنى پۈتۈنلەي تازىلاپ كېـ
تەلمىگەن بولسىمۇ، لېكىن شۇۋاقىتتىكى ئىچكى ئولكىلەرگە سېلىشـ
تۇرغاندا بىرقەدەر پاك ئىدى. ئەمەلدارلارنىڭ تۇرمۇشىغا
غەمخورلۇق قىلىش يۈزىسىدىن 1935 - يىلىدىن باشلاپ
تەمىنلەش كوپىراتىۋى تەسىس قىلىنىپ ئىشچى -
خىزمەتچىلەرنى ئاشلىق ۋە تۇرمۇشقا ئېھتىياجلىق
نەرسىلەر بىلەن تەمىنلىدى، ئىشچى -
خىزمەتچىلەرنىڭ ئائىلە تەۋەلىرى مەيلى كوپ ياكى ئاز بولسۇن
ھەممىسىلا كوپىراتىپتىن بەھرىمەن بولدى. ئۇچاغلاردا شىنجاڭ
ئولكە پۈلى تەرتىپكە سېلىنمىغان بولسىمۇ، خىزمەتچى خادىملار-
غا ئاشۇنداق غەمخورلۇق قىلىنغانلىقتىن تۇرمۇشتا خاتىرجەم
بولدى. شۇنىڭدەك تۇسەنگۈسى (يەرلىك ماللار شىركىتى)-
مۇ خىزمەتچى خادىملارغا ئەرزان باھادا نەرسە - كېرەكلەر سېتىپ
بېرەتتى، شۇنىڭ ئۈچۈن 1936 -، 1937- يىللىرى خىزمەتچىلەرنىڭ
ماددى تۇرمۇشى خېلى ياخشى ئىدى.

2 - مالىيە ئىشلىرى

شىنجاڭ، 3 يىللىق ئۇرۇش پاراكەندىچىلىگى بولغان ۋاقىت-
تا ھوكۇمەت، پەقەتلا، قەغەزپۇل تارقىتىش ئارقىلىقلا جان
بېقىپ كەلدى. 1934 - يىلىغا كەلگەندە 500 سەرلىك قەغەز
پۇل تارقاتتى، مالىيە خاراپ بولۇش ھالىتىگە يەتكەن ئىدى. شىڭ شى-
سەي ۋەزىيەتنى تۇنجى قەدەمدە مۇقىملاشتۇرغاندىن كېيىن
ئالدى بىلەن ئوشۇقچە خادىملارنى قىسقارتىش، ھەربىلەرنى

تەرتىپكە سېلىش، ھاجەتسىز ئىدارىلارنى ئەمەلدىن قالدۇرۇش ئارقىلىق چىقىمنى تېجىمەك بولدى. ئىلگىرىكىدەك باجنى كوتىرەبېرىش تۇزۇمىنى ئېلىپ تاشلاپ ۋىلايەت، ناھىيىلەردە باج ئىدارىسى قۇرۇپ، تاموژنا ئىدارىسىنى ئەسلىگە كەلتۈردى، ئالتۇن كان ئىدارىسى تەسىس قىلدى. تۈسەنگۈكسى ئارقىلىق كىرىمنى ئاشۇردى. 1936 - يىلدىن كېيىن ھوكۇمەت ئورگانلىرىدا سىياسى ئىشلار مۇناسىۋىتى بىلەن ھوكۇمەت تەرەپتىن ئالاھىدە باقىدىغان ئادەملەردىن باشقا بىكارنان يەپ ياتىدىغان بىرمۇ ئادەم قالمىغان ئىدى. ھەتتا بىرلا ئورۇندىن مائاش ئالىدىغان بىر كىشى بىرقانچە كىشىلىك ئىش قىلاتتى.

3 - ئىشلەپچىقىرىشنى راۋاجلاندۇرۇش

1934 - يىلى قىشلىغى يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىشنى ئەسلىگە كەلتۈرۈپ شىنجاڭ دېخانلىرىغا زورىمقدارىدا قەرز پۇل ۋە ئۇرۇغلۇق تارقاتتى. 1936 - يىلدىن باشلاپ شىنجاڭ بويىچە ھەر قايسى رايونلار دېخانچىلىق - چارۋىچىلىق مەيدانلىرىقۇردى. كورلىغا دېخانچىلىق مەيدانى، سانجىغا دېخانچىلىق تەجرىبە مەيدانى تەسىس قىلىندى، دېخانچىلىق شوبە مەيدانلىرى ئۇرۇمچى، چىتەي، مانىاس، پىچان، چوچەك، شىخۇ، ئېمىل، ئىلى، سۈيدۇك، قورغاس، تېكەس، قۇمۇل، باركول، سارسۇمبە، جىمۇنەي، قابا، قاراشەر، توخسۇن، ئاقسۇ، كۇچار، قەشقەر، يەركەن، خوتەن قاتارلىق جايلاردا قۇرۇلدى. ھاۋا رايى ئولچەش پونكىتلىرى: ئۇرۇمچى، سانجى، تۇرپان، ئىلى، چوچەك،

ئالتاي، قاراشەر، كورلا، كۇچار قاتارلىق جايلاردا قۇرۇلدى. تۇرپان، كورلىغا ئۇزۇمەكوچىتى يېتىشتۇرۇش پونكىتى قۇرۇلدى. تۇرپانغا نەمۇنىلىك پىلەبېقىش پونكىتى قۇرۇلدى. يەنە تۇرپان، ئىلى، چوچەكلەرگە مىۋىلىك كوچەت يېتىشتۇرۇش پونكىتلىرى قۇرۇلدى.

(1) چارۋىچىلىق جەھەتتە: ھەرقايسى دىخانچىلىق، چارۋىچىلىق مەيدانلىرى چارۋىچىلىقنى راۋاجلاندۇرۇشقا يېتەكچىلىك قىلاتتى. ئولكە بويىچە 506 دانە نەسىللىك ئايغىر، 50 تۇياق نەسىللىك بۇقا، 2348 نەسىللىك قوشقار، 230 نەسىللىك توخۇبار ئىدى. 1937 - يىلى 70 نەپەر نەسىللەندۇرۇش خادىملىرى يېتىشتۇرۇلدى. ئۇرۇمچىدە مال دوختۇرلۇق مەكتىۋى قۇرۇلۇپ، يۇزدىن ئارتۇق موگغۇل - قازاق بالىلىرى ئوقۇيتتى.

(2) كانچىلىق ئىشلىرى جەھەتتە: مايتاغدىكى نېفىت زاۋۇدى 1936 - يىلى 8 - ئايدا قۇرۇلدى. سوۋېت ئىتتىپاقىدىن موتەخەسسىسلەر تەكلىپ قىلىنىپ قۇدۇق قېزىش ئۇسكۇنىلىرى سېتىۋېلىپ، 5 دانە قۇدۇق قازدى ۋە 4 يۇرۇش نېفىت ئايرىش قازانلىرى ئورناتتى. نېفىتنىڭ دەسلەپكى مەھسۇلاتى يۇقۇرى بولمىسىمۇ، كولىمى خېلى بار ئىدى. ئالتاي ئالتۇن كان ئىدارىسى 1935 - يىلى قۇرۇلدى. 1937 - يىلى جەنۇبىي شىنجاڭدىن 200 دەك ئۇيغۇرئىشچىلىرىنى قوبۇل قىلىپ ئىش باشلىدى.

(3) سانائەت جەھەتتە: ئۇرۇمچىدە "يېڭى نۇر" ئېلېكتىر ئىستانسىسى قۇرۇلدى. بۇنى ھوكۇمەت بىلەن تىجارەتچىلەر شىركەت

لىشىپ 250 كىلوۋاتلىق ئېلېكتىر ئۈسكۈنىلىرىنى400 مىڭ دوللارغا سېتىۋالغان ئىدى. ئىلى ئېلېكتىر ئىستانسىسىنى تىجارەتچىلەر بىرلىشىپ قۇرۇپ 1936 - يىلى 5 - ئايدا ئىش باشلىدى. چىراق يورۇغىدىن ئاشقانلىرىنى سانائەت ئېنېرگىيىسىگە ئىشلىتەتتى. چوچەك ئېلېكتىر ئىستانسىسى 150 كىلوۋاتلىق بولۇپ 210 مىڭ دوللارغا سېتىۋېلىنغان، 1937- يىلى نۇربېرىشكە باشلىدى؛ شىخۇدىكى ئېلېكتىر ئىستانسىسىنى تاشيول ئىدارىسى قۇرغان، بۇ ھەم 1937 - يىلى نۇر بېرىشكە كىرىشتى. ماناستىكى ئېلېكتىر ئىستانسىسى تىجارەتچىلەر شىركىتىتەرىپىدىن قۇرۇلۇپ 1937 - يىلى يورۇتۇشقا كىرىشتى. كون - خۇرۇم زاۋۇدى جەھەتتە، ئىلىداخۇرۇم زاۋۇدى بار ئىدى. ئۇرۇمچى، چوچەك، ئالتاي شەھەرلىرىدىمۇ شەخسلەرنىڭ كون زاۋۇتلىرى بار ئىدى. يەنە ياغاچ كېسىش شىركىتى قۇرۇلۇپ ھوكۇمەت ماشىنا - ئۈسكۈنىلەر بىلەن تەمىنلەيتتى. تىجارەتچىلەر ئوز ئالدىغا ئوقەت قىلاتتى. ئىلىدا ئۇن زاۋۇدى، توك ھەرىسى، ھاراق زاۋۇدى ، قىسماق (ياغ زاۋۇدى) ئاپتو - رېمونت زاۋۇتلىرى بار ئىدى.

سودا تىجارەت جەھەتتە: شەھەر نوپۇسىنىڭ ئوسۇشى، سودا - تىجارەتنىڭ تەرەققىياتىغا تەسىر كورسەتتى. ھەر قايسى جايلاردا ئاز سانلىق مىللەت تىجارەتچىلىرى راۋاج تاپقان ئىدى. 1937 - يىلىغا يەتكەندە شىنجاڭ بويىچە 500 دىن ئارتۇق يېڭى تىجارەت دوكانلىرى قۇرۇلدى. بۇ سانىنى ئەسلىدە بار بولغان چوڭ دوكانلارغا قوشقاندا 1600 دىن ئېشىپ كېتەتتى.

(4) ھەربى جەھەتتە: جەنۇبىي شىنجاڭدىكى قالايمىقانچى-

لىق بىسقىتۇرۇلغاندىن كېيىن ئولكە بويىچە ھەربى قىسىملار تەرتىپكە سېلىندى. ھوكۇمەت بىرمۇنچە يېڭى ئورگانلارنى قۇرۇپ، بۇ ئورگانلارغا تولاراق ھەربى قىسىملار تەرتىپكە سېلىنغاندىن كېيىن ئېشىپ قالغان ھەربى ئەمەلدارلارنى ئورۇنلاشتۇردى. كوپلىگەن يۇقۇرى دەرىجىلىك ھەربى ئەمەلدارلار يۇقۇرى دەرىجىلىك مەمۇرى ئەمەلدارلىققا قويۇلدى، 1934 - يىلى قىشتا دۇبەن مەھكىمىسى ئەۋەتكەن قۇرۇقلۇق ئەسكەرلەرنى يوقلىما قىلىش ھەيئىتى يوقلىما قىلىپ قايتا رەتلەش نەتىجىسىدە ئولكىدىكى ھەربى قىسىملار توۋەندىكىچە بولدى:

ئوتتۇرا ۋە توۋەن دەرىجىلىك ھەربى ئوفىتسېرلار يېتىشتۇرۇش ئۇچۇن، شىڭشىسەي ئۇرۇمچىدە ھەربى ئوفىتسېرلار مەكتىۋى تەسىس قىلدى. بۇ مەكتەپ پىيادە، ئاتلىق ۋە زەمبىرەك قىسىملىرىدىن ئىبارەت 3 تۈرگە بولۇنەتتى، 1934 - يىلى ئوقۇشقا كىرگەن 300 دەك ئوقۇغۇچىلار 1936 - يىلى ئوقۇش پۈتتۈردى. بۇنىڭغا ئۇلاپلا 3 - قارار ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلىنغان ئىدى. ھەربى مەكتەپتە يەنە ياشلار ئەترىدى ۋە مىللى ئەترەتلەر بار ئىدى. ئالدىنقىسى ئۇرۇش پاراكەندىچىلىگىدە يېتىم قالغان بالىلارنى ئوبىكتى قىلغان بولسا، كېيىنكىسى ئۇيغۇر، قازاق مىللەتلەرنى تەربىيىلەشنى ئاساس قىلغان ئىدى. ساقچى ئوفىتسېرلەر مەكتىۋى 1934 - يىلى قىشتا قۇرۇلۇپ 200 دىن ئارتۇق ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلىندى؛ ئاۋاتسىيە مەكتىۋى 1933 - يىلى قۇرۇلۇپ 1 -، 2 - قارارلىرىدا كوپلىگەن ئۇچقۇچىلار تەربىيىلەپ يېتىشتۇرۇلدى،

شىك زوبەن (ئالىي ئوقۇش كۇرسى) 1937 - يىلى قۇرۇلدى. بۇ كۇرستا يۇقۇرى دەرىجىلىك ھەربى ئەمەلدارلار تەربىيە ئالاتتى. ۋاقتى ئالتە ئاي، سەنمۇ (مەسلىھەتچىلەر) سىنىپىنىڭ ۋاقتى 3 ئاي ئىدى. بۇ كۇرستا تەربىيە كورگەنلەر 2 مىڭدىن ئاشاتتى.

شىك شىسەي دەۋرىدىكى ھەربى قوشۇنلارنىڭ سانى ۋە ئورۇنلاشقان جايلىرى توۋەندىكىچە:

دۇبەن مەھكىمىسىنىڭ مۇھاپىزەتچى پولكى، ئادەم سانى 1500، شىڭنىڭ 4 - ئىنىسى شىك شىچى پولكوۋنىك ئىدى.

ئۇرۇمچى شەھەر مۇداپىە دادۇيى، ئادەم سانى 800، ئۇرۇمچى داۋانچىك، گومۇدى (ھازىرقى مىچۇەن - شال بۇلاق) تا تۇراتتى، پولكوۋنىك يۇدىشىك.

جياۋداۋتۇەن، ئادەم سانى 1000، ئۇرۇمچىدە تۇراتتى، پولكوۋنىك ليۇجىڭشىن، بۇ پولك خىل قوراللانغان ئىدى.

چىتەي مۇداپىە گارنىزونى، ئادەم سانى 800، چىتەي، مىچۇەن، فۇكاك، مورىلاردا تۇراتتى، پولكوۋنىك لياك جىۋېن.

ئىلى بوز يەر ئوزلەشتۇرۇش مەھكىمىسى، ئوفىتسىرلىرى 75، ئەسكەر سانى 150 نەپەر، چۇزۇكجۇن (چۇسلىك) باشقۇراتتى.

ئىلى گارنىزونى، ئوفىتسىرلىرى 63، ئەسكەر سانى 221 نەپەر، چۇسلىك باشقۇراتتى.

قۇمۇل - بارىكول گارنىزونى، ئوفىتسىرلىرى 70، ئەسكەر سانى 359 نەپەر، 90 پىرسەنتى ئۇيغۇرلار بولۇپ گارنىزون سىلىگى يولۇاس ئىدى.

تۇرپان، پىچان، توخسۇن گارنىزونى، ئۇفىتسىرلىرى 60، ئەسكەرسانى 88 نەپەر بولۇپ مەزكۇر 3 ناھىيىدە تۇراتتى. سۇك چىگلىك گارنىزون قوماندانى (سىلىك) ئىدى.

چوچەك گارنىزونى، ئەسكەر سانى 400 نەپەر، چوچەك، شىخۇدا تۇراتتى، ياۋشۇن سىلىك ئىدى.

ئالتاي گارنىزونى، ئۇفىتسىرلىرى 120 ، ئەسكەرسانى 400نەپەر بولۇپ، سارسۇمبە، بۇرچىندە تۇراتتى. 80 پىرسەنت قازاق، قالغانلىرى موڭغۇللاردىن بولۇپ گارنىزون قوماندانى شەرىپخان ئىدى.

قاراشەر گارنىزونى ، ئۇفىتسىرى 61، ئەسكەرسانى 325 نەپەر، 90 پىرسەنتى موڭغۇل ئەسكەرلىرى بولۇپ گارنىزون قوماندانى مانچۇكجاپ ئىدى.

قەشقەر گارنىزونى، ئۇفىتسىرلىرى 65، ئەسكەرسانى 243نەپەر، گارنىزون قوماندانى لىيۇبىك.

پىيادەئەسكەرلەر 12 - پولكى، ئۇفىتسىرلىرى 101،ئەسكەر سانى602، مىلتىق 900 تال، زەمبىرەك ئىككى، پىلىموت 6، تۇرپان، پىچاندا تۇراتتى، جاك فىگىيى پولكوۋنىك ئىدى.

ئاتلىق4 - پولك، ئۇفىتسىرلىرى 45، ئەسكەرسانى 542، مىلتىق 604 تال، پىلىموت 7، قەشقەردە تۇراتتى، يېچىگىبو پولكوۋنىك ئىدى.

ئاتلىق 5 - پولك، ئۇفىتسىرلىرى 45، ئەسكەر سانى 365، مىلتىق 382 تال، پىلىموت 2، قەشقەردە تۇراتتى. ئەسكەرلىرى يەرلىك خەنزۇلاردىن ئىدى.

ئاتلىق 6 - پولك، ئوفىتسىرلىرى 45، ئەسكەرسانى 502، مىلتىق 512 تال، مارالۇبشىدا تۇراتتى. ھەممىسى ئاق ئوروس ئەسكەرلىرى بولۇپ پولكوۋنىك چېرنوپ قوماندانلىق قىلاتتى.

ئاتلىق 7 - پولك، ئوفىتسىرلىرى 45، ئەسكەرسانى 585، مىلتىق 603 تال، ئىلىدا تۇراتتى. 95 پىرسەنتى خەنزۇ ئەسكەرلىرى ئىدى.

ئاتلىق 8 - پولك ئوفىتسىرلىرى 42، ئەسكەر سانى 243، مىلتىق 250 تال، پىچاندا تۇراتتى. دۇڭبىيلىق خەنزۇلار ئىدى.

ئاتلىق 9 - پولك، ئوفىتسىرلىرى 40، ئەسكەرسانى 632، مىلتىق 287 تال، پىلىموت 3، قەشقەردە تۇرىدىغان يەرلىك قىسىم ئىدى.

پىيادە ئەسكەرلەر 7 - دىۋىزىيىسى، ئەسكەرسانى 1500، قەشقەر، يەركەندە تۇراتتى، ئۇيغۇرلار 80 پىرسەنتنى تەشكىل قىلاتتى. قالغان قىسمى قىرغىزلاردىن بولۇپ مەھمۇت مۇھىتى سىجاڭ ئىدى. بۇ دىۋىزىيىنىڭ ئەسكەرلىرى خوجانىياز-ھاجى، تومۇرئىلى، ئوسمان ئىلىلاردىن قالغان قىسىملار ئىدى.

(5) قاتناش - تىرانسپورت جەھەتتە: 1935 - يىلى ئەتىيازدا تاشيول ئىدارىسى قۇرۇلۇپ، ئۇرۇمچى - ئىلى ئوتتۇرىسىدىكى تاشيول ياسالدى. بۇ تاشيول، سانجى، قۇتۇبى، ماناس، شىخۇ، جىك، ئىلى ئارقىلىق قورغاسقىچە بېرىدىپ

سوۋېت ئىتتىپاقىغا تۇتىشاتتى. بۇ، يول يەنە شىخۇدىن چوچەككە شاخ ئايرىيتتى. ئۇرۇمچى - قەشقەر، ئۇرۇمچى - قۇمۇل، ئۇرۇمچى - ئالتاي تاشيولىلىرىمۇ ياسالدى، ئۇ ۋاقىتتا گەرچە رەسمى ياسالمىغان بولسىمۇ، لېكىن خەلق ئىشچىلىرىنى ھەركەتلەندۈرۈپ، ئىلگىرىكى چوك يوللارنى بىرقۇر ئىسلاھ قىلىپ ماشىناقاتنايدىغان قىلىپ ياساپ چىققان ئىدى، قاتناش-تىرانسپورت باشقارمىسى قۇرۇلۇپ سوۋېت ئىتتىپاقىدىن 400 دانە ئاپتوموبىل سېتىۋالدى، ئۇرۇمچى، ئىلى، چوچەك، شىخۇ، قۇمۇل قاتارلىق شەھەرلەردە ئاپتو - رېمونت كارخانىلىرى قۇرۇلدى.

شىك شىسەي يەنە شىنجاڭنى ئىدارە قىلىدىغان «6 بۇيۇك سىياسەت»نى ئوتتۇرىغا چىقاردى.

1934 - يىلى شىك شىسەي جاھانگىرلىككە قارشى تۇرۇش، تېچلىقنى ساقلاش، شورالار ئىتتىپاقى (سوۋېت ئىتتىپاقى) بىلەن دوست بولۇشتىن ئىبارەت 3 سىياسەتنى ئوتتۇرىغا قويدى. جاھانگىرلارغا قارشى تۇرۇش سىياسىتى ئىچكى سىياسەت بولۇپ، ھەركەزگە تاقابىل تۇرىدىغان سىياسەت دېيىشكىمۇ بولىدۇ. ئۇ ۋاقىتلاردا ياپون جاھانگىرلىگى دولىتىمىزگە غالىجىرانە ھۇجۇم قىلىۋاتقان، گومىنداڭ ھەركىزىي ھوكۇمىتى نومۇسسىزلارچە يول قويۇپ چېكىنىۋاتقان بىر پەيت بولغاچقا، بۇ سىياسەت بىلەن كىشىلەرنىڭ ئىدىيىسىنى بىر نۇقتىغا توپلاپ ھەركەزگە قارشى كەيپىياتنى قوزغاتقىلى بولاتتى، تېچلىق سىياسىتىمۇ ئىچكى سىياسەت بولۇپ ئۇرۇش قالايمىقانچىلىقلىرىدىن

كېيىن خەلق تېچلىققا مۇھتاج ئىدى. شۇڭا بۇسىياسەتنى خەلقلەر ئۇڭاي قوبۇل قىلدى ۋە ھىمايە قىلدى. شورالار بىلەن دوست بولۇش سىياسىتى ھەم ئىچكى، ھەم تاشقى سىياسەت ئىدى.

ئانچە ئۇزۇنغا قالمايلا شىنجاڭ شىسەي يەنە خىيانەتچىلىككە قارشى تۇرۇش، شىنجاڭنى ئىسلاھ قىلىشتىن ئىبارەت 2 سىياسەتنى ئوتتۇرىغا قويدى. بۇنىڭ بىلەن بەش بۇيۇك سىياسەت بولدى. 1935 - يىلى 4 - ئايغا كەلگەندە ھەممە مىللەت ھوقۇقتا باراۋەر بولۇش سىياسىتىنى قوشۇپ 6 بۇيۇك سىياسەت تولۇقلاندى.

1934 - يىلى قىشتا شىنجاڭ شىسەي ئۇزى يازغان، «ھوكۇمەتنىڭ نوۋەتتىكى مۇھىم ۋەزىپىلىرى» ناملىق بىر ئوشۇراسىدە 5 بۇيۇك سىياسەتنى شەرھىلىگەندىن تاشقىرى، ھەر مىللەت خەلقىنى ھەركەتلەندۇرۇپ، شىنجاڭ خەلقلىرىنىڭ جاھانگىرلىككە قارشى تۇرۇش ئۇيۇشمىسىنى قۇرۇپ 6 بۇيۇك سىياسەتنى ئىجرا قىلىدىغان ئورگان قىلدى. بۇئۇيۇشما 8 يىل داۋاملاشتى. ھەركەت دائىرىسى ئىنتايىن كەڭ بولدى. ئۇنىڭ نىزامنامىسىنى توۋەندىكىچە قىسقارتىپ بايان قىلماقچىمەن.

1 - باب. بۇ ئۇيۇشمىنىڭ ۋەزىپىسى

1-مادداۋ: شىنجاڭ خەلقلىرىنىڭ جاھانگىرلىككە قارشى تۇرۇش ئۇيۇشمىسى، خەلق ئاممىسى ئوزلۇكىدىن قۇرغان سىياسى تەشكىلات بولۇپ سۇنزۇڭلىنىڭ (سۇن جۇڭشەننىڭ) مىللى مەسلىكىگە ئەمەل قىلىپ، پۈتۈن شىنجاڭدىكى خەلق ئاممىسىنى يېتەكلەپ شىنجاڭنى جۇڭگونىڭ مەڭگۇ ئايرىلماس ئولكىسى قىلىپ،

مىللەتلەر ئوتتۇرىسىدىكى تېچلىقنى بۇزۇپ، مۇستەملىكە قىلىشقا قەست قىلغان جاھانگىرلارغا قارشى تۇرىدۇ.

2 - مادداۋى: بۇ ئۇيۇشما ھازىرقى شىنجاڭ ھوكۇمىتىنى پۈتۈن كۈچ - قۇۋۋىتى بىلەن ھىمايە قىلىدۇ. ھەر مىللەت خەلقىغە رەھبەرلىك قىلىپ ھەممە بىرلىكتە دۇنيادىكى جاھانگىرلارنىڭ تاجاۋۇزىغا قارشى تۇرىدۇ.

3 - مادداۋى: بۇ ئۇيۇشما جۇڭگونىڭ دولەت ئەھۋالى ۋە شىنجاڭ خەلقىنىڭ تەلىۋىگە ئاساسەن، تۆۋەندىكى تەشەببۇسلاردا بولىدۇ: (1) شىنجاڭدىكى مىللەتلەرنىڭ باراۋەرلىكىنى ئىشقا ئاشۇرۇپ مىللەتلەر ئوتتۇرىسىدىكى ئارازلىقلارنى تۈگىتىش؛ (2) مەركەزنىڭ قانۇن - نىزاملىرىغا ئاساسەن ئولكىنىڭ مەمۇرى تۈزۈمىنى ئىسلاھ قىلىش، ئولكە ۋە ناھىيىلەرنىڭ يەرلىك مۇختارىيىتىنى ئىلگىرى سۈرۈش؛ (3) قانۇنسىز زومىگەر ئۇنسۇرلارنى، خىيانەتچى ئەمەلدارلارنى، تۇخاۋ - لېيشىنلارنى يوقىتىش؛ (4) قانۇننى ئىسلاھ قىلىش يەنى قانۇن ئورۇنلىرىنىڭ مۇستەقىل تۈزۈمىنى ئىشقا ئاشۇرۇش، ھەردەرىجىلىك ئەدلىيە ئورۇنلىرىنى تەسىس قىلىش، ئەدلىيە خادىملىرىنى تەربىيىلەپ يېتىشتۈرۈش؛ (5) خەلقنىڭ سىياسى بىلىمىنى ئوستۇرۇش، سودا - سانائەتنى راۋاجلاندۇرۇش، يەرلىك سانائەت كارخانىلىرىنى قۇرۇش، قاتناش - تىرانسپورت ئىشلىرىنى يولغا قويۇش، كان سانائىتىنى ئېچىش، مالىيە ئىشلىرىنى ياخشىلاش؛ (6) ھەربى ۋە خەلقنى ئايرىپ ئىدارە قىلىش، ھەربى قىسىملارنى ياخشىلاش، جەڭگىۋار كۈچنى

كۆچەيتمىش، ھوكۇمەتكە بولغان ئىشەنچىنى ئۇستۇرۇش؛ (7) ھەرمىللەت مەدەنىيەتنىڭ ئەركىن تەرەققى قىلىشىنى ئىشقا ئاشۇرۇش، ھەرمىللەتنىڭ مەدەنىيەتى بويىچە خەلق مەكتەپلىرىنى ئېچىش، بارلىق مەدەنى خىزمەتلەرنى راۋاجلاندۇرۇش، مەسىلەن، مەتبەچىلىكنى يولغا قويۇپ، كىتاپ، گېزىت ۋە ھەرخىل ژورناللار نەشر قىلىش؛ (8) خەلقنىڭ سوز ئەركىنلىگى، مەتبۇئات ئەركىنلىگى، دىنىي ئېتىقات ئەركىنلىگىنى ئىشقا ئاشۇرۇش؛ (9) بارلىق ناچار ئادەتلەرنى يوقىتىش، قۇللۇق، كوپ خوتۇنلۇق تۇزۇمىنى تازىلاش، ئادەم سېتىش ئىشلىرىنى قەتئى چەكلەش، ئەپيۇن ۋە باشقا زەھەرلىك چېكىملىكلەرنى مەنئى قىلىش؛ (10) ئىنسانپەرۋەرلىكنى تەشەببۇس قىلىش، پاھىشە ئىشلىرىنى چەكلەش، خوتۇن - قىزلار مائارىپىنى تەشەببۇس قىلىش ۋە ئومۇملاشتۇرۇش، نىكا ئەركىنلىگىنى تەشەببۇس قىلىش؛ (11) ياشلارنىڭ بىلىمىنى ئوستۇرۇش ۋە راۋاجلاندۇرۇش، تەدرىجى يۇسۇندا مەدەنى - مائارىپ ۋە تەنتەربىيە تەشكىلاتلىرى قۇرۇش.

2 - باپ. ئۇيۇشمىنىڭ خىزمىتى

4 - مادداۋ: ئۇيۇشمىمىز نورمال خىزمەتنى داۋاملاشتۇرغاندىن تاشقىرى كونفېرىنسىيە يىغىنلىرى ئۇيۇشتۇرۇش، ژورنال نەشر قىلىش بىلەن مەدەنىيەتنى ئومۇملاشتۇرۇش ۋە خەلق ئاممىسىنىڭ توغرا پىكىرلىرىگە ۋاقىتىدا رەھبەرلىك قىلىش.

3 - باپ. ئۇيۇشما ئەزالىرى

(بۇ باپ قىسقارتىلدى)

4 - باپ. ئۇيۇشمىنىڭ تەشكىلى

6 - ماددا: ئۇيۇشما ۋەكىللەر قۇرۇلتىيىدا سايلانغان 29 نەپەر ئىجرائى ھەيئەتلەردىن ئىجرائى ھەيئەت تەشكىل قىلىدۇ. 5 نەپەر تەپتىش ئەزالىرىدىن تەپتىش ھەيئىتى تەشكىل قىلىدۇ.

ئۇيۇشمىدا ۋەكىللەر قۇرۇلتىيى ئەڭ ئالى ئورگان بولىدۇ. قۇرۇلتايدىن كېيىن ئىجرائى ھەيئەتلەر يىغىنى ئەڭ ئالى ئورگان ھېسابلىنىدۇ (قىسقارتىلدى). بۇ نىزامنامىدا بەلگىلەنگەن ئىجرائىيە ھەيئەتلەر يىغىنىدا كاتىۋات باشقارمىسى، ئومۇمى ئىشلار، تەشكىلات، ماۋۇارىپ، تەشۋىقات، ياشلار، خوتۇن - قىزلار ۋە جەمىيەت بولۇملىرى تەسىس قىلىنىدۇ.

شىڭشىسەي دەسلەپتە جاھانگىرلىككە قارشى ئۇيۇشمىغا زور ئۈمىت باغلىغان ئىدى. ئۇز قولىدا مۇستەھكەم تۇتۇپ تۇرۇش ئۈچۈن ئىچكى ئولكىلەردىن تەكلىپ قىلىپ چىققان ئاغىنىلىرىنى بۇ ئۇيۇشمىنىڭ رەھبەرلىك خىزمەتلىرىگە قويدى، مەسىلەن، ئۇيۇشمىنىڭ رەئىسى خېيۇيجۇ، باش كاتىپ لاڭ-داۋخىڭ، تەشكىلات باشلىغى ۋاڭ لىشى، تەشۋىقات باشلىغى شۇى لەن، ياشلار بولۇمىنىڭ باشلىغى چىڭدۇكبەي قاتارلىقلار-نىڭ ھەممىسى ياش ۋاقىتىدىكى يۇرتداشلىرى ۋە ياپونىيىدە بىللە ئوقۇغان ساۋاقداشلىرى ئىدى.

جاھانگىرلىككە قارشى ئۇيۇشما قۇرۇلغاندىن كېيىن،

دەرهال كادىر تەربىيىلەش ئۈچۈن كىرىشىپ، جاھانگىرلىككە قارشى نۇرۇش تەلىم - تەربىيە كۇرسى تەشكىل قىلىپ خىز-مەتچىلەردىن ۋە ئوقۇغۇچىلاردىن يوتكەپ كېلىپ تەلىم - تەر-بىيە ئېلىپ باردى، ھەر ئايدا بىر قېتىم ماركسىزىم - لېنىنىز-مىنى ئاساس قىلغان نەزىريە دوكلادى بېرىلدى. ئۇچاغدا شىنجاڭ يېڭىدىن كوزى ئېچىلغان بولغاچقا، كىشىلەر جاھانگىر-لىككە قارشى ئۇيۇشمىغا ئەزا بولۇش ۋە تەلىم - تەربىيە كورۇش بىلەن پەخىرلىنەتتى، ئىدارىلاردىكى ھەربى قوشۇنلار-دىكى خادىملار بەس - بەس بىلەن ئۇزىنى تىزىملاتىپ تەلىم - تەربىيە ئېلىشقا كىرەتتى. 1935 - يىلى قىشتا ئۇيۇشمىنىڭ رەئىسلىگىنى شىڭشىسەي ئوز ئۇستىگە ئالدى، ئولكە رەئىسى لىرۇك، مۇئاۋىن رەئىس خوجانىياز ھاجىلار بۇ ئۇ-يۇشمىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى بولدى. فېودال كۇچلەر ۋە سوۋېت ئىتتىپاقى ئەۋەتكەن ئادەملەر ھەر قايسى بولۇملەرگە باشلىق ۋە ئورۇنباسار باشلىق بولۇپ ئۇيۇشمىنىڭ ئىجتىمائى مۇناسىۋەتلىرى كۇچەيتۇرۇلدى. ئىلى، ئالتاي، تارباغاتاي لاردا مەركۇز ئۇيۇشمىنىڭ شوبىلىرى قۇرۇلدى. جاھانگىرلىككە قارشى ئۇيۇشمىنىڭ كور-سەتكەن تەسىرى ھەقىقەتەن زور ئىدى، بولۇپمۇ ئۇرۇمچىدە ياچېيكا ۋە گۇرۇپپا مۇزاكىرىلىرى ۋە تەشكىلىي خىزمەتلەر شۇ قەدەر قانىتايدۇرۇلدىكى، كوپلىگەن كىشىلەرنىڭ سىياسى قىزغىنلى-غى قوزغىلىپ 6 بۇيۇك سىياسەت ئۇچۇن ئاكتىپ كۇرەش قىلدى. 1934 - يىلىدىن باشلاپ ئۇيۇشما تەربىيىدىن نەشر

قىلىنغان «جاھانگىرلىككە قارشى بىرلىكسەپ» ژورنىلى بىلەن ھەرقايسى ياچىيكا ۋە شوبە ئۇيۇشمىلار چىقارغان مەجمۇئە ۋە تام گېزىتلەرمۇ ئىددىيىنى بىرلىككە كەلتۈرۈپ شىك شىسەي ھوكۇمىتىنىڭ سىياسەتلىرىنى تەشۋىق قىلىشتا غايەت زور تىرىشچانلىق كورسەتتى. ئۇيۇشما ئەزالىرىنىڭ سانى گەرچە قاتتىق چەكلەنگەن بولسىمۇ، دەسلىۋىدىكى 500 كىشىدىن كوپىيىپ 2 مىڭغا يەتتى.

شىك شىسەينىڭ سىياسى مەقسىدى قانداق بولۇشىدىن قەتئى نەزەر، ئۇنىڭ 6 بۇيۇك سىياسىتى ھەقىقەتەن خېلى مۇۋەپپەقىيەتلەرگە ئېرىشىپ ئىچكى ئولكىلەردىكى ئىلغار ياشلارنى ۋە كوپ ساندىكى بىلىملىك زىيالىلارنى ئوزىگە جەلىپ قىلىپ، شىنجاڭنى جۇڭگودىكى ئەڭ ئىنقىلاۋىي ئولكە دەيدىغان تونۇشقا كەلتۈرگەن ئىدى. 6 بۇيۇك سىياسەتنى ئىجرا قىلىش ئورگىنى جاھانگىرلىككە قارشى ئۇيۇشمىغا ماسلاشقان ھالدا يەنە شىنجاڭدا خەلق ئاقارتىش ئۇيۇشمىلىرى بار ئىدى. بۇ ئۇيۇشمىلار 1934 - يىلى 4 - ئايدا ھەر مىللەت باشلىقلىرى قاتنىشىپ تەشكىل قىلىنغان بولۇپ ۋىلايەت، ناھىيىلەردە شوبە ئۇيۇشمىلىرى قۇرۇلۇپ ھوكۇمەتكە يارده ملىشىپ ئىجتىمائى ماۋارىپ خىزمەتلىرىنى ئالغا سۈردى. مىللەتلەر ئوتتۇرىسىدىكى تالاش - تارتىشلارنى ھەل قىلدى. ئۇرۇش قالايمىقانچىلىقىدىن كېيىن، ھوكۇمەت بىر تەرەپ قىلىشقا ئەپلەشمەيدىغان نۇرغۇن مىللى مەسىلىلەرنى بۇ ئۇيۇشما بىر تەرەپ قىلدى. 6 بۇيۇك سىياسەتنى تەشۋىق قىلىشتىمۇ غايەت زور كۈچ قوشتى.

شىك شىسەي شىنجاڭدا ھاكىمىيەتنى قولغا ئېلىۋالغاندىن كېيىن گومىنداڭ تەسىرىنىڭ شىنجاڭغا كىرىشىنى چەتكە قاقتى. گومىنداڭ بولسا شىنجاڭنى كونترۇل قىلىش ئۈچۈن خېلى تىرىشىپ كوردى. 1933 - يىلى بەي چۈڭشى شىنجاڭغا كەلگىدەك دەيدىغان گەپ پەيدا بولدى 1934 - يىلى خۇاڭ شىياۋشۈن شىنجاڭغا كېلىشكە تەييارلىق كورۇۋېتىپتۇ دىگەن گەپ پەيدا بولدى. نەتىجىدە ھەچقايسىسى ئەمەلگە ئاشمىدى. 1934 - يىلنىڭ كېيىنكى يېرىمىدا مەركەز ئەۋەتكەن ئولكىلىك ھوكۇمەت ئەزاسى ۋە قوشۇمچە ئىچكى ئىشلار نازىرى پىك شاۋشىيەن بىلەن ئولكىلىك ھوكۇمەت ئەزاسى قوشۇمچە تەمىرات نازىرى گاۋشىبىڭلارنى مەجبۇرەن خىزمەتتىن بوشتىپ ئىچكى ئولكىگە قايتۇردى. 1933 - يىلى گومىنداڭنىڭ شىنجاڭ ئولكىلىك پىرقەسىنى ئەمەلدىن قالدۇردى ۋە مەركەز ئەۋەتكەن پىرقە ھەيئىتى گوك بىچىك، ساۋجىۋېنلەرنى شىنجاڭدىن كېتىشكە مەجبۇر قىلدى. 1934 - يىلى 8 - ئايدا ئولكىلىك بانكاباشلىغى سۇشياڭدا بىلەن تەمىرات نازارىتىدىكى بولۇم باشلىغى جىن شۇېنلەرنى گاۋشىبىڭ بىلەن باردى - كەلدىسى باردەپ قولغا ئالدى. شۇيىلى كۇزدە قاراشەرگە ۋالى بولغان گومىنداڭ ئەزاسى ياڭ مىڭجۇنى ئولتۇرۇشكە پىلان قىلدى. 1933 - يىلى ياۋرو - ئازىيا ئاۋداتسىيە شىركىتىنىڭ ئايرۇپىلانلىرى شىنجاڭ ھاۋابوشلۇغىدىن ئۇچۇپ ئوتۇشنى چەكلىدى. مەزكۇر شىركەتنىڭ ئۇرۇمچى، تارباغاتاي پونكتلىرىنى قامال قىلدى. 1934 - يىلى سۇييۇەن - شىنجاڭ ئاپتو - تىرانسپورت شىركىتى

ئاپتوموبىللىرىنىڭ قۇمۇلدىن غەرپكە قاراپ ئىلگىرىلىشىنى توستى ھەمدە مەزكۇر شىركەت شىنجاڭغا كېلىدىغان پاساژىر-لارغا ساتىدىغان بېلىتىنى شىنجاڭ ھوكۇمىتىگە ئالدىن مەلۇم قىلىپ تەستىقلىتىش، ئۇنداق بولمىغاندا چېگرىدىن كىرگۈزۈل-مەيدۇ دەپ بەلگىلىمە چىقاردى. شۇيىلى قىشتا قۇمۇلغا ئاماناتلىق ساقلاش شوبە ئىدارىسى قۇرۇپ، يولۇچىلارنى قاتتىق تەكشۈرۈش ئېلىپ بارىدى ۋە شىنجاڭدىن قايتىپ كېتىشكە بېرىلىدىغان يول خېتىنىچەكلەپ قويىدى. 1935 - يىلى 3 مىللى مەسىلەك روھى بىلەن يېزىلغان دەرسلىك كىتاپلارنى مۇسادىرە قىلدى. مەكتەپلەردە پىرقەمەسىلەكلىرىدىن دەرس ئۇتۇشنى چەكلەپ ئۇنىڭ ئورنىغا ئىجتىمائى پەن كىرگۈزدى. ئىچكىرى-دىن شىنجاڭغا ئەۋەتىلگەن خەت - چەك ۋە گېزىت - ژورناللارنى تەكشۈردى، توتۇپ قالدى. بولۇپمۇ پوچتا خادىملىرىنى قاتتىق تەقىپ قىلدى.

شىنجاڭ ۋەزىيىتىنى مولچەرلەش ئۈچۈن گومىنداڭ مەركىزىي ھوكۇمىتى 1935 - يىلى 7 - ئايدا جۇڭگونىڭ سوۋېت ئىتتىپاقى-دا تۇرۇشلۇق باش كونسۇلخانىسىنىڭ ھەربى ئەمەلدارى دىڭ ۋېنىينى شىنجاڭغا ئەۋەتتى، بۇ ئادەم 13 - چېسلا چو-چەككە چۈشۈپ ئۇيەردىن ئۇرۇمچىگە كېلىپ دۇبەن مەھكە-مىسىنىڭ شەرقىي باغچىسىغا ئورۇنلاشتى. شىڭشىسەي بۇ ئا-دەمنى چەتئەل كىشىلىرىگە مۇئامىلە قىلغاندەك قاتتىق ئا-زارەتكە ئالدى. ئۇنى كۈتكۈچىلەر مەھرەملەرنىڭ ھەممىسى ئاماناتلىق ساقلاش ئىدارىسىنىڭ ئادەملىرى بولۇپ دىڭنىڭ

سوزلىرىنى ھەر كۈنى دوكلات قىلىپ تۇراتتى. ئۇنىڭ ھەر-
كەتلىنىشىگە يەرلىك ئەدلىيە مەھكىمىسىنىڭ باشلىغى چىڭ
دۇڭبەي بىلەن قاتناش باشقارمىسىنىڭ باشلىغى كاڭ بىلىن-
نى ھەمرا قىلىپ قويدى. دىڭ بىلەن كورۇشۇشنى ئارزۇ قىلغان
ئۇرۇمچىدىكىھەر ساھە خەلقلىرى ئالدى بىلەن شىڭ شىسەيگە مەلۇم
قىلىپ تەستىقلىتىش زورۇر ئىدى. سوۋېت ئىتتىپاقى تەرىپىدىن
ئەۋەتىلگەن لىيۇشەنچىڭ، سىڭ يۈفۇلار ئالدىن ئوزىنى تار-
تىپ چەت ناھىيە ۋە نەنسەنگە جايلاشقانلىقتىن دىڭ ۋېنيى
شەخسى سوھبەتلەر ئارقىلىق شىڭ شىسەي ھوكۈمىتى مەركەزدىن
ئايرىلمايدۇ. ئۇچ مىللى مەسلەككە قارشى تۇرمايدۇ، ئۇرۇش
قالايمىقانچىلىغىدىن كېيىن، مالىيە قىينىچىلىغى بار. ھوكۈمەت
خادىملىرى جاپاغا چىداپ ئىشلەۋاتىدۇ. مەركەزنىڭ ئىقتىسا-
دىي جەھەتتە يارىدەم بېرىشىنى ئۈمىت قىلىدۇدىگەن سوزلەرنىلا
ئىگە للىدى.

دىڭ ئۇرۇمچىدە تۇرغان جەريانىدا شىڭ شىسەي بىلەن
بىر قانچە قېتىم سوھبەتلەشتى، شىڭ شىسەي ئوزىنىڭ شىنجاڭنى
بىرلىككە كەلتۈرگەن توھپىسىنى شەرھىلىگەندىن تاشقىرى، سو-
ۋېت ئىتتىپاقىغا تاقابىل تۇرۇشتىكى جاپا - مۇشەققەتنى ئىچ-
كى ئولكىلەردە شىنجاڭ توغرىلىق پەيدا بولغان سوزلەرنىڭ
ئاساسسىز ئىكەنلىگىنى چۈشەندۈردى ۋە مەركەزنىڭ شىنجاڭنىڭ
ھەرەققىياتىغا ئىقتىسادىي يارىدەم قىلىشىنى تەلەپ قىلدى. دىڭ
ئۇرۇمچىدە ھەر قايسى ئىدارە، مەكتەپ، ھەربىي قوشۇنلارنى
كوزدىن كەچۈردى ۋە ساماۋېي كول (بوغدا كولى) سەيلىسىگە

چىقتى، ئۇ بارغانلىكى ئورۇنلارغا، شىكىشىسەي ئالدىنئالا سۆن جۇڭشەن ۋە جياڭ جيېشىنىڭ سۆرەتلىرىنى ئاستۇرغان ۋە كۆتكۈچىلەرنى بەلگىلەپ قويغان ئىدى. دىكى يەنە 1 - ئاۋغۇست شىنجاڭنى بىرلىككە كەلتۈرگەن بايرامدا ئوتكۈزۈلگەن ھەربى پاراتقا قاتناشتى ۋە تۈرپانغا بېرىپ ھەربى قىسىملارنى كوزدىن كەچۈردى.

دىكى ئۇرۇمچىدە بىرەر ئايغىچە تۇرۇپ غۇلجا ئارقىلىق خىزمەت ئورنىغا قايتىپ كەتتى، ئۇنىڭ سەپىرى يىاپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئۇرۇش باشلىنىشتىن بۇرۇن مەركەزنىڭ ئەڭ ئاخىرقى قېتىم شىنجاڭنى كۆزەتكەنلىگى بولسىمۇ، ھىچقانداق ئۇنۇم ھاسىل قىلالمىدى.

ئەنگلىيىنىڭ شىنجاڭدىكى كونسۇلخانىسى شىنجاڭنىڭ سىياسى ۋەزىيىتىگە تەسىر قىلاتتى. 30 - يىللاردىكى چوڭ قالايمىقانچىلىقلاردا ئەنگلىيىنىڭمۇ قولى بار ئىدى. 1934 - يىلى ماجۇڭيىڭ قىسىملىرى قەشقەردە تۇرۇشلۇق ئەنگلىيە كونسۇلىغا ھۇجۇم قىلىپ زەربە بەردى. شىكىشىسەي ھوكۇمىتى ئەنگلىيە ۋە ھىندىستان مالىلىرىنىڭ كىرىشىگە، شىنجاڭ - ھىندىستان چېگرىسىدىكى ئەنگلىيىنىڭ خارجى تىرانسپورتىغا ۋە ئەنگلىيىنىڭ شىنجاڭدىكى مىسسىئونىرلىق ھەرىكەتلىرىگە توسقۇنلۇق قىلدى. 1935 - يىلىدىن ئېتىبارەن ئەنگلىيە تەۋەلىگىدىكى ھىندىستانلىق - ئافغانىستانلىقلارنى قولغا ئالدى. ئەنگلىيىنىڭ جۇڭگودا تۇرۇشلۇق باش ئەلچىخانىسى بۇ ئىشقا ئارىلىشىش ئۈچۈن جىق كۈچ چىقىرىپ،

ئاخىرى شىنجاڭ ھوكۇمىتىنىڭ رۇخسىتى بىلەن 1935 - يىلى باش ئەلچىخانىنىڭ مەسلىھەتچىسى دېكماننى شىنجاڭغا ئەۋەتتى ۋە ھىندىستان ئارقىلىق دولىتىگە قايتماقچى بولدى ھەمدە قەشقەردە ۋاقىتلىق كونسۇل تامىسوننى ئۇرۇمچىگە كېلىپ كورۇشۇشكە بۇيرۇق قىلدى.

دېكمان 1935 - يىلى 14 - سېنتەبىردە بېيپىڭدىن يولغا چىقىپ، جاڭجىياكۇ، سۇييۈەن ئارقىلىق سۇييۈەن - شىنجاڭ ئاپتوموبىل شىركىتى ماڭغان يول بىلەن 29 - ئوكتەبىردە ئۇرۇمچىگە يېتىپ كەلدى. تامىسون ھەم ئايىلى بىلەن ئۇرۇمچىگە كەلگەن ئىدى. بۇلار خارجى مەھكىمىگە ئورۇنلاشتى. شىڭشىسەي بۇلارغا بولغان نازارەتنى دىڭۋېنىيغا ئورۇنلاشتۇرغاندىنمۇ قاتتىقراق ئورۇنلاشتۇردى. ئاشپەزلەرنىڭ يارەمچىلىرىمۇ ئاماناتلىق قوغداش ئىدارىسىنىڭ خادىملىرى ئىدى. دېكمان قۇمۇلغا يېتىپ كەلگەندە شىڭشىسەي شىنجاڭ گېزىتىنىڭ مۇھەررىرلەر باشلىغى ۋەنشەنتىكنى ئالدىغا ئەۋەتتى. چۈنكى دېكمان خەنزۇ تىلىغا راۋان ئىدى. ۋەنشەنتىكنىڭ ۋەزىپىسى ئۇنىڭ ھەر قايسى جايلاردىكى ئەمەلدارلار ۋە خەلقلەر ئاغزىدىن ھەرقانداق خەۋەر ئىگەللىشىگە توسقۇنلۇق قىلىش ئىدى. دېكمان ئۇرۇمچىگە كەلگەندىن كېيىن نازارەتنى كۈچەيتىپ دۇبەن مەھكىمىسىنىڭ سىياسى تەلىم - تەربىيە باشقارمىسىدىكى بىيەن كوجاڭنى خارجى ئىشلار مەھكىمىسىگە كوچۇرۇپ كېلىپ كېچە - كۈندۈز ئايرىلمايدىغان قىلدى.

دېكمان ئۇرۇمچىدە يىرىم ئاي تۇرۇپ شىڭشىسەي بە-

لەن بىر قانچە قېتىم سوھبەتلەشكەندىن تاشقىرى خارجى ئىشلار مەھكىمىسىنىڭ باشلىغى چىڭدېلى بىلەن سوھبەتلەشتى، دېكمان ئەنگلىيە پۇقرالىرىنىڭ شىنجاڭغا كىرىش گۇۋاناممىسى مەسىلىسىنى، ئەنگلىيە پۇقرالىرى شىنجاڭغا كىرىپ سەييارە تىجارەت قىلىش، نەشە سېتىۋېلىش، ئەنگلىيە-ھىندىستان مالىلىرىنى شىنجاڭغا توشۇپ كېلىش قىممىتىنى مولچەرلەش، شىنجاڭدىكى ئېنگلىز پۇقرالىرىنى قايتىدىن تىزىملاش، شىنجاڭ - ھىندىستان ئارىلىغىدىكى قاتناشنى ئېچىش قاتارلىق مەسىلىلەرنى ئوتتۇرىغا قويدى. شىڭشىسەي ھوكۇمىتى بۇ مەسىلىلەرگە مۇنداق جاۋاب بەردى: ھىندىستاندىن شىنجاڭغا كىرگۈچىلەردە جۇڭگونىڭ ھىندىستاندا تۇرۇشلۇق ئەلچىخانىسىنىڭ گۇۋاناممىسى بىلەن ئوز دولىتىنىڭ پاسپورتى بولۇشى كېرەك، ئەگەر يول يىراق گۇۋاناممە ئېلىش قىيىن دەيدىغان بولسا، شىنجاڭدىن كونسۇل تەيىنلەپ ھىندىستاننىڭ چېگرىغايېقىنراق بىر يېرىگە ئورۇنلاشتۇرۇش؛ ئېنگلىز تەۋەلىگىدىكى كىشىلەر شىنجاڭدا سەييارە تىجارەت قىلىدىغان بولسا، قايسى جايغا بارسا ئوز پاسپورتىغا شۇ جاينىڭ يەرلىك ئورۇننىڭ رازىلىغىنى ئېلىش؛ نەشەتوشۇش مەسىلىسىدە شىنجاڭ ھوكۇمىتى نەشىنى چەكلەپ ئېلان چىقىرىشتىن ئىلگىرى ئېنگلىز پۇقرالىرى سېتىۋالغان نەشىلەرنىنېزدىن توشۇپ كېتىش، ئېلان چىقىرىلغاندىن كېيىن يەنەسېتىۋالغان بولسا ئۇلارنىچەتكە توشۇپ كېتىش مەنى قىلىنمىدۇ. ئەنگلىيە - ھىندىستان مالىلىرىنى شىنجاڭغا توشۇپ كىرىشنى مولچەرلەش چارىسى مەركەزنىڭ بەلگىلىمىسى بويىچە بىر تەرەپ قىلىنمىدۇ، شىنجاڭدىكى ئېنگلىز

پۇقرالىرىنىڭ تىز دىمغا ئالدۇرۇشى ئۇزىبىلەن چەكلىنىدۇ. كوپ بولغاندىمۇ ئىككى ئەۋلاتتىن ئۇزۇپ كەتمەسلىك كېرەك، لېكىن تىز دىملاتقۇچىلاردا جۇڭگو چېگرا قورغانلىرى ئىسپاتلىقتىن ئوتكەن ئەنگلىيە، ھىندىستان پاسپورتلىرى بولۇشى شەرت، شۇنداق بولغاندىلا ئىناۋەتكە ئىگە، شىنجاڭ - ھىندىستان يولىنى ئېچىش مەسىلىسىدە شىنجاڭ ھوكۇمىتىنىڭ مالىيە كۇچى چەكلىك بولغىنى ئۈچۈن بۇھەقتە كېيىنچە مەسلىھەت قىلىش ۋە باشقىلار.

سوھبەتتە شىنجاڭ ھوكۇمىتى دېكمانغا توۋەندىكى تەلەپلەرنى ئوتتۇرىغا قويدى: (1) ھىندىستان ھوكۇمىتى ھىندىستان ئامرتساردىكى قەشقەر يۇرتداشلار ئۇيۇشمىسىنى چەكلەشنى تەلەپ قىلىدى ھەمدە مەزكۇر ئۇيۇشمىنىڭ باشلىغى ئابدۇللا ئاخۇن، يېڭىدىن توكيودىن كەلمەكچى بولغان شۇجايىنىڭ مۇئاۋىن باشلىغى ئىسمايىل ئاخۇنلارنىڭ شىنجاڭ ھوكۇمىتىگە قارشى ھەركەتلىرىنى يەنى ئۇلار پۇتۇن قەشقەر خەلقىنىڭ نامىنى سۈيىئىستېمال قىلىپ، شىنجاڭ قىزىللاشتى، جۇڭگودىن ئايرىلىپ كەتمەكچى دەپ نەنجىڭ ھوكۇمىتىگە ئەرز - شىكايەت سۇنۇپ شىنجاڭ بىلەن مەركەزنىڭ مۇناسىۋىتىگە بۇزغۇنچىلىق قىلىۋاتقانلىغىنى كورسەتتى؛ (2) ھىندىستان ھوكۇمىتى خوتەننى ئوزئالدىغا سوراش غەرىزىدە بولۇۋاتقان ماخوشەننىڭ ھىندىستاندىن قورال - ياراق سېتىۋالماقچى بولغانلىغىنى تەكشۇرۇپ چەكلەش؛ (3) ئەنگلىيە پۇقرالىرىنىڭ شىنجاڭدىكى كوچىمەس مۇلۇكلىرىنى ئالىدىغانلار بولسا سېتىشقا بولىدۇ، ئەمما چەتئەل گىرازدانلىرىغا سېتىشقا بولمايدۇ، جۇڭگو خادىملىرىغا سېتىپ

بىرىشكە بولىدۇ. بۇنىدىن كېيىن ئەنگلىيە تەۋەلىگىدىكى كىشىلەر كوچىمەس مۇلۇك سېتىۋېلىشقا رۇخسەت قىلىنمايدۇ؛ (4) قەشقەر-دىكى ئەنگلىيە كونسۇلخانىسى قۇرغان سىمخانا (تېلېگىراف ئىستانسىسى) ۋە تاشقورغان بىلەن قەشقەر ئارىلىغىدىكى پوچتا بىر ۋاقىتتا ئەمەلدىن قالدۇرۇلىدۇ. شىنجاڭ - ھىندىستان ئوتتۇرىسىدىكى پوچتا ماتىرىيالىرىنى بىرلىكتە قوشۇپ چېگىردا ئالماشتۇرۇلىدۇ؛ (5) ئەنگلىيە ھوكۇمىتى يا پونىيىنىڭ ھىندىستان ۋە قەشقەردىكى ئاق تەنلىكلەرگە قارشى تۇرۇش ھەرىكىتىگە دىققەت قىلىش ۋە باشقىلار. دېكمان بۇقېتىمقى سەپىردە شىنجاڭ ھوكۇمىتىدىن ئەنگلىيە پۇقرالىرىنىڭ شىنجاڭغا كېلىپ-كېتىشىدە تەكشۇرۇش ئىشلىرىنى كەڭرەك قويۇۋېتىشنى تەلەپ قىلماقچى ئىدى. ئەممائۇ ياڭزېڭشىن، جىن شۇرېن دەۋرلىرىدىكى ئەنگلىيە پوقرالىرىنىڭ تەسىرىنى ئەسلىگە كەلتۈرگىلى بولمايدىغانلىغىنى ھىس قىلسىمۇ، لېكىن خېلى تىرىشىپ كورۇپ ئاخىرى ئۇمىتسىزلەندى. يۇقۇرقى سوھبەتتە ئىككى تەرەپنىڭ ئارىلىغى بەك يىراق بولغىنى ئۈچۈن بىرەر مەسىلىنىمۇ ھەل قىلالمىغان دېكمان، مەيۇسلىنىپ تاشقورغان ئارقىلىق ھىندىستانغا كەتتى.

شىڭ شىسەي ھاكىمىيىتىگە سوۋېت ئىتتىپاقىمۇ ئارىلاشمىغان ئىدى.

ئىقتىسادىي جەھەتتە: شىنجاڭ ئولكىلىك مالىيە نازارىتىدە 1935 - يىلدىلا سوۋېت ئىتتىپاقى مۇشاۋىرى مىخاريمان مالىيە خىزمىتى ئىشلىگەن ئىدى. مىخاريمان ئىلگىرى تاشقى

موڭغۇلىيىدە خىزمەت قىلغان ئىدى. شىنجاڭغا كەلگەندىن كېيىن مالىيە ئىشلىرى ۋە باج ئىشلىرىنى تەرتىپكە سېلىشتا توھپىسى چىق، 1935-يىلى 1936-، 1937- يىللىرىدائولكە غەزنىسى سوۋېت ئىتتىپاقى مۇشاۋىرىنىڭ تەستىقىسىز چىقىم قىلىمايتتى، ئولكىلىك بانكىدىمۇ سوۋېت مۇشاۋىرى بار ئىدى.(2) ساۋسىنتورگ شىر-كىتى ئۇرۇمچىدە ۋە باشقا جايلاردا شوبىلىرى قۇرۇلغان بولۇپ جىن شۇرېن دەۋرىدە ئىمزالانغان شىنجاڭ - سوۋېت ۋاقىتلىق مال ئالماشتۇرۇش كېلىشىمىدىكى بارلىق ئىمتىيازلاردىن بەھرىمەن بولدى. ھەتتا چېگرىداۋاقىتلىق يەرمەنكە ئېچىپ سودىگەرلەرۋەچارۋىچىلار بىلەن بىۋاستە مال ئالماشتۇردى. (3) 1935 - يىلى شىنجاڭ-سوۋېت ئوتتۇرىسىدا 5 مىليون ئالتۇن سومما قەرز كېلىشىمى ئىمزالانغان-دىن كېيىن، بۇ پۇل پوتۇنلەي تاۋارغا ئايلىنىپ چوچەكتىن كىر-گۈزۈلدى. بۇنىڭ ئىچىدە ئايرۇپىلان قاتارلىق ھەربى ئەسلىھەلەر، قۇرۇلۇش ماشىنا ئۈسكۈنىلىرى بار ئىدى. (4) شىنجاڭنىڭ بار-لىق ئىقتىسادىي قۇرۇلۇشلىرى، مەسىلەن، مايتاغدىكى نېفىتلىك، ئالتاي ئالتۇنكانى، پۇتۇن ئولكىنىڭ دىخانچىلىق - چارۋە-چىلىق ئىشلىرى، سۈئىنشائات قۇرۇلۇشلىرىنىڭ ھەممىسىگە سوۋېتلىك ئېنژېنېر ۋە مۇشاۋىرلار تەكلىپ قىلىندى. ھەتتا شىنجاڭ تەمىرات نازارىتى، دىخانچىلىق، كانچىلىق نازارىتى-دىمۇ ئالتۇن كان ۋە سۈئىنشائاتى مۇشاۋىرلىرى بارئىدى..... بارلىق قۇرۇلۇش پىلانلىرى شۇلار تەرىپىدىن لايىھىلىنەتتى ياكى ئۇلارنىڭ تەستىقىدىن ئوتەتتى. ئۇلارھەرقانداق يەرگە ئەركىن بېرىپ كۈزىتەتتى ۋە شىنجاڭنىڭ تۈرلۈك ئىقتىسادىي

ماتىرىيالىلىرىنى تەكشۈرەتتى. (5) مايتاغدىكى نېفت كانى سوۋېت ئېنژېنېرلىرىنىڭ يېتەكچىلىگىدە ماشىنا بىلەن ئېچىلدى ۋە نېفت پىروكاتلاش (ئاجرىتىش) ئىشى باشلاندى. قېزىش ئۇسكۇنىلىرىنى سوۋېت ئىتتىپاقى تەمىنلىگەن. نېفت كانى پۈتۈنلەي سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ يارىدىمى ئاستىدا ئېچىلدى دېيىشكە بولىدۇ.

سىياسى جەھەتتە: (1) ئامانلىق ساقلاش ئورگانلىرىنى سوۋېت ئىتتىپاقى ئادەم ئەۋەتىپ ھەمكارلىشىپ قۇرۇپ بەردى. پەۋقۇلئادە خادىملارنى تەربىيىلەش ۋە پەۋقۇلئادە خىزمەتلەرنى ئورۇنلاشتۇرۇشنى بوگانىن بىلەن سىڭيۇفۇ ئىككىسى ئورۇنلايتتى. (2) 1936 - يىلى يازدا شىنجاڭدا چېگرا ئىشلار باشقارمىسى قۇرۇلدى. ئۇنىڭ ۋەزىپىسى شىنجاڭ چېگرىسى سىرتىدىكى جايلارنى كۆزىتىش - تەكشۈرۈشتىن ئىبارەت ئىدى. ھىندىستان، ئافغانىستان، گەنسۇ، نىڭشيا، چىڭخەي ئولكىلىرى تەكشۈرۈش ئوبېكتى ئىدى. گەرچە بۇ جايلارغا ئەۋەتكەن ئادەمنى كوپ بولمىسىمۇ، قولغاكەلتۈرگەن ماتىرىيال ئازئەمەس ئىدى. دەسلەپتە شىڭشىسەي ئوزى قوشۇمچە باشلىق بولدى. 1936 - يىلى سوۋېت ئىتتىپاقى تەرىپىدىن ئەۋەتىلگەن لياۋنىڭلىق چىڭ پېيشىڭ باشلىق بولدى. باش ئوقۇتقۇچى ماچانوۋ جاسۇسلۇق تەجرىبىسى مول ئوروس ئىدى. (3) سوۋېت ئىتتىپاقى ئۇزۇندىن سوۋېت ئىتتىپاقىدا تۇرغان جۇڭگو گۇڭچەندىڭ ئەزالىرىنى شىنجاڭغا ئەۋەتتى. شىڭشىسەي ھوكۇمىتى ئۇلارنى

بىر بىرلىەپ ئۇرۇنلاشتۇردى. بۇلاردىن ۋاڭ شۇچىڭ جاھانگىرلىككە قارشى ئۇيۇشمىغا باشكاتىپ بولدى. ۋەن شەنتىڭ (جاڭ يىكې) شىنجاڭ گېزىتىگە باش تەھرىر (1936 - يىلى گېزىتخانىغا مۇدىر ۋە خارجى ئىشلار باشلىغى بولدى. 1937 - يىلى قەشقەر ۋالىلىغىغا تەيىنلەندى)؛ لىيۇشەنچىڭ ئامانلىق قوغداش باش ئىدارىسىغا مۇئاۋىن جۇيجاڭ؛ رۇەن باۋتىڭ قاتناش باشقارمىسىغا باشلىق بولدى؛ ۋاڭ باۋچەن چىتەيگە شەنجاڭ، قەشقەرگە ۋالى، شىنجاڭ گېزىتىگە مۇدىر ۋە خارجى ئىشلار باشلىغى بولدى؛ جياۋيۇنيۇ (ئايال)، گاۋشيۇيىڭ (ئايال) قىزلار مەكتىۋىگە ئوقۇتقۇچىلىق قىلدى؛ مەنسۇر ئەپەندى شىنجاڭ گېزىت ئىدارىسىغا مۇئاۋىن مۇدىر ۋە قۇمۇل ۋىلايەتلىك ساقچى ئىدارىسىغا جۇيجاڭ بولدى. (4) شىڭشىسەي ھوكۇمىتى سىياسى جەھەتتىكى چوڭ - چوڭ سىياسەتلەرنى ۋە ھوكۇمەتنىڭ يۇقۇرى دەرىجىلىك ئەمەلدارلىرىنى بەلگىلەشتە بولسۇن ئالدى بىلەن سوۋېت كېڭىسۇلخانىسىغا دوكلات قىلىپ مەسلىھەت پىكىرىنى ئالاتتى.

ھەربى جەھەتتە: (1) دۇبەن مەھكىمىسىدىمۇ تەكلىپ بىلەن كەلگەن سوۋېت ھەربى مۇشاۋىرلىرى بار ئىدى (دەسلەپتە مالىكوۋ كېيىن كەلگىنى پىدىن قاتارلىقلار). شىنجاڭدىكى ھەربى تەلىم - تەربىيە ئىشلىرىدە ۋە ھەر قايسى قىسىملاردا سوۋېتلىك ئوقۇتقۇچىلار (ئۇۋىتسىرلار) بولۇپ 1936 - يىلدىن كېيىنكى ھەربى مائارىپ بىلەن ھەربى تەلىم - تەربىيە پۇتۇنلەي سوۋېت يۇرۇشىدە بولغان ئىدى.

شىك دوبەن، مەسىلىمەتچىلەر كۆرسى قاتارلىق يۇقۇرى دەرىجىلىك تەلىم - تەربىيە مەكتەپلىرىدە سوۋېت ھەربى ئوقۇتقۇچىلىرى دەرس ئوتەتتى. (2) 1936 - يىلى ھەربى مۇشاۋىرلار پۈتۈن ئولكىدىكى ئەسكەرلەرنى ۋە ئۇلارنىڭ قورال-ياراقلىرىنى كوزدىن كەچۈرۈپ چىقتى، بۇ تەكشورۇشتە جايلاردا ساقلانغان مىلتىق دورىلىرىنى بۇيرۇق بىلەن ئوز بېرىدە كويدۇرۇپ تاشلىدى. (3) 1935 - يىلدىن كېيىن شىنجاڭدىكى قۇرۇقلۇق، ھاۋا ئارمىيىلىرىنىڭ قوراللىرىنى سوۋېت ئىتتىپاقى تەمىنلىدى. 5 مىليون رۇبلى قەرز ھىساۋىدا بېرىلدى. شۇنىڭ بىلەن شىنجاڭنىڭ ھەربى كۈچى كۈنساناپ كۈچلەندى.

مەدەنىيەت جەھەتتە: سوۋېت ئىتتىپاقى تاشكەنتتە ئوتتۇرا ئازىيا دارىلفۇنۇنى قۇرۇپ شىڭشىسەي ھوكۇمىتى ئەۋەتىپ بەرگەن ھەر مىللەت ياشلىرىنى تەربىيىلەپ بەردى. ۋاقتى ئىككى يىللىق ئىدى. تىببىي ۋە مال دوختۇرلۇقتىن باشقا ھەممە دەرسلەرنى ئوقۇتۇپ ئوقۇغۇچىلارغا ماركسىزىم، لېنىنىزىم ئىدىيىسى ۋە نەزىرىيىلىرىنى سىڭدۈردى.

4 - تازىلاش ۋە ئولتۇرۇش

1937 - يىلى شىنجاڭ ۋەزىيىتى تېچلىنىپ، ئىگىلىك ئىشلىرى راۋاجلاندى. خەلق تۇرمۇشى كۈنساناپ ياخشىلىنىپ شىڭشىسەي ھاكىمىيىتى مۇستەھكەملەندى، شۇنىڭ بىلەن ئۇنىڭ ئىستىبدات ھوكۇمرانلىغى تازىلاش ۋە ئولۇ

تۇرۇش باسقۇچىغاكىردى.

ئالدى بىلەن ئۇ، مەھمۇت مۇھىتى بىلەن يولۇاسنى يوقاتماقچى بولدى.

مەھمۇت مۇھىتى 1934 - يىلى شىك شىسەي ھوكۇمىتى تەرىپىدىن 36 - دىۋىزىيىنىك قومانداني (سىجائى) قىلىپ تەيىنلەنگەندىن كېيىن ئوز ئەسكەرلىرى بىلەن قەشقەردە تۇردى. مەھمۇت مۇھىتى بۇ ئىشنى شىك شىسەي ھوكۇمىتى پۇت - قولۇمنى تۇشەپ قويغانلىق دەپ تونۇپ كەلدى. بولۇپمۇ شىك شىسەي ھوكۇمىتىنىك سوۋېت ئىتتىپاقى بىلەن دوست بولۇش سىياسىتى ئۇنى خاتىرجەم قىلمايتتى. ئۇنىك قول ئاستىدىكى ئادەملەرنى ئۇزلۇكسىز سوۋېت ئىتتىپاقىغا ئاپىرىپ تەربىيىلەپ قايتۇراتتى. مەسىلەن، قۇربان سەئىدى، قۇربان نىياز قاتارلىقلار سوۋېت ئىتتىپاقىدا تەلىم - تەربىيە كورۇپ كەلگەندىن كېيىن ئۇلارنى ئارمىيىدە ئوتتۇرا دەرىجىلىك ئەمەلدارلىققا تەيىنلىدى. مەھمۇت مۇھىتى ئەھۋالنىك كۇندىن - كۇنگە باشقىچە بولۇپ كېتىۋاتقانلىغىنى كورۇپ، قەشقەر، ئاقسۇ رايونلىرىدىكى فېودال كۇچلەر بىلەن ئالاقىنى كۇچەيتىكەندىن تاشقىرى، تۇركىيە، ئافغانىستان، ھىندىستاندىكى شىنجاڭلىقلار ئارقىلىق چەتنىك يارىدىمىنى ئېلىش يولىنى ئىزلىدى. ئۇنىك بۇ ئىشلىرىنى شىك شىسەي ھوكۇمىتى بىلىپ تۇراتتى. مەھمۇت مۇھىتى قوراللىق كۇچكە ئىگە، خېلى چوك كۇچ بولمىسا ئۇنىڭغا تەككىلى، ئاقىۋىتىنى يىغىشتۇرۇۋالغىلى بولمايتتى.

شىك شىسەينىك قەشقەردە ئىككى پولىك ئەسكىرى، مارالۇبشىدا ئاق ئورۇسلاردىن تەشكىللەنگەن روتىسى، ئاقسۇدا بىر پولىك ئەسكىرى بار ئىدى. بۇ كۇچلەرگە تايىنىپ بىر ئىش قىلغىلى بولمايتتى، شۇڭا شىك شىسەي ئوزىنىڭ ساقچى ئىدارىسىغا تايىنىپ تەكشۇرۇش، ئىچىدىن بۇزۇپ تاشلاشقا كىرىشىپ 36 - دىۋىزىيىنىڭ قىسمەن كادىرلىرىنى ئوز تەرىپىگە تارتتى ..... ساقچىلار قەشقەردە پىتنە - ئىغۋا تارقاتتى. بۇ ئىشلار مەھمۇت مۇھىتنى تېخىمۇ خاتىرجەمسىزلەندۇردى. بۇ ۋاقىتتا شىك شىسەي ھوكۇمىتى ئولكىلىك 3 - قۇرۇلتاي ئېچىشقا تەييارلىق قىلىۋاتاتتى ھەمدە مەھمۇت مۇھىتنى ئۇرۇمچىگە تەكلىپ قىلغان ئىدى. ئۇنىڭ ئۇستىگە 4 - ئايىنىڭ 3 - كۈنى قەشقەر گارنىزۇنى مەھمۇت مۇھىتنى مەسلىھەت قىلىدىغان مۇھىم ئىش بار دەپ يېڭىشەرگە تەكلىپ قىلدى. مەھمۇت مۇھىتى خەۋپ - خەتەرنىڭ ئوز ئەتراپىنى قاپساپ كېلىۋاتقانلىغىنى چۈشىنىپ بىر كېچىسى ئوز ئەسكەرلىرىنى ئابدۇنىياز نىڭ باشقۇرۇشىغا تاپشۇرۇپ ئوزى ئىشكارغا چىقىش بانىسى بىلەن يەركەنگە قاچتى، مەھمۇت مۇھىتى كەتكەندىن كېيىن ئابدۇنىياز ئەسكەرلىرىنى قوزغاپ ئولكە ئەسكەرلىرى بىلەن يېرىم كۈن ئۇرۇش قىلدى. بىراق قۇربان نىياز تۇەنجاق ئۇنىڭ بىلەن ھەمكارلاشمىغانلىقتىن ئۇ ھەم بىر قىسىم ئەسكەرلىرىنى باشلاپ يەركەنگە كەتتى. شۇ ۋاقىتتىكى قەشقەر گارنىزون سىلىگى ليۇبىك ۋالى ۋاڭ باۋچەنلەر مەھمۇت مۇھىتنىڭ

قاچقانلىغىنى ئولكىلىك ھوكۇمەتكە مەلۇم قىلدى. شىك شىسەي جاۋابەن بۇيرۇق بېرىپ يەركەنگە ۋەكىل ئەۋەتىپ مەھمۇت مۇھىتنى قايتىپ كېلىشكە دەۋەت قىلىش توغرىسىدا يولىيورۇق كورسەتتى. شۇنىڭدەك شىنجاڭ گېزىتىنىڭ مۇدىرى ۋەن شەنتىڭنى قەشقەرغە ئايرۇپىلان بىلەن ئەۋەتتى. ليۇبىك بىلەن ۋاڭ باۋچەننى ئۇرۇمچىگە قايتۇرۇپ كەلدى. ليۇبىڭنىڭ ئورنىغا سەنمۇجاڭ جاڭ يۇفىڭ مۇۋەققەت سىلىك بولدى. بىر ئاز ۋاقىتتىن كېيىن ماخۇشەن قەشقەرغە ھۇجۇم قىلدى. مەھمۇت مۇھىتى ئاز ئادەمى بىلەن ھىندىستانغا قېچىپ كەتتى. جەنۇبىي شىنجاڭدا شۇنىڭ بىلەن ئۇرۇش قالايمىقانچىلىغى باشلانغان بولسىمۇ، مەھمۇت مۇھىتنىڭ قورالىلىق كۈچلىرى پارچە بولۇتلاردەك توزۇپ كەتتى.

شىك شىسەي ئەمدى يولۋاسنى يوقىتىشقا يۇزلەندى. يولۋاس بىلەن شىك شىسەي ئوتتۇرىسىدا سۇركىلىش ھامان بار ئىدى. شىك شىسەينىڭ چارىسى، تەدرىجى يۇسۇندا قۇمۇلدا ئوز تەسىرىنى كۇچەيتىش ئىدى. شۇڭا 1934 - يىلى قىشتا قۇمۇلدا ئاماناللىق قوغداش شوبە ئىدارىسى قۇرۇپ ۋالى ئەۋەتىپ ئوزىگە بېقىنىدىغان ئۇيغۇرلارنى جەلپ قىلماقچى بولدى. 1935 - يىلى باردىكولدە ئورۇنباسار ۋالى مەھكىمىسى قۇرۇپ ئوزۇندىن تاشقى موڭغۇلىيىدە خىزمەت قىلغان ئاباۋنى مۇئاۋىن ۋالىلىققا تەيىنلىدى. بۇنىڭ بىلەن بىر تەرەپتىن قازاقلارنىڭ گەنسۇ تەرەپكە قېچىپ يولۋاس بىلەن بىرلىشىپ ئىش كورۇشىگە توسقۇنلۇق قىلسا يەنە بىر تەرەپتىن يولۋاسنىڭ ھوقۇقىنى چەكلەش

ئىدى. 1936 - يىلى ۋىلايەتلىك ساقچى ئىدارىسىنى كېڭەيتىپ قورال-
لىق ساقچىلارنى كۆپەيتىپ شورسۇ ۋە شىڭشىڭشىيادا شوبە ساقچى
ئىدارىلىرى (پەيچۇسو) قۇردى. 1937 - يىلى جەنۇبىي شىنجاڭدا
توپىلاڭ بولغاندا شىڭشىسەي پىچاندا ئەسكەر كوپەيتتى. بۇ،
قۇمۇلغا كۇچ كورسەتكىنى ئىدى. 5 - ئايدا ئايرۇپىلان ئەۋەتىپ
قۇمۇلنىڭ ھاۋا بوشلۇغىنى ئايلاندى. بۇ ۋاقىتتا يولۋاسنىڭ
ئەسكەرلىرى ئاللىقاچان شىڭشىسەيدىن ئايرىلغان ئىدى.
شۇڭا ئۇ، خوتۇن - بالىلىرىنى قۇمۇل شەھىرىدە تاشلاپ تاقىقا
چىقىۋالدى. يولۋاس قاچقاندىن كېيىن ئۇنىڭ بىر قىسىم ئادەمـ
لىرى قۇمۇلدا تۇرغان بولسىمۇ، ئەممما ھىچ ئىشنى ۋۇجۇتقا
چىقىرالماي بىر قىسمى قېچىپ شىڭشىڭشياغا بارغاندا ۋىلايەت-
لىك ساقچى ئىدارىسى تەرىپىدىن قورالسىزلاندۇرۇلدى. شىڭشىـ
سەي بۇ چاغدا زەھەرلىك چېكىملىكلەرنى مەنئى قىلىش
ھەيئىتىنىڭ باشلىغى گۇي فاڭ بىلەن دۇبەن مەھكىمىسىنىڭ
ھەربى قانۇن باشقارمىسىنىڭ باشلىغى پىڭ لياڭنى قۇمۇلغا
ئەۋەتىپ يولۋاسنىڭ تەۋەككۇلچىلىك قىلماسلىغىغا نەسىھەت
قىلدۇرغان بولسىمۇ، يولۋاس ئۇزىگە بولغان خەۋپ- خەتەردىن ۋە
ئۇزىگە بولغان كاپالەتنىڭ يېتەرسىزلىگىنى سېزىپ قېچىپ،
نەنجىڭگە بېرىپ گومىنداڭنىڭ ئەتىۋارلىق مېھمىنى بولدى. يول-
ۋاسنىڭ قالدۇق قىسىملىرىنىڭ يوقىتىلىشى، شىڭشىسەينىڭ شەرق
تەرەپتىكى غەم - قايغۇسىنى تۇگەتتى. شۇنىڭدىن باشلاپ شىنـ
جاڭ بىلەن ئىچكى ئولكىلەرنىڭ قاتناش مۇناسىۋىتى تېخىمۇ
قاتتىق نازارەت قىلىندى.

1 ـ جەنۇبىي شىنجاڭدا مەھمۇت مۇھەممەتنى قاچقاندىن كېيىن ماخۇشەن ئاقسۇ قاتارلىق جايلارغا قىلغان ھۇجۇمنى يېرىم يىل داۋام قىلدى.

ماخۇشەن 1934 ـ يىلىنى خوتەنگە بارغاندىن كېيىن بىر ئايغا قالماي يەرلىك قورالىلىق كۈچلەرنى تازىلاپ تۈگەتتى. گۇما، پوسكام ناھىيىلىرىنى ئالدىنقى سەپ قىلىپ شىڭشىسەي ئەسكەرلىرى بىلەن تاقابىل تۇردى ۋە 1935 ـ يىلى ئىككى تەرەپ سوھبەت ئۈتكۈزدى. بۇ چاغدا ماجۇڭيىڭ موسكۋادا ئىدى. سوھبەت ئۇنۇملۇك بولۇش ئۈچۈن 1936 ـ يىلى شىڭشىسەي "ماجۇڭيىڭ باندىتلىرى" دىگەن سوزنى قىلماسلىققا بۇيرۇق چۈشۈردى. 1936 ـ يىلى كۈزدە ماجۇڭيىڭ ئوزىنىڭ مۇشاۋىرى ۋۇيىڭچىنى موسكۋاغا چاقىرىپ، تېچلىقنى قوبۇل قىلىپ شىنجاڭنىڭ بىرلىگىنى قولغا كەلتۈرۈشكە بۇيرۇق قىلدى. شۇيىلى ئولكە تەرەپ بىلەن ماخۇشەن ئوتتۇرىسىدا تېچلىق بېتىم ئىمزالاندى. ئۇنىڭ ئاساسىي مەزمۇنلىرى تۆۋەندىكىچە: (1) پوسكام دەريا سىنى چېگرا قىلىش، ئوز ئارا ھۇجۇم قىلىشماسلىق؛ (2) شىڭشىسەي ھوكۇمىتى ئەۋەتكەن ۋالىلارنى ماقۇل كورۇش، خوتەننىڭ ھاكىم ۋە مەمۇرى خادىملىرىنى شىڭشىسەي ھوكۇمىتى ئەۋەتىش؛ (3) 36 ـ دىۋىزىيىنىڭ مۇداپىئە رايونى خوتەن بىلەن چەكلىنىدۇ، ئادەم سانى 4 مىڭدىن ئاشماسلىق؛ (4) ھەر ئىككى تەرەپ سىياسى جىنايەتچىلەرنى قويۇپ بېرىش. شىڭشىسەي يۇقۇرقى مادداىلارغا ئاساسەن كومىنتىرىن ئەزاسى جىڭ يىمجۇننى پەۋقۇلئاددە ئەلچى قىلىپ ئەۋەتتى. ئۇ-

زۇن ئوتمەيلا خوتەنگە ۋالى قىلىپ تەيىنلىدى، 36 ـ دىۋىزىيىنىڭ مۇشاۋىرى سۇ پەمىلىلىك بىرسى مۇئاۋىن ۋالى بولدى. بۇچاغـ دا 36 ـ دىۋىزىيە سوۋېتلىك 2 نەپەر ئوفىتسىرنى تەكلىپ قىلىپ كىنو تەلىم ـ تەربىيە كۇرسى تەشكىل قىلىپ ۋېكتوروۋنىڭ ئوز ئەسكەرـ لىرىگە قىلغان ھەربى ۋە سىياسى تەلىم ـ تەربىيىسىنى تەرجىمە قىلـ دۇردى. مەھمۇت سىجاڭنىڭ ئەسكەرلىرى يەركەنگە كەلگەندە، ماخۇـ شەن بىرتەرەپتىن شىڭ شىسەيگە مەھمۇت مۇھىتىنىڭ ئىسىيانچى ئەسـ كەرلىرىگە قوشۇلمايدىغانلىغىنى بەلكى ئىسىيانچىلارنى بېسىقتۇـ رۇشقا ئەسكەر چىقىرىدىغانلىغىنى ئىپادىلەپ تېلېگىرام يوللىدى. يەـ نە بىر تەرەپتىن ئەسكىرىي كۇچنى توپلاپ 6 ـ دىۋىزىيىنىڭ قالدۇق ئەسكەرلىرى بىلەن بىرلىشىپ توپـ توغرا قەشقەرگە يـۇرۇش قىلىپ 4 ـ ئاينىڭ 11 ـ كـۈنى قەشقەر كونىشـەرنـى ئىشغال قىلدى. 12 ـ كۇنى يېڭىشەر يېنىـدىكى ئايـرۇدۇرۇمنى بېسىۋېلىپ شەـ ھەرنى قامال قىلدى. قەشـقـەر كونىشەردىكى ئولكە ئەمەلدارـ لىرى نەزەربەنت قىلىندى. پەقەتلا ۋىلايەتلىك گوۋۇنجۇيىنىڭ مۇۋەققەت جۇيجاڭى قادىر ھاجى تۇرمىدىكى "جىنايەتچىلەر"نى تامامەن ئولتۇرۇپ تاشلاپ ساقچىلارنى ئەگەشتۇرۇپ يېڭىشەرگـە قېچىپ بېرىۋالدى.

ماخۇشەن قەشقەردە شىڭ شىسەيگە قارشى تۇرۇش تـوغـ رىسىدا خىتاپنامە چىقىرىپ، ئىسلامدىنى ئېتىقاتچىلىرىنى بىـرـ لىشىشكە چاقىـردى. 4 ـ ئاينىڭ ئاخىرلىرىدا مارالۋېشىنى، 5 ـ ئايـ دا ئاقسۇنى ئىشغال قىلىپ كۇچارنى قامال قىلدى. شۇنىڭ بىلەن جەنۇبى ۋە شىمالىي شىنجاڭنى بىر مەـزگىـل زىـلـزىـلـىـگـە

كەلتۈردى. شىك شىسەينىك ئۇلارغاقارشى ئەۋەتىدىغان ئەسكىرىي كۈچى چەكلىك بولغىنى ئۈچۈن ھەربى مەكتەپنىڭ ئوقۇغۇچىلىرىنىمۇ كۈچارغا ئەۋەتىپ ئۇرۇشقا قاتناشتۇردى. ئۇرۇش ۋەزىيىتىدە 6 - ئايغا قەدەر ھىچقانداق ياخشىلىنىش بولمىدى. ماخۇشەن ئەسكەرلىرىنىڭ ئارقىمۇ - ئارقا ھۇجۇم قىلىشى ئارقىسىدا كۈچاردىكى شىك شىسەينىڭ ئەسكەرلىرى ئايرۇدۇرۇمنى قولدىن بېرىپ قويغىلى قالدى. و - ئايغا يەتكەندە ئاتۇش تەرەپتىن 40 دانە ئايرۇپىلان، 20 دانە تانكا بىلەن ئىككى پولك قىرغىز ئەسكەرلىرى، بىرپولك ئورۇس ئەسكەرلىرى چېگرىدىن كىرىپ ئوشتۇمتۇت مارالۋېشىغا ھۇجۇم قىلىپ ماخۇشەن ئەسكەرلىرىنى ئىككىگە بولۇپ تاشلىدى. ئەمما ئۇلار قەيسەرلىك بىلەن بىرەر ئايدىن ئارتۇق جان تالىشىپ 10 - ئايغا كەلگەندە، قىرغىزلار پولكى گۇمىغا ھۇجۇم قىلىپ كىرگەندىلا، ماخۇشەن يېقىن ئادەملىرىنى باشلاپ ھىندىستانغا قېچىپ كەتتى. قەشقەر يېڭىشەرنى قامال قىلىپ تۇرغان ماسىگۇي ئامەتنىڭ كېتىپ قالغانلىغىنى چۈشىنىپ تەسلىم بولدى. قىرغىز ۋە رۇس ئەسكەرلىرى قەشقەرغە كىرىپ، ۋەزىيەتنى ئوڭشاشقا كىرىشتى.

36 - دىۋىزىيىنىڭ قالدۇق قىسىملىرىنىڭ ئاقىۋىتى ئىنتايىن ئېچىنىشلىق بولدى. ماسىگۇي لۇيجاڭ، مۇئاۋىن سىجاڭ ماشۇن، ھەربى تەمىنات باشلىغى چىڭ چىنيۇ قاتارلىقلارنى 10 - ئاينىڭ ئوتتۇرىلىرىدا سوۋېت ئايرۇپىلانلىرى خوتەندىن ئېلىپ كەتتى. نەگە كەتكەنلىگى ئېنىق ئەمەس. پەيجاڭدىن يۇ-

قۇرى ھەربى ئەمەلدارلاربىلەن كوپ ساندىكى ئەسكەرلەرنى قىرغىز ۋە رۇس ئەسكەرلىرى ماشىنىلارغا بېسىپ زاۋا تەرەپكە ئېلىپ بېرىپ قىرىپتاشلىدى. ئاز ساندىكىلىرى چەرچەن ئارقىلىق دۇگخۋاگغا قېچىپ قۇتۇلدى. دىمەك ماجۇگىيىگنىڭ شىنجاڭدا قالدۇرغان قالدۇق قىسىملىرى شۇنىڭ بىلەن ئاياقلاشتى. جەنۇبىي شىنجاڭمۇ تېچلاندى.

لېكىن جەنۇبىي شىنجاڭ خەلقىغە قىلىنىدىغان قىرغىنچىلىق ئاخىرلاشمىغان ئىدى.

ئۇرۇش ۋاقتىدا كۆچارتەرەپتىكى ئۇيغۇرلاردىن "باندىتلار"غا ھىسداشلىق قىلىدى دىگەن گۇمان بىلەن قولغا ئېلىنىپ ئولتۇرۇلگەنلەر مىڭدىن ئاشىدۇ. قىرغىزۋە رۇس ئەسكەرلىرى قەشقەر، خوتەننى ئىشغال قىلغاندىن كېيىن باش ئىشتاپنى يەركەندە قۇردى. قەشقەر، خوتەندە شوبە ئىشتاپ قۇرۇپ 1937 - يىلى 10-ئايدىن 12 - ئايغىچە گوگئەنجۇينىڭ قولى بىلەن ئۇيغۇرلارنى، ھەر قايسى ئىدارە باشلىقلىرىنى، ئىشچى - خىزمەتچىلەرنى قولغا ئالغاندىن تاشقىرى ئاتالمىش ئەكسىيەتچى ئۇنسۇر دىگەنلەرنى ئوزلىرى ئاقتۇرۇپ قولغا ئالدى. ئومۇمەن، شامەنسۇر، تومۇر ئېلى، ئوسمان ئېلى، ساۋۇت دامولا، مەھمۇت مۇھىتى ۋە ماخۇشەنلەرگە ئەگىشىپ "ئىسيان" قىلغانلار ھىندىستانلىق شاگزۇگلار، ئادەتتە ئەنگلىيە ۋە ھىندىستانلىقلار بىلەن ئازدۇر - كوپتۇر مۇناسىۋەتلەشكەن ھەر مىللەت خەلقى ئامان قالمىدى. بولۇپمۇ ئۇيغۇرلار ئىچىدىكى بەگ ۋە زىيالىلار تېخىمۇ پاجىئەلىك كۇنلەرگە گىرىپتار بولدى. قولغا

ئېلىنغانلارنى قىرغىز ۋە رۇس پولكلىرى قامىدى ۋە سوراق قىلدى. قولغا ئېلىنغانلار ئىچىدە خەنزۇ مەمۇرىخادىملارمۇ ئاز ئەمەس. مەسىلەن، يېڭىشەرنىڭ شەنجىڭى سۇشياۋبۇ، ھەربى تەمىنات باشلىغى ژاڭ رۇشىن، قەشقەر ئەدلىيە خادىمى شۇي قاتارلىقلار..... بۇنىڭدىن تاشقىرى قەشقەرنىڭ مۇۋەققەت ژالىسى جىڭ يىجۇن، مۇئاۋىن ژالى يۇجىڭگولارنىمۇ قولغا ئېلىپ ئۇرۇمچىگە يولغا سالدى. يۇجىڭگونى يول ئۈستىدە ئېتىپ تاشلىدى. قەشقەردىكى سوراقتا، قىرغىز، رۇس پولكلىرىنىڭ ھەربى - قانۇن مۇشاۋىرى پولكوۋنىك شاكىر مەسئۇل بولدى. خوتەندىكى سوراقتا ئىشتاپ قوماندانى كونىستانتىنوۋ مەسئۇل ئىدى. ئومۇمەن شۇۋاقىتتا قولغا ئېلىنغانلار 3 - 4 مىڭ كىشىگە يېتىدۇ. بۇلارنىڭ بىرىمى مەخپى ئولتۇرۇلدى، بەزىلىرىنى تىرىك كۆمىدى، بەزىلىرىنى پىلىموتقا تۇتتى، تاكى 1940 - يىللارغىچە قەشقەر، خوتەن ئارىلىغىدىكى جەزىرىلەردە بىگۇنا ئولگۇچىلەرنىڭ ئاپپاق ئۈستىخانلىرى كوزگە چېلىقىپ تۇراتتى. ئولتۇرۇش ژاندىدا ئۇلارغا كورسەتكەن جەۋرى - زۇلۇملارنى قەلەم بىلەن تەسۋىرلەپ تۈگەتكىلى بولمايدۇ.

ئاقسۇ، قاراشەردىكى خەلقلەرمۇ ئوخشاشلا جەۋرى كوردى. ئەمما قەشقەر، خوتەنگە قارىغاندا ئولتۇرۇلگۇچىلەر سان جەھەتتە ئازراق بولدى.

1937 - يىلى 12 - ئايىنىڭ باشلىرىدا رۇس پولكى جەنۇبىي شىنجاڭدىن چىقىپ كەتتى، قوماندان كونىستانتىنوۋ

مېڭىش ئالدىدا خوتەن تۇرمىسىدىن 20 نەچچە "گۇناكار"-
نى بىللە ئېلىپ مېڭىپ لوپ يولىدا ئېتىپ تاشلىدى، ئىككى
پولك قىرغىز ئەسكەرلىرى ئولكە ئارمىيىسىگە ئۇزگەرتىپ بىر
پولكى قەشقەردە تۇردى، يەنە بىر پولكى خوتەندە چېگرا ساق-
لاش دادۇيىگە ئوزگەرتىلىپ شىنجاڭ - ھىندىستان چېگرىلىرى-
دا ۋە خوتەن ئەتراپىدا تۇردى، شىڭشىسەي ھوكۇمىتى قىر-
غىز، رۇس پولكلىرى بىلەن بىللە كەلگەن تاشپۇلات ئىسىملىك
بىر كىشىنى قەشقەر ۋىلايەتلىك جخ ئىدارىسىنىڭ باش كو-
مىسسارلىغىغا؛ يولداشوپنى يېڭىشەر جخ ئىدارىسىنىڭ
جۇيىجاڭلىغىغا؛ قىرغىزىستانلىق داتۇقنى قاغىلىق
جخ ئىدارىسىنىڭ جۇيجاڭلىغىغا؛ تاجىكىستانلىق ئالى زانى
خوتەن ۋىلايەتلىك جخ ئىدارىسىنىڭ مۇئاۋىن جۇيجاڭلىغىغا
بەلگىلىدى. بۇ ئادەملەر 1939 - يىلغا كەلگەندىلا شىنجاڭدىن
قايتىپ كەتتى. ئۇلار خىزمەت ئوتەۋاتقان مەزگىلدە كىشىلەرنى
ئوز مەيلىچە تۇتقۇن قىلىپ قولغا ئالدى. ئۇلارنىڭ قىلمىشلىرى
قەشقەر، خوتەن خەلقلىرىنىڭ ھازىرقىدەك ئېسىدە بار.

شۇ قېتىمقى تازىلاش ئارقىلىق جەنۇبىي شىنجاڭ خەلقى
ئىنتايىن قورقۇپ كەتتى. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، ئەنگلىيىنىڭ
قالدۇق كۇچلىرىمۇ قارشى تۇرۇشقا ئامالسىز قالدى.

شىڭشىسەي ماخۇشەنگە قارشى ئۇرۇش قىلىش بىلەن
بىر ۋاقىتتا، ئۇرۇمچىدە تازىلاش ئىشلىرىنىمۇ باشلىغان ئىدى.
بۇ تازىلاش تەسادىپى بولماستىن بەلكى سىياسى ئارقا كورۇنۇشى
ھەمدە ۋاقىت خاراكتىرى بار ئىدى.

1935 - يىلدىن كېيىن شىنجاڭدا شىلىڭشىسەيىنىڭ قاردىشىچە ئوز ھاكىمىيىتىگە نىسبەتەن خەۋپلىك بولغان بىر قانچە خىل كۈچ پەيدا بولغان ئىدى. بۇنىڭ بىرسى سوۋېت ئىتتىپاقىدىن كەلگەن بولشېۋىكلەرنى مەركەز قىلغان كۈچ ئىدى. بولشېۋىكلەر ئەمەلىيەتتە شىنجاڭدا ئىنتايىن ئېھتىياتچانلىق بىلەن ئىشلىگەن ئىدى، ھەتتا ئوزىنى ۋە كەلگەن يەرلىرىنى ئىقرار قىلمايتتى. گۈڭچەندا تەشكىلى توغرىسىدا ھېچكىمگە سوزلىمەيتتى. بەلكى رۇس تىلى بىلىدىغانلىغىنىمۇ يوشۇراتتى. ئەمما، بەزەن خىزمەتچىلەر، مەدەنىي ماۋارىپچىلار بۇ كىشىلەرنىڭ شىنجاڭ ئولكىلىك ھوكۇمەتكە ۋەكىللىك قىلمايدىغانلىغىنى، ئۇلارنىڭ كۈچلۈك ئارقا تايانچى بارلىغىنى چۈشىنەتتى. شۇڭا كوپلىگەن سولچىل ئىدىيىدىكى كىشىلەر ۋە پۇرسەتپەرەسلەر (ئوپپورتونىستلار) ئاستا - ئاستا ئۇلارغا يېقىنلاشقان ئىدى. لېكىن ئۇلار بۇ خىل مۇناسىۋەتلەردىن پايدىلىنىپ تەشكىلات قۇرىدىغان ھەركەتلەردە بولمىسىمۇ، ئەمما ئۇلارنىڭ ئەتراپىغا ئادەم قويدى. شىلىڭشىسەي دەسلىۋىدە پۇل، مەنسەپ ۋە تۇققان بولۇش ۋاستىلىرى ئارقىلىق ئۇلارنى ئوزىگە تارتتى. مەسىلەن، 1936 - يىلى ئىزىنىڭ 2 - سىگىلىسىنى ياشىنىپ قالغان ۋاڭ شۇچىڭغا توي قىلىپ بەردى. ئۇنىڭدىن باشقا بولشېۋىكلەرگىمۇ ياخشى مۇئامىلە قىلدى. لېكىن ئۇ، بۇ كىشىلەرنىڭ ھامان ئوزىگە سادىق ئەمەسلىگىنى ھىس قىلىپ، ئالدى بىلەن ئۇلارنىڭ ئەتراپىنى چورىدىگەن زىيالىلارغا زەربە بېرىشكە باشلىدى ھەمدە ئۇلارغا بولغان نازارەتنى

كۇچەيتتى. 1936 - يىلى بىر قىسىم سولچىلارنى چەت جايلارغا خىزمەتكە تەيىنلەش بىلەن بىر ۋاقىتتا سوۋېت ئىتتىپاقىغا بولشېۋىك ئۇنسۇرلارنىڭ تۇرمۇشتا چىرىكلەشكەنلىگى توغرىسىدا ئاخبارات يوللىدى. بۇ، بولشېۋىكلەر سوۋېت ئىتتىپاقىغا قايتقاندىن كېيىن ھەممىسى دىگۈدەك جازالاندى. 3 - ئىنتېرناتسىونال ئۇلارغا ئانچە ئىشەنمىدى. شىڭشىسەينىڭ ئۇ خىل سوۋېتقەستى قەدەممۇ - قەدەم مۇۋەپپەقىيەتكە ئېرىشىۋەردى.

2 - يەرلىك مىللى زاتلارنى مەركەز قىلغان كۇچلەرمۇ شىڭشىسەي ھاكىمىيىتىگە ئىنتايىن خەۋپلىك تەسىر قىلاتتى. يەرلىكلەردىن يېڭىدىن ئوسۇپ يېتىلگەن ئۇنسۇرلار چەتنىڭ يارىدىمىنى ئېلىش كويىغا چۈشكەن ئىدى. مەسىلەن، مۇئاۋىن رەئىس خوجانىياز ھاجىنىڭ چەت بىلەن قويۇق ئالاقىسى بولغاندەك ئالتايدىكى شەرىپخانمۇ شۇنداق ئىدى. بۇنىڭدىن تاشقىرى جەنۇبىي شىنجاڭنىڭ مەددىي - ماۋارىپ خىزمەتلىرى يەرلىك مىللەتلەردىن يېڭى ئوسۇپ چىققانلارنىڭ قولىغا چۈشۈپ قالغان ئىدى. شىڭ ھوكۇمىتى گەرچە ھەرقايسى ۋىلايەتلەرگە ماۋارىپ خادىملىرى ئەۋەتكەن بولسىمۇ، تىل ئۇقۇشماسلىق سەۋەبىدىن زىيالىلارنى جەلىپ قىلالمايتتى. بۇنىڭدىن باشقا سوۋېت ئىتتىپاقى تەرەپ ئەۋەتكەن ساقچى ۋە ماۋارىپ خادىملىرى، مەسىلەن، قادىرھاجى، مەنسۇرئەپەندى قاتارلىقلار شىڭشىسەينى كوزىگە ئىلماي ئوزئالدىغا ھەركەت قىلىپ كوپلىگەن خادىملارنى ئوزىگە جەلىپ قىلىۋالغان ئىدى. مەنسۇر ئەپەندى ئۇيغۇر مەدەنىي ئاقارتىش ئۇيۇشمىلىرىنىڭ تەشـ

ۋىقات خىزمىتى ئارقىلىق مىللى ئىنقىلاپ ئىدىيىسىنى كۆن تەر-
تىۋىگە قايتا كىرگۈزگەن ئىدى.

ۋاقىت خاراكتىرى دىگىنىمىز، ئۇچاغدا جەنۇبىي شىن-
جاڭدىكى ئۇرۇش ۋەزىيىتى ياخشىلىنىپ تېچىلىققا يۈزلەنگەن
ئىدى. 2 - دىن ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئۇرۇش قوزغىلىپ،
شەرق ۋەزىيىتىدە چوڭ ئوزگىرىش بولغان گومىنداڭ ھوكۇمىتى
كەلگۈسىدە شىنجاڭغا يولۇنۇشنى نەزەردە تۇتۇپ، سىياسى جە-
ھەتتە شىڭشىسەيىنى ئاۋارە قىلمايدىغان بولدى، 3 - دىن
1937 - يىلى سوۋېت ئىتتىپاقىدا بۇخارىن، دۇخاچېۋسكى قاتارلىق-
لارنى قولغا ئېلىپ يوقاتتى. شۇنىڭدەك پۈتكۈل خارجى خادىم-
لارنى، چەتئەلدە تۇرۇشلۇق ئەلچىلەرنى تازىلىدى. شۇ يىلى ئوت-
تۇرا ئاسىيادا نۇرغۇنلىغان مىللەتچىلەرنى بولۇپمۇ ئوزبېك مىل-
لەتچىلىرىنى قولغا ئېلىپ يوقاتتى، بۇھەركەت شىڭ شىسەيگە ئو-
ڭۇشلۇق يارىدىم بەردى. شۇ ئاساستا شىنجاڭدىكى بولشېۋىكلەرگە
چەتئەل جاسۇسى، خارجى خادىملارغا تروتسىكىچى دىگەن قالپاقلار-
نى كەيگۈزدى.

1937 - يىلى 7 - ئايدا شىڭ شىسەي "چوڭ
سۈيىقەست" دىگەن ئەنزىنى ياساپ چىقىپ، ئالدى بىلەن
شىڭ شىسەيگە قەست قىلماقچى دىگەن ئىغۋانى تارقىتىپ قۇتۇبى
شەنجىڭى جاڭ بىلەن مىچۇەندىكى پومىششىك ۋەن × × نى
قولغا ئالدى. بۇئىككىسى خۇنەنلىك بولۇپ "ئىنقىلاپچى" دەپ
ئاتالغان ماۋاربىپ نازىرى جاڭ شىڭ ۋە خۇنەنلىك ئىككى نە-
پەر ھەربى ئەمەلدارلار بىلەن قويۇق مۇناسىۋىتى بار دىگەن

گۇنا بىلەن قولغا ئېلىندى. شىك شىسەي جاك بىلەن ۋەن ئىك-
كىسىنى 2 - تۇرمىدە قىيىن قىستاققا ئېلىپ جاك شىكىنىك
پىلانلىشى ئاستىدا دۇبەن، جۇشىلارنى ئولتۇرۇپ ئولكىلىك ھو-
كۇمەتنى ئاغدۇرماقچى دەپ ئىقرار قىلدۇردى. شۇيىلى 9 - ئاي-
نىك ئاخىرلىرى جخ باشقارمىسىغا مەخپى بۇيرۇق تارقىتىپ
ئولكىلىك ھوكۇمەت ھەيئەتلىرىدىن توۋەن بولغان ئەمەلدار
ۋە ماۋارىپچىلاردىن، ھەربى ئەمەلدار ۋە چوك سودىگەرلەردىن
بىرقانچە يۈز ئادەمنى قولغا ئالدى. باشلىق ۋە مۇھىم كىشىلەر-
نى 2 - تۇرمىگە قاماپ قىيىن قىستاققا ئېلىپ، ياپون جاھان-
گىرلىگىنىك پۇلى بىلەن ئەكسىيەتچىل تەشكىلات قۇرۇپ ھوكۇ-
مەتنى ئاغدۇرماقچى دەپ ئىقرار قىلدۇرۇپ مەزكۇر تەشكىلاتقا
قاتناشقانلارنىك ئىسىملىگىنى تۇزۇپ چىقتى. شىك شىسەي ھەر
ۋاقىتتا سوراقچىلارغا تېلېفۇن بېرىپ قايسى گۇناكاردىن قانداق
ئىقرار ئېلىشنى، قايسى گۇناكارغا قانداق جازا قوراللىرى
قوللىنىشنى كورسىتەتتى. 1937 - يىلى 9 - ئاينىك باشلىرىدا
ھەربى سوت باشلىغى پىك لياڭغا، تەمىرات نازارىتىنىك مۇئاۋىن
نازىرى چېك شياۋجۇ بىلەن ئىچكى ئىشلار نازارىتىنىك مۇئا-
ۋىن نازىرى لەن يەنشۇنى سوت قىلىپ ياپون باسقۇنچىلىرى
بىلەن تىل بىرىكتۈرگەنلىگىنى ئىقرار قىلدۇرۇشقا بۇيرۇق
بەردى. بىراق پىك لياڭنىك كوڭلى يۇمشاق بولغىنى ئۈچۈن
يالغان ئىقرارنامە ئالالمىدى. شۇڭا 9 - ئايدا پىك لياڭنىك
ئۇزىنى قولغا ئالدى. سوراق ئۇستىدە پىك لياڭ، شىك شىسەي
قانداق ئىقرارنامە ئېلىش توغرىسىدا ئوزى بۇيرۇق قىلغان
دەپ ئىنتايىن ئۇنۇملۇك پاش قىلغان ئىدى.

10ـ ئايغاكه لگه نده شك شمسه ي قمستاپ ئالغان ئىقرارنامىلارغا ئاساسەن، مۇئاۋىن رەئىس خوجانىياز ھاجىدىن توۋەن ھەر مىللەت ئەمەلدارلىرى ۋە خەلقلەردىن بىر قانچە يۈز كىشىنى قولغا ئالدى. ئۇرۇمچىدە خەلق يىغىنى ئېچىپ، مەزكۇر ئەنزىنىك پاش قىلىنغانلىغى، سوراقنىك ئوتمۇشلىرى توغرىسىدا دوكلات قىلدى ۋە پۇتۇن شىنجاڭغا ئۇقتۇرۇش چىقاردى. مەركىزىي ھوكۇمەتكە ۋە سوۋېت ئىتتىپاقى ئالى ئورگانلىرىغا تېلېگىرامما يوللاپ مەزكۇر تەشكىلات تروتسكىچىلار ۋە ئوزبېكىستان مىللەتچىلىرىنىك تەسىرى ئاستىدا، ياپون باسقۇنچىلىرىدىن ئىقتىسادىي ياردەم ئېلىپ، شىنجاڭدا ئاغدۇرمىچىلىق ھەركىتى يۈرگۈزۈپ ياپون باسقۇنچىلىرىغا ماسلىشىش، جۇڭگو ـ سوۋېت دوستلۇغىغا بۇزغۇنچىلىق قىلىپ ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى تۇرۇش ئۇرۇشىنىك خەلقارا ياردەم يولىنى كېسىپ تاشلىماقچى بولغانلىغىنى مەلۇم قىلدى. شۇنىك بىلەن بىرۋاقىتتا سوراق ئىشلىرىغا ياردەم بېرىش ئۈچۈن سوۋېت ئىتتىپاقى ئادەم ئەۋەتىشنى تەكلىپ قىلدى. ئۇنىك بۇ تەدبىرى: شىنجاڭدىكى ئىدارە، ھوكۇمەت، ھەربى قىسىملار ۋە خەلقنىك كورۇنۇشتىكى قىزغىن ھىمايىسىگە ئېرىشتى. ئۇ يەنە مەزكۇر ئەنزىدىكى باشلىقلارغا ئولۇم جازاسى بېرىش توغرىسىدا پىكىر سۇندى. سوۋېت ئىتتىپاقى تەرەپ سادىق باي، سېمونوۋ، ياقۇپلارنى ئەۋەتتى، بۇ كىشىلەر سوت قىلىش خىزمەتلىرىگە قاتناشتى. شىنىك شىسەي ئۇلاردىن پايدىلىنىپ سوۋېت ئىتتىپاقى تەرەپتىن شىنجاڭغا ئەۋەتكەن ھەرقايسى ئورۇنلاردىكى خىزمەتچى خادىملارنى قولغا ئالدى.

شۇ ئايدا شىڭشىسەي ئۇز تورىنى چەت جايلارغا سېلىپ ئىلى ۋالىسى چېڭ دېلى باشلىق 100 دىن ئارتۇق ئادەمنى، چوچەك ۋالىسى جياۋدېشۇ باشلىق 60 تىن ئارتۇق ئادەمنى، قۇمۇل ۋالىسى شۇن شياۋيۇەن باشلىق ئوتتۇز نەچچە ئادەمنى، ئۇرۇمچى رايونىدىكى ھەرقايسى شەنجاڭ ۋەمۇئاۋىن شەنجاڭلاردىن 20 نەچچە ئادەمنى، ئاقسۇ ۋالىسى سالى باشلىق يۈز قانچە ئادەمنى، قەشقەر ۋالىسى ۋەن شەنتىڭ، خوتەن ۋالىسى جىڭيىجۇن باشلىق ھەر ساھە خەلقلىرىدىن 300 دىن ئارتۇق ئادەمنى قولغا ئېلىپ ئۇرۇمچىگە ئېلىپ كەلدى. ئۇرۇمچىدە پەۋقۇلئاددە تۇرمىلەردىن ئۇچ، ئادەتتىكى تۇرمىلەردىن بەش ئورۇندا بار ئىدى. شىڭشىسەي خەلقنىڭ كۆڭلىنى خاتىرجەم قىلىش ئۈچۈن دۇبەن مەھكىمىسىدە مۇشاۋىرلىق قىلىۋاتقان غۇلجىلىق ئورۇس بىلىنۇۋقا رۇسلار «ئىسيان» كۆتىرىش تەشكىلاتىغا قاتناشمىدى دەپ مۇكاپاتلىدى، يەنە بىر تەرەپتىن 1938 - يىلى يېڭى يىلدا سوزلەنگەن نۇتۇقتا، ھوكۇمەت بىر ئادەمگىمۇ ئۇۋال قىلمايدۇ، شۇنىڭدەك بىر ئادەمنىمۇ تۇردىن چۈشۈرۈپ قويمايدۇ، قولغا ئېلىنغانلارغا تەلىم - تەربىيە بېرىپ يېڭى ئادەم قىلىنىدۇ، دىدى.

1938 - يىلى 2 - ئايغا كەلگەندە شىڭشىسەي يەنە تور سېلىپ ئىلى رايونىدىكى ئاق ئورۇسلاردىن 30 كىشىنى، باشقا جايلاردىكى ئاق ئورۇسلاردىن 40 كىشىنى قولغا ئېلىپ ئۇرۇمچىگە ئېلىپ كەلدى. ئالتاي قازاقلىرىدىن تۇرمىگە ئېلىنغانلارمۇ 30 دىن ئارتۇق ئىدى. شىنجاڭدىكى مەشھۇر تىجارەتچى

بايلاردىن خۇسەيىن باي، تۇرسۇن بابا دىگەنلەرنى قولغا ئېلىپ ئۇلارنىڭ ئالتۇن ۋە مالىلىرىنى مۇسادىرە قىلغانلىغى كىشىلەرنىڭ دىققىتىنى قوزغىدى. بۇ توغرىدا ئولكىلىك ھوكۇمەت ۋە دۇبەن مەھكىمىلىرى ئالاھىدە ئېلان چىقىرىپ بۇ سودىگەرلەر ياپۇن باسقۇنچىلىرى بىلەن تىل بىرىكتۈرۈپ ياپۇن باسقۇنچىلىرىنىڭ جۇڭگوغا قىلغان تاجاۋۇزىغا ماسلاشماقچى دەپ جاكالىدى، بۇ قېتىمقى قولغا ئېلىش دولقۇنى شۇ يىلنىڭ ئاخىرىغىچە داۋاملاشتى.

شىڭشىسەي بۇ قېتىمقى چوڭ تازىلاش دىگىنى 1937 - يىلى 7 - ئايدىن 11 - ئايغىچە داۋام قىلىپ جەمئى 2 مىڭ دىن ئارتۇق ئادەمنى قولغا ئالدى. بۇنىڭدىن ئۇرۇمچىگە كەلتۈرۈلگىنى 8 يۈزدىن ئارتۇق، قولغا ئېلىنغانلارنىڭ مال - مۇلۇك ۋە مۇقىم مۇلۇكلىرىنى مۇسادىرە قىلدى. قولغا ئېلىنغانلارنى ئائىلە تاۋابات ۋە ئەل - ئاغىنىلىرى بىلەن كورۇشتۇرمىدى، ئۇز ئارا خەۋەر ئېلىشتۇرمىدى. شىنجاڭنىڭ ھەممە جايلىرىدىكى سىياسى گۇناكارلار قامالغان تۇرمىلەرنى چۆچ ئورگانلىرى باشقۇراتتى. تۇرمىنىڭ تەشكىلى ئىنتايىن پۇختا (چىڭ) بولغاچقا ھەر قانداق گۇناكار تۇرمە باشقۇرغۇچىلاردىن مەدەت ئېلىشقا ئامالسىز ئىدى. شۇنداقلا سوراق ئەھۋالى ۋە گۇناكارلارنىڭ تۇرمۇشى توغرىسىدا ھىچ كىم خەۋەر تاپالمايتتى. شۇ ۋاقىتتا تۇرمىدە خىزمەت قىلىۋاتقانلارمۇ سۇرۇشتە قىلالمايتتى. قولغا ئېلىنغانلار تۇرمىگە سۈلانغان كۈندىن باشلاپ ئەركىنلىكتىن ۋە كىشىلەر ئارا

بولىدىغان مۇناسىۋەتلەردىن مەھرۇم بولاتتى.

شىڭشىسەينىڭ تۇرمىسىدەسوراق قىلىۋاتقانلار ھىچقانداق سىياسى - ئىدىيىسىيوق ۋەبىلىمى يوق كىشىلەربولغاچقا بۇ "سۇيىقەست" لىك ئەنزىدىن ھىچقانداق گۇمان قىلمايدىغان قاراقوساق زالىملار ئىدى. شىڭشىسەي مەلۇم گۇناكاردىن مەلۇم "ئىقرار نامە" نى ئېلىڭلار دىسە ئۇلار ئامال قىلىپ شۇ ئىقرارنامىنى ئالاتتى. سوۋېت ئىتتىپاقىدىن كەلگەن سوراقچىلار بۇ ئىقرارنامىلارنى رۇسچىغا تەرجىمە قىلىپ ئۇز دولىتىگەئەۋەتەتتى. 1938- يىلى 6 - ئايدا شىڭشىسەي سوۋېت ئىتتىپاقى ئەۋەتكەن خىزمەتچىلەردىن مەسىلەن، ۋەنشەنتىڭ قاتارلىقلارنى قايتۇرۇۋەتتى.

بۇ قېتىمقى چوڭ تازىلاش پۇتۇن شىنجاڭنى زىلزىلىگە كەلتۈرۈۋەتتى. شۇنىڭ بىلەن شىنجاڭنىڭ سىياسى ۋەزىيىتى جىددىلىككە، تەھدىتكە قاراپ يۈزلەندى.

1936 - يىلى بىر قىسىم قىزىل ئارمىيە (تەخمىنەن 500 ئادەم) گەنسۇ خېشى رايونىدا مابۇفاڭ تەرىپىدىن توسىغاندا چېكىنىپ قۇمۇلغا كەلگەن ئىدى. شىڭشىسەي ئۇلارنى ئۇرۇمچىگە ئالدۇرۇپ كېلىپ مەلۇم گازارمىغا ئورۇنلاشتۇرۇپ يېڭى ئەسكەرلەر باتالىيونى دەپ ئاتىدى ۋە ئۇلارنىڭ ھەركىتىنى چەكلىدى. 1937 - يىلى بۇ 500 نەپەر ئادەمنى ئاۋداتسىيە مەكتىۋى، ئاپتوموبىل كۇرسى ۋە مەدىنى - مائارىپ ئىدارىلىرىغا تەقسىم قىلدى. يۇقۇرى دەرىجىلىك ئوفىتسىرلارنى مۇھىم خىزمەتلەرگە قويدى. 7 - ئىيول ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئۇرۇش

باشلانغاندين كېيىن جۇڭگو كومپارتىيە مەركىزىي كومىتېتى شىنجاڭغا ۋەكىل ئەۋەتىپ، شىڭ شىسەي بىلەن ھەمكارلىشىش توغرىسىدا سوھبەت ئوتكۇزدى. شىڭ شىسەي جۇڭگو كومپارتىيىسىنىڭ شىنجاڭغا ئادەم ئەۋەتىپ خىزمەت ئىشلەش تەلىۋىنى قارشى ئالىمەن دەپ ئىپادە بىلدۇردى. ئەمما كۆڭلىدە جۇڭگوكومپارتىيىسىگە بولغان ھىسسىياتىنى كېچىكتۈرۈش ۋە شىنجاڭ جەمىيىتىنىڭ تەرەققىيات باسقۇچىغا ماسلاشتۇرۇشنى بانا قىلىپ، كومپارتىيە خادىملىرى شىنجاڭدا ۋاقىتنىچە مەسلەك تەشۋىق قىلماسلىق ۋە پارتىيىنىڭ تەشكىلات خىزمەتلىرىنى ئىشلىمەسلىكنى تەلەپ قىلدى. شۇنىڭ بىلەن بىرۋاقىتتا ئىمكان قەدەر شىمالىي شەنشىگە ماددى يارىدەم بېرىدىغانلىقىغا ماقۇل كەلدى. بۇشەرتلەرنى كومپارتىيە مەركىزىي كومىتېتى ماقۇل كوردى، شۇنىڭ بىلەن 1937 - يىلى كومپارتىيە خادىملىرى زور تۈركۈملەپ ئۇرۇمچىگە كەلدى ۋە 8 - ئارمىيىنىڭ ئۇرۇمچىدە ئىش باشقۇرۇش ئورنىنى قۇردى.

1937 - يىلدىكى چوڭ تازىلاشتا شىڭ شىسەي ھوكۇمىتىنىڭ نۇرغۇن ئورۇنلىرى بوشاپ قالغان ئىدى. بوش ئورۇنلار كومپارتىيە ئەۋەتكەن خادىملار بىلەن تولۇقلاندى، ماۋزېدۇن (ماۋزېدۇڭنىڭ ئىنىسى) مالىيە نازىرى بولدى. مىڭ يىمىڭ مائارىپ نازىرى قوشۇمچە شىنجاڭ دارىلفۇنۇنىنىڭ يۇەنجاڭى بولدى، خۇاڭ مىنخۇجا ھانگىرلىككە قارشى ئۇيۇشمىنىڭ باش كاتىۋى قوشۇمچە سوت كوللېگىيىسىنىڭ باشلىغى بولدى، خۇاڭ يىمىڭ دۇبەن مەھكىمىسىنىڭ نىگىلىك باشقارمىسىنىڭ باشلىغى بولدى،

لیۇشىپىڭ قۇمۇلغا ۋالى بولدى، ۋاڭ شاۋچۇن شىنجاڭ گېزىتى ئىدارىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىغى قوشۇمچە باش تەھرىرىبولدى..... بۇكىشىلەرنىڭ ئىشلەش روھى ئىنتايىن ئۇستۇن ئىدى. ئەمما ئۇلار شىڭ شىسەيىنىڭ قانداقلىغىنى ۋە شىنجاڭ شارائىتىنى چۈشەنمەيتتى. ئۇلار خىزمەتكە تەيىنلەنگەندىن كېيىن، ئالدى بىلەن ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى تۇرۇش بىلەن تىروتىسكىچىلارغا قارشى تۇرۇشنى تەشۋىق قىلىپ 8 - ئارمىيىنىڭ ئۇرۇش غەلىبىلىرىنى نامايەن قىلدى. ئۇزۇن ئوتمەيلا ئۇلار ياش ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئىشەنچىنى قولغا كەلتۈردى. شىڭ شىسەي ئۇلارغا نىسبەتەن بىرتەرەپتىن ئالداپ ئىشقا سالسا، يەنە بىر تەرەپتىن يوشۇرۇن تەقىپ قىلىش تاكتىكىسى قوللاندى. جۇڭگو كومپارتىيىسى ئەۋەتكەن زور تۈركۈمدىكى خادىملار ئىلگىرى سوۋېت ئىتتىپاقىدىن كەلگەن خادىملارغا مۇتلەق ئوخشىمايتتى. سوۋېتلىكلەر تۈرمۇشتا راھەت - ھالاۋەتنى ئاساس قىلسا، جۇڭگو كومپارتىيىسى ئەۋەتكەن خادىملار پايدىلىق ئىش قىلىپ، ئاممىنى قولغا كەلتۈرۈپ، خىزمەتلەرنى ئىنقىلاپ ئۈچۈن قاناتلاندۇراتتى، ئۇلارنىڭ بۇخىل ئىپادىسى شىڭ شىسەينى خاتىرجەمسىزلەندۈردى. جۇڭگو كومۇنىستلىرى ئوز ۋەدىلىرىگە ئەمەل قىلىپ شىنجاڭدا پارتىيە تەشكىلاتىنى راۋاجلاندۇرمىدى. ئەمما ئۇلارنىڭ تەسىرى ئۇزۇلۇكسىز كۈچلەندى ۋە كېڭەيدى. كەلگۈسىدە ئاممىنىڭ ئىدىيىسىدە ماۋزېدۇڭ بىلەن جۇدېنىڭ تەسىرى شىڭ شىسەينىڭ تەسىرىدىن ئېشىپ چۈشىدىغانلىغى ئېنىق بولۇپ قالدى.

سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ تەسىرى 1938 - يىلدىن كېيىن شىمال شىمىسەينى خېلىلا ئالدىرىتىپ قويغان ئىدى. (1) 1938 - يىلى سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ 8 - پولكى قۇمۇلغا كىرىپ ئورۇنلاشتى. بۇ پولكنىڭ ئەمەلىي ئادەمسانى دولەت ئارمىيىسىنىڭ بىرىگادا (لۇي) بىلەن باراۋەر بولۇپ، پۈتۈنلەي مېخانىكلاشقان ئىدى. قۇمۇل ، بارىكول، شىكشىكشيالارغا جايلىشىپ شىنجاڭنىڭ گېلىدىن بۇغۇۋالغان ئىدى؛ (2) چېگرا ئىشلار باشقارمىسى پۈتۈنلەي سوۋېت خادىملىرىنىڭ كونترولۇللۇغى ئاستىدا چېگرىنىڭ سىرتىدا خىزمەت ئىشلىدى. شۇ چاغلاردا ئىچكى ئولكىلەرگە ئەۋەتىلگەن جاسۇسلار ۋە ئۇلارنىڭ ئورۇنلاشقان جايلىرى توۋەندىكىچە ئىدى.

لەنجۇدىكى 1 - گۇرۇپپا

ۋالى — يۇەن چۇشى، لەنجۇ 1940 - يىل 4 - ئايدا بارغان
مۇئاۋىن ۋالى — چىن يۇيلىك، لەنجۇ
ئەزا — ۋۇزىجۇك، نىڭشيا 1939 - يىل 7 - ئايدا بارغان
ئەزا — جاك چىڭرۇ، لەنجۇ 1939-يىل 7 - ئايدا بارغان
رادىست — ۋاك مىڭگاك، لەنجۇ
ئەزا — جاۋشۇرېن، ۋۇۋېي 1940 - يىل 4 - ئايدابارغان

لەنجۇدىكى 2 - گۇرۇپپا

مۇئاۋىن ۋالى — گاۋىىڭدۇ، لەنجۇ 1939 - يىل 6 - ئاي
ئەزا — ماجىنشىن، شىنىڭ 1939 - يىل 7 - ئاي
ئەزا — لى زويىك، شىنىڭ 1940 - يىل 12 - ئاي

بوغالتىر — جۇشىكىيۇەن، لەنجۇ 1939-يىل 6 - ئاي
ۋاڭ فۇتيەن، لەنجۇ 1939-يىل 7 - ئاي
شوپۇر — بۇگو فاڭ، لەنجۇ 1939-يىل 7 - ئاي

شۇيجۇ گۇرۇپپىسى

ۋالى — لىن دې، جيۇچۇەن 1939-يىل 12 - ئاي
مۇئاۋىنۋالى — زىك شاۋلۇ، جيۇچۇەن 1937-يىل 7 - ئاي
ئىستانسە باشلىغى — ۋۇشۇلى، جيۇچۇەن 1940-يىل 7 - ئاي
رادىست — گاۋچىكشىك، جيۇچۇەن 1940-يىل 7 - ئاي
ئىستانسە باشلىغى — لىجيۇلىن، جيۇچۇەن 1934-يىل 4 - ئاي

مۇستەقىل گۇرۇپپا

ئەزا — ۋاڭ يۇەنچىك، جيۇچۇەن 1941-يىل 5 - ئاي
ئەزا — روخۇاڭلۇ، لەنجۇ 1941-يىل 5 - ئاي
ئەزا — جاڭ ياۋنيەن، شىنىڭ 1941-يىل 5 - ئاي
ئەزا — جاڭ بىڭۋۇ، نىڭشيا 1941-يىل 5 - ئاي

ئېرلىزىخې دەريا سىدىكى گۇرۇپپا

جۇرېن — لاڭ ۋېنجىن، ئېرلىزىخې 1941- يىل 4 - ئاي
كاتىپ — خالىسىن داس، ئېرلىزىخې 1941- يىل 4 - ئاي
ئىستانسە باشلىغى — ۋاڭ جىچىك، ئېرلىزىخې 1940 - يىل 3 - ئاي
رادىست — زىك لەنفاڭ، ئېرلىزىخې 1941- يىل 4 - ئاي

بۇ خادىملارنىڭ چەتتىكى پائالىيىتى ۋەقولغاكەلتۈرگەن ما-
تىرىياللىرىنى شىڭشىسەي بىۋاستە بىلىپ تۇراتتى. لەنجۇدىكى بىرىنچى گۇرۇپپىنىڭ ۋالىسى يۇەن چۇشىنى چىڭپىسىڭ بىۋاستە تونۇشتۇرغان بولۇپ ھەرقايسى گۇرۇپپىلارنىڭ خىزمىتىنى ۋە چىقىمىنى ئىگەللەپ باشقۇراتتى؛ (3) 1935 - يىلدىن كېيىن سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ گىۋلوگىك تەكشۈرۈش ئەترىدى، مەدەن تەكشۈرۈش ئەترەتلىرى زورتوركۇملەپ غۇلجىغا كىرىپ ھەرقايسى جايلارغا تارقالدى؛ (4) 1937 - يىلى شىڭشىسەي سوۋېت ئىتتىپاقىدىن ئىككى يېرىم مىليون ئالتۇن رۇبلى قەرز ئالدى. شۇنىڭ بىلەن شىنجاڭنىڭ مالىيە ئىشلىرى ۋە پۇل مۇئامىلە ئىشلىرى ئۇز مۇستەقىللىقىنى يوقاتتى؛ (5) 1937 - يىلىدىكى تازىلاشتىن كېيىن شىنجاڭنىڭ سوۋېت ئىتتىپاقى ئوتتۇرا ئاسىيادا تۇرىدىغان بەش كونسۇلخانا خادىملىرىدا يوتكىلىش بولدى. جەتئەللىكلەرنىڭ جۇڭگوغا كېلىش - كېتىش ئىشلىرىدا ھىچقانداق رەسمىيەت ئوتەمەستىن ئەركىن كىردىپ - چىقىپ شىنجاڭدا يۇرۇۋەردى؛ (6) شىنجاڭنىڭ بىر قانچە رايون ناھىيىلىرىدىكى چ خ ئورۇنلىرى ۋە ئۇنىڭ جۇيجاڭ، مۇئاۋىن جۇيجاڭلىرىدىن بەزەنلىرى ئۇزلۇگىدىن سوۋېت كونسۇلخانا خادىملىرىنىڭ قوماندانلىقىغا بويسۇندى. بەزەنلىرى سوۋېت گىراژدانى ئىدى. ئۇلار گوڭئەن باشقارمىلىرىنىڭ باشقۇرۇشىغا بويسۇنماي ئۇز ئىختىيارىچە ھەركەتلەندى؛ (7) 1938 - يىلى سوۋېت ئىتتىپاقى ئۇرۇمچى تۇدۇڭخابادا تومۇر - پولات زاۋۇدى قۇردى. چ خ باشقارمىسىنىڭ ئارخىپ ماتىرىياللىرىغا قارىغاندا

بۇ زاۋۇتتا ئايرۇپىلان ئىشلەپچىقىراتتى؛ (8) شىنجاڭدا تۇرۇۋاتقان سوۋېت كونسۇلخانىلىرىنىڭ شىنجاڭلىقلارنى سوۋېت گىراژدانلىغىغا ئېلىش ئەركىنلىگى بار ئىدى. 1938 - يىلىدىن كېيىن شىنجاڭنىڭ سىياسى ۋەزىيىتىدىكى تەھلىكە كۈنسانىپ كەسكىنلەشكەندىن كېيىن بىر مۇنچە ئادەملەر ئۇزىنى قوغداش ۋەجىدىن سوۋېت گىراژدانلىغىغا كىردى. گىراژدان بولغانلارنىڭ سانى خېلى كوپ ئىدى.

1939 - يىلى بىر يىل ئىچىدە شىنجاڭنىڭ ئومۇمى ۋەزىيىتى تېچ مۇقىم بولىمىۋى، دۇنيا ۋە جۇڭگودا جىددى ئۇزگىرىشلەر بولدى. سوۋېت - گېرمان شەرتنامىسى ۋە سوۋېت-ياپون مۇناسىۋىتى جىددىلىكتىن پەسىيىشكە قاراپ يۇزلەندى. بۇ پۇرسەتتە سوۋېت ئىتتىپاقى ئۇزىنى تولۇقلىدى. جۇڭگودا ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئۇرۇش ۋەزىيىتى تىركىشىش باسقۇچىغا ئوتتى. بۇ پۇرسەتتە گومىنداڭ مەركىزىي ھوكۇمىتى ئارقا سەپنى مۇستەھكەملەپ ھوكۇمرانلىق تەسىرىنى كۇچەيتتى. بۇ ئىشلار شىڭشىسەي ھاكىمىيىتى ئۈچۈن پايدىسىز ئىدى. ھالبۇكى شىنجاڭنىڭ ئىچكى قىسمىدىكى نۇرغۇنلىغان زىددىيەتلەر بىلەن كۇچلەر راۋاج تاپقان ئىدى.

شىڭشىسەي بىر تۇركۇم كومپارتىيە خادىملىرىنى جەنۇبىي شىنجاڭغا مەمۇرى خىزمەت ئىشلەش ئۈچۈن ئەۋەتتى. مەسىلەن، خۇاڭ مىنفۇنى ئاقسۇ ۋالىلىغىغا، لىن جىلۇنى كۇچار نىڭ ھاكىملىغىغا تەيىنلىدى. باشقىلارنىمۇ ھاكىم، باجخانا جۇيجاڭلىغىغا تەيىنلەپ ئەۋەتتى. بۇلارنى چەت ناھىيىلەرگە خىزمەتكە ئەۋەتكەنلىگىنى

تەشۋىقات خىزمىتىنى خەلق ئارىسىغا ئومۇملاشتۇرۇش ئۇچۇن بولدى دىسىمۇ، ئەمىلىيەتتە شىڭشىسەي ئۇلارنى تىلى، ئورپ-ئادەتى ئوخشاش بولمىغان ئاممىا ئىچىگە چۇشۇرۇۋەتكەن ئىدى. شۇنىڭدەك موڭغۇل، قازاق، قىرغىز ۋەكىللەر قۇرۇلتىيى چاقىرىپ چارۋىچىلارنىڭ باشلىقلىرىنى ئۇرۇمچىگە تۇپلاپ قۇرۇلتايدىن كېيىن ۋەكىللەرنى چارۋىچىلاردا ساقلانغان قوراللارنىڭ سانىنى ئېيتىپ بېرىشكە ۋە مەسئۇل بولۇپ قورال - ياراق يىغىپ بېرىشكە قىستىدى. جەنۇبىي شىنجاڭدىكى قىرغىزلار قىرغىز پولكىنىڭ تەسىرىگە ئۇچرىغانلىقتىن ئۇلاردا تەۋرىنىش پەيدا بولغان ئىدى. قازاقلارمۇ شىمالىي شىنجاڭدىن گەنسۇغا قېچىش تەييارلىغى كورۇپ خاتىرجەم بولمىغان ئىدى. شىڭشىسەي كوپلىگەن ماتىرىياللارنى ئىشلەپ چىقىپ، چەتئەللىك مۇشاۋىرلارنى ماقۇل كەلتۇرۇپ، 1939 - يىلى كۆزدە زور تۇركۇمدە دارىلفۇنۇن ئوقۇغۇچىلىرى، ئەسكەرلەر، ئۇيغۇر، قازاق كاتىتلىرىنى قولغا ئېلىش، زەھەرلىك جازالاش ئارقىلىق ئۇلاردىن "چوڭ سۈيىقەست" ئەنزىسىنى ئىقرار قىلدۇرۇپ، ئۇز تەسەۋۋۇرىدىكى سىياسىدۇشمەنلەرنى داۋاملىق تۇتقۇن قىلدى.

شىڭشىسەي بۇ قېتىمقى "سۈيىقەست" ئەنزىسىنىڭ چەمبىرىگىنى دۇجۇكيۇەننىڭ بېشىغا كەيدۇردى. چۇنكى دۇجۇكيۇەن شۇ ۋاقىتلاردا نوپۇزلۇق كىشى ئىدى. ئىچكى ئولكىلەردىمۇ سىياسى مۇناسىۋىتى مۇرەككەپ ئىدى. ئەگەر ئۇنىڭ ياۋۇز نىيىتى باردىسەكمۇ، شىڭشىسەينىڭ قول ئاستىدا مەسلىھەتچى بولۇشتىن ھالقىپ كېتەلمەيتتى. شىنجاڭغا كەلگەن

دىن كېيىن ئۇنى شىنجاڭ دارىلفۇنۇنىنىڭ يۇەنجاڭلىق ۋەزىپىسىگە تەيىنلىدى. بىراق بۇ ئادەم ئەركىنرەك ئۇگەنگەنلىگى ئۈچۈن ئادەتتىكى سوز - ھەركەتلىرى شىڭشىسەيىنىڭ سىياسى ئولچىمىدىن ھالقىپ كېتەتتى. بۇ ئادەم دوستلىرىنى تونۇشتۇرۇپ شىنجاڭغا كەلتۈردى. شىڭشىسەي ئەزەلدىن گۇمانخور بولغاچقا جخ باشقارمىسىغا دۇجۇگىيۇەننى تەقىپ قىلىشقا بۇيرۇق چۈشۈردى. شۇڭا دۇجۇگىيۇەن تۇرۇۋاتقان ئۇيىنىڭ يېنىغا بىر كىچىك دۇكان پەيدا قىلىپ ئۇنىڭ بىلەن ئالاقىلىشىۋاتقانلارنى كۈزەتتى. شۇنىڭدەك دارىلفۇنۇن ئوقۇغۇچىلىرىدىن 4 نەپەر ئوقۇغۇچىنى سېتىۋېلىپ ئۇلاردىن ھەر ھەپتىسىگە دۇجۇگىيۇەننىڭ سوز - ھەركىتىدىن يازما دوكلات ئالدى. 1939 - يىلى كۈز ئايلىرىدا "سۇيىقەست" ئەنزىسى تەييار بولغاندىن كېيىن دۇنىڭ كاتىۋى بىلەن قېينى ئىنىسىنى قولغا ئالدى ۋە دۇجۇگىيۇەننىڭ باشقىچە غەرىزى بار ئىدى دىگەن گەپ - سوزلەرنى تارقاتتى. بۇ چاغدا دۇجۇگىيۇەن ئىشىنىڭ ئەپلەشمەيۋاتقانلىغىنى چۈشىنىپ خىزمەتتىن ئىستىپا سوراپ ئاغرىق دەپ ئۇيىدە يېتىۋالدى. بۇ جەريانداۋ بىر قانچە قېتىم شىڭشىسەيگە خەت ئارقىلىق ئوز كوڭلىنى ئىزھار قىلغان بولسىمۇ، شىڭشىسەي ئوز پىلانىنى ئوزگەرتمىدى.

1940 - يىلى 2 - ئايدا دۇجۇگىيۇەن بىلەن شەھەر مۇداپىئە باتالىيونىنىڭ يىگىتى ۋاڭ جاۋچىڭ ھەمدە كوپلىگەن ئوقۇغۇچىلارنى قولغا ئالدى. دۇجۇگىيۇەن بىلەن ۋاڭ جاۋچىڭنى قاتتىق قىيىن-

قىستاققا ئېلىپ ۋاڭ جىڭۋېنىڭ بۇيرۇغى بىلەن شىنجاڭغا كېلىپ يوشۇرۇن ھەركەت يۈرگۈزۈپ ياپون باسقۇنچىلىرىنىڭ جۇڭگوغا قىلغان تاجاۋۇزىغا ماسلاشماقچى بولغانلىغىنى ئىقرار قىلدۇرۇدى ھەمدە شىڭشىسەي ئوزى تازىلىۋەتمەكچى بولغان نۇرغۇن كىشىلەرنىڭ ئىسىملىگىنى ئېيتتۇردى.

1940 - يىلى 2 - ئايدا ئالتاي، كوكتوقايدىكى قازاقلار قورال - ياراق يېغىۋېلىشقا قارشى چىققانلىقىدىن كېيىن شىڭشىسەي پۇرسەتتىن پايدىلىنىپ، ئۇرۇمچىدە تۇرۇۋاتقان موڭغۇل، قازاق، قىرغىز ۋەكىللىرىنى تۇگەل قولغا ئالدى. خەنزۇ، ئۇيغۇر، رۇسلارنىڭ كاتتىلىرىنى، سوۋېت پەرەست دەپ ئاتىۋالغان ئالتاي ۋالىسى شەرىپخان، جخ باشقارمىسىنىڭ ئورۇنباسار باشلىغى قۇربان نىياز ۋە ئورۇنباسار مالىيە نازىرى قۇربان سەئىدى، تاشيول ئىدارىسىنىڭ جۇيجاڭى بېكتىمۇ، ئىچكى ئولكىلەردىن كەلگەن گاۋدۇ، جاۋدەن، ۋاڭ ۋېيى، شۇيتاۋ قاتارلىقلارنى، يەرلىك فېودالىزىم ۋەكىلى بولغان تەمىراۋ نازىرى ئابلا داموللا، ئەلەنۋاڭ، ھادى بەيسى، دىنىي زاتلاردىن مالىياڭجۇن ئاخۇن، ئەھەت ھاجى (قازاق)، شەرقىي شىمال پىدائى قوشۇنلاردىكى ئوفىتسىرلاردىن سۇي رۇڭچاڭ ۋە ھەربى مەكتەپتىن ئوقۇش تۇگەتكەن ئوقۇغۇچىلار ۋە ئىلغار ياشلاردىن بولۇپ ئاتالمىش دۇجۇڭيۇەن ئەنزىسىگە چېتىلغان 1200دىن ئارتۇق ئادەمنى قولغا ئالدى.

شىڭشىسەينىڭ بۇ قېتىمقى يۈرگۈزگەن تازىلاش ھەرىكىتى گەرچە جۇڭگو گۇڭچەندىكى ئەزالىرى بىلەن سوۋېت ئىتىـ

تىپاقى ئاشكارا ئەۋەتكەن خادىملارغا زەربە بېرىلمىگەن بولسىمۇ، لېكىن ئۇلارنىڭ ئەتراپىدىكى ئاممىا پۇتۇنلەي دىگۈدەك تازىلانغان ئىدى. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا قولغا ئېلىنغان "گۇناكار"لاردىن شۇۋاقىتلاردا سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئۇرۇمچىدە تۇرۇۋاتقان مۇۋەققەت كونسۇلى ئۇدىيانكى بۇقېتىمقى ئەنزىنىڭ باش رولچىسى دىگەن ئىقرارنى ئالدى، موسكۋا تەرەپ شۇئانلا گروژىن، چاكروژىنلارنى ئەۋەتىپ سوراق خىزمىتىگە قاتناشتۇردى. شىنجاڭدىكى ئاتاقلىق سوراق ئورنى "تىيەنجۇتاڭ" ئىبادەتخانىسى شۇۋاقىتلاردا چەتئەل كىشىلىرىنى سوراق قىلىش ئۈچۈن قۇرۇلغان ئىدى. گروژىن، چاكروژىنلار 24 نەپەر ئۇيغۇرنى سوراق قىلدى، ئۇلار ئالدىنقى سوراقتا ئىقرار قىلغانلىرىنى ئاغدۇرۇپ سوراق ئۇستىدە يىگەن تاياقنىڭ ئىزلىرىنى كورسىتىپ ئىسپاتلىدى. شىڭ شىسەي مەجبۇرى ئالغان ئىقرارىدىن باشقا ھىچقانداق پاكىت كورسىتەلمىدى. شۇنىڭ بىلەن گروژىن شىڭ شىسەي ئەۋەتكەن سوراقچىلاردىن لى يىڭچى، لىيۇبىندىلەردە باشقىچە غەرەزبارلىغىدىن گۇمانلىنىپ، نۇرغۇنلىغان دەلىل ـ ئىسپاتلار بىلەن بۇئەنزىنىڭ ساختا ئىكەنلىگىنى كورسىتىپ خەت يۇزىدە شىڭ شىسەيگە پىكىر سۇندى. شىڭ بۇنى كورۇپ قاتتىق غەزەپلەندى، بۇ خىل ئەھۋال ئاستىدا گۇناكارلار قارشى تۇرۇشقا جۇرئەت قىلالمايىتتى. قۇربان سەئىدى قاتارلىقلار توۋەنامە يېزىپ ئىلگىرىكى ئىقرارنامىلىرىنى تېخىمۇ كېڭەيتتى ھەمدە گروژىنغا ئالدىنىپ ئەنزە ئاغدۇرغانلىغىنى يېزىپ چىقىشتى، شىڭ شىسەي بۇئىقرارنامىلارنىڭ خاتىرىلىرىنى

رۇسچىغاتەرجىمەقىلدۇردى. جەمى 163 پارچە 819 ۋاراق بولۇپ، 53 نەپەر گۇناكارنىڭ ئىقرارنامىسى بىلەن خۇلاسە ماتىرىيال-لارنى ئۇز ئىچىگە ئالغان تەرجىمىنى موسكۋادا ئوقۇپ كەلگەن شىڭشىچى ئارقىلىق سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئەڭ يۇقۇرى ئورگان-لىرىغا يوللىدى. ھەتتا شىڭ شىسەي گروژىن بىلەن بىرلىكتە سوراققا قاتناشتى، سوراق قىلىنىدىغان گۇناكارنى سوراق ئالدىدا چ خ خادىملىرى قورقىتىپ ئەنزە ئاغدۇرماسلىققا تەق قىلىپ قويغان ئىدى. قۇربان نىيازنىڭ ئىقرارى توۋەندىكىچە بولغان ئىدى: مەن تاشكەنتتە ئوقۇۋاتقان چېغىمدا گېنېرال پولكوۋنىك (شياڭجاڭ) دەرىجىلىك بىر ئوفىتسېرىنى ئوزىگە تارتىپ جا-سۇسلۇق خىزمىتىنى تاپشۇرغان، دولەتكەقايتىش ۋاقتىمدا مەز-كۇر ئوفىتسېر ماڭا ئۇرۇمچىگە بارغاندا كونسۇلخانا خادىمى ئابدۇراخمان بىلەن ئالاقە قىلىشنى بۇيرىغان، ۋەتەنگە قايىتى-قان يىللاردا 1937 - يىلدىكى ئەنزىنى سوراق قىلىشقا سوۋېت تەرەپتىن كەلگەن يىگوروۋنى كوردۇم ۋە ئۇ ئارقىلىق ئابدۇراخ-مان بىلەن كورۇشتۇم، ئابدۇراخمان ماڭا سوۋېتپەرەست ياش-لارنى جەلىپ قىلىپ داۋاملىق ماتىرىيال بېرىپ تۇرۇشنى تاپ-شۇردى. سوۋېت ئىتتىپاقى شىڭ شىسەيگە ياردەم قىلمايدىغان-لىغىنى، بىزنىڭ تەشكىلاتىمىزغا ياردەم قىلىپ ئوزبېكىستان-غا ئوخشاش جۇمھۇرىيەت قۇرۇپ بېرىدىغانلىغىنى ئېيتتى. ئۇرۇمچىدە تۇرۇۋاتقان سوۋېت خادىملىرىدىن ئودىيانكى، مۇشا-ۋىر بانىندولار بۇ ھەركىتىمىزگە ھەمكارلاشتى. كېيىن مەن ئودىيانكى، چىخايونىسكىلار بىلەن كورۇشتۇم، ئابدۇراخمان

ماڭا، ئىشنىڭ مەخپىيەتلىگى بۇزۇلۇپ شىڭشىسەي تەرىپىدىن بىلىپ قېلىپ قولغا ئېلىنىپ قالساڭ، ئابدۇراخمان بىلەن ئالاقەم يوق، بىز جاھانگىرلارنىڭ قۇيرۇغى دەپ تۇرساڭ بىز چوقۇم قۇتقۇزۇۋالىمىز دەپ يولىيورۇق بېرەتتى.....

سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ يۇقۇرى ئورگانلىرىغا يوللىغان خۇلاسە دوكلاتتا شىڭشىسەي ئۇدىيانكى قاتارلىقلارنى تىروتسكىچى ئۇنسۇرلار بولۇپ شىنجاڭغا سوتسىيالىزىم تونىنى پۇركىنىپ كېلىپ يەرلىك مىللەتلەر بىلەن تىل بىرىكتۈرۈپ شىڭشىسەينى قەستلەپ ئولتۇرۇپ ھازىرقى سوۋېت ئىتتىپاقى بىلەن دوست ئوتۇۋاتقان ھوكۇمەتنى ئاغدۇرۇپ تاشلىماقچى. يەرلىك مىللەتچى ئەكسىيەتچى گۇرۇھ بىلەن ۋاڭ جىڭۋې ئەۋەتكەن دۇجۇڭيۇەنلەر تىل بىرىكتۈرۈپ، ئالتاي قازاقلىرى بىلەن بىرلىكتە قوزغىلاڭ قىلىشقا قۇتراتتى.... دەپ كورسىتىلگەن. شىڭشىسەينىڭ بۇ سەپسەتىلىرى "گۇناكار"لارنىڭ ئىقرارىغا ئاساسلانغان، شۇنداقلا دۇجۇڭيۇەننىڭ ماۋدۇن ئارقىلىق ئىچكى ئولكىلەرگە يازغان نەچچە پارچە خېتىنى ئىسپات قىلىۋالغان ئىدى. ئەمما ئۇ خەتلەردە زەررىچە ئەكسىيەتچىلىك پۇراق يوق ئىدى. شۇنداق بولسىمۇ شىڭشىسەي سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئىشىنىشىنى تەلەپ قىلىپ، تەكرار تەكىتلەيتتى.

شىڭشىسەي سوۋېت ئىتتىپاقى ئالىي ئورگانلىرىغا ئوز قولى بىلەن 2 پارچە خەت يازغان ئىدى.

بىرىنچى خەت (قىسقارتىپ ئېلىندى)

(1) شىنجاڭدىكى يوشۇرۇن قوزغىلاڭ كوتىرىش ئەنزىسى

ئۇيغۇرلارنىڭ سۇيىقەستچى تەشكىلاتلىرىنىڭ باشلىقلىرىدىن ئېلىنغان ئىقرار جەريانىدا، سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئۇرۇمچىدە تۇرۇۋاتقان مۇۋەققەت كونسۇلى ئۇدىيانكى ئەنگلىيە جاھانگىرلىگىگە يارەملىشىپ شىنجاڭدىكى قوزغىلاڭ كوتىرىش تەشكىلاتىنى قۇرغۇچىسى ۋە رەھبىرىي كادىرى ئىكەنلىگى سېزىلدى.

(2) مەن ماركسىزىم، لېنىنىزىم ۋە ستالىنىزىمغا سادىق، سوراق ئۇستىدە مۇۋەققەت كونسۇل ئۇدىيانكىنىڭ شىنجاڭدىكى قوزغىلاڭ تەشكىلاتىنى قۇرغۇچى ۋە ئۇنىڭغا رەھبەرلىك قىلغۇچى ئىكەنلىگى توغرىسىدىكى ماتىريالنى تەپسىلى ئوقۇپ كورۇپ بۇ ماتىريالنىڭ ئىنتايىن راست ئىكەنلىگىنى چۈشەندىم ھەمدە گۇناكار ئۇيغۇرلارنى سوراق قىلىش جەريانىدىمۇ بۇ ماتىريالنىڭ ھەقىقى ئىكەنلىگىنى ئىسپاتلىدىم. ماتىريالدا ئۇدىيانكىغا ئۇۋال قىلىنغان ھېچ يەر يوق. ئۇدىيانكى بولسا، لېنىنىزىم ۋە ستالىنىزىمغا ئېتىقات قىلغۇچى، مەنمۇ ماركسىزىم - لېنىنىزىمغا ئېتىقات قىلغۇچى، ئەگەر ئۇدىيانكى شىنجاڭدىكى قوزغىلاڭ ئەنزىسىنى تەشكىللىگۈچى ۋە ئۇنىڭغا رەھبەرلىك قىلغۇچى ئىكەنلىگىدە ھەرتەرەپلىمىلىك تولۇق ئىسپات - دەلىل بولىمىغاندا مەن ھەرگىزمۇ سىزلەرگە دوكلات يازمىغان بولاتتىم.

(3) ئۇدىيانكى، ئىگوروۋ، ئابدۇراخمان، چىخايۇنىسكى قاتارلىقلارنىڭ ماتىريالىرى موسكۋا قۇرۇقلۇق ئارمىيە مەكتىۋىدە ئوقۇۋاتقان شىڭشىچىنىڭ قولىدا، مارشال ۋوروشىلوۋ...

رەئىس مولوتوۋ سىزلەرنىڭ شىڭ شىچى بىلەن تېزلىكتە كورۇ-
شۇشكىزلەرنى ئۇممىت قىلىمەن. شىڭ شىچى بۇ ماتىرىياللارنى
سىزلەرگە تاپشۇرۇپ بېرىدۇ. سالامەت بولۇشكىزلارنى
تەبرىكلەپ.

دۇبەن ھەم رەئىس شىڭ شىسەي

1940 - يىل 6 - ئاينىڭ 19 - كۈنى

2 - خەت (قىسقارتىلمىسى)

(1) 18 - ئىيوندا 2 پارچە، 19 - چېسلا يەنە بىر پارچە
تېلېگىراممىا يوللىدىم، 20 - چېسلا ئۇزۇنراق يەنە بىر
تېلېگىراممىا ئەۋەتتىم، ھەممىنى تاپشۇرۇۋالغانسىزلەر.

(2) ئىيوننىڭ باشلىرىدا شىنجاڭدىكى قوزغىلاڭ
ئەنزىسىنىڭسوراق ئىشلىرىغا يارەملەشتۇرۇش ئۈچۈن گروژىن،
چاكروژىن ئىسىملىك ئىككى نەپەر سوراقچى، يەنە بىر نەپەر
تاتار تەرجىمان ئەۋەتكەن ئىكەنسىزلەر. بۇ ئۇچ كىشى
ئۇرۇمچىگە كەلگەندىن كېيىن، مەن ئۇلارنى ئىنتايىن قىزغىن
قارشى ئالدىم. ئۇلارغا سەممىي پوزىتسىيىدە بولدۇم، مەن
ئەسلىدە ئۇلاردىن ئەنگلىيە، ياپونىيە ۋە تروتسكىچى
ئۇنسۇرلارنىڭ باشلامچىلىغى بىلەن بولۇۋاتقان خەلقارا
خاراكتىرلىق قوزغىلاڭ كوتىرىش ئەنزىسىنى ئىلگىرىكىدىنمۇ
چوڭقۇرراق سوراق قىلىپ، ئېنىقلاپ چىقىپ، ئەنگلىيە،
ياپونىيە جاھانگىرلىرىنىڭ غالچىلىرى ۋە تروتسكىچىلارنىڭ
يۇرگۈزۈۋاتقان قوزغىلاڭ ئەنزىسىنى تۈپتىن بوقىتىپ ياپون

باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئارقا سەپنى ۋە ئالتە بۇيۇك سىياسەتنىڭ ھاكىمىيەتنى مۇستەھكەملەشكە ئوڭۇشلۇق يارىتىپ بېرىدۇ دەپ ئۇمىت قىلغان ئىدىم. بىراق كۆتۈلمىگەن ئەھۋال كورۇلدى. ئۇلارنىڭ قىلغان خىزمىتى مەن كۆتكەن ئۇمىتلەرنىڭ ئەكسىچە بولدى. ھازىر گروژىنلار سوراق قىلغان 24 ئۇيغۇر گۇناكارنى قايتا سوراق قىلىش جەريانىدىكى ئەمىلىي پاكىتلار شۇنى ئىسپاتلىدىكى، ئۇلار سوراقنى چوڭقۇرلاشتۇرمىدىلا ئەمەس، بەلكى مەقسەتلىك ھالدا گۇناكارلارغا ناتوغرا سوز ۋە قورقىتىدىغان جۇملىلەر بىلەن ئۇلارنى ئەنزە ئاغدۇرۇشقا باشلاپ ماڭغان (يەنى ئۇلارنى قوزغىلاڭ كوتىرىش ئەنزىسىدىن تېنىۋېلىشقا باشلامچىلىق قىلغان).

(3) گروژىنلارنىڭ مەقسەتلىك ھالدا ناتوغرا ۋە تەھدىت سالىدىغان جۇملىلەر بىلەن ئۇيغۇر گۇناكارلارنى قوزغىلاڭ ئەنزىسىگە قاتناشقانلىغىنى ئىنكار قىلدۇرغان ماتىريالارنى 1 - 2، - چېنىلاتېلېگرام ئارقىلىق تەپسىلى بايان قىلدىم. يۇقۇرقى مەسىلىلەر بەك مۇھىم بولغىنى ئۈچۈن ئالاھىدە تېلېگرامما يوللىدىم. ھورمەت بىلەن سالامەتلىگىڭىزلەرنى تىلەيمەن.

دۇبەن ھەم جۇشى شىڭشىسەي

1940 - يىل 24 - ئىيون.

شىڭشىسەي 1940 - يىلدىكى چوڭ تازىلاشقا قاناەت قىلماي 1941 - يىلى يەنە تورسالدى.

بۇ ئەسلىدە 1940 - يىلدىكى تازىلاشنىڭ داۋامى ئىدى. قولغا ئېلىنغانلار: ئىلى ۋالىسى ياۋشۇن، قۇمۇل ۋالىسى نيۇجىڭ-خەن، چوچەك ۋالىسى جاۋجەنفىك، خوتەن ۋالىسى لۇيۇيلىن، شىنجاڭ دارىلفۇنۇن مۇدىرى جاڭزۇجۇ، مائارىپ نازىرى لى يىئو، مالىيە نازىرى جاڭشۇنيۇ ۋە ئۇلارغا چېتىلغانلار ھەمدە ھەرقايسى كۇرس ۋە دارىلفۇنۇندىن ئوقۇش پۈتتۈرۈپ چىققانلاردىن مەسىلىسى بارەپ ھىساپلانغانلاردىن ئىبارەت ئىدى. بۇ-قېتىم قولغا ئېلىنغانلار سوراقتا، سوۋېت تەرەپ خادىملار بىلەن شىنجاڭدا تۇرۇۋاتقان بولشېۋىكلەر بۇقېتىمقى قوزغىلاڭغا رەھبەرلىك قىلماقچى دەپ ئىقرار قىلدى. شىڭشىسەي چەتكە قارىتا بۇقېتىمقى ئەنزە 1940 - يىلدىكى ئەنزىنىڭ داۋامى دەپ ئېلان قىلىپ، بۇقېتىم قولغا ئېلىنغانلار 1940 - يىلى 18 - سېنتەبىردە قوزغىلاڭ كوتەرمەكچى، تەييارگەرلىگى ئۈلگۈر-مىسە، 1941 - يىلى 12 - ئاپرېلدا قوزغىلاڭ كوتەرمەكچى بولغان. ھوكۇمەت ئالدىنالا سەزگەنلىكتىن بۇ خادىملارنى خىزمەت ئىشلەۋاتقانلىغىغا قارىماستىن قولغا ئالدى دىگەن.

بۇقېتىمقى ئەنزىدە شىڭشىسەي چىڭ پېيشىننىڭ شا-گىرتى مىڭ شيەنزىگىدىن: چىڭ پېيشىن مېنى جاسۇسلۇققا سېلىپ شىنجاڭنىڭ ھەرخىل مەخپىيەتلىكلىرىنى توپلىدى ھەمدە شىنجاڭدا مەخپى تەشكىلاتنى راۋاجلاندۇرۇشقا بۇيرۇق قىلدى. بۇتەشكىلات ياپون جاھانگىرلىگى بىلەن تروتسكىنى ئارقا تىرەك قىلىپ شىڭشىسەي ھاكىمىيىتىنى ئاغدۇرۇپ سوۋېت ئىتتىپاقىغا قارشى تۇرماقچى دىگەن يالغان ئىقرار ئالدى. يەنە قەشقەر

ۋالى مەھكىمىسىنىڭ باش كاتىۋى جاڭ شىئەندىن: شىنجاڭ گېـ
زىتىنىڭ مۇدىرى ۋاڭ باۋچەن مەزكۇر "قوزغىلاڭ" تەشـكـىـ
لاتىنى پىلانلىدى دەپ ساختا ئىقرار ئالدى؛ ئالتاينىڭ مۇئـا-
ۋىن ۋالىسى جۇخاكىمىددىن: چىڭ پېيشىن ھوكۇمەتكە ۋە سوۋېت
ئىتتىپاقىغا قارشى تۇرغۇچى، مەن ئۇنىڭ يولىيورۇغى بويىچە مەز-
كۇر تەشكىلاتقا ئۇرۇمچىدە 43، ئالتايدا 37 ئادەم تونۇشتۇردۇم
دەيدىغان ئىقرارنامە ئالدى؛ ئالتاينىڭ مۇئاۋىن ۋالىسى بەيسى
ھادىددىن: سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئالتايدا تۇرۇشلۇق مـۇئـاۋىـن
كونسۇلى بانىنكوۋ كوكتوقايدا قوزغىلاڭ كوتىرىـشكە ئوز ئاغزى
بىلەن بۇيرۇق بەردى دەپ ئىقرارنامە ئالدى.

1941 - يىلى 7 - ئايدىن 1942 - يىلى 2 - ئايغىـچـە
يۇقۇرقى ئەنزىگە يوللاپ قولغا ئېلىنغانلار 500دىن ئاشىدۇ. بۇ-
لارنىڭ كوپ قىسمى ياش زىيالىلار ئىدى. بۇلارنىڭ ئىچىـدە
دارىلمۇئەللىمىـن ۋە ئوتتۇرا مەكتەپلەردە ئوقۇۋاتقان ئوقۇغۇ-
چىلارمۇ بار ئىدى. بۇلار سوراق قىلىنمايلا جىنايىتى بېكىتىلىپ
بولدى.

شىڭشىسەي بۇ قېتىم يەنە سوراق قىلىشقا سوۋېت ئىتتىپا-
قىدىن ئادەم ئەۋەتىشنى تەكلىپ قىلدى. سوۋېت ئىتتىپاقى تەرەپ
بۇقېتىم قۇلاق سالمىدى. شىڭشىسەي 4 - ئاينىڭ 2 - كۈنى ستالىن،
مولوتوۋ، ۋوروشىلوۋ، تىموشىنكوۋلارغا (ئۇرۇمچىدە تۇرۇشلۇق كون-
سۇل باكونىن ئارقىلىق) خەت ئەۋەتتى. خەتتە: مىڭ شىيەنزىڭ،
جاڭ زۇجۇ، ۋۇزوجۇنلەرنىڭ ئىقرارى بويىچە چىڭ پېيشىننى تىرو-
تسىكىچى، سوۋېت ئىتتىپاقىغا قارشى تەشكىلات قۇرغۇچى دەپ

ئىزاھلىغاندىن تاشقىرى خەتنىڭ ئاخىرىدايەنە:

(4) چىڭ پەيشىن ھازىر چۈڭچىڭغا ئاتا - ئانىسىنى كو-رۇش ئۈچۈن جىددى رۇخسەت سوراۋاتىدۇ، ئۇنىڭ بۇنداق قىلىشى ھوكۇمەتكە بۇزغۇنچىلىق سېلىش ھەركىتىگە زىت كېلىدۇ، ئۇنىڭ ئۇستىگە چېگرا ئىشلىرى سىرتقا قاراتتا مەخپى ئورۇن، شۇڭا بۇكىشىنى موسكۋاغا يوتكەپ كېتىپ تەكشۈرۈشىگىزلەرنى پىكىر قىلىمەن. ئۇنىڭ چېگرا ئىشلىرى ئىدارىسىغا مۇئاۋىن باشلىق بولغان ئورنىغا موسكۋادىن باشقا ئادەم ئەۋەتىشنى تەكلىپ قىلىمەن، دېيىلگەن.

1941 - يىلى شىڭشىسەي سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئالىي ئورگانلىرىغا ژاك باۋچەننى قولغا ئېلىشنى تەلەپ قىلىپ ئەۋەتكەن تېلېگىراممىسىنىڭ مەزمۇنى تۆۋەندىكىچە: (قىسقارتىلمىسى)

ژاك باۋچەن 1935 - يىلى سوۋېت ئىتتىپاقىدىن شىنجاڭغا كەلگەن. ئۇكىشى بولشېۋىك بولغىنى ئۈچۈن شىنجاڭ ھوكۇمىتى ئالاھىدە ئىشەنچ بىلەن خىزمەتلەرگە تەيىنلەپ شىنجاڭنىڭ خارجى ئىشلار باشقارمىسىنىڭ باشلىغى، شىنجاڭ گېزىتخانىسىنىڭ مۇدىرى، شىنجاڭ جاھانگىرلىككە قارشى تۇرۇش ئۇيۇشمىسىنىڭ باش كاتىۋى قاتارلىق مۇھىم خىزمەتلەرگە قويدى.

بۇيىل ئەتىياز شىنجاڭ سوت ھەيئىتى سۈيىقەستچى لۇيۇلىننى سوراق قىلىش جەريانىدا ژاك باۋچەنگە ئالاقىدار ماتىريالىلاردىن خەۋەر تاپتۇق..... ماتىريالىلارغا قارىغاندا ژاك باۋچەندە ھازىرقى ھوكۇمەتنى ئاغدۇرۇپ تاشلاپ، ئەكسىلـ

ئىنقىلاۋىي ھاكىمىيەت قۇرۇش مەقسىدى بارلىغى ئىسپاتلانىدى. بۇھەقتە ئىككى تۈرلۈك پىكىر يوللايمەن: 1 - ۋاڭ باۋچەننىڭ شىنجاڭدا قولغا ئېلىشىمغا رۇخسەت قىلىڭىزلار. ئۇنىڭ شىنجاڭدىكى مۇناسىۋەت دائىرىسى كەڭ، بۇيەردە قولغا ئېلىپ سوراق قىلىش ئارقىلىق كوپلىگەن ئەكسىلىنقىلاپچى ئۇنسۇرلارنى تېپىپ چىققىلى بولىدۇ؛ 2 - ئەگەر سىزلەر ۋاڭ باۋچەننى شىنجاڭدا قولغا ئېلىشقا رۇخسەت قىلمىسىڭىزلار ئۇنى سوۋېت ئىتتىپاقىغا قايتۇرۇپ كېتىپ يۇقۇرقى ماتىريالار بويىچە بىرتەرەپ قىلىشىڭىزلارنى ئۈمىت قىلىمەن.

ۋاڭ باۋچەن شىنجاڭدىن كەتتى. شىڭشىسەينىڭ سوۋېت ئىتتىپاقىغا بولغان ئېتىقادى پۈتۈنلەي تۈگىگەن ئىدى. ئۇچاغلاردا گېرمانىيە سوۋېت ئىتتىپاقىغا ھۇجۇم قىلىپ، مۇسكۇۋا جىددى ھالەتكە چۈشۈپ قالغانلىقتىن سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ شىڭشىسەيگە تاقابىل تۇرۇشقا ھالى قالمىغان ئىدى. شۇنىڭ بىلەن چېگرا ئىشلىرى شىڭشىسەينىڭ قولىغا ئوتتى. بۇرۇن چېگرا ئىشلىرىدا خىزمەت قىلغانلارنىڭ ھەممىسى تۈرمىگە ئېلىنىدى.

1937 - يىلىدىن 1941 - يىلىغىچە شىڭشىسەينىڭ قانلىق تازىلاش ھەرىكىتىدە قولغا ئېلىنغان ھەرمىللەت خەلقى ئون مىڭدىن ئاشتى. قولغا ئېلىنغانلارنىڭ تولىسى شىڭشىسەيگە سادىق بولغانلار ئىدى. شۇنىڭدەك ئۇلارنىڭ ئىچىدە سوۋېت پەرەستلەر ياكى جۇڭگو گۇڭچەندانىڭغا يۈزلەنگەنلەرمۇ بار ئىدى. ئۇلارنىڭ قولغا ئېلىنىشى، گۇناسى بولغانلىقتىن ئەمەس ئىدى. بۇ بەش

يىل جەريانىدا شىك‌شىسەيىنىك سوزى ۋە ئەسەرلىرىنىڭ ھەممىسى ئۇنىڭ ماركسىزىم - لېنىنىزىمچى ئىكەنلىگىنى تولۇق ئىسپاتلاپ بېرەتتى. كورۇنۇشتە ئۇ سوۋېت ئىتتىپاقىغا ھەرخىل ئوكۇشلۇق ۋە ئىمپىريالارنى بەرگەن ئىدى. 1938 - يىلدىن تارتىپ شەنبېيدىكى جۇڭگو گۇڭچەندا ئىغا ئۇزلۇكسىز ئىقتىسادىي يارده‌مله‌رنى قىلدى. بۇنداق ئەھۋالدا شىك‌شىسەيىنىك قۇتىسىدا باشقىچە دورا بارلىغىنى كىم بىلىسۇن؟ قولغا ئېلىنغانلارنىڭ تولىسى نىمە ئۈچۈن قولغا ئېلىنغانلىغىنى بىلمەيتتى. ئىلگىرى قولغا ئېلىنغانلارنىڭ گۇناسى بار دەپ تونۇغان كىشىلەر ئۈزى قولغا ئېلىنىپ سوراقچى ئالدىغا كەلگەندە، سىلەر قوزغىلاڭ تەشكىلاتىغا قاتناشقىنىڭلارنى ئىقرار قىلىڭلار دىسە، نىمە دەپ جاۋاپ بېرىشنى بىلەلمەي قېلىشتى. ئاخىرى ھەرخىل جازالارغا تارتىلغاندىن كېيىن ھەرقانچە غەيرەت قىلغانلارمۇ بەرداشلىق بېرەلمىدى. شىك‌شىسەيىنىك سوراقخانىسىدا مەن - مەن دىگەن ھەرقانداق ئوغۇل بالىمۇ چىداشلىق بېرەلمەيتتى. گۇناكاردىن يالغان ئىقرار ئېلىش ئۈچۈن شىك‌شىسەي ھەرقانداق دەھشەتلىك جازا چارىلىرىنى قوللىنىشتىن تارتىنمايتتى، كوپلىگەن مەھبۇسلار ئۈزى ۋە باشقىلار توغرىلىق يالغان ئېيتىشقا ۋىژدانى يول قويمىغانلىقتىن ئۈزىنى ئۈزى ئولتۇرۇۋالاتتى. ئەمما سوراقچى ۋە گۇندىپايلار ھەرقانداق گۇناكارنىڭ ئۈزىنى ئۈزى ئولتۇرۇۋېلىشىغا ھەرگىز پۇرسەت بەرمەيتتى. شۇڭا ھەرقېتىملىق "قوزغىلاڭ ئەنزە" ئۇستىدە قىلىنغان

سوراقلاردا ئېلىنىغان ئىقرارنامىلار بىر قەدەر مۇكەممەل بولاتتى. بۇ ئەڭ ئاخىرقى ئىقرارغا قارىتا ئېيتىلغان سوز. ئەگەر ھەر بىر گۇناكاردىن ئېلىنغان ئىقرارنامىلارنى تەپسىلى كۆزىتىدىغان بولساق، نۇرغۇنلىغان زىددىيەت ۋە گۇمانلارنى سېزىۋالالايمىز. تۇۋەندە بىز دۇجۇكىيۇەن ئۇستىدە قىلىنغان سوراق خاتىرىسىدىن بىر ئابزاس كورۇپ ئوتەيلى:

دۇ: مەن ھەرگىز مۇتروتسكىچى ئەمەس، ئەگەر مېنى تروتسكىچى دەيدىغان بولسا، ماڭا تەن جازاسى بەرگەندىنمۇ ئارتۇق ئازاپ چېكىمەن. ھەيران قالارلىق ئىش ئەمەسمۇ! سىلەر مەندىنمۇ ئېنىق بىلىدىغاندەك سوراۋاتىسىلەر، ئەمما مەندە بۇنداق پاكىت يوق. مەن ئۇزەمنى سىلەردىن ياخشىراق چۇشىنىمەن ..... مېنى نىمە ئۈچۈن تروتسكىچى دەۋاتقىنىڭلارنى زادىلا چۇشەنمەيمەن. خائىن، تروتسكىچى دىگەنلەر بېشىمغا كەيدۇرۇلىدىغان بولسا، ئۇزەمنىڭ قانداق نەرسە بولۇپ قالىدىغانلىغىمنى پەقەت ئۇزەملا چۇشىنىمەن. مەن بۇ سوزلەرنى دىمەيلا قويماي، دىسەملا مەسىلە چىقىدۇ. مېنى ئىقراردىن تېنىۋالدى دەيسىلەر. مەن ھەرگىزمۇ تېنىۋالمايمەن..... ۋايجان. مەن ئۇ ئىقراردىنى قانداق يېزىپ چىققاندىمەن.....

دۇجۇكىيۇەن جاسارەتلىك، جىگىرى بار ۋىژدانلىق ئادەم ئىدى. شۇڭا ئۇ جازاغا كوپ تارتىلدى. ئەڭ ئېچىنىشلىق جازالارنى كوردى. ئەڭ ئاخىرىدا ماۋدۇن، جاڭ جۇكشى، خويۇيزى، زوتاۋفىڭ قاتارلىقلارنى ئەنزىگە سورەپ كىردى.

قاتتىق ۋىژدان ئازاۋى ئىچىدە نەچچە قېتىم ئىقرارىنى ئاغدۇرۇۋەتتى. ئەمما قاتتىق جازا ئاستىدا يەنە "ئەسلىگە" كەلتۈردى.

دۇجۇكيۇەن ئەنزىسىگە چېتىلغان ئولكىلىك دوختۇرخانىنىڭ دېرىكتورى لىپىيكې ئوز قەلىمى بىلەن بىرىنچى قېتىملىق ئىقرارنامىسىنى تۈگەتكەندىن كېيىن ئۇزۇن ئوتمەيلا يەنە بىر قېتىملىق سوراق خاتىرىسىدە مۇنۇلار بار ئىدى:

بىز:ـ سەن ئوز گۇناھىڭنى تونۇشۇڭ كېرەك؟

لى: ـ مەندە گۇنا يوق، مەن نىمىگە توۋە قىلاتتىم؟

بىز: ـ سەن سۇيىقەستلىك تەشكىلاتىغا قاتنىشىپ كىملەرنى تارتتىڭ؟

لى: ـ سۇيىقەست تەشكىلاتىغا قاتناشقىنىم يوق، مۇتلەق بىلمەيمەن.

بىز: ـ سېنىڭ تەشكىلاتقا قاتناشقانلىغىڭ ھەقىقەت.

لى: ـ 2 ـ، 4ـ تۇرمىلەردەسوراپ بولغان، شۇ يەردە قىلغان ئىقرارلىرىمنىڭ ھەممىسى پاكىت. ئۇلار مەندىن دۇجۇكيۇەن بىلەن مۇناسىۋىتىڭ بار دەپ سورىمىغان. دۇجۇكيۇەن نەدە تۇرىدۇ، مەن زادىلا بېرىپ كورمىگەن. ھەچنىمىنى بىلمەيمەن. ئۇ تەرەپتە 7 كېچە ـ كۇندۇز ئوره تۇرغۇزدى. ئۇيقىسىزلىقتا پۇتۇم ئىششىپ قالدى. بۇ تەرەپكە كەلگەندىن كېيىن ئىككى سوراقچى سوراق قىلدى. مەندە پاكىت بولمىغانلىقتىن، جاۋاپ بېرىشكە ئامال بولمىدى. شۇنىڭ بىلەن 3 ئادەمنى ئەكىلىپ سوزلەتتى. مەن پەردە ئارقىسىدا تۇرۇپ ئاڭلىدىم. مېنى نازارەت قىلىپ سوزلەشكە رۇخسەت قىلمىدى.

ئىپىكى ئېچىنىشلىق جازالارغا تارتىلغانلىقتىن ئامالسىز ئوزىنى قارىلىغان بولسىمۇ، بەزەن خاتىرىلەردە ئۇنىڭ ئوزىنى ئاقلاشقا ئۇرۇنغانلىغىنى كورگىلى بولىدۇ. بۇ خىل ئەھۋاللارنىتايىن كوپ. جاۋدەنمۇ بىر قېتىم ئوز ئىقرارىنى ئاغدۇرۇپ قويۇپ قاتتىق تاياق يىگەن.

شىڭشىسەي ئىشلەتكەن سوراقچىلارنىڭ ھەممىسى بىلىمسىز قارا قوساق، زالىم ئادەملەر ئىدى. ئۇلار سوراق ئىشلىرى بىلەن كوپ شۇغۇللانغانلىقتىن ھىلە - مىكىرده ئىنتايىن ئۇستا بولۇپ يېتىشكەن ئىدى. ئۇلار كۇزىتىش، گۇناكارنىڭ روھىي ھالىتىدىن پايدىلىنىشقا ماھىر ئىدى. ئۇلار شىڭشىسەي ئوزقولى بىلەن يېتىشتۇرگەن غالچىلار بولغاچقا ئوزخوجايىنىنىڭ كۇچىگە تايىنىپ باشقىلارغا زۇلۇم قىلىشنىلا بىلەتتى، خالاس.

تازىلاش يۇرگۇزگەن بەش يىل ئىچىدە "گۇناكار" لارنىڭ تۇرمۇشى بەكمۇ ئېغىر ئوتتى. تاشقىرى بىلەن بولىدىغان ئالاقە ئۇزۇلگەن ئىدى. ئۇلارنى قاماقتىن چىقىرىپ ناھايىتى قىسقا ۋاقىت ئۇيان - بۇيان ماڭدۇراتتى ياكى ئاپتاپ كورسىتەتتى. شۇڭا "گۇناكار" لارنىڭ 3 تىن بىر قىسمى كېسەل بولۇپ ئولۇپ تۇگىدى. بولۇپمۇ موڭغۇل، قازاقلار 3 - 4 يىللا بەرداشلىق بېرەتتى. شىڭشىسەي "گۇناكار" لارنىڭ ئوزلۇگىدىن قىرىلىپ تۇگىشىنى كۇتۇپ تۇرمايتتى. 1941 - يىلى 8 - ئايدا قىلغان بىر قېتىملىق قىرغىندا، يالغۇز ئۇرۇمچىدە ئۇلتۇرۇلگەنلەر 300 دىن ئارتۇق، بۇلارنى ئۇرۇمچىنىڭ

شمالىي تەرىپىدە قەتلى قىلدى. شىك شىسەي ھوكۇمىتى «گۇناكار» لارغا كىيىم قىلمايىتتى. بىر مەزگىل ئوتكەندىلا تازىلاش يۇرگۇزۇپ ئولتۇرەتتى، بۇخىل دەھشەتلىك ئۇسۇل تارىختا مىسلى كورۇلمىگەن.

ئاھالىسى 70 مىڭغا تولمايدىغان ئۇرۇمچىنىڭ ئوزىدىلا چوڭ - كىچىك 6 تۇرمە بارئىدى. بۇ تۇرمىلەرگە 3 مىڭدىن ئارتۇق ئادەم سىغاتتى. چەت ۋىلايەت ناھىيىلەردىكى ج خ ئىدارىلىرىدە قاماقخانىلارغا ئادەم سىغمايۋاتىدۇ دەپ زارلايىتتى. تۇرپان، ئاستانە گەرچە كىچىككىنە يېزا بولسىمۇ، 1940 - يىلى ئاستانە پەيچۇسوسىدىلا 200گە يېقىن ئادەم قاماقتا ياتقان ئىدى. ج خ باشقارمىسىنىڭ1940 - يىلدىكى ئولكە بويىچە تىزىمىغا قارىغاندا شۇيىلى ئولكە بويىچە قاماقتا ياتقان مەھبۇسلار 12 مىڭدىن ئاشاتتى.

تۇرمىگە ئېلىنغانلارنىڭ بالا - چاقىلىرىغا "خائىنلارنىڭ بالا - چاقىلىرى" دەپ قالپاق كەيگۇزگەنلىكتىن، ئۇلار ھوكۇمەت ۋە جەمىيەتنىڭ ئېغىر يەكلەشلىرىگە ئۇچرىغان ئىدى. ئۇلار ھىچكىمگە ھال - ئەھۋال ئېيتالمايتتى. ھىچكىمگە ئاغرىنىشلىق قىلالمايتتى. ئۇۋال بولدى دەپ زارلىيالمايتتى. 1939 - يىلى قامالغانلارنىڭ مەكتەپتە ئوقۇۋاتقان بالىلىرىنىمۇ مەكتەپتىن قوغلىدى. 1940 - يىلى ئۇرۇمچىدە قىزلار مەكتىۋىدە ئىشلەۋاتقان بىر قىسىملارنىمۇ ئىلىغا سۈرگۈن قىلىپ ئىلى كۇرەدىكى كونا يامۇلغا نەزەر-بەنت قىلدى. ئەك يامىنى شۇكى شۇ قىزلارنىڭ ئارىسىغا ج خ

باشقارمىسى 2 نەپەر ئەركەكنى كىرگۈزۈپ، ئۇلارنىمۇ خائىنلار-
نىڭ بالىلىرى دەپ ئاتىغان بولسىمۇ، ئۇلاردا تىنىڭ - تىنىڭلاش
ۋەزىپىسى بار ئىدى. ئۇلار شۇ تەقلىتىتە بىللە يۇرۇپ ئىز
مەيلىچە قىزلارنىڭ ئىپىپەت - نومۇسىغا تەككەن ئىدى.

تازىلاش ھەركىتى داۋامىدا شىنجاڭنىڭ قۇرۇلۇش
ئىشلىرى توختاپ قالغىنى يوق، ئەكسىچە قورقۇنچ ئاستىدا تېخىمۇ
ئوڭۇشلۇق ماڭدى. "خائىنلار"نىڭ مال - مۇلكى مۇسادىرە
قىلىنغانلىقتىن ھوكۇمەتنىڭ قۇرۇلۇش خىراجىتى تولۇقلاندى.
تازىلاش ھەركىتى ئۇزلۇكسىز بولغاچقا ھوكۇمەتنىڭ ئەمىر-
پەرمانلىرىمۇ تېز ئىجرا قىلىندى. مەمۇرى جەھەتتە 1938 -
يىللىرى ئۇلكىلىك ھوكۇمەت تەشكىلىدە گەرچە بىر نەچچە
نەپەر جۇڭگو كوممۇنىستلىرى بولغانلىقتىن بەزى ۋاقىتلاردا
ئۇلار شىك شىسەينىڭ ئادەتتىكى قارارلىرىغا توسالغۇ بولۇشتىن
خالى بولالمىسىمۇ، ئەممما ھوكۇمەت ئىشلىرىنى كۆڭۈل قويۇپ
تەتقىق قىلغانلىقتىن تولا قولغا ئېلىنىپ خىزمەتچى خادىملاردا
ئۆزگىرىش كوپ بولسىمۇ زەربىدارلىق بىلەن ئىشلەپ خىزمەت
ئۇنۇمىنى ئوستۇرۇپ ئىدارىلاردىكى خادىملارنىڭ يېتىشسىزلىك-
لىرىنى تولدۇرۇپ، خىزمەتكە تەسىر يەتكۈزمەيتتى. 1940 - يىلى
ئولكە رەئىسى لىرۇك ئولگەندىن كېيىن شىك شىسەي رەئىسلىكنى
قوشۇمچە ئوتەپ ھەممە ئىشنى ئۆز قولىغا ئېلىۋالدى.

شىك شىسەي ئەشۇ بەش يىل ئىچىدە شەنجاڭ يېتىشتۇرۇش
كۇرسى، سىياسى كادىرلار كۇرسى، مەدەنىي كادىرلار كۇرسىنى ئېچىپ، كادىرلارنىڭ

لایاقەتتی ۋە ئۇلارنىڭ ئالتە بۇيۇك سىياسەتكە بولغان ئىشەنچىنى ئوستۇردى ۋە كۆچەيتتى. شۇڭاۋىلايەت، ناھىيىلەرنىڭ خىزمەتتىكىلىرىمۇ ئىلگىرىلەشلەر بولدى. شىڭشىسەي قول ئاستىدىكى ئادەملىرىگە زەربە بېرىپلا قالماستىن، ئوستۇرۇش جەھەتتىمۇ ياش مۇناسىۋەتلىرىگە قارىمايتتى. بىر يىل ئىچىدە بىرەر خەتتاتنى ۋالىلىققا ئوستۇرەتتى. مەكتەپ ئوقۇتقۇچىلىرىنى بىر نەچچە يىل ئىچىدە مۇئاۋىن نازىرلىققا ئوستۇرەتتى. مۇنداق ئەھۋالدا كادىر يېتىشمەيدىغان شىنجاڭدا ئادەم كۆچلىرىدىن مۇۋاپىق پايدىلانغانلىقتىن ھەرقانداق ئىشتىن ھەسسىلەپ ئۇنۇم كۆرگىلى بولدى.

ئىقتىسادىي جەھەتتە بۇبەش يىل ئىچىدە شىنجاڭنىڭ ئىقتىسادىي ئەھۋالى كۆنساناپراۋاج تاپتى ۋەمۇقىملاشتى، بونداق بولۇشى مەمۇرى ئىدارىلاردا خىيانەتچىلىكنىڭ يوقلۇغى بىلەن باجنىڭ تەدرىجى كوپەيگەنلىگىدىن تاشقىرى 1939 - يىلىدىكى پۇلئىسلاھاتى بىلەن بانكا تەشكىلىنىڭ ئۇزگەرتىلىشىگە باغلىق ئىدى. 1939 - يىلى ئولكىلىك بانكا شىنجاڭ تىجارەت بانكىسى بولۇپ ئۇزگەرتىلگەندىن كېيىن كوپلىگەن تىجارەت پايچىلىرىغا ئىگە بولدى. شۇ يىللاردىكى تىرورلۇقنىڭ قورقۇنچى ئاستىدا سودىگەرلەر قىزغىن پاي قوشۇپ بانكا مەبلىغىنى تولدۇردى. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا دوللار پۇل تارقىتىپ، بىر دوللارغا 4 مىڭ سەر، كېيىنچە بىر دوللارغا 6 مىڭ سەر قىممىتىدە قەغەز پۇل تېگىشىپ، كونا تىزىنى يىغىۋالدى. بۇنىڭدىن تاشقىرى زايوم تارقىتىپ

خەلقتىن مەبلەغ توپلىدى. مەسىلەن، 1941 - يىلى 5 مىليون دوللارلىق ئىسلاھات زايومى تارقاتقاندا، ئولكە بويىچە قىزغىن سېتىۋالغانلىقتىن 6 مىليون 700 مىڭ دوللارلىق زايوم سېتىلدى. شۇنىڭدەك چەتكە نەق پۇل چىقارماي زور مىقداردىكى مالىيە بايلىغىنى ساقلاپ قالدى. جۇبىڭ مالىيە نازىرى بولغاندا ھوكۇمەت چىقىمىنى ئۇنۇملۇك تېجەپ 5 يىل ئىچىدە كوپلىگەن قۇرۇلۇشلارنى تاماملىدى. خەلقمۇ پۇل پاخالىغىنىڭ تەسىرىگە ئانچە ئۇچرىمىدى.

بۇ بەش يىل ئىچىدە شىڭ شىسەينىڭ يۇرتىدە سولچىللىق ئىدىيىسى قانداق راۋاجلانغانلىغىدىن قەتئى نەزەر، ئادەتتىكى مەدەنى - ماۋارىپ ۋە مەدەنىيەت ساھەلىرى سولچىللىققا قاراپ ماڭغان ئىدى. شۇ ۋاقىتلاردا سوۋېت ئىتتىپاقى ئۇرۇمچىدە خەلقارا كۆتۈپخانا قۇرۇپ ئوز دولىتىدە بېسىلغان ھەر مىللەت تىلىدىكى ئەدەبىي كىتاپلارنى ئوچۇق - ئاشكارا ساتتى. 1941 - يىلى خەنزۇچە ۋ ك پ ب تارىخى، لېنىنىزىم مەسىلىلىرى قاتارلىق كىتاپلاردىن ئون مىڭدىن ئارتۇق ساتتى. بەزەن تىجارەتچىلەر مەزكۇر كىتاپلارنى زىننەت ئۇچۇن بولسىمۇ سېتىۋېلىپ ئويلىرىگە تىزىپ قويدى. ئىچكى ئولكىلەردە نەشر قىلىنغان سولچىل كىتاپلارمۇ كىرىشكە باشلىدى. ئىچكى ئولكىلەردىن كەلگەن زىيالىلارمۇ سولچىللىق ئىدىيىسى بىلەن سەنمىنچۇيىغا قارشى تۇرۇش ئىدىيىسىنى تەشۋىق قىلدى. بىراق فېودالىزىم تۇسى قويۇق بولغان شىنجاڭ جەمىيىتىدە ئۇ خىل ئىدىيىلەرنى بىرىدىنلا قوبۇل قىلمايتتى.

مەدىنى پائالىيەتلەر توغرىسىدا جاۋدەن قاتارلىقلار رەھبەرلىك قىلغان سىناق تەرىقىسىدىكى تىياتىر ئومىگى شىنجاڭدا دىراما ئاساسىنى ئۇرناتتى. 8 - ئارمىيىدىكى لىئەپەندىنىڭ شېھىر-ناخشىلىرى شىنجاڭدا شېھىرلار ژانىرىنى راۋاجلاندۇردى.

ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئارمىيە گۇللەنگەندىن كېيىن چىڭ لىفۇ ئۇرۇمچىگە كەلدى. بۇچاغلاردا جۇڭگو - سوۋېت مۇناسىۋىتى ياخشىلىنىشقا يۈزلەنگەن ۋاقىت ئىدى. 1938 - يىلى سوۋېت ئىتتىپاقى زور مىقداردىكى ھەربى قوراللارنى شىنجاڭ ئارقىلىق ئىچكى ئولكىلەرگە ئەۋەتتى. بۇچاغدا جۇڭگو تىرانسپورت ئەترىدى قۇرۇلدى. بۇئورگاندا خىزمەت قىلىدىغان بىر قانچە ئادەملەرنى مەركەز ئەۋەتكەن ئىدى. 1939 - يىلغا كەلگەندە مەركەز ئاۋاتسىيىگە تەييارلىق كۆرۈش ئەترىدى قۇردى. سوۋېت ئىتتىپاقىدىن ئوقۇتقۇچىلار تەكلىپ قىلىنىپ جۇڭگو ياشلىرىغا ئۇچقۇچىلىق تەربىيىسى بەردى. دەسلەپتە قۇمۇلدا كېيىن غۇلجا ھەرەمباغدا قۇرۇلدى. ئوقۇغۇچىلىرى ئىچكى ئولكىلەردىن كەلگەن ياشلاردىن بولۇپ ئاساسىي رەھبەرلىرى ۋە ئىشخانا خادىملىرىنىڭ ھەممىسىنى مەركەز ئەۋەتكەن ئىدى. ئۇچاغدا مەركەزنىڭ شىنجاڭدىكى تەسىر دائىرىسى كىچىك ئىدى. شۇنداق بولسىمۇ شىڭشىسەي ھوكۇمىتى شۇ دائىرىگە جاسۇسلارنى ئىنتايىن قويۇق ئورۇنلاشتۇردى. ئاۋاتسىيە ئەترىدىدىكى ھەر بىر ئادەمنىڭ سوز - ھەرىكەتلىرىدىن ئىلى ج خ ئىدارىسى تولۇق خەۋەر تېپىپ تۇراتتى.

1937 - يىلدىن 1941 - يىلغىچە شىنجاڭ جەمىيىتىدە

تىرور لۇق ھوكۇم سۇرگەن بولسىمۇ، خەلقنىڭ تۇرمۇشى ياخشىلانـ
غان ئىدى. بۇنىڭ ئۈستىگە سىياسى ئاساس مـۇقىم بـولغانلىغىنىـڭ
بىر ئىپادىسى. ئەمما خەلق ئاممىسى ئۇزۇن مۇددەت تىرور لـۇق
ۋەھىمىسى ئىچىدە تۇرۇشنى خالىمايتتى. شۇڭا قارشىلىق بايراقـ
لىرىنى كوتىرىپ چىقىشقا باشلىدى.

5 - شىڭشىسەي ھاكىمىيىتىنىڭ گۇللىنىشى ۋە خاراپلىشىشى

1942 - يىلى شىنجاڭنىڭ 10 يىللىق تارىخىدا ئـوزگىرىش
ئەڭ چوڭ بولغان بىر يىل ھىساپلىنىدۇ. شىڭشىسەي بۇبىر يىلدا
ئۇزىنىڭ تومۇرىنى توتۇۋالغان غەرپنىڭ تەسىر لىرىنى ئىتتىرىپ
چىقىرىۋەتتى، ئۇ ئالدىبىلەن غەرپ كۇچلىرىنى تازىلىۋېتىشنىڭ
تاشقى دائىرىسىدىن ئىش باشلىدى.

شىڭ شىسەي بەش ئاكا - ئۇكا ئىدى. ئۇنىڭ ياپونىيە
ئاتلىق ئـەسكەرلەر مـەكتىۋىدە ئـوقۇپ كـەلگەن 4 - ئىنىسى
شىڭشىچى شىنجاڭغا كېلىپ دۇبەن مەھكىمىسىنىڭ مۇھاپىزەتچى پولكى-
نىڭ تۇەنجاڭى بولدى. 1938 - يىلى سوۋېت ئىتتىپاقىغا بېرىپ ئوقۇپ
كەلدى. 41 - يىلى ئوقۇش تۈگىتىپ كېلىپ مېخانىكلا شقان بىرىگادىغا
لۇيجاڭ بولدى. ئۇموسكۋادا كوممۇنىزىم ئىدىيىسىنى خېلى چوڭـ
قۇر ئوزلەشتۈرۈپ كەلگەن ئىدى. ئەمما ۋەتەنگە قايتىپ كېلىش ۋاقـ
تىدا لېنىنگراد خەۋپ ئىچىدە، موسكۋا جىددى ۋەزىيەتتە قالغان،
شىڭشىسەيمۇدەل مۇشۇ پۇرسەتتە غەرپنىڭ تەسىر لىرىنى پىلانلىغان

ئىدى. كوممۇنىزىملىق ئىدىيىگە چوڭقۇر ئېتىقات قىلغان ياش ئوفىتسىر ئۇ خىل شارائىتقا قاراپ ئىنتايىن قايغۇردى. ئۇز ئاكىسىنىڭ غەرپنىڭ تەسىرىنى قوغلاپ چىقىرىشىغا قوشۇلمايتتى. ئەمما ئۇنى توسۇۋېلىشقا ئاجىزلىق قىلاتتى. 1942 - يىلى 3 - ئاينىڭ 19 - كۈنى شىڭشىچى ئۇشتۇمتۇت ئۇزىنى ئۆزى ئېتىۋالدى. ئوق ئۇنىڭ ئارقا مىڭىسىدىن تەككەن ئىدى. ئوق ئاۋازىنى ھەممىدىن بۇرۇن ئۇنىڭ ئايىلى چېن شيۇيىڭ ئاڭلاپ كىرسە ئۇ، ئاللىقاچان قانغا بويۇلۇپ خاقىراپ ياتقان ئىكەن. ئۇزۇن ئوتمەي نەپەستىن قالدى.

شىڭشىچىنىڭ ئولۇمى شىنجاڭنى زىلزىلىگە كەلتۈرگەن چوڭ ۋەقە بولدى. شىڭ شىسەي بۇ ۋەقەدىن پايدىلىنىپ غەرپ كۈچلىرىنىڭ ئەتراپىدىكىلىرىنى قولغا ئالدى. بۇ "سۇيىقەست" نى بويىچە موسكۋا، چۈڭچىڭغا ھەدەپ دوكلات سۇنغىلى تۇردى.

موسكۋاغا يوللىغان دوكلاددا مۇنداق دىيىلگەن ئىدى: شىڭ شىچىنىڭ ئايىلى چېن شيۇيىڭ ئەسلىدە ناچار ئايال. موسكۋادا ئوقۇۋاتقاندا چەت بىلەن مۇئامىلىدە بولغانلىقتىن، ۋەتەنگە قايتۇرۇلغان ئىدى. بۇ يەرگە كەلگەندىن كېيىن شوپۇر جۇ × × بىلەن ئەر - ئايال مۇناسىۋىتىدە بولدى. بۇ ۋاقىتتا سوۋېتلىك مۇشاۋىر رادوۋ، كونسۇل باگونىن قاتارلىقلار سوۋېت پەرەست شىڭ شىسەي ھوكۇمىتىنى ئاغدۇرۇشقا پىلان قىلىشۋاتقان چاغ ئىدى. ساۋسىنتورگ (تۇسەنگۇڭسى) دىكى سوۋېتلىك خادىملار مەزكۇر گۇڭسىنىڭ مۇئاۋىن جىڭلىسى (دىرىكتورى) شاۋزۇجىننى قۇترىتىپ

چېن شيۇيىڭغا ھۇجۇم قىلدۇرۇپ ئىچىدىن تەكشۈرۈپ تۇرۇشقا ئورۇنلاشتۇردى. شاۋزۇجىن 1941 - يىلى كۈزدە چېن شيۇيىڭغا يېقىنلىشىدۇ. كېيىن رادوۋغا تونۇشتۇرۇپ پەردە ئىچىدىكى مېھمان بولۇپ قالىدۇ. ئۇنىڭدىن قالسا شىڭشىسەينىڭ قەينى ئاتىسى چيۇزۇگجۇننىڭ توقالى ياۋ، خېلى يىل بۇرۇنلا تۇسەنگۈسىدىكى ما × × بىلەن نا توغرا مۇناسىۋەتتە بولغان ئىدى. شۇ كۈنلەردە ما × × نى رادوۋ ئوزىگە جەلپ قىلىۋالغان ئىدى. شۇڭا بۇلار بىرلىكتە سۈيىقەستچى تەشكىلاتقا قاتناشقان. بۇتەشكىلاتتاھەرمىللەت، ھەرساھە خەلقلىرىدىن 600 دىن ئارتۇق ئادەم بولۇپ مالىيە نازىرى زاڭگۇفىڭ باشچىلىغىدا 1942 - يىلى 12 - ئاپرېلدا ئولكە مەركىزىدە قوزغىلاڭ قىلماقچى بولغان. ھوكۇمەت تەرەپ بۇئىشنى سېزىپ قالاي دىگەندە رادوۋ، شاۋزۇجىنغا بۇيرۇق بېرىپ چېن شيۇيىڭغا قورقۇنچ سالىدۇ. بۇئوتتۇرىدىكى مۇناسىۋەتلەرنى شىڭ شىچى بىلگەنلىكتىن ئۇنى بالدۇرراق جايلىۋېتىش زورۇر تېپىلىدۇ. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا ما × × ئارقىلىق ياۋغا چيۇزۇگجۇننى جايلىۋېتىشكە بۇيرۇق بېرىدۇ. بۇقەست ئەمەلگە ئاشقاندىن كېيىن شىڭشىچى ئولگەن ۋەقە جەريانىدا پۇرسەت تېپىپ شىڭشىسەينى جايلىۋېتىپ زاڭگۇفىڭنى ئولكە رەئىسى قىلىشنى بەلگىلىگەن ھەمدە سوۋېت ئىتتىپاقىغا قارشى ھوكۇمەت قۇرماقچى بولغان. بۇ دوكلاتتىن تاشقىرى يەنە ئاساسلىق "مەھبۇسلار"نىڭ 40 نەچچە پارچە ئىقرارنامىلىرىنى رۇسچىغا تەرجىمە قىلدۇرۇپ سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئالى ئورگانلىرىغا ئەۋەتتى.

شىڭشىسەيىنىڭ چۈڭچىڭغا يازغان دوكلادى يۇقۇرقى مەزمۇننىڭ تەتۇرسىچە بولۇپ سۈيىقەستچىلەر شىڭشىسەي ھاكىمىيىتىنى ئاغدۇرۇپ تاشلاپ سوۋېت پەرەست ھوكۇمەت قۇرماقچى دەيىلگەن.

بۇقېتىمقى ئەنزە بىلەن تۇتۇلغانلارنىڭ كوپ سانىنى خەنزۇلار تەشكىل قىلاتتى. مالىيە نازىرى زاڭگۇفىڭ، شاۋ × ×، ما × × لاردىن تاشقىرى مائارىپ نازىرى لىيىئو، ئىچكى ئىشلار نازىرى جۇبىڭ (جۇڭگو كومپارتىيىسىدىن) تەرجىمە ھەيئىتىنىڭ باشلىغى مىڭيىمىڭ (جۇڭگو كومپارتىيىسىدىن) ھەربى مەكتەپ سەنمۇجاڭى گوۋدېچى، مېخانىكلاشقان بىرىگادىنىڭ سەنمۇجاڭى پىڭخۇەنشۇ، پولكوۋنىك جاۋجىنتاڭ، قۇمۇل ۋالىسى لىيۇشىپىڭ (جۇڭگو كومپارتىيىسىدىن) قاراشەھەر ۋالىسى يۇدېيى، قەشقەر ۋالىسى چىڭفاڭبۇ، شەرقىي شىمال پىدائى قىسىملىرىنىڭ باشلىقلىرىدىن سۇنچىنلىڭ، جاڭيۇفىڭ ۋە 8 - ئارمىيىنىڭ شىنجاڭدا تۇرۇشلۇق ۋەكىلى شۇيجې قاتارلىقلار بارئىدى. شىڭشىسەي ئۇز تورىنى يەنە سوۋېت ئىتتىپاقىدا ئوقۇپ كەلگەنلەرگە، سوۋېت تەرەپ ئوقۇتقۇچىلار بىلەن قويۇق مۇناسىۋەتتە بولغان ھەربى مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرىغا، دارىلفۇنۇن ئوقۇغۇچىلىرى بىلەن ئىدارە خادىملىرىنىڭ بىرقىسمىغا، جاھانگىرلىككە قارشى ئۇيۇشمىدىكى بولۇم باشلىقلىرىدىن يۇقۇرى خادىملارغا، خەنزۇئۇيۇشمىسىدىكى بولۇم باشلىقلىرىدىن يۇقۇرى خىزمەتچىلەرگە سېلىپ بىرنى قالدۇرماي تۇتقۇن قىلدى. 1942 - يىلى 3 - ئايدىن 1943 -

يىلى 5 - ئايغا قەدەر ھەرقايسى جايلاردىكى ساقچى ئىدارىلىرى كۆندەدىگۈدەك ئادەم تۇتاتتى. بۇمەھبۇسلارنىڭ ئاز قىسمى سوراق قىلىنىپ دەھشەتلىك جازا ئۇسۇللىرى بىلەن ئۇزىنى ئۇزىگە گۇنا توقۇتۇپ ئىقرار قىلدۇرغاندىن تاشقىرى، قالغانلىرى سوراق قىلىنمايىتتى،1942 - يىلى 4- ئايدىن 5 - ئايغىچە مەخپى ئولتۇرۇش ئىشلىرىمۇ بولدى.

1942 - يىلى 4 - ئاي 5 - ئايلاردىكى تازىلاش شىڭشىسەي ھاكىمىيەت بېشىغا چىققاندىن كېيىنكى بىرقېتىملىق چوڭ تازىلاش بولۇپ 2 - تۇرمىدە ئىجرا قىلىندى. ئىجراچىلار ھەر قايسى تۇرمە باشلىقلىرى ئىدى. شىڭشىسەي ئۇز قولى بىلەن 500 دىن ئارتۇق ئادەمنى ئولۇمگە بۇيرىدى. ھەر كۈنى مەخپى بوغۇپ ئولتۇرۇلگۈچىلەر 30 - 40 ئادەم ياكى 10 - 20 ئادەمگە يېتەتتى. شۇ تەقلىتتە بىر يېرىم ئاي داۋام قىلدى. بۇمەھبۇسلار ئىچىدە 3 - 4 يىل قامالغانلارمۇ بار ئىدى. مەسىلەن، شەھەرلىك ساقچى ئىدارىسىنىڭ باشلىغى فۇچۇەن، شەرقىي شىمال پىدائى قىسىملىرىدىن ئۇاڭ شاۋزى. 1937 - 1938 - يىلى قامالغانلاردىن مۇئاۋىن مالىيە نازىرى ۋاڭ يىڭلۇ، ئاقسۇ ۋالىسى سالىھ. 1940 - يىلى قامالغانلاردىن ۋاڭ ياۋچىڭ، ئالتاي ۋالىسى شەرىپخان، جخ باشقارمىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىغى قۇربان نىياز. 1941 - يىلى قامالغانلاردىن ئالتاي ۋالىسى بەيسىھادى، تاشيول ئىدارىسىنىڭ باشلىغى پېكتىمۇسۇ ۋولجا ۋالىسى ياۋشۇن. قولغا ئېلىنغىلى يېرىم يىل تولمىغانلاردىن دارىلفۇنۇن مۇدىرى جاڭ زۇجۇ، جاھانگىرلىككە قارشى ئۇيۇش-

مىسىدىكى بولۇم باشلىغى گاۋبەييۇي قاتارلىقلار بار ئىدى.
ئوتكەنكى ھەر قايسى ئەنزىلەر بىلەن قولغا ئېلىنغان "مەھبۇسلار"
بۇ قېتىمقى تازىلاش ئارقىلىق تىرىك قالغانلىرى يوق دىسەمۇبولىدۇ. ئولتۇرۇلگەنلەر ئىچىدە 18 ياشلىق سەفەن ئوفۇغۇچىسى دوئالۇن (شۇۋە)، 75 ياشلىق سابىق چوچەك دوتۇكى ئىجۇكلىنلارمۇ بار ئىدى. بىر كۈندە ئاتا - بالا ئەچچىسى تەك ئولتۇرۇلگەنلەرمۇ بار. مەسىلەن، ئىلى بوز يەر ئۇزلەشتۇرۇش مەھكىمىسىنىڭ باش كاتىۋى لىدىلياك بىلەن ئۇنىڭ ئىككى ئوغلىنى قوشۇپ بىر كۈندە ئولتۇردى. ئۇلارنىڭ ئولۇگىنى 2 - تۇرمىنىڭ ئىھاتە تېمىدىن ماشىنا بادىگىغا سېلىپ ئۇرۇمچىنىڭ شىمالى تەرىپىگە ئېلىپ بېرىپ كومۇپ تاشلىدى. بۇ ئىشلارنى سىرتتىكى ئادەملەر ئانچە بىلمەيتتى. بوغۇپ ئولتۇرۇلىدىغانلارنىڭ بوينىغا سىرتماق سالغاندا ئۇلار ئولتۇرۇلىدىغانلىغىنى تۇيمايتتى. بەزەن ياش ئوقۇغۇچىلار ئولۇشكە نەچچە مىنۇت قالغان چاغلاردا ئوزلىرىنىڭ 6 بۇيۇك سىياسەتكە ۋەشىك شىسەيگە سادىق ئىكەنلىگىنى ئىزھار قىلىشاتتى.

چوك تازىلاشنىڭ داۋامىدا شىك شىسەي كورۇنۇشتە گومىنداڭ تەرەپكە يۇزلەنگەن ئىدى.

شىك شىسەي نىمە ئۈچۈن گومىنداڭ تەرەپكە يۇزلەندى؟

(1) 1940 - يىلدىن ئېتىبارەن گومىنداڭنىڭ گەنسۇدىكى ئاساسىي پەيدىن - پەي مۇستەھكەملەندى. 1941 - يىلنىڭ كېيىنكى يېرىمىدا شىنجاڭغا ئەسكەر چىقىرىش پوزىتسىيىسى

ئاشكارا بولدى. شىڭشىسەي دەسلىۋىدە شىڭشىڭشىيادا مۇدا-
پىمە كورمەكچى بولدى. ئەمما ئۇنىڭ چەتكە چىقارغان جا-
سۇسلىرى يەتكۈزگەن خەۋەرلەردىن گومىنداڭنىڭ
گەنسۇدىكى ھەربى قىسىملىرىنىڭ تولۇقلۇغىنى
ئاڭلاپ، ئويلاپ كورۇشكە مەجبۇر بولدى.
(2) شىڭشىسەي سوۋېت ئىتتىپاقىغا خېلى قوپاللىق
قىلغان ئىدى. ئەمدى سوۋېت ئىتتىپاقى ئۇنىڭغا قانداق
قارايدىغانلىغىنى ئوزى ياخشى بىلەتتى. ئەگەر سوۋېت - گېر-
مان ئۇرۇشۇۋاتقان پۇرسەتتىن پايدىلىنىپ ئوزىنى جايلاش-
تۇرۇۋالمىسا، ناۋادا ئەھۋال ئوزگىرىپ قالىدىغان بولسا
ئوزىنىڭ ھوكۇمرانلىق ئورنىنى يوقىتىپ قويۇشى مۇقەررەر
ئىدى. گومىنداڭنىڭ تەھلىكىسى شەكلەن كورۇنۇشتىنلا ئىبارەت.
سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ قەستىنى باشقىچە ئۇسۇل قوللانغاندىلا
ئاندىن ئوزگەرتكىلى بولاتتى. شۇڭا شىڭشىسەي يالغان -
ياۋداقتىن گومىنداڭ مەركىزى نامىدىن پايدىلىنىپ، سوۋېت
ئىتتىپاقىنىڭ چېكىنىپ چىقىپ كېتىشىنى ئوتتۇرىغا قويدى.
شىڭشىسەي ھوكۇمرانلىق قىلغان يىللاردا شىنجاڭدىن ئىبارەت
بۇ كىچىك رايوننى كونترۇل قىلالايدىغانلىغىغا ئىشەنچ
قىلىپلا قالماستىن، پۈتۈن جۇڭگونى كونترۇل قىلىشقىمۇ ئۇ-
رۇنۇش خىيالى بار ئىدى، بىراق سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ
كۈچلىرىنى ئوزى تەكلىپ قىلىپ كەلتۈرگەن
بولغاچقا، گەرچە 1941 - يىلى گىتلېر گېرمانىيىسى سوۋېت
ئىتتىپاقىنىڭ تەرتىۋىنى بۇزۇپ تاشلىغان بولسىمۇ، ئەمما شىڭشىسەي

يېتەرلىك بانا-سەۋەپ تاپمايدىغان بولسىلا، سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ كۆچلىرىنى چىقىرىۋېتىشكە مۇمكىنچىلىك بولمايتتى. دىمەك بۇ نۇقتا شىڭشىسەينىڭ كورۇنۇشىدە گومىنداڭ تەرەپكە يۈزلەنگەنلىگىنىڭ مۇھىم ئاچقۇچى.

شىڭشىسەي بىلەن گومىنداڭنىڭ يوشۇرۇن ئالاقىسى 1941 - يىلنىڭ قىش ئايلىرىدا باشلاندى. 1942 - يىلىدىن باشلاپ گومىنداڭنىڭ كاتتا ئەمەلدارلىرى: لياڭخەنساۋ، شىن خۇئلىيې، خې جىڭۋۇ، ماۋباڭچۇ، جۇشياۋلياڭ قاتارلىقلار ئۇرۇمچىگە كېلىشكە باشلىدى. شىڭشىسەي ئۇلارغا، بىر قانچە يىلدىن بۇيان شىنجاڭ ۋەزىيىتىگە يالغۇز ئوزى چىقارغان كۆچى ۋە چەككەن جەۋرى-جاپالىرىنى سوزلىگەندىن تاشقىرى شىنجاڭ شارائىتىنىڭ ئالاھىدىلىگىنى تونۇشتۇرۇپ ئىقتىسادىي جەھەتتە چەكسىز يارداەم كورسىتىشنى، سىياسى جەھەتتە چەكلىك يارداەم بېرىشنى ئوتتۇرىدى. 1942 - يىلى كۆزدە جياڭجىيېشىگە ۋاكالىتەن سۇڭ مېيلىڭ شىنجاڭغا كەلدى. شۇنىڭدىن ئېتىبارەن شىنجاڭ بىلەن مەركەزنىڭ ئالاقىسى ئايدىڭلاشتى.

1943 - يىلى ئەتىيازدا شىنجاڭ ئولكىلىك ھوكۇمەت تەشكىلىدە ئوزگىرىش بولدى. مەركەز ئەۋەتكەن لىن جېيۇڭ تەمىرات نازىرى بولدى. شىڭ شىسەينىڭ پەۋقۇلئادە خىزمىتىنى ئوتىگەن لى بولىن ئىچكى ئىشلار نازىرى بولدى. شىڭ شىسەينىڭ سىگلىسىنىڭ ئېرى پەڭ جيۇەن مالىيە نازىرى بولدى. شىڭشىسەينىڭ كونا ئاغىنىسى بەش يىل تۇرمىدە يېتىپ چىققان چېڭدۇگبەي ماۋارىپ نازىرى بولدى. بۇنىڭدىن تاشقىر-

ری گومەندا ئىنىك ئولكىلىك پىرقىسى قۇرۇلۇپ خۇاڭ رۇجىن باشقۇردى. شىڭ ئوزى جۇرىن ژىيۇەن بولدى. 1942 - يىلى مەركەز ژۇزەيشاڭنى خارجى ئىشلارغا مەسئۇل قىلىپ ئەۋەتتى.

1943 - يىلى يازدا گومەندا ئىنىك شىنجاڭغا ئەۋەتكەن خادىملىرى بىرقانچە يۇزگە يەتتى. شىڭ شىسەي ئۇلارنى ياخشى كۇتتى. سوغات، نام ۋە ئورۇن بەردى. بولۇپمۇ يۇقۇرى دەرىجىلىكلەرنى خۇددى ئەينى ۋاقىتتا جۇڭگو كومپارتىيىسى ئەۋەتكەن خادىملارنى كۇتكەندەك كۇتتى. لېكىن ئەتراپىغا تىك - تىكچىلارنى ئورۇنلاشتۇرۇپ ئەينى ۋاقىتتا جۇڭگو كومپارتىيىسى ئەۋەتكەن خادىملارنى تەقىپ قىلغاندىنمۇ چىڭراق تەقىپ قىلدى. گومەندا ئىچىلاردىن بىر قىسمىنى ئوزىگە تارتىپ ماتىرىيال بېرىپ تۇرۇشقا ئورۇنلاشتۇردى. ئۇ يەنە چۇڭچىڭغا ئۇگىنىش ئۇچۇن ئادەم ئەۋەتىش پۇرسىتىدىن پايدىلىنىپ جاسۇسلۇق تورىنى مەركەزگىچە ئورۇنلاشتۇردى. شۇڭا ئۇزۇن ئوتمەيلا گومەندا ئەۋەتكەن خادىملارنىڭ ئىدىيە خاراكتىرلىرىنى پىششىق ئىگەللەپ بولدى. 1943 - يىلى ئەتىيازدا لىياڭ خەنساۋ 2 - قېتىم شىنجاڭغا كېلىپ جەنۇبىي شىنجاڭغا بارغاندا ئۇنىڭغا قوشقان تەرجىمان تولا ئىشلارنى يوشۇرۇپ ئەينەن ئەھۋاللارنى ئۇقتۇرمىدى. بەزەنلەر لياڭ خەنساۋغا ئاتا - بالا، ئاكا - ئۇكىلىرى تۇرمىگە قامالغاندىن كېيىن ھىچ ئۇچۇرى بولمىغانلىغىدىن ئەرزىيتقان بولسا، تەرجىمان بۇ ئىشلارنى تەرجىمە قىلىپ ئۇقتۇرمىغان.

7 - 8 يىلدىن بۇيان قورقۇنچ ئىچىدە قالغان شىنجاڭ

خەلقى نەپەس ئېلىشىنىڭمۇ تەسلىگىنى ھەس قىلىشقان بولسىمۇ ئەممما ئىقتىسادىي تۇرمۇشتا ئانچە قىيىنچىلىق كۆرمىگەن ئىدى. 1937-، 1938- يىللاردىكى تازىلاشتا ئەمەلدارلار، ھەربى ئەمەلدارلار، باي سودىگەر، فېئودال ۋاك - گۇڭلار بىلەن چەكلەنگەن بولسا، 1940-، 1942-يىللاردا ئادەتتىكى كىشىلەر، توۋەن دەرىجىلىك خىزمەتچىلەر، ئالى - ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرىغىچە قولغا ئالدى.

بۇ ئادەملەر گەرچە ھەر بىر ئەنزىدىكى ئەگەشكۇچىلەر بولسىمۇ، ئۇلارنىڭ تەقدىرى باش جىنايەتكارلار بىلەن ئوخشاش بولاتتى. تۇرمىگە كىرگەنلا كىشىنىڭ ئاخىرىنى بىلگىلى بولمايتتى. قولغا ئېلىنغانلار ھوكۇمەت ئېلان قىلغاندەك ئاشۇ جىنايەتلەرنى ئوتكەزگەندىمۇ؟ يات كىشىلەر بىلمىسىمۇ، تۇتقۇن قىلىنغانلارنىڭ ئاتا - ئانىلىرى، خوتۇن - بالىلىرى ئۇلارنىڭ گۇناسىز ئىكەنلىگىنى بىلەتتى، ئەممما ئاغزىدىن چىقىرىپ ھەچقانداق كىشىگە ئېيتالمايتتى. كۆڭلىدە ھامان بىر خىل گۇمان قالاتتى. بۇ گۇمان ئەڭ ئاخىرىدا ئاساسسىزلا سوۋېت ئىتتىپاقىغا بېرىپ تاقىلاتتى. رۇسىيىدە ئىنقىلاپتىن كېيىن سوۋېت جەمىيىتىدە داۋاملىق ئەكسىلىنقىلاپچى ئۇنسۇرلارنى تازىلاش يۈرگۈزۈلگەنلىگىنى شىنجاڭدىكى كىشىلەر ئاسانلا چۈشىنەتتى، شۇڭا 1937 - يىلدىكى تازىلاشنى خاتا ھالدا سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ تازىلاش ھەرىكىتىگە ئوخشىتىپ قىلىنغان ئىش دەپ ھىساپلايتتى. شۇنىڭدەك شىنجاڭدا سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ تەسىر كۆچلىرى تەدرىجى كۆچەيگەنلىگىگە قاراپ كىشىلەر

شىك شىسەينىك ئوز كادىرلىرىنى ۋە خەلقنى تۇتقۇن قىلغانلىغىنى سوۋېت ئىتتىپاقىنىك پىلانلىشى ۋە مەجبۇر قىلىشى بىلەن بىرلىغان دەپ قارايتتى. قامالغان مەھبۇسلارنىك كوپچىلىگىمۇ شۇنداق ئويلايتتى. شۇڭا گومىنداڭ تەسىر كۆچلىرىنىك شىنجاڭغا كىرگەنلىگى، كىشىلەرگە بىر خىل ئۇمىت ئېلىپ كەلگەندەك ھىس قىلدۇراتتى. ئۇلار بۇنىدىن كېيىن شىك شىسەينىك سوۋېت ئىتتىپاقىنىك ئىشەنچىسىگە، چۈشىمەسلىگىنى ئوتكەنكى دەھشەتلىك قىلىمىشلىرىنى تەكرارلىماسلىقنى ئۇمىت قىلاتتى. 1943 - يىلى يازدا شىك شىسەي 60 - 70 ئادەمنى قويۇپ بەردى ۋە ئۇلارغا چوك - كىچىك بولسىمۇ خىزمەت بەردى. بۇنداق قىلىشى كىشىلەرگە بىر ئاز ئىشەنچ پەيدا قىلدى. شۇ سەۋەپتىن سەنمىنجۇيى كىشىلەرنىك بىر مەزگىل قارشى ئېلىشىغا مۇيەسسەر بولدى.

شىك شىسەي ئوزىنىك 6 بۇيۇك سىياسىتىنى سىياسى نەزىريە قىلىپ كەلگەن ئىدى. 1942 - يىلنىك كېيىنكى يېرىمىدىن باشلاپ ئوزگەرگەندىن كېيىن، ئۇنىك 6 بۇيۇك سىياسىتىنىك ئورنىنى تەدريجى يوسۇندا سەنمىنجۇيى ئىگەللىدى.

شىك شىسەي يەنە ئوزىنىك "ئەكسىيەتچى" گۇرۇھلارغا قارشى تۇرغان توپىلىرىنى ئىسپاتلاش ئۈچۈن، گومىنداڭ مەركىزىدىن قايتا سوراق قىلىشقا ئادەم تەكلىپ قىلدى. 1943- يىلى گومىنداڭ مەركىزى ۋاڭدىباۋ قاتارلىقلارنى ئەنزىلەرنى قايتا تەكشۈرۈشكە ئەۋەتتى. بۇ ئىشنى قىلىشتىن بۇرۇن شىك شىسەي لىيىڭچىگە 1940-يىلدىن ئىلگىرىكى ھەرقايسى ئەنزىلەر-

دىن قالغان"مەھبۇسلار"نى قايتا سوراق قىلدۇرۇپ ئاق ئىقرار قىلدۇرۇشنى قىزىل تۇسكە ئوزگەرتىپ جاۋدەن، دۇجۇگىيۇەن قاتارلىقلارنى قايتا ئازاپلىدى. كومپارتىيە خادىملىرىغا سوراق داۋامىدا قاتتىق جازالاپ ئەڭ دەھشەتلىك زۇلۇم سالدى. 8- ئارمىيىنىڭ شىنجاڭدا تۇرۇشلۇق ۋەكىلى شۇيجيې قاتارلىقلارنى ھەرقېتىملىق سوراقتا قامچا بىلەن ئۇرۇپ ئولەر ھالەتكە كەلتۈرۈپ تاشلايىتتى. لېكىن ئۇلار ئاداەتتە چىڭ تۇرۇپ، يالغان ئىقرار بەرمىدى. 1943 - يىلىنىڭ كۈز ئايلىرىدا جۇبىك، شۇيجيې، لىن جىلۇ، چېن شيۇيىك، ياۋسى، زاڭ گۇفىك قاتارلىقلارنى 2- تۈرمىدە مەخپى ئولتۇردى. دۇجۇگىيۇەنمۇ شۇ يىلى يازدا ئولتۇرۇلدى. ئەمىلىيەتتە جۇڭگو كومپارتىيىسى ئەۋەتكەن خادىملارنىڭ شىنجاڭدا ھىچقانداق تەشكىلات ھەرىكىتى يوق ئىدى. ئۇلار كوممۇنىزىملىق تەشۋىقات ئىشلىرىغىمۇ ئېھتىياتچانلىق قىلغان ئىدى. ئەسلىدە مىڭيىمىڭ قولغا ئېلىنىشتىن ئىلگىرى سوۋېت تەرەپنىڭ خارجى خادىملىرى مىڭيىمىڭنىڭ بىخەتەرلىك ۋە ئەركىنلىگىگە كاپالەتلىك قىلغان ئىدى. كېيىن شىڭشىسەي ئۇلارنى قولغا ئېلىپ جازالىغاندا كارى بولمىدى. بۇنىڭ سەۋىۋى نىمە؟ بۇنى چۈشىنىش قىيىن، چۈنكى ئۇچاغلاردا سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ جۇڭگو كومپارتىيە خادىملىرىنى بىزگە تاپشۇرۇپ بەردىگۈچىلىك كۈچ - قۇۋۋىتى بار ئىدى. ئۇلار 1942 - يىللاردىلا ۋەتىنىگە ئەركىن قايتىپ كېتەلەيدىغان ئەركىنلىككە ئىگە بولدى.

1942 - يىلنىڭ كېيىنكى يېرىمىدا، غەربنىڭ كۈچلىرى چېكىنىشكە

باشلىدى. 1943 - يىلى يازدا ھوكۇمەت ئىچىدىكى سوۋېتلىك مۇشاۋىرلار، مۇتەخەسسىسلەر، تېخنىكىلار، دوختۇرلار ۋەتەنسىگە قايتتى. تۇدۇڭخابادىكى پولات زاۋۇدىنى ھوكۇمەت قىممەت باھادا سېتىۋالدى. مايتاغدىكى نېفىت زاۋۇدىنى جۇڭگو تېخنىكىلىرى ئوتكوزۇۋالدى. 1942 - يىلنىڭ قىشلىغى پولكوۋنىك ماشېنكىنىڭ باشلامچىلىغىدا قۇمۇلدىكى 8 - پولكنىڭ بىر قىسمى چېكىنىپ ماڭدى. 1943 - يىلى مايدا سوۋېت - گېرمانىيە ئۇرۇشى جىددىلەشكەنلىكتىن 8 - پولكنىڭ قالغان قىسمى پۈتۈنلەي چېكىنىپ كەتتى. 8 - پولك ئۇرۇمچى ئارقىلىق ئىلىغا ئوتكىچە ئۇرۇمچىدە ھەربى ھالەت بولدى. شىڭشىسەي كېچىسى قىزلار ئوتتۇرا مەكتەپتە ياتتى. ئۇرۇمچى - قۇمۇل، ئۇرۇمچى - ئىلى ئارىلىقلىرىدا شىڭ شىسەي ھەربى ئورۇنلاشتۇرۇش ئىشلىرىنى قىلىپ زورۇر تېپىلغاندا ھەركەت قوللىنىشقا تەييارلىق كورگەن ئىدى.

8 - پولك چېكىنىپ كەتكەندىن كېيىن شىڭ شىسەي سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ خارجى خادىملىرىغا نازارەتنى كۈچەيتتى. ئۇلارنىڭ ماشىنىسى چىققان ھامان جۇخ باشقارمىسىنىڭ ئىز قوغلىغۇچى ماشىنىسى ئارقىسىغا چۈشەتتى. بەزەن جۇڭگو پۇقرالىغىغا ئوتكەن ئورۇسلارنى كونسۇلخانىغا كىرگۈزۈپ خىزمەتكە سالدى. يەنە بىر تەرەپتىن تىجارەتچىلەرنى سوۋېت تەرەپ بىلەن سودا مۇناسىۋەت قىلىشتىن توستى. تىجارەتچىلەرنى سوۋېت خادىملىرىغا كۇندىلىك ئىستېمال بۇيۇملىرى سېتىپ بېرىشنى چەكلىدى. ئىلگىرى سوۋېت تەرەپ بىلەن قويۇقراق سودائىلار قەۋىلىغان سودىگەرلەرنى تۇرمىگە ئالدى. دىمەك شىنجاڭ

نىڭ سوۋېت ئىتتىپاقى بىلەن بولغان مۇناسىۋىتى 1943 - يىلى بۇزۇلۇپ ئىلگىرىكى دوستلۇق ئەمدى دۇشمەنلىككە ئايلاندى.

شىڭ شىسەي يۇرگۈزگەن مىللى سىياسەت 1940 - يىلىدىن باشلاپ بۇزۇلۇشقا باشلىدى. ئۇنىڭ ھەر مىللەتكەبەرگىنى سىياسى ھاكىمىيەت بولماستىن بىر ئاز يول قويۇش ئىدى. بۇنداق يول قويۇش يەرلىك مىللەتلەرگە دەسلىۋىدە ياخشى تەسىر قىلدى. ئەمما بۇ يولدا ماڭغان مىللى زاتلار ئۇزلۇكسىز تازىلىنىشقا باشلىدى. تازىلاش ئوبېكتى يالغۇز ئاقسوۋەكىلەر بولۇپ قالماستىن ئادەتتىكى خەلق ۋە مىڭلىغان ياش زىيالىلارمۇ تازىلاش ئوبېكتى بولدى.

1940 - يىلدىن كېيىن شىنجاڭ خەلقى تامامەن تىرورلۇق ئىچىدە قالدى. 1943 - يىلى ئولكىلىك ھوكۇمەت تەشكىلى ئۆزگىرىپ گومىنداڭ پىرقىسى قۇرۇلغاندا كىشىلەر بىر ئاز ياخشى تەرەپكە يۇزلەندى. 1944 - يىلى ئەتىيازدا شىڭ شىسەي يەنە ئادەم تۇتۇشقا باشلىدى. ئۇنىڭدىن ئىلگىرىكى يىللاردا تۇتقۇن قىلغان "مەھبۇسلار"دىن 1942 - يىلى بىرقىسمىنى قويۇپ بەرگەندىن تاشقىرى قالغانلارنىڭ ئىز - دېرىگى بولمىدى. ھەر قايسى جايلاردىكىچىخ ئورۇنلىرىنى جىڭساجۇي، پەيچۇسودەپ ئۇزۇگەرتكەن بولسىمۇ، ئۇلارنىڭ تەبىئىتى ھىچقانچە ئۆزگەرمىدى. 10 يىلدىن بۇيان ئازاپ چەككەن خەلققە سەنمىنجۇيى ئېلىپ كەلگەن ئازغىنە ئۇمىتمۇ بىر - ئىككى يىللىق ئەملىي سىناقتا يوققا چىقتى. بۇنداق بولۇشى خارجى كۈچلەرنىڭ شىنجاڭغا سىياسى خىرىس قىلالىشىغا چوڭ كاۋاك ئېچىپ بەرگەن ئىدى.

1943 - يىلنىڭ ئاخىرلىرىدا ئالتايدا ملله‌تنى تىرىلدۇ-
رۇش هەيئىتى قۇرۇلدى. قەشقەر، چوچەك، غۇلجىلاردا شىڭشى-
سەيگە قارشى مىللى بىرلىكسەپ قۇرۇلدى. شىڭشىسەيگە قارشى
بەزەن تەشۋىقات ۋەرەقىلىرى ۋە شوئارلار هەرقايسى شەهەرلەر-
دە ئوتتۇرىغا چىقىشقا باشلىدى.

1943 - يىلى1 - ئايدا شىڭشىسەي ئالدى بىلەن هەربى قىسىم-
لىرىنى ئوزگەرتىپ قۇردى ۋە كېڭەيتتى. بۇرۇن ئۇنىڭ هەربى
قىسىملىرى مېخانىكلاشقان بىرىگادا (لۇي)دىن باشقىسى
پولكنى بىرلىك قىلغان ئىدى. ئۇنى چوڭايتىشنى خالىمايتتى.
چۈنكى هەرقانچە چوڭايتقان بىلەنمۇ سوۋېت ئىتتىپاقىغا تاقابىل
كېلەلمەيدىغانلىغىنى چۈشىنەتتى. يەنە بىر تەرەپتىن هەرقايسى
پولكلاردا سوۋېتلىك هەربى ئوقۇتقۇچىلار (جاۋگۇەنلەر)
بولغانلىقتىن، هەربىي قىسىملاردىكى كادىرلارنى سوۋېت
تەرەپ كونترۇل قىلمۇالغانلىقتىن قاتتىق ئەنسىرەپ قانچە
چوڭايتىلسا خەۋپ شۇنچە كوپەيىدۇ، دەپ هىساپلايتتى. 1942-
يىلىغا كەلگەندە ئەھۋال ئوزگەردى. شۇ يىلى ئەتىيازدىن كۈز-
گىچە هەربى قىسىملاردىكى كادىرلارنى تازىلىۋاتقاندىن كېيىن
1943 - يىلدىن باشلاپ قىسىملارنى ئوزگەرتىپ كېڭەيتتى.

ئىلگىرىكى ئاتلىق 1 -، 10 -، 16 -، 20-، 21-، 38-، 40-،
46 - پولك، 15 - ئەترەت، موتورلاشقان 3 -، 5 - ئەترەت،
پىيادە ئەسكەرلەر 2 -، 4 - باتالىيون، زەمبىرەكچىلەر پولكى،
مېخانىكلاشقان ئىككى بىرىگادا، چېگرا مۇداپىە بەش ئەترەت-
تىكى قىسىملارنى كېڭەيتىپ قۇرۇپ چىقتى. ئومۇمى ئادەم سانى

28163 نەپەر ئىدى. قىسىملارنىڭ رەھبەرلىگىگە ئوزىنىڭ يېقىن مۇناسىۋەتلىك كىشىلىرىنى ئورۇنلاشتۇردى. شىڭشىسەي گەرچە جەمىيەتتىكى فېئودال كۈچلەرنى تازىلىغان بولسىمۇ، لېكىن ئوزىگە كەلگەندە يەنىلا فېئودالىزىملىق مۇناسىۋەتلەردىن پايدىلاندى ۋە ئۇنى ئىشەنچلىك دەپ ھىساپلىدى.

گومىنداڭ مەركىزىنىڭ ئوزىگە بولغان ئىشەنچىسىنى قولغا كەلتۈرۈش ئۈچۈن شىڭشىسەي كورۇنۇشتە گومىنداڭنىڭ بارلىق ئەمىر - پەرمانلىرىغا بويسۇنۇپ، گومىنداڭ ئەۋەتكەن خادىملارغا ياخشى مۇئامىلە قىلغاندىن تاشقىرى، سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ شىنجاڭدىكى ھەركەتلىرىنى ئىمكان قەدەر چەكلەپ گومىنداڭ بىلەن بىر يولدا ماڭىدىغانلىغىنى ئىپادىلىدى. 1943-يىلى كۈزدە چۈڭچىڭغا بېرىپ گومىنداڭ يىغىنىغا قاتنىشىپ ئوزىنىڭ مۇۋەپپەقىيەتلىرىنى ۋە مەركەزنى ھىمايە قىلىشقا بەل باغلىغانلىغىنى دوكلات قىلدى. جياڭجيېشى سۇڭمېيلىڭۋە جۇشياۋلياڭلارغا ئالاھىدە ھورمەت بىلدۈرۈپ شىنجاڭغا ھوكۇمرانلىق قىلىش ۋاقتىنى قولغا كەلتۈرمەكچى بولدى. چۈڭچىڭغا بېرىپ ئىچكى رايونلارنىڭ سىياسەتتە چىرىكلىشىپ مەمۇرىيەتتە ئۇنۇمىنىڭ توۋەنلىگىنى كورگەندىن كېيىن، گومىنداڭ مەركىزىنى ئويىنىتىش ۋە ئالداشقا كوزى يەتكەن ئىدى.

سوۋېت ئىتتىپاقىدىن قوغدىنىش ئۈچۈن، ئوزىنىڭ ھەر قايسى جايلاردىكى ساقچى ئورگانلىرىنىڭ تەكشۈرۈش ئىقتىدارىنى كۈچەيتىپلا قالماستىن 1944 - يىلى ئىلگىر - كېيىن بولۇپ ج خ باشقارمىسىنىڭ باشلىغى لېيىڭچى بىلەن ئورۇنباسارى

ساۋتيەنجۇينى جەنۇبىي شىنجاڭنى تەكشۈرۈپ كېلىشكە ئەۋەتتى ۋە چەتئەل ئىشپىيونى دەپ گۇمان قىلىنغانلارنى قولغا ئالدى. شۇ يىلى ئۇرۇمچىدە سوۋېت گىرازدانى ئابدۇللىننى قولغا ئېلىپ سوۋېت ئىتتىپاقى خارجى خادىملىرىنىڭ سىرت بىلەن بولىدىغان ھەركەتلىرىنى چەكلەپ قويدى. چېگرا رايونلاردا سوۋېت ئىتتىپاقىدىن قېچىپ ئوتكەن سوۋېت پۇقرالىرىنى پۇتۇنلەي قاماققا ئالدى. ئىدىيىۋى جەھەتتە: سولچىل ئىدىيىدىكى كىتابلارنى يىغىۋالدى. ئوتتۇرا مەكتەپلەر ماۋارىپىغا ئالاھىدە دىققەت قىلدى.

شىنجاڭ بولسا جۇڭگونىڭ بىر چېگرا رايونى، شىنىڭ شىمىي ھەرقانچە كورەكلىنىشىمۇ، ئەڭ چوڭ بولسا، "شىنجاڭنىڭ پادىشاسى" ھىساپلىناتتى. 1942 - يىلدىن كېيىن گومىنداڭنىڭ تەسىرى شىنجاڭغا كىرىپ سەنمىنجۇيى تەشۋىق قىلىنغاندا، شىڭشىمىي ئۇزىنىڭ "ئۇلۇغ داھى"لىغىنى جىياڭ جېيشىگە ئوتۇنۇپ بېرىشكە مەجبۇر بولدى. 1944 - يىللىرى گومىنداڭ كۇچلىرى ئىلگىرىكىدىن تېخىمۇ كوپەيدى. سىياسى جەھەتتە شىنجاڭدا تەپتىش مەھكىمىسى قۇرۇلدى. پىرقە خادىملىرى شىمالى ۋە جەنۇبىي شىنجاڭ تەرەپلەرگە تۇركۈملەپ ئەۋەتىلدى. مەدەنىيەت ساھەسىدىكى خادىملار گېزىتخانا، مەكتەپلەرگە ئورۇنلاشتى. خەلق تەرەپتە ئۇنىڭ شىنجاڭدىن كېتىشىنى ئارزۇ قىلىشتەك ئىدىيە بولۇپلا قالماستىن، بەلكى خېنەندىن بوز يەر ئوزلەشتۈرگۈچى ئاھالىلارنىڭ كوپلەپ شىنجاڭغا چىققانلىغى شىڭشىسەينىڭ ئوزىگىمۇ كونترۇل قىلىشتا

قىيىنچىلىق بولۇۋاتقانلىغىنى ھىس قىلدۇردى. بولۇپمۇ ھەربى جەھەتتە ئالتاي خەلقلىرىنىڭ قوزغىلىڭى ئۇلغايغانلىقتىن 1944- يىلى ئەتىيازداقۇمۇلدىكى 18 - بىرىگادا چىتەيگە كېلىپ ئورۇنلاشتى. خېشى كارىدورىدىن 18 ۋە 46 - دىۋىزىيىلەر قۇمۇل، بارىكولگە ئىچكىرىلەپ كىردى. شۇ يىلى 5 - ئايلاردا گەنسۇدىكى 7 - دىۋىزىيە ئورۇمچىگە ئورۇنلىشىشقا تەييارلىق كوردى. شىڭشىسەي گومىنداڭ مەركىزىنىڭ مۇددىاسى بويىچە شىنجاڭدىن سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ تەسىر كۆچلىرىنى تازىلىغاندىن كېيىن ئۇز ھوقۇقىنى راۋاجلاندۇرۇش ئىشقا سالىمەن دەپ ئويلىغان ئىدى. ئەمەلىيەتتە ئۇنىڭ ئويلىغىنىدەك بولمىدى. ئۇنىڭ ئاممىۋى ئىناۋىتى كۆندىن - كۆنگە چۈشۈپ كەتتى. سوۋېت ئىتتىپاقى كۆچى شىنجاڭدا بار ۋاقتىدا ئۇ ئوزىنى دۇنيا بويىچە 6 داھىنىڭ (لېنىن، ستالىن، ماۋزېدۇڭ، جۇدې جياڭجېيشى، شىڭشىسەي) بىرسى دەپ ھىساپلايتتى. بۇگۇنكى كۈنگە كەلگەندە ئۇ قاتاردا تۇرالماي بەلكى چەتكە شاللىنىپ چىقىپ قالغانلىغىنى ھىس قىلدى، شۇڭا ئۇ بۇ خىل ۋەزىيەتنى بۇزۇپ تاشلايدىغان بىر يولنى تاپماقچى بولۇپ ئوزىنىڭ "سۈيىقەستلىك ئەنزە" پەيدا قىلىشتىن ئىبارەت كونا ئۇسۇلىنى يەنە ئىشلەتمەكچى بولدى.

1944 - يىلى مۇزلاپ قالغان "12 - ئاپرېل" بايىردىن كېيىن ماۋارىپ نازىرى چىڭدۇڭبەي بىلەن ئولكىلىك پىرقىدىكى خېڭگىڭۋاڭ قاتارلىق پىرقە - مەمۇرى باشلىقلارنى قولغا ئېلىپ جازالاش ئۇسۇلى بىلەن گومىنداڭ تەرەپتىن

شىنجاڭغا ئەۋەتىلگەن خادىملارنىڭ ھوكۇمەتكە قارشى تەشكىـ
لاتى بار، ئۇلار جۇئېنلەي ۋە سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ شىنجاڭدا
تۇرۇۋاتقان خارجى خادىملىرى بىلەن بىۋاسىتە مۇناسىۋەت
باغلاپ شىڭشىسەي ھوكۇمىتىنى ئاغدۇرۇپ تاشلاپ كوممۇنىسـ
تىك ھوكۇمەت قۇرماقچى دىگەننى ئىقرار قىلدۇردى. 6 - ئاي
نىڭ 26 - كۈنى زور تۇركۇمدە دارىلفۇنۇن ۋە ئوتتۇرا مەكـ
تەپ ئوقۇغۇچىلىرى ۋە ئوقۇتقۇچىلىرىدىن 300 دىن ئارتۇق
ئادەمنى قولغا ئالدى. بىر مەزگىل ئۇرۇمچى قورقۇنچلۇق
ئىچىدە قالدى. شۇ ۋاقىتلاردا ياپون جاھانگىرلىگى يېڭى ھۇـ
جۇم قوزغىغان ئىدى. شىڭشىسەي پۇرسەت كەلدى دەپ 8-
ئاينىڭ 11 - كۈنى تەمىنات نازىرى لىنجىيۇڭ بىلەن ئۇل
كىلىك پىرقىنىڭ شۇجىجاڭى خۇاڭرۇجىن باشچىلىغىدا گومىنـ
داڭ مەركىزى ئەۋەتكەن زور تۇركۇمدىكى خادىملارنى قولغا
ئالدى. لىن بىلەن خۇاڭ ئىككىسىنى ئەڭ قاتتىق جازالاش
ئارقىلىق ئۇلارنى بىز گۇڭچەنداڭ ئەزاسى، شىنجاڭدا قوزغـ
لاڭ، توپىلاڭ كوتەرمەكچى دەپ ئىقرار قىلدۇردى. بۇ قېتىم
شىڭشىسەينىڭ قوللانغان تەدبىرلىرى ئەڭ زەھەرلىك، قولغا
ئالغان ئادەم سانى ئەڭ كوپ بولدى. ھەرقايسى ئىدارە باشـ
لىقلىرى ۋە ج خ باشقارمىسىدىن باشقا ھەممىسى تۇرمىگە ئېـ
لىندى. ۋىلايەت، ناھىيە باشلىقلىرىدىنمۇ قولغا ئېلىنغانلار كوپ
بولۇپ ئومۇمى سانى 1500 دىن ئاشىدۇ. شىڭشىسەي يەنە
7 - دىۋىزىيە قوماندانى لىيۇيشاڭنى قولغا ئېلىپ مەزكۇر
دىۋىزىيىنى يىغىشتۇرۇۋەتمەكچى بولغاندا، ئولكە ئەسكەرلىرىنىڭ

قوماندانی ئۇنىڭغا ئۇيلاۋراق ئىش كورۇشنى تەكلىپ قىلدى. شىڭشىسەي بۇ تەكلىپكە ئاچچىغى كېلىپ بىر يولدىلا 128 - دد- ۋىزىيىنىڭ سجاڭى لياۋجېڭشەن، ۋاقىتلىق 3 - دىۋىزىيە سىـ- جاڭى تاڭجۇچۇەن، 11 - دىۋىزىيە سجاڭى ۋۇشجۇ، ئاتىلىق 1 - دىۋىزىيە سجاڭى سۇيىيىڭچۇن قاتارلىقلارنى بىراقلا قول- غا ئالدى.

شىڭشىسەي ئوز قوسغىدا، مەركەز ئۇنىڭ بۇ ئىشىغا قاراپ، ھەچبولمىغاندا خۇاڭ رۇجىن بىلەن لىن جىيۇڭنى بو- شىتىپ چۇڭچىڭغا قايتۇرسام، يەنە بىر قېتىم شىنجاڭغا ئادەم ئەۋەتكۇچىلىك مەركەزنىڭ شىنجاڭغا بولغان تەسىر كۇچى ئازد- يىدۇ دەپ ئويلايتتى. شۇنىڭدەك خەلقارا ۋەزىيەتكە كوپلەپ خام خىيال قىلاتتى. ناۋادا سوۋېت ئىتتىپاقى قايتا ئۇنى قوبۇل قىلـ- مىسا ياپونىيە بىلەن مۇناسىۋەت ئورناتماقچى بولدى. شىڭ شىسەينىڭ بۇ خىيالى ئەمەلگە ئاشمىدى. گومىنداڭتەرەپ خۇاڭ، لىنلارنىڭ گۇڭچەندىڭ تەرىپىدىن پايدىلانغانلىقىغا ئىشەنمىدى. شۇڭا مەركەز ئادەم تەيىنلەپ جۇشياۋلياڭ (8 - ئۇرۇش رايو- نىنىڭ سىلىڭى) بىلەن بىللە شىنجاڭغاۋەتىپ قايتا سوراق قىلـ- دى. خۇاڭ، لىنلار باشتا قىلغان ئىقرارلىرىنى رەت قىلدى. شىڭ شىسەينىڭ مەجبۇرلاپ ئالغان "ئىقرار" لاردىن باشقا ئاساسى بولمىغانلىقى ئۇچۇن ھەچقانداق سەۋەپ كورسىتەلمەي گومىنداڭ تەرەپكە خىزمەتتىن ئىستىپا بېرىمەن دەپ پوپوزا قىلىپ سىناپ كورمەكچى بولۇۋىدى، مەركەز ئۇنىڭ ئىستىپاسىنى

دەرھال تەستىقلاپ، 8 - ئاينىڭ 29 - كۈنى شىڭ شىسەينى دە-
خانچىلىق - ئورمانچىلىق مىنىستىرلىگىگە يوتكەپ، شىنجاڭدىكى
دۆبەن مەھكىمىسىنى ئېلىپ تاشلاپ، ۋۇجۇڭشىننى ئولكە رەئىسى
قىلىپ تەيىنلىگەنلىگىنى جاكالىدى. ۋۇجۇڭشىن كېلىش ئارىلى-
لىغىدا جۇشياۋلياڭ مۇۋەققەت ئىش بېجىرىپ تۇردى.

شىڭ شىسەي شىنجاڭدا 14 يىل تۇردى. 11 يىل ھاكى-
مىيەت باشقۇرۇپ ئاجايىپ ئۇزگىرىشچانلىق بىلەن ئىش باش-
قۇردى. ئاخىرى ئۇزىمۇ مەغلۇپ بولدى. ئۇ شىنجاڭدىن كېتىش
ئالدىدا جۇشياۋلياڭغا يەنە ئادەم تۇتۇش ۋە تۇرمىدىكى "گۇ-
ناكار" لاردىن بىر نەچچىسىگەئولۇم جازاسى بېرىش توغرىسىدا
تەكلىپ قىلدى. شىڭ شىسەي بۇرۇن ھەر قېتىم "ئەنزە" پەيدا
قىلىپ تازىلاش يۈرگۈزگەندە مەسئۇلىيەتنى ئەترابلىق
ئۈيۈشتۈراتتى. مەسىلەن، 1937 - ، 1938 - يىللىرىدىكى ئادەم
ئولتۇرۇش ئىشلىرىنى شىڭ شىسەي ج خ باشقارمىسىنىڭباشلىغى
نى يىڭچىغا بۇيرۇق چۈشۈرۈپ، خۇاڭ مىڭفۇنىڭ نامىدا تۈ-
جاڭزا ئويدۇرۇپ، ھەر بىر ھۇكۇمگە خۇاڭنىڭ تۈجاڭزىسىنى
باستۇرغان ئىدى. خۇاڭ 1938 - يىللىرى سوت ھەيئىتىنىڭ
باشلىغى ئىدى. 1942 - يىلدىكى چوڭ قىرغىنىنى تۇرمىدىكى"گۇ-
ناكار" لار "توپىلاڭ" كوتەرمەكچى، شۇڭا جىددى تەدبىرقوللا-
دۇق دەپ ئاتىدى. ئاخىرقى بىر قېتىم قىرغىنچىلىق قىلىش، كويى-
دۇرۇپ تۇگىتىشنى پىلانلىغاندا، جۇشياۋلياڭ قوشۇلماي ئەمەلگە
ئاشۇرالمىدى.

ئون يىللىق ئولكىنىڭ كىرىم - چىقىمى:

يىل	كىرىم	چىقىم
1933 - يىل	4،361،400	7،422،800
1934 - يىل	6،722،800	10،984،200
1935 - يىل	7،903،500	12،247،550
1936 - يىل	10،328،000	14،522،000
1937 - يىل	12،402،558	17،320،000
1938 - يىل	13،473،878	19،450،000
1939 - يىل	17،558،935	28،408،000
1940 - يىل	19،359،329،80	24،645،736،80
1941 - يىل	42،892،309،80	66،800،656،80
1942 - يىل	78،283،204،82	99،998،858،80

ئولكىنىڭ پۈتۈن كىرىمى ئولكە غەزىنىسىگە كىرىم قىلىناتتى. ئولكىنىڭ يىللىق كىرىمىدە باج كىرىمى 90% نى ئىگەلەيتتى. كىرىمنىڭ ئاساسىي تۈرلىرى كان مەھسۇلاتلىرى بېجى ۋە سودا - تىجارەت (چاي، شېكەر، سەرەڭگە، كىرسىن، ئاپتومو-بىل) بېجى، سوۋېت ئىتتىپاقى بىلەن بولغان سودا، ئولكە دا-ئىرىسىدىكى كارخانىلارغا مەبلەغ قوشۇشتىن بولغان كىرىم، يەنە يەر بېجى، ئوت ئۈچى (چارۋىچىلىق) كىرىمى قاتارلىقلار. تا-موژنا بېجى مەسىلىسىدە ئىمپورت قىلىنغان ماللار سوۋېت ئىتتى-پاقىنىڭ ئېلان قىلغان باھاسى بويىچە ئېلىنناتتى. ئېكسپورت ماللارنى يەرلىك ماللار شىركىتى، باج ئىدارىسى، مال دوگ-ۋور قىلغان تىجارەتچىلەر، سودا - سانائەتچىلەر بىرلەشمىسى قاتار-لىق ئورۇنلارنىڭ بېكىتكەن باھاسىغا ئاساسلىناتتى. مىنگ-ونىڭ

27 - يىلدىن بۇيان ئىمپورت ماللاردىن 7.5 پىرسەنت ئېكسپورت قىلغان ماللاردىن 5 پىرسەنت باج ئېلىنىدى.

10 يىللىق ماۋارىپ تەرەققىياتىنىڭ سېلىشتۇرما جەدۋىلى

مەكتەپ	10 يىلنىڭ ئالدىدىكى سان			10 يىلدىن بۇيانقى تەرەققىيات سانى		
	مەكتەپ	سىنىپ	ئوقۇغۇچى	مەكتەپ	سىنىپ	ئوقۇغۇچى
ھوكۇمەت مەكتىۋى	95	128	4132	580	2621	90333
ئۇيۇشما مەكتەپلىرى	0	0	0	1883	4083	108038
بالىلار باغچىسى	0	0	0	2	14	387
جەمى	95	128	4132	2465	6718	198758
باشلانغۇچ ئوتتۇرا	1	3	199	5	71	2117
تولۇق ئوتتۇرا	0	0	0	2	8	194
سەفەن	1	2	79	3	28	1108
مۇئەللىملەر كۇرسى	0	0	0	5	10	500
جەمى	2	5	278	15	117	3974
كەسپىي مەكتەپ	0	0	0	5	11	373
دارىلفۇنۇن	1	2	40	2	18	228

1934 - يىلدىن 1936 - يىلغىچە سوۋېت ئىتتىپاقىغا ئەۋەتىلگەن
ئوقۇغۇچىلارنىڭ مىللى تەركىۋى

مىللەتلەر / قارار ئايرىمىسى	خەنزۇ	ئۇيغۇر	قازاق، قىرغىز	موڭغۇل	خۇيزۇ	مانچۇ	شىۋە، سۋاۋۇن	تاتار	جەمى سانى
1 - قارار	33	63	2	4	4				106
2 - قارار	26	54		4	8	2			94
3 - قارار	15	23	8	3	4		3	1	57
جەمى	24	140	10	11	16	2	3	1	257

نوپۇسنىڭ كوپىيىش جەدۋىلى

يىللار	10 يىلنىڭ ئالدىدىكى سان	1942- يىل	1943- يىل	1944- يىل
ئائىلە سانى	530915	843848	883423	900113
ئاشقان سان	—	302938	39575	16690
ئەرلەر نوپۇسى	1414228	1964609	2088620	2131610
ئاياللار نوپۇسى	1137513	1765442	1841259	1879721
جەمى	2551741	3730051	3929879	4011330
ئاشقان ئەرلەرسانى		550381	124011	42990
ئاياللار سانى		627929	75817	38461
جەمى		1178310	199828	81451

ئەسكەرتمىش:

10 يىلنىڭ ئالدىدىكىسان ئىچكى ئىشلار مىنىستىرلىگىنىڭ 1928 - يىلدىكى تەكشۈرۈشكە ئاساسلانغان. سېلىشتۇرۇلسا ئۇيغۇن ياكى ئازراق كەم چىقىشى مۇمكىن. 1942 - يىلدىن كېيىنكى سانلار شىنجاڭ ئولكىلىك ھوكۇمەت جامائەت خەۋپسىزلىگى باشقارمىسىنىڭ تەكشۈرۈشىگە ئاساسلانغان.

شىنجاڭ چېگرا ئىشلار باشقارمىسىنىڭ قۇرۇلۇشى ۋە ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇشى

(1936 - 1943)

لى گوچىلۋ

(1) چېگرا ئىشلىرى باشقارمىسى (بىيەنۋۇچۇ) قۇرۇلۇشتىن بالدۇرقى شىنجاڭ ئەھۋالى

چېگرا ئىشلار باشقارمىسى قۇرۇلغان ۋاقىت، شىڭشىسەينىڭ شىنجاڭدىكى ھوكۇمرانلىغى بارا - بارا مۇقەملىققا قاراپ ماڭغان مەزگىلگە توغرا كېلىدۇ. 1934 - يىلى شىڭشىسەي سوۋېت ئىتتىپاقى بىلەن دوست بولۇشنى يولغا قويدى ھەمدە 3 چوڭ سىياسەت ۋە 5 چوڭ سىياسەتنى تۈزۈپ چىقىپ، جاھانگىرلىككە قارشى تۇرۇش، سوۋېت ئىتتىپاقى بىلەن دوست بولۇش، مىللەتلەر ھوقۇقتا باراۋەر بولۇش، پارىخورلۇقنى يوقىتىش، تېچلىقتا بىللە تۇرۇش، شىنجاڭنى ئىسلاھ قىلىشتىن ئىبارەت 6 بۇيۇك سىياسەتنى تۈزۈپ سېپىستىملاشتۇردى. شۇ يىلى شىنجاڭ خەلقىنىڭ جاھانگىرلىككە قارشى تۇرۇش ئۈيۈشمىسى قۇرۇلۇپ، خې يۈيجىن بىرىنچى قېتىم مىشۇجاڭلىققا تە-

يىنلەندى. ئۇنىڭدىن كېيىن ۋاڭ شۇچىڭ (كومېنتىرىن ئەزاسى) 1938 - يىلى خۇاڭ مىڭفۇ (خۇاڭ خۇچىڭ يولداش) مىشۇجاڭ بولدى.

جاھانگىرلىككە قارشى ئۇيۇشما قۇرۇلغاندىن كېيىن جاھانگىرلىككە قارشى ئۇگىنىش كۇرسى ئېچىلدى، شۇ چاغدا شىڭ شىسەي كۇرس ئوقۇغۇچىلىرىغا 6 بۇيۇك سىياسەتنى ئاساس قىلغان «ھوكۇمەتنىڭ ھازىرقى مۇھىم ۋەزىپىلىرى» دەپ ئاتالغان بىر نىمىسىدىن دەرس ئوتتى. ئۇنىڭ مەزمۇنى: 1 - سەككىز مادداىلىق خىتاپنامە؛ 2 - توققۇز مۇھىم ۋەزىپىدىن ئىبارەت ئىدى. سەككىز چوڭ خىتاپنامىنىڭ مەزمۇنى توۋەندىكىچە: (1) مىللەتلەر باراۋەرلىگىنى ئىشقا ئاشۇرۇش، (2) دىن ئەركىنلىگىنى ساقلاش، (3) يېزا - قىشلاقلارغا يارىدەم بېرىش، (4) مالىيىنى تەرتىپكە سېلىش، (5) مەمۇرىيەت ئىشلىرىنى ساغلام يۈرگۈزۈش، (6) مائارىپنى كېڭەيتىش، (7) مۇختارىيەتنى يولغا قويۇش، (8) ئەدلىيىنى ياخشىلاش.

توققۇز مۇھىم ۋەزىپە ئانچە ئېسىمدە قالماپتۇ، ئومۇمەن شىنجاڭنى جۇڭگونىڭ ئەبىدىي زىمىنى قىلىشنى كاپالەتلەندۇرۇش، ۋاڭ، گۇڭ، لاما، ئاخۇنلارنىڭ ھوقۇقى ۋە ئورنىغا كاپالەت بېرىش، مىللەتلەر ھوقۇقتا باراۋەر بولۇش ۋە باشقىلار.....

سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ شىنجاڭغا يارىدەم قىلغان بەش مىليون رۇبلى پۇلى بىلەن ئۇرۇمچىدىن ئىلىغا بارىدىغان تاشيول ياسىلىپ، سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ سانائەت ماللىرى شىنجاڭغا ئۇزلۇكسىز توشۇلدى. كۇندىلىك تۇرمۇش بۇيۇملىرى مەسىـ

لەن، چاي، شېكەر، رەخت، يىپ - يىگنە ۋە سەرەگگە قاتارلىقلار. شىنجاڭنىڭ ئىقتىسادى پەيدىن - پەي ئەسلىگە كەلدى ۋە گۈللەندى. يېزا ئىگىلىك راۋاجلاندى. بازارلاردا مال باھالىرى مۇقىملاشتى. ئىجتىمائى تەرتىپ نورماللىشىشقا يۈزلەندى.

ماجۇڭيىڭ شىنجاڭغا ھوكۇمرانلىق قىلىش ئۈچۈن 1933 - يىلى گەنسۇدىن چىقىپ قۇمۇل ۋە گۇچۇڭغىچە كەلدى، ھەتتا ئۇرۇمچىنى قامال قىلدى. ئۇ چاغدا شىك شىسەي سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ قوراللىق يارىدىمىگە ئىگە بولالمغاچقا، ما جۇڭيىڭ مەغلۇپ بولۇپ سوۋېتكە كەتتى. پەقەت ماخۇشەنلا قالدۇق ئەسكەرلىرى بىلەن خوتەندە قالدى. سوھبەت ئارقىلىق ماخۇشەن كورۇنۇشتە شىك شىسەينىڭ رەھبەرلىگىگە بويسۇنغان بولسىمۇ، 1937 - يىلىغا كەلگەندە شىك شىسەيگە قارشى ھۇجۇم قوزغىدى. شۇ يىلى كۈزدە ماخۇشەن پۈتۈنلەي يوقىتىلدى. شۇندىن تارتىپ شىنجاڭدا ھەقىقى بىرلىك ئىشقا ئاشتى.

1934 - يىلى شىنجاڭ ۋەزىيىتى ئاساسىي جەھەتتىن مۇقىملاشتى. 1 - ئاۋغۇستنى شىنجاڭنىڭ تېچ بىرلىككە كەلگەن خاتىرە كۈنى، شۇنىڭدەك شىنجاڭدا جاھانگىرلىككە قارشى ئارىمىيە قۇرۇلغانلىقىنىڭ خاتىرە كۈنى قىلىپ بەلگىلىدى. شۇ يىلى شىنجاڭ قوشۇنلىرى تەرتىپكە سېلىنىپ قايتا تەشكىللەندى. 1933 - يىلى شەرقىي شىمالدىن شىنجاڭغا كەلگەن ئەسكەرلەر بىر تۇەن قىلىپ تەرتىپكە سېلىنىپ تۇەنجاڭلىققا سۇن چىڭلىك تەيىنلەندى ۋە تۇرپان ناھىيىسىگە ئورۇنلاشتى. جىلىن بىرىگا-

دىسى بىر تۇەن قىلىنىپ تۇەنجاڭلىققا جاڭ فېڭيى تەيىنلىنىپ پىچاندا ئورۇنلاشتى. ئۇرۇمچىدە مۇنتىزىم قوشۇنلاردىن مۇھاپىزەتچى پولكىغا شىك شىچى (شىك شىسەيىنىك 4 ئىنىسى) پولكوۋنىك بولغان ئىدى. شەھەر مۇداپىئە باتالىيونىنىك يېڭجاڭى چىك دۇكشەن، جاۋداۋ تۇەنىنىك تۇەنجاڭى ليۇ جېڭچىك ئىدى. جاۋداۋتۇەننىك تۇزۇلۇشى بىر قەدەر مۇكەممەل بولۇپ 3 پىيادە ئەسكەر باتالىيونى، بىر ئاتلىق ئەسكەر روتىسى ۋە زەمبىرەك قىسىملىرىدىن تەشكىللەنگەن ئىدى. زەمبىرەك قىسمىدا 3 جۇكدۇي بولۇپ 6 تاغ توپى، 3 دالا توپى، برونىۋىك ئەترىدى، ساپىيورلار ئەترىدى ۋە خەۋەرلىشىش ئەترىدى بار ئىدى.

1934 - يىلى شىنجاڭدا ھەربى مەكتەپ رەسمىى قۇرۇلدى. مەكتەپتە پىيادە ئاتلىق ۋە توپچى ئەسكەرلەر دەپ 3 قىسىمغا بولۇندى. شۇ چاغدا ئوقۇتقۇچىلىقنى شەرقىي شىمالدىن كەلگەن قوشۇنلارنىڭ جىياڭلىڭلىرى ئوز ئۇستىگە ئالغان ئىدى. شۇ يىلى كۇزدە ھەربى مەكتەپكە ئۇچىنچى ئىنتىبرناتسىونال ئەۋەتكەنلەردىن گېنىرال مايور دەرىجىلىك باش جاۋگۇەنىدىن بىر كىشى، پىيادە ئەسكەر جاۋگۇەنىدىن ئىككى كىشى، ئاتلىق ئەسكەر جاۋگۇەنى ئىككى كىشى، توپچى ئەسكەرلەر جاۋگۇەنى بىر كىشى كەلگەن ئىدى.

سىياسى ئىقتىسات، جەمىيەت تەرەققىيات تارىخى، مىللى مەسىلە، ئېقىم مەسىلىلىرى تەتقىقاتى قاتارلىق سىياسى دەرسلەر ئوقۇلاتتى، بۇدەرسلەرنى بىر قانچە ئىلغار زاتلار ئوتەتتى.

1936 - يىلى كۈزدە شىنجاڭ غەربى مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرى ئوقۇش پۈتتۈرگەندە ئۇلاردىن بىرمۇنچە ئوقۇغۇچىلارنى چېگرا مۇداپىە خىزمىتىگە تاللىدى. ئۇلارنىڭ بىر قىسمى غەربى، سىياسى بىلىمنى چوڭقۇر ئۈگىنىش، كۈرسى "شىڭزوبەن" گەكىرىپ ئوقىدى، كۈرسنى تۈگەتكەندىن كېيىن، قوشۇنلار نىڭ سىياسى كومىسارلىق خىزمىتىگە تەينىلەندى، بىر قىسمى دۇبەن مەھكىمىسىنىڭ ھەر قايسى باشقارمىسىدىكى خىزمەتلەرگە قويۇلدى، بىر قىسمى غەربى مەكتەپتە قالدۇرۇلۇپ شوبە ئەترەت باشلىغى قاتارلىق خىزمەتلەرگە ئورۇنلاشتۇرۇلدى، كوپ قىسمى قوشۇنلاردا خىزمەت قىلىشقا ئەۋەتىلدى.

دۇبەن مەھكىمىسىدە سوۋېتلىك بىر جۇنجاڭ (گېنېرال لېيتېنانت) دەرىجىلىك مۇشاۋىر بار ئىدى. ئەڭ ئاخىرقى مۇشاۋىرنىڭ ئېتى لاتۇف ئىدى. مەسلىھەتچىلەر باشقارمىسى، ئۇلكە مۇداپىە باشقارمىسى، سىياسى تەلىم - تەربىيە باشقارمىسى، قاتناش باشقارمىسى، تەمىنات باشقارمىسى ۋە قۇرۇلۇش باشقارمىسى قاتارلىقلارنىڭ ھەممىسىدە غەربى ئوقۇتقۇچىلار بار ئىدى.

(2) چېگرا ئىشلار باشقارمىسىنىڭ قۇرۇلۇشى ۋە خادىملىرىنىڭ سەپلىنىش ئەھۋالى

چېگرا ئىشلار باشقارمىسى 1936 - يىلى كۈزدە قۇرۇلدى. دەسلەپتە ئۇ، مەخپى باشقارما دەپ ئاتالغان ئىدى. كېيىن چېگرا ئىشلار باشقارمىسى (بىيەنژۇچۇ) دەپ ئاتالدى.

1 - سوۋېت جاۋگۈەنلىرىنىڭ ئەھۋالى

3 - ئىنتېرناتسىونال شىنجاڭدا تۇرۇش ئۈچۈن 7 كىشىدىن تەركىپ تاپقان بىر ھەربى ئاخبارات گۇرۇپپىسى ئەۋەتكەن ئىدى. شاۋجياڭ دەرىجىلىك باش جاۋگۈەن ما لەنچىك چېگرا ئىشلىرى باشقارمىسىنىڭ تەشكىلىي رەھبەرلىگىگە مەسئۇل بولۇپ ما ئاۋىن چۈجاڭ بىلەن بىر ئىشخانىدا ئىشلەيتتى. شاڭشياۋ (پولكوۋنىك) ئورۇنباسار باش جاۋگۈەن ۋىنكوۋ ئاخباراتچى خادىملارنى تەربىيىلەش ئىشلىرىغا مەسئۇل ئىدى. جۇڭشياۋ (پودپولكوۋنىك) ئوقۇتقۇچى لاۋلوك ئاخبارات توري قۇرۇش، ئاخباراتچىلارنى ئەۋەتىش، ئولكىمىزدىكى ئىش باشقۇرۇش ئورۇنلىرى بىلەن مەملىكەتنىڭ ئىچى ۋە سىرتىدا ئاخبارات پونكىتلىرىنى قۇرۇشقا مەسئۇل ئىدى. 1- بولۇمگە باۋشۇخۇەي باشلىق بولدى. 2 - بولۇمگە جۇڭشياۋ ئوقۇتقۇچى مىدالوۋ باشلىق ئىدى. ئۇ خەنزۇچە تىل ۋە يېزىقنى بىلەتتى، ئۇ ياۋزاتتى، لېكىن سوزلىمەيتتى. ئاخباراتنىڭ تەھرىرلىك خىزمىتىگە يېتەكچىلىك قىلىش، ئايلىق ئاخباراتنى تەھرىرلەش ۋە تەرجىمە ئىشلىرىغا تولۇق مەسئۇل بولۇپ ھەركۈنى تاپشۇرۇۋېلىنغان ئاخباراتلارنى رۇسچىغا تەرجىمە قىلىپ مۇسكۇاغا يوللايتتى.

مايور جاۋگۈەن زانگىن، ئاخباراتچىلارغا رەسىم تارتىش تېخنىكىسى بىلەن ھوججەتلەرنى قانداق چوڭلىتىش ۋەقانداق كىچىكلىتىش تېخنىكىلىرىنى ئۇگىتىشكە مەسئۇل بولۇپ 2 - بولۇمگە قاراشلىق ئىدى.

باش رادیو ئىستانسىسىغا جۇڭشياۋجاۋگۇەن ۋارناكوف مەسئۇل بولۇپ رەھبەرلىك قىلاتتى. جۇڭشياۋجاۋگۇەن مانىكوف رادىستلارنى (رادىيو خادىملىرىنى) تەربىيىلەشكە مەسئۇل بولۇپ، باش رادىيو ئىستانسىسىدا ئىشلەيتتى. (بىز رادىيو ئىستانسىسىنىڭ ئاخباراتچىلىرى بىلەن مەخپى ئىش خادىملىرىنى تېلېگراف خادىملىرى دەپلا ئاتايتتۇق).

2 - چېگرا ئىشلار باشقارمىسى خادىملىرىنىڭ ئەھۋالى

چۇجاڭلىقنى شىڭشىسەينىڭ ئوزى قوشۇمچە ئوتىدى.

1 - ماتاۋىن چۇجاڭ چىڭپېيسىڭكەسپىي ئىشلارنى باشقۇراتتى. بۇئادەم شۇ چاغدا كومېنتىرىن ئەزاسى دەپتونۇلغان (ئۇنىڭ بىلەن بىللە كەلگەنلەردىن شىنجاڭ جاھانگىرلىككە قارشى ئۇيۇشمىنىڭ باش كاتىپلىغىغا تەيىنلەنگەن ۋاڭ شۇچىڭ، شىنجاڭ گېزىتىنىڭ باشلىغى بولغان ۋاڭ باۋچەن، قاتناش باشقارمىسىنىڭ چۇجاڭلىغىغا تەيىنلەنگەن لۇەن باۋتىڭ قاتارلىقلارنىڭ ھەممىسى بىرلا ۋاقىتتا سوۋېت ئىتتىپاقىدىن كەلگەن كومېنتىرىن ئەزالىرى ئىدى).

2- ماتاۋىن چۇجاڭ ۋۇزوجۇن مەمۇرىيەت ئىشلىرىنى باشقۇردى. ئۇ شەرقىي شىمال ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئارمىيىنىڭ خېلۇڭجياڭ بىرىگادىسى بىلەن بىللىكەلگەن ياش ئوقۇغۇچى ئىدى.

1 - بولۇم باشلىغى: باۋشوخۇەي

2 - بولۇم باشلىغى: گاۋبىڭدۇ

مەخپى تېلېگراف ئىشخانىسىدا: گەي پېيىڭ

مالىيە ئىشخانىسىدا: لۇي يۇڭشياڭ

باش دىپلوماتىيىنىڭ جۇرىنى شۇي زودى، جاڭ × × (چىڭ پىيسىڭ-نىڭ ئايىلى)

چېگرا ئىشلار باشقارمىسى قارمىغىدا 6 شوبە قۇرۇلغان، ئۇلار:

قۇمۇل شوبىسى: مۇدىرى دۇجياتىيەن

شىڭشىڭشيا شوبىسى: مۇدىرى ژاڭ شياۋدىيەن

ئىرلىزىخې شوبىسى: مۇدىرى لى باۋخۇا

خوتەن شوبىسى: مۇدىرى جۇۋۇنگې

تاشقورغان شوبىسى: مۇدىرى گوجۇيرۇي

چاقىلىق شوبىسى: مۇدىرى لى باۋخۇا

سۆزلىۋەن - شىنجاڭ شىركىتىنىڭ قۇمۇل جىڭلىسى جى تۇڭدىيەن (ئەملىيەتتە چېگرا ئىشلار باشقارمىسىغا تەۋە مەخپى ئورگان).

يۇقۇرقى 6 شوبىنىڭ ھەممىسىدە بىردىن رادىيو ئاپپارات (دىپلوماتىي) بولۇپ، بىيەنۇۋچۇنىڭ باش رادىيو ئىستانسىسى بىلەن بىۋاسىتە ئالاقىلىشاتتى.

3 - چېگرا ئىشلار باشقارمىسى خىزمەتچىلىرىنىڭ مەنبەئى

(1) 3 - ئىنتېرناتسىونال ئەۋەتكەن سوۋېت جاۋگۇەنلىرى، (2) شىنجاڭ ھەربى مەكتىۋىنى پۇتتۇرگەن ئوقۇغۇچىلار، (3) جۇڭگو گوڭچەندىاڭ ئەزالىرى، (4) سوۋېت ئىتتىپاقىدا ئوقۇغان ئوقۇغۇچىلار، (5) پوچتا - تېلېگراف ئىدارىسىنىڭ تېلېگراف ئالغۇچى، تارقاتقۇچى خادىملىرى، (6) مەدەنىي كادىرلار كۇرسىنى پۇتتۇرگەن ئوقۇغۇچى ۋە باشقىلار.

4 - باندىت شىك شىسەينىڭ زىيانكەشلىگىگە ئۇچرىغان چېگ-
را ئىشلار باشقارمىسى خادىملىرىنىڭ ئەھۋالى:

1941 - يىلى ياز پەسلىدە باندىت شىك شىسەي، چىك پېي-
سىك، ۋۇزوجۇن باشچىلىغىدىكى "قوزغىلاڭ كۆتىرىش ئەنزىسى"
دىگەن بىرنەمىنى ئويدۇرۇپ چىقىرىپ، ئالدى بىلەن چىك پېيسىكنى
سوۋېتكە قايتۇرۇۋەتتى. ئاڭلىشىمچە چىك پېيسىك ۋەتىنىمىزگە قاي-
تىپ ئەنجۇغا كېلىپ چېگرا ئىشلار باشقارمىسىنىڭ ئەنجۇدىكى
مەخپى سودا دۇكىنى "گاۋجى شاڭخاڭ"نىڭ جىڭلىسى
يۇي مىڭجۇنىڭ ھىمايىسىدە چۇڭچىڭغا بارغان، چېگرا ئىشلار باش-
قارمىسى خادىملىرىدىن جياۋۋىنرۇ، جاڭ چېڭرۇ، لىۋىنجي ۋە
كاڭ شىك قاتارلىق 4 كىشىدىن باشقىلىرى ۋۇزوجۇن بىلەن بىر
قاتاردا قولغا ئېلىنىپ تۇرمىگە تاشلاندى. ئەڭ ئاخىرىدا بەختى-
كە يارىشا ۋاڭ بىڭدۇ بىلەن ۋاڭ شياۋدىيەن ئىككىسى ئامان
قالدى. قالغان 18 كىشىنىڭ ھەممىسى تۇرمىدە زىيانكەشلىككە
ئۇچرىدى. گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرى ھوكۇمرانلىق قىلغان را-
يونلاردا خىزمەت قىلغان خادىملارنىمۇ قايتۇرۇپ كېلىپ تۇرمى-
گە تاشلىدى. شۇ چاغدا باشقارمىنىڭ ھەر بىر بولۇمىدە پەقەت
بىر دىنلا خىزمەتچى قالدى. باش رادىيو ئىستانسىسىنىڭ جۇرنى
شۇيزودىي (سوۋېت ئىتتىپاقىدا ئوقۇغان) مۇ قولغا ئېلىنىپ تۇر-
مىدە ئولتۇرۇلدى.

5 - 1941 - يىلى چېگرا ئىشلار باشقارمىسى خادىملىرى-
نىڭ تولۇقلىنىش ئەھۋالى:

مۇئاۋىن چۇجاڭ شىك شىجى (باندىت شىك شىسەينىڭ 5-ئىنى-

سى) يوتكەپ كېتىلگەندىن كېيىن ئۇنىڭ ئورنىغا جاڭۋېنشۇەن تەيىنلەندى. ئاندىن كېيىن لىدۇڭخا تەيىنلەندى. لىگوچىڭ 1942 - يىلى قىش پەسلىدىن تارتىپ، تا چېگرا ئىشلار باشقارمىسى ئېلىپ تاشلانغانغا قەدەر مۇۋەققەت مۇئاۋىنچۇجاڭ بولۇپ ئىشلىدى.

1941 - يىلنىڭ ئاخىرىدا باش راديو ئىستانسىسى تېلېگراف تېخنىكىلىرى يېتىشتۇرۇشنى كۆزدە تۇتۇپ، جەمى 11 كىشىگە بىر قارار كۇرس ئاچتى. كۇرسنى پۇتتۇرگەندىن كېيىن، ئۇلارنى چۇڭچىڭ، چېڭخەي، شىزاڭ، ھىندىستان ۋە ئافغانىستان قاتارلىق ئورۇنلاردىكى بەنسىچۇلارنىڭ دىيەنتەيلىرىدە ئىشلىتىش پىلانلاندى. كۇرس ئوقۇغۇچىلىرى 3 ئۇيغۇر، 8 خەنزۇ بولۇپ جەمى 11 كىشى مەدەنى كادىرلار كۇرسى بىلەن يۇقۇرى ئوتتۇرا مەكتەپلەردىن تاللىۋېلىنغان ئىدى.

6 - 1942 - يىلدىن كېيىن، چېگرا ئىشلار باشقارمىسىنىڭ تەشكىلى ۋە خادىملىرىدا ئاساسىي جەھەتتىن ئانچە ئۆزگىرىش بولمىدى. تەشكىلىمۇ كېڭەيتىلمىدى. ھەر بىر بۆلۈم ۋە شوبە باشقارما مەسئۇللىرىنىڭ ئەھۋاللىرى مۇنداق:

مۇۋەققەت باشقارما باشلىغى لىگوچىڭ، 1 - بولۇم (تەشكىلات) نىڭ باشلىغى جياۋۋېنرۇ، 2 - بولۇم (ئاخبارات) نىڭ لىگوچىڭ، 3 - بولۇم (مەخپى تېلېگرام) نىڭ جۇفىڭتەي، (جۇڭگو گۇڭچەندىڭ ئەزاسى) 4 - بولۇم (مالىيەئىشلىرى) نىڭ مۇۋەققەت باشلىغى جاڭگودۇڭ، قۇمۇل شوبىسىنىڭ مۇدىرى ۋەنيۇلىن، (جۇڭگو گۇڭچەندىڭ ئەزاسى) ئۇنىڭغا بىر دىيەنتەي بېرىلگەن،

چارقىلىق شوبىسىنىڭ مۇدىرى لىباۋخۇا، ئۇنىڭغا بىر دىپەنتەي بېرىلگەن، خوتەن شوبىسىنىڭ مۇدىرى لىۋىنجي، ئۇنىڭغا بىر دىپەنتەي بېرىلگەن، تاشقورغان شوبىسىنىڭ مۇدىرى كاڭ شىڭ، ئۇنىڭغا بىر دىپەنتەي بېرىلگەن، ئېرلىزىخې مەسلىھەتچىلەر بىلەن مۇناسىۋەتلىشىدىغان شوبىسىنىڭ مۇدىرى شىيەنچىڭ، ئۇنىڭغا بىر دىپەنتەي بېرىلگەن، لەنجۇ يەرلىك ماللار شىركىتىنىڭ مۇدىرى گاۋ-بىڭدۇ قولغا ئېلىنغاندىن كېيىن، شۇي خۇافېڭ دىپەنتەينى ساقلاپ قالدى. لەنجۇ گاۋجى شاڭخاڭ مۇدىرىيۇي مىڭجۇ، (جۇڭگو گۇڭچەندا ئەزاسى) باشقارما ئەمەلدىن قالغاندىن كېيىن ئۇ قايتىپ كەلمىدى. ئۇۋۇبي ئاخبارات گۇرۇپپىسىنىڭ باشلىغى جۇشىگيۇەن، جاڭيې ئاخبارات گۇرۇپپىسىنىڭ باشلىغى لىن دې، (جۇڭگو گۇڭچەندا ئەزاسى)لار ئۇ يەرلەردىكى ئىش بېجىرىش ئورۇنلىرى ئەمەلدىن قالدۇرۇلغان چاغدا قايتىپ كەلمىدى. جيۇچۇەن ئاخبارات گۇرۇپپىسىنىڭ باشلىغى زېڭ شياۋلۇ بىر رادىيو ئىستانسىسىنى قوغداپ قالغان، جيۇچۇەن ئاخبارات ئورنى ئەمەلدىن قالدۇرۇلغاندىن كېيىن، ئاخباراتچى روفىڭلۇ قايتىپ كەلمىدى، چىڭخەي ئولكىسى شىنىڭ ئاخبارات گۇرۇپپىسىنىڭ باشلىغى جاۋسۇكشەن سودا فېرمىسىنىڭ ھىمايىسىدە ئۇزىنى ساقلاپ قالغان. نىڭشيا ئولكىسى يىڭچۇەن ئاخبارات گۇرۇپپىسىنىڭ باشلىغى ۋۇلاۋجۇڭ شۇ يەردىكى شوبە ئورۇن ئەمەلدىن قالدۇرۇلغاندىن كېيىن قايتىپ كەلمىدى. ھىندىستان ئاخبارات گۇرۇپپىسىنىڭ باشلىغى جۇگوجۇۋ، مەزكۇر شوبە ئەمەلدىن قالدۇرۇلغاندىن كې-

يىن قايتىپ كەلمىدى. ئافغانىستان ئاخبارات گۇرۇپپىسىنىڭ باشلىغى يىۋىنىڭ ئىدى. يۇقۇرىدىكىلەرنىڭ ھەممىسى مەسئۇل كىشىلەرنىڭ ئىسمى بولۇپ، ئادەتتىكى خىزمەتچىلەر بۇنىڭغا كىرگۈزۈلمىدى.

(3) چېگرا ئىشلار باشقارمىسىنىڭ خاراكتىرى ۋە تەشكىلىي مۇناسىۋىتى

1 - خاراكتىرى: چېگرا ئىشلار باشقارمىسى 3 - ئىنتېرناتسىونال (ستالىن ۋاقتىدا) ئاخبارات ئىدارىسىنىڭ شىنجاڭدا تۇرۇش ئۈچۈن ئەۋەتكەن ھەربىي ئاخبارات ئورگىنى بولۇپ، ئۇنىڭ خىزمەت ئوبيېكتى مۇنداق: مەملىكەت ئىچىدە گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرى ھوكۇمرانلىق قىلىپ تۇرغان رايونلار ئىچىدىكى گەنسۇ، چىڭخەي، نىڭشيا ۋە شىزاڭ قاتارلىق جايلاردىكى سوۋېت ئىتتىپاقىغا قارشى، كوممۇنىزمغا قارشى ئاخباراتلارنى توپلاش، جايلاردىكى فېئودال سىنىپلارنىڭ ئەمگەكچى خەلقنى ئېكسپلاتاتسىيە قىلىش، ئېزىش ئەھۋاللىرىنى ھەربىي، سىياسى، ئىقتىسادى، سانائەت - قاتناش، مەدەنىي - ماۋارىپ قاتارلىقلاردا نىمە بولسا شۇنى، بولۇپمۇ يەرلىك ھەربىي ۋە مەمۇرى ئەمەلدارلارنىڭ كېلىپ چىقىشى، ئوتمۇشى، خاراكتىرى، ھەۋىسى ۋە قوشۇنلارنىڭ تۈزۈلۈشى، قورالىنىش ئەھۋاللىرى قاتارلىق ئاخباراتلىرىنى توپلاش. دولەت سىرتىدا بولسا: ئامېرىكا جاھانگىرلىگىنىڭ ھىندىستان (بىزنىڭ ئاخباراتچىلىرىمىز يېڭى دېھلى، بومباي، جاكارتا ۋە كەشمىر قا-

تارلىق يەرلەرگە ئىچكىرىلەپ كىرگەن) ئافغانىستان (كانجۇت، كابولغا كىرگەن)لاردا يۇرگۈزۈۋاتقان مۇستەملىكىچىلىك ھوكۇمرانلىغىغا دائىر ئاخباراتلارنى توپلاشتىن ئىبارەت.

2 ـ خىراجەت: چېگرا ئىشلار باشقارمىسىنىڭ خىراجىتى دەسلەپتە مالىيە ئىشلىرى بولۇمى يىللىق بىيودجىت تۈزۈپ، مۇئاۋىن باشقارما باشلىغى سېلىشتۇرۇپ بولغاندىن كېيىن، سۈۋەت ئىتتىپاقىنىڭ شىنجاڭدا تۇرۇشلۇق باش كونسۇلخانىسىنىڭ مالىيە بولۇمىگە ئاجرىتىپ بېرەتتى. كېيىن جۇتىڭجاڭ (ئىمىنقىلاۋىي قۇربان ماۋزېمىن) مالىيە نازىرى بولغان چاغلاردا، يىللىق مالىيە خىراجەت پىلانىنى جۇتىڭجاڭغا يوللاپ تەستىقلىتاتتى. جۇتىڭجاڭ پىلاندىكى سانلارنى خاتىرە دەپتىرىگە يېزىۋالاتتى ۋە ھەر ئايدا ئاجرىتىپ بېرەتتى. چېگرا ئىشلار باشقارمىسىنىڭ مالىيە پىلانىنى جۇتىڭجاڭدىن باشقا ھېچكىم بىلمەيتتى.

باش رادىيو ئىستانسىسىغا لازىملىق خەۋەرلىشىش ئاپاراتۋە ئۇسكۇنىلەر پۇتۇنلەي موسكۋادىن بىۋاسىتە كەلتۈرۈلەتتى. باش رادىيو ئىستانسىسى ئامېرىكىدا ئىشلەنگەن يۇقۇرى ئىقتىدارغا ئىگە ھەم سوزلىشىش، ھەم تېلېگرام بېرىشتە تەڭ ئىشلىتىدىغان خەۋەرلىشىش ئاپاراتلىرىنى ئىشلىتەتتى. كامانىدىروپكىغا چىققان ئاخباراتچىلار ئېلىپ يۇرىدىغان كىچىك تىپتىكى ئاپاراتلار كوپىنچە گېرمانىيىدە ئىشلەنگەن، سۈۋەت ئىتتىپاقىدا ئىشلەنگەنلىرىمۇ بار ئىدى. بۇزۇلسا ياكى سۇنسا ئۇنى موسكۋاغا قايتۇرۇۋېتىپ دەرھال يېڭىسىغا ئالماشتۇرۇپ كېلەتتى. دىمەك بىر ھەپتە ئىچىدە يېڭى زاپچاسلار يېتىپ كېـ

له‌تتی، بۇ ئىشلارنىڭ هەممىسىنى سۈۋىت خادىملىرى كۇنسۇلخانا ئارقىلىق ئورۇنلايتتى.

3 - تەرتىپ: باشقارما خىزمەتچىلىرىگە هەربى ئۇنۋان بويىچە تەمىنات بېرەتتى. بولۇم باشلىغى دەرىجىلىك خادىملار خىزمەتكە كىرىشتە، ئالدى بىلەن شاۋجياڭ (گېنېرال مايور) باش‌جاۋگۇەننىڭ نازارەتچىلىگى ئاستىدا قاتتىق‌رەسمىيەت‌ئوتەپ جەدۋەل تولدۇرۇپ ئىمزا قويىاتتى. ئۇنىڭ مەزمۇنلىرى مۇنداق:

(1) مەن ئىنتېرناتسونال ئاخبارات گۇرۇپپىسىنىڭ خىزمىتىگە قاتناشتىم، بارلىق تەرتىپ - ئىنتىزاملارغا قاتتىق رىايە قىلىمەن. ئەگەر خەلقارا كوممۇنىزىم ئاخبارات گۇرۇپپىسىنىڭ ئىنتىزامىغا خىلاپلىق قىلسام، تەكشۈرۈپ هوكۇم قىلىشقا لايىقمەن؛

(2) مەخپىيەتلىكنى ئاتا - ئانا ۋە خوتۇن - بالىلىرىمغىمۇ ئېيتمايمەن؛

(3) چېگرا ئىشلار باشقارمىسىدا خىزمەت قىلغانلارنىڭ ئۇزۇن مۇددەتلىك رۇخسەت سوراشنى تەستىقلىماسلىق، هەممە ئىش يۇقۇرىنىڭ ئورۇنلاشتۇرۇشىغا بويسۇنۇش.

سىياسى ئىشلار باشقارمىسىنىڭ خىزمىتىدە سىر ساقلاش خاراكتىرى كۈچلۈك. شۇڭا ئىنتىزام بەك چىڭ ئىدى. خىزمەتچىلەرنىڭ ئىشخانىغا كىرىپ ئارىلاپ يۇرۇشىگە يول قويۇلمايتتى. ئۇزۇنارا خىزمەت‌مەسىلىلىرىنى سوزلەشكە رۇخسەت

قىلىنمايىتتى. شۇنىڭدەك سىرتتىكى خادىملار بىلەن يالغۇز ئۇچ-
راشماسلىققا ئۇخشاش قائىدىلەر كوپرەك ئىدى.

(4) چېگرا ئىشلار خادىملىرىغا بېرىلىدىغان تەلىم - تەربىيە

(1) ئادەتتىكى خىزمەتچى خادىملارنى تەربىيىلەش، ئىش ۋاقتىدا يىغىپ دەرس بېرەتتى. ۋاقتى 3 ھەپتىدىن 5 ھەپتىگىچە. باش رادىيو ئىستانسىسىنىڭ خىزمەتچى خادىملىرىغا ھەر كۈنى 2 جاۋگۈەن ئايرىم تېخنىكا دەرسى ئوتەتتى.

(2) پەۋقۇلئاددە خىزمەت خادىملىرىنى تەربىيىلەش ئىشى ئالاھىدە تەلىم بېرىش ئۇسۇلى بويىچە ئېلىپ بېرىلاتتى. ئورنى مەخپى بولاتتى. باش جاۋگۈەن ۋە ئۇنىڭ ئورۇنباسارى دەرس ئوتەتتى. تەلىم ئالغۇچىلار ھەر قانداق ئادەم بىلەن (ئاتا - ئانا، خوتۇن-بالىلىرى بىلەن) كورۇشۇشكە يول قويۇلمايىتتى. ئوتۇلىدىغان دەرس ئادەتتىكى خىزمەتچى خادىملارغا ئوتۇلىدىغان دەرسكە ئوخشاشلىقىنى ھىساپقا ئالمىغاندا، يەنە جايلارنىڭ ئورپ - ئادەت ۋە تۇرمۇش قاتارلىقلىرىغا ئاساسەن چىنىقتۇراتتى. مەسىلەن، كوپ ھاراق ئىچىمۇ مەس بولماسلىق، ۋەزىپىنى ئورۇنلاشقا تېگىشلىك ئالاھىدە ئىقتىدارىنى پىششىق ئۇگىنىش، رەسىمگە تارتىش، كىچىكلىتىش، ماشىنا ھەيدەش، سۇ ئۇۋزۇش ۋە باشقىلار.

بۇلاردىن باشقا يەنە بېرىلىدىغان ئاخباراتنى قانداق يېپىق سوزلەر بىلەن يەتكۈزۈش ئۇسۇللىرى قاتارلىقلار ھەمدە

ئاخباراتنى ئاسراش، ساقلاش. كېرەكسىز نەرسىلەرنى ئوز ۋاقـ
تىدا كويدۇرۇپ ئىز يوقىتىش، خەۋپ ـ خەتەرگە دۇچكەلگەندە
يېزىلغان ئاخباراتنى يەپ يوتۇۋېتىش قاتارلىق تەدبىرلەر ۋە
يېپىق سوزگە ئالاھىدە ئېھتىيات قىلىش، ئەگەر ئېھتىياتسىز لىقتىن
قولغا ئېلىنىپ تورمىگە تاشلانغان ۋە سوراق ئوستىدە قاتتىق
تەن جازاسىغا ئوچرىغان ۋاقىتتا ئولوم ھالىتىگە كەلسىمو ئوز
سوپىتىنى پاش قىلماسلىق، ئىقرار قىلماستىن قارشى تەرەپنى
ھوكوم قىلىشقا ئىلاجسىز قالدۇرۇش توغرىسىدا تەلىم بېرەتتى.

دىيەنتەي خادىملىرىنى يېتىشتۇرۇشتە، يۇقۇرىدىكى مەز-
مۇنلارغا ئوخشاش بولغاندىن تاشقىرى يەنە ئەڭ مۇھىمى ئوز-
لىرى ئىشلىتىدىغان ئاپاراتلارنى پىششىق بىلىش، چۇۋۇش،
قۇرۇش، ياساش ۋە يوشۇرۇش، جىددى ئەھۋال ئاستىدا نەچچە
مىنوت ئىچىدە ئاپاراتنى يوشۇرۇپ بولۇش، تېلېگىرام ئېلىش،
بېرىشنىڭ يۇقۇرى سۇرئەتلىك ئىقتىدارى، دۇشمەننىڭ
رازۋېتكا ئىستانسىلىرىنىڭ ئىز قوغلىشىدىن
يوشۇرۇش، خەۋەرنىڭ قىسقارتىلغان سوزلىرىنى يادلىۋېلىش،
راديو سىگنالى دولقۇن ئۇزۇنلۇغىنىڭ ئوزگىرىشىگە قاراپ ئىش
لىتىش ئوسۇلى ۋە باشقىلار.

(5) چېگرا ئىشلار باشقارمىسىنىڭ خەۋەر-
لىشىش ئوسۇلى

مەزكۇر باشقارما ئەۋەتكەن خادىملارنىڭ تەشكىلىي مۇ-
ناسىۋىتى بىر قەدەر مۇكەممەل، سېستىمىلىق ئىدى. ئاخباراتچى

خادىملار يەتكۈزگەن ماتىرىياللارنىڭ ھەممىسى مۇناسىۋەتلىك جايلارغا توپلىنىپ ئاندىن شۇ جايدىكى دىيەنتەي ئارقىلىق ئۇرۇمچى بىلەن مۇناسىۋەت قىلاتتى. شىنجاڭ دائىرىسىدىكى شوبە ئورۇنلار كوپىنچە كۈندۈزلىرى ئالاقىلىشاتتى. دۇشەنبە ئىشغال قىلغان رايونلاردا يوشۇرۇنغان دىيەنتەيلەر تۈن كېچىدە ئالاقە باغلايتتى. ھىندىستان، ئافغانىستان ئىككى مەملىكەتنىڭ ماتىرىياللىرى قاتناپ تۇرغۇچىلار ئارقىلىق خوتەن، تاشقورغانغا يەتكۈزۈلۈپ، ئاندىن تېلېگرام ئارقىلىق ئۇرۇمچىدىكى باش رادىيو ئىستانسىسىغا كېلەتتى.

تاپشۇرۇۋېلىنغان ئاخبارات ماتىرىياللىرىنى بىر تەرەپ قىلىشتا قارا قەغەز بىلەن 3 نۇسخا يېزىلىپ، بىرسى شىڭشىسەيگە، بىرسى باش جاۋگۇەن بىلەن ئورۇنباسار باشلىققا، يەنە بىرسى مۇناسىۋەتلىك بولۇمگە ئەۋەتىلەتتى. مەسىلەن، ئاخبارات 2 - بولۇمگە يەتكۈزۈلگەن ھامان، ئۇنى رۇسچىغا تەرجىمە قىلىپ، ئۇرۇمچى باش كونسۇلخانىدىكى دىيەنتەي ئارقىلىق موسكۋاغا يوللايتتى.

يەنە بەزى ئاخباراتلار رەسىمگە ئېلىنىپ ياكى يېپىق ئىبارىلەر بىلەن ھەمدە خىمىيىۋى ئۇسۇل بىلەن يېزىلىپ پوچتا ئايروپىلانى ئارقىلىق مەخپى نۇقتىلارغا يەتكۈزۈلەتتى.

(6) باشقارما خادىملىرىنى ئەۋەتىش ۋە ئۇلارنى قوغداش

چېگرا ئىشلار باشقارمىسى ئۆز خادىملىرىنى ئاساسەن سودىگەر شەكلى ياكى قانۇنلاشقان باشقا شەكىللەر ئارقىلىق

ئەۋەتەتتى. مەسىلەن، ھوكۇمەت تەرەپ ۋەكىلى، سودا ئورگىنى قاتارلىقلاردىن پايدىلىناتتى.

1 - ئاشكارا قانۇنىي ئورگانلاردىن پايدىلىنىش. چېگرا ئىشلار باشقارمىسى لەنجۇدا قۇرغان "تۇسەنگۇكسى"نىڭ يەرلىك مال تىجارىتىدىن ئىبارەت قانۇنى تەشكىلىي ئورگاندىن پايدىلىنىپ پۇتۇن خىزمەتچى خادىملىرى بىلەن دىيەنتەيلەرنى قوغدايتتى. شۇنىڭدەك چەت بىلەن بولغان ئىجتىمائى مۇناسىۋەتتىن پايدىلىنىپ، گومىنداڭنىڭ ھەر تەرەپلىمىلىك ئاخباراتلىرىنى توپلايتتى.

2 - مەخپى سودا فىرمىلىرىدىن پايدىلىنىش. "لەنجۇ-دىكى گاۋجى شاڭخاڭ"نىڭ مۇدىرى يۇيمىڭجۇ - چېگرا ئىشلار باشقارمىسىنىڭ لەنجۇدا تۇرۇشلۇق ئاخبارات خادىمى (ئاڭلىشىمىزچە ئۇ 8 - ئارمىيە ئىش بېجىرىش ئورنىنىڭ لەنجۇدا تۇرۇشلۇق يەر ئاستى تەشكىلىنىڭ مەسئۇلى ئىكەن) بولۇپ ئاخباراتخىزمىتىنى ئالاھىدە كوزگە كورۇنەرلىك ئىشلىگەن. ئاخباراتورىنى گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرىنىڭ قورچاق 8 - ئۇرۇش رايونىنىڭ سىلىك جاڭگۇەنى جۇشياۋلياڭنىڭ ئىچكى قىسمىغىچە كېڭەيتكەن. ئۇنىڭ كوپلىگەن ئاخباراتلىرى سوۋېت ئىتتىپاقى ئايرۇپىلانلىرى ئارقىلىق شەھرىمىزگە يەتكۇزۇلەتتى.

3 - سۇييۇەن - شىنجاڭ ئاپتو - تىرانسپورت شىركىتىنىڭ مۇناسىۋىتىدىن پايدىلىنىپ، ئۇنى ئۇزلىرىنىڭ ھىمايىچىسى قىلىۋالغان. بۇ شىركەت شەخسلەرنىڭ پاي قوشۇشى بىلەن قۇرۇلغان بولسىمۇ، شۇ چاغدا قۇمۇلدىكى سۇييۇەن - شىنجاڭ

شىركەتنىڭ مۇدىرى جىتۇگدىيەننى چېگرا ئىشلار باشقارمىسى ئورۇنلاشتۇرغان ئىدى. ئېرلىزىخې مەسلىھەتچىلەرنىڭ ئالاقە باغلاش ئورنى بىلەن گۇگچۇچۇەن دىگەن يەرلەرنىڭ ھەممىسىدىلا چېگرا ئىشلار باشقارمىسىنىڭ خادىملىرى بار ئىدى. شۇڭا چېگرا ئىشلار باشقارمىسى ئەۋەتكەن خادىملار ئىگشىيانىڭ يىگچۇەن، دۇگيۇەن قاتارلىق جايلىرىغا بېرىپ - كېلىشتە بۇ قاتناش يولىغا تايىنىپ قىينىچىلىق كورمەيتتى.

4 - ئوز يېرىدە تەسىرگە ئىگە سودا فىرمىلىرىدىن پايدىلىنىش. مەسىلەن: چېگرا ئىشلار باشقارمىسى جيۇچۇەن، شىنىڭ قاتارلىق جايلاردىكى سودا فىرمىلىرىدىن پايدىلىناتتى. شۇنىڭدەك جيۇچۇەن خۇاخەيزىدىكى بىر باينىڭ ئورۇمچىدە ئاچقان "شىگلۇگخاۋ" ناملىق مەخپى دۇكىنى ئاخباراتلارنى تاپشۇرۇۋېلىش، يوللاش خىزمىتىنى بېجىرەتتى.

5 - يەرلىك ھوكۇمەت تەرەپنىڭ ئالاھىدە ئورۇنغا ئىگە خادىملىرىدىن پايدىلىنىش ۋە ئۇلارنى تارتىش. مەسىلەن: "جۇشياۋلياڭنىڭ كۇيوغلى" جيۇچۇەندىكى چاڭشياڭتىڭ قاتارلىقلار ئاخبارات توپلاش ۋە قوغداش خىزمەتلىرىنى قىلاتتى.

(7) چېگرا ئىشلار باشقارمىسىنىڭ خىزمەت ۋەزىپىلىرى توغرىسىدا ئەستە قالغان چوڭ ئىشلار

چېگرا ئىشلار باشقارمىسىنىڭ ئىچكى تەرتىپ، ئىنتىزامى بەك چىڭ، سىر ساقلاش خاراكتىرى بەك كۇچلۇك بولغاچقا،

ئىشلىگەن خىزمەت، ئورۇنلانغان ۋەزىپىلەرنى بىلىش تەس. شۇڭا ئىلگىرى ئىشلەنگەن خىزمەتلەردىن ئانچە خەۋىرىم يوق. مەن مۇۋەققەت ئورۇنباسار باشلىق بولۇپ تۇرغان ۋە بۇ باشقارما ئەمەلدىن قالدۇرۇلغان مەزگىلدە مېنىڭ ئاكىلىغان ۋە كورگەنلىرىم يۇقۇرىدىكىلەردىن ئىبارەت. بىراق ئۇنتۇلۇپ قالغان ئىشلارنىڭ بولۇشى مۇمكىن. شۇڭا بۇنىڭدىن خەۋىرى بار كىشىلەرنىڭ تۇزىتىپ قويۇشلىرىنى ئۈمىت قىلىمەن.

چېگرا ئىشلار باشقارمىسىدەسلەپ قۇرۇلغان چاغدا جۇڭگو ئىنقىلاۋىغا پايدىلىق بىر قانچە خىزمەتلەرنىئىشلىگەن ئىدى.

1 - غەرپكە يۇرۇش قىلغان قىزىل ئارمىيىنىڭ شىنجاڭغا كېلىشىنى قارشى ئېلىش: چېگرا ئىشلار باشقارمىسى قۇرۇلۇپ 2 - يىلى 1937 - يىلى 4 - ئاينىڭ باشلىرىدا لىشيەننىيەن فۇزۇڭلى ئۇزۇن سەپەرگە چىققان قىزىل ئارمىيىنىباشلاپ خېنىشى كاربىدورى ئارقىلىق شىنجاڭغا كېلىش ۋاقتىدا مابۇفاڭ باسمىچىلىرىنىڭ توسقۇنلۇغىغا ئۇچرىدى. ئەھۋال بەكمۇ ئېغىر ئىدى. چېگرا ئىشلار باشقارمىسىنىڭئۇۋېي، جاڭيې، جيۇچۇەن، يۇيىمىن بولۇپمۇ ئەنشىدىن شىڭشىڭشياغىچە بولغان جايلارغا ئەۋەتكەن ئاخبارات خادىملىرى (بۇ يولدىكى پوشتىكەشلەرنىڭ كوپ قىسمى باشقارمىغا تەۋە ئىدى) شۇ چاغدا قىزىل ئارمىيىنىڭ غەرپكە يۇرۇش قىلىش ئەھۋالى بىلەن مابۇفاڭ باندىتلىرىنىڭ ئاتلىق ئەسكەرلىرى قىزىل ئارمىيىنىڭ ئارقىسىدىن ئەگىشىپ كېلىۋاتقانلىق ئەھۋالىنى توغرا ۋە ئوز ۋاقتىدا دوكلات قىلىپ تۇراتتى. يۇقۇرى بۇ ئەھۋالنى مۇزاكىرە قىلىغاندىن كېيىن،

شىڭشىڭشىيادىكى شوبىه ئورۇنغا مابۇفاڭ باندىتلىرىنىڭ ئاتىلىق ئەسكەرلىرىگە زەربە بېرىش، قىزىل ئارمىيىنى قارشى ئېلىش ئۈچۈن باشقارما خادىملىرى بىلەن چېگرىدىكى قوراللىق خادىملار دەرھال ماشىنا بىلەن مافىڭجىڭزىگە ئەۋەتىلىشۈن دەپ يولىورۇق بەردى. شۇنىڭ بىلەن بىرۋاقىتتا بىزنىڭ خادىملىرىمىز ئەنشى ئەتراپلىرىغا ئايرۇپىلان ئەۋەتىپ قىزىل ئارمىيىنىڭ غەرپىكە كېلىۋاتقان ئەھۋالىنى تەكشۈردى ۋە قىزىل ئارمىيىنىڭ ئارقىسىدىن ئەگىشىپ كېلىۋاتقان باندىت مابۇفاڭنىڭ ئاتلىق ئەسكەرلىرىنى ئايرۇپىلان بىلەن ئوققاتۇتۇپ قىزىل ئارمىيىنىڭ شىنجاڭغا كېلىشىنى قوغداپ ياخشى ئۇنۇم ھاسىل قىلدى. شىڭشىڭشىيا شوبىسىنىڭ مۇدىرى ۋاڭشياۋدىيەن چېگرىدىكى ئاتلىق ئەسكەرلەرنى باشلاپ لىشيەنىيەن فۇزۇڭلىنى قارشى ئېلىپ شىڭشىڭشىياغىچە باشلاپ كەلدى.

2 - قىزىل ئارمىيىگە ماددى مەبلەغ ۋە قىشلىق كىيىم يارىدەم بېرىش. 1937 - يىلى چېگرا ئىشلار باشقارمىسىنىڭ خادىملىرى قىزىل ئارمىيىگە يارىدەم قىلىنغان بىرتۈركۈم ماددى ئەشيالاردىن سېرىق تاشلىق چوڭ جۇۋا ۋە باشقا نەرسە - كېرەكلەرنى جەمى 80 نەچچە ماشىنىغا بېسىپ (ئۈچاغدا شىنجاڭدا ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئىمانە توپلاش ۋە يۇزمىڭ كىشىلىك قىشلىق كىيىم توپلاش چاقىرىق قىلىنغان، ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى تۇرۇپ ۋەتەننى قۇتقۇزۇش جەمىيىتىنىڭ باشلىغى ۋاڭ باۋچەن ئىدى) قوغداپ توپ - توغرا ماۋجۇشىنىڭ يېنىغا ئاپىرىپ تاپشۇرغان ئىدى. قايتىپ كەلگەن

خادىملار بەكمۇ ھاياجانلىنىپ: بىز ھەچقانداق رەسمىيەت ئۇ-
تىمەيلا ماۋجۇشىنى كوردۇق دىيىشكەن. بۇ نىمە دىگەن يېقىمـ
لىق سوزلەر - ھە! ئۇلار قايتقان ۋاقىتتا ماۋجۇشى خاتىرە
ئۇچۇن قەلەم ۋە قول سائىتى تەقدىم قىلغان.

3 - ھەربى قاتناش يولىنى تەكشۈرۈش سوۋېت ئىتتىپا-
قىنىڭ جۇگگونىڭ ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئۇرۇشىغا ياردەم
قىلغان ماددى مەبلەغلىرىنى تۇشۇش ئۈچۈن 1937 -
يىلى قىشتا چېگرا ئىشلار باشقارمىسى ئىشچى - ئەسكەرلەرگە
ئادەم قوشۇپ ئولكىمىزدىن لەنجۇغا بارىدىغان تاشيول ۋە كوۋۇ-
رۇكلەرنىڭ ئەھۋالىنى تەكشۈرۈش خىزمەتلىرىنى ئىشلىدى.

(8) چېگرا ئىشلار باشقارمىسى ئەمەلدىن قالدۇرۇلغاندىن كېيىن خادىملارنىڭ ئورۇنلاشتۇرۇلۇش ئەھۋالى

باندىت شىڭ شىسەي ئوچۇقتىن - ئوچۇق خائىنلىق
قىلىپ يۈز ئورىگەندىن كېيىن 1943 - يىلى يازدا ئالدى بىلەن
سوۋېت جاۋگۇەنلىرىنىڭ ھەممىسىنى ئوز مەملىكىتىگە قايتۇرۇۋەتـ
تى. شۇنىڭ بىلەن تەڭ، گومىنداڭ بىلىپ قالسا، ئوزى ئۈچۈن
پايدىسىز بولۇپ قالىدىغانلىغىدىن ئەنسىرەپ باشقارمىنى تېزدىن
ئەمەلدىن قالدۇرۇش، مەملىكەتنىڭ ئىچى ۋە سىرتىدىكى ئاخبا-
رات تورلىرىنى تېز ئەمەلدىن قالدۇرۇش، ئولكىنىڭ ئىچى ۋە
سىرتىدىكى خادىملارنىڭ بارلىغىنى قايتۇرۇپ كېلىش توغرىسىدا

بۇيرۇق بەردى. شۇنىڭ ئۈچۈن گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرىنىڭ خادىملىرى شىنجاڭغا كوپلەپ كېلىشتىن بالدۇرلا چېگرا ئىشلار باشقارمىسى پۈتۈنلەي ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى.

باشقارما ئەمەلدىن قالدۇرۇلغاندا خادىملارنىڭ ئورۇنلاشتۇرۇلۇش ئەھۋالى مۇنداق بولدى:

1 - جىڭۋۇچۇ (ساقچىلىق ئىشلىرى باشقارمىسى)غا تەقسىم قىلىنغانلار: جاۋفىڭتەي، ئۇنەنشەن، ۋەنيولىن، لى باۋخۇا، ليۇشۇمىڭ، جاۋيۇي، شاۋچىڭ، جاسىچىڭ قاتارلىق 8 كىشى، بۇلارنىڭ ھەممىسى جۇڭگو گۇڭچەندىڭ ئەزاسى. جياۋۋىنرۇ، جاڭ چېڭرۇ، لى ۋىنجې، كاڭ شىڭ، زىڭ شياۋلۇلار (بارمىغان) يۇقۇرىدىكى 4 كىشى ھەربىي مەكتەپنى تۈگەتكەنلەر ئىدى. ليۇ شۇمىڭمۇ بارمىغان.

2 - سەنمۇچۇ (مەسلىھەتچىلەر باشقارمىسى)غا تەقسىم قىلىنغانلار: ليۇيۇڭ، جۇشىڭيۇەن، شى يەنچىڭ، جاۋسۇڭشەن، جۇي فاچۇەن، لى گوچىڭ قاتارلىق 6 كىشى. بۇلارنىڭ ھەممىسى ھەربى مەكتەپنى تۈگەتكەنلەر ئىدى.

3 - لى خۇڭلەننى باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇتقۇچىلىغىغا يوتكىگەن.

4 - چەت جايلاردىن قايتىپ كەلمىگەن خادىملار:

يۇي مىڭجۇ، لىن دې ھەر ئىككىسى جۇڭگو گۇڭچەندىڭ ئەزاسى. ماجاڭشىن سوۋېت ئىتتىپاقىدا ئوقۇپ كەلگەن، ھەربى مەكتەپنى پۈتتۈرگەنلەردىن: جاڭ ياۋيەن، ۋاڭ يۈەنچىڭ، ۋۇ-

جژجۇك، لى رەنجې، مى گوجۇ 5 كىشى. رۇفىڭلۇ ئەسلىدە ھەربى مەكتەپنىڭ دولەت تىلى ئوقۇتقۇچىسى ئىدى.

5 - باش رادىيو ئىستانسىسى بىلەن جايلاردىكى رادىيو ئىستانسىسى خادىملىرى ۋە ئاخبارات ئۇسكۇنىلىرىنىڭ ھەممىسى قاتناش باشقارمىسىنىڭ خەۋەرلىشىش دادۇيىگە ئوتكۇزۇلگەن.

6 - چېگرا ئىشلار باشقارمىسىئەمەلدىن قالدۇرۇلغاندىن كېيىن باندىت شىڭ شىسەي تەرىپىدىن قولغا ئېلىنغانلار: جۇڭگو گۇڭچەندا ئەزالىرىدىن جۇفىڭتەي، ئونەنشەن، ۋەن يۇلىن، لى باۋخۇا، (بۇ كىشى كېيىن تۇرمىدىن قېچىپ چىقىپ شىمالىي شەنشىگە قايتىپ كەتكەن) جاۋيۇي، شاۋچىڭ، جاسىپىڭ، لىگوچىڭ (پارتىيە ئەزاسى ئەمەس).

ئەسكەرتىش: كوپ ۋاقىت ئوتۇپ كەتتى. تىنىم ئاجىز ۋە كېسەلچان بولۇپ ئەستە تۇتۇش قابىلىيىتىم ئاجىزلاپ كەتتى. شۇنىڭدەك مېنىڭ مەزكۇر باشقارمىدا ئىشلىگەن ۋاقتىم قىسقا، كورگەن - ئاڭلىغانلىرىم ناز بولغاچقا، بۇ ماقالىنى چالا - بۇلا يېزىپ تۇگەتتىم، بۇندىن كېيىن ئېسىمگە چۇشكەن يەرلىرىنىيەنە تولۇقلايمەن.

چېگرا ئىشلار باشقارمىسى قۇرۇلۇپ ئەمەلدىن قالدۇرۇلغانغا قەدەر بولغان 7 يىل ئىچىدە كوپ خىزمەتلەرنى ئىشلىدى. گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرى بىلەن جاھانگىرلارغا ئائىت كوپلىگەن ھەر خىل ئاخباراتلارنى توپلاپ جۇڭگو ئىنقىلاۋى ۋە دۇنيا ئىنقىلاۋى ئۈچۈن مەلۇم توھپىلەرنى قوشتى.

كادىرلارنىڭ ئالمىشىشى بولۇپمۇ 1941 - يىلى باندىت

شىك شىسەي چېگرا ئىشلار باشقارمىسىنىڭ كوپلىگەن زىيالىياش خادىملىرىنى پۈتۈنلەي دىگۈدەك قولغا ئېلىپ تۈگەتتى. باشقارمىنىڭ 1 - ، 2 - ، 3 - ۋە 4 - بولۇملىرىدە پەقەت ئۈچلا كىشى قالدى. كوپلىگەن پايدىلىق ئىش ئىزلىرى يوقاپ كەتتى. شۇنىڭ ئۈچۈن ئەسلەپ بايان قىلىشقا ئامالسىز قالدۇق. يېتەرسىز جايلىرىنى كورسىتىپ تۈزىتىشىڭىزلەرنى ئۈمىت قىلىمەن.

1979 - يىلى 5 - ئاينىڭ 16 - كۈنى

يولداش دۇچۇ گىيۇەننى ئەسلەيمىز

(گاۋچۇگمىن يېزىپ قالدۇرغان ماقالا)

كىرىش سوز

(1)

يولداش گاۋچۇگمىن (1891 — 1971) لىن بياۋ، كـاك شېك "4 كىشىلىك گۇرۇھ" تەرىپىدىن ۋەھشىيانە زىـيانكەشلىككە ئۇچراپ، دەرت - ئەلەم ئىچىدە دۇنيادىن ئوتكىنىگە 8 يىلـدىن ئاشتى. بىز ئۇنىڭ قالدۇرۇپ كەتكەن ئەسەرلىرىنى رەتلەشجەر- يانىدا يولداش چۇگمىن يازغان «دۇچۇگىيۇەن ئەپەندىنىڭ قىسـ قىچە تەرجىمىھالى»، تەزىيەشىرلىرى، ماتەم رۇبائىلىرى ۋە ئۇ- نىڭ ئىنقىلاۋىي قۇربان دۇچۇگىيۇەننىڭ قېيقالغان خىزمەت مەسىلىلىرى ۋە مەرھۇمنىڭ بالىلىرىغا غەمخورلۇق قىلىپ يازغان باردى-كەلدى خەت - چەكلىرىنى ئايرىپ چىقتۇق. بۇ قول يازمىلار كورسـ تىلگەن تارىخىي پاكىتلار، يولداش چۇگـمىننىڭ نەچچە ئون يىللاردىن بۇيان ئۇز مەيدانىدا باشـتىن - ئاخىر مۇستەھكەم تۇرۇپ، مۇھەببـەت - نەپرەتنى ئېنـىق ئايـرىپ كەلگەنلىـگىنى تولۇق ئىسپاتلايدۇ. يولداش چۇگمىننىـڭ ساۋاقدىشـى، يېقىن دوستى دۇچۇگىيۇەن ۋەتەنپەرۋەرلىك ئىدىيىسىگە ئىگە سىياسى پائا-

لىيەتچى ئىدى، ياش چېغىدىلا ھەر قېتىمقى ئوقۇغۇچىلار ھەركەتى، ياپون جاھانگىرلىگىنىڭ جۇڭگوغا تاجاۋۇز قىلىشىغا قارشى ئېلىپ بېرىلغان كۆرەشلەرگە ئاكتىپ قاتناشىپ، ھەممە يەردە نۇتۇق سوزلەپ، ماقالا يېزىپ، «يېڭى ھايات ھەپتىلىك ژورنىلى»نى نەشر قىلىشقا باشچىلىق قىلىپ، ياپون جاھانگىرلىگىنىڭ جۇڭگوغا قىلغان تاجاۋۇزچىلىق جىنايەتلىرىنى رەھىمسىز پاش قىلغان ئىدى.

1935 - يىلى 5 - ئايدا دۇچۇڭيۇەن «يېڭى ھايات ھەپتىلىك ژورنىلى»دا، ياپون سامۇرايلىرىغا "قۇرۇق گەپچى پادىشا" دىگەن ماقالىنى ئېلان قىلىدۇ. جياڭ جېيشى ياپون جاھانگىرلىگىگە خوشامەت قىلىش ئۈچۈن ياپونلارنىڭ يولسىز تەلىۋى بويىچە چۇڭيۇەننى قولغا ئېلىپ كېسىم قىلىپ تۇرمىگە ئالدى. بىر قاتار كۆرەشلەر ئارقىلىق يولداش چۇڭيۇەن ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى تۇرۇشتا جياڭ جېيشىنىڭ "ئالدى بىلەن ئىچكى قىسمىنى تىنجىتىپ ئاندىن سىرتقا نەيزە ئۇرۇش" تەك ئەكسىيەتچىل سىياسىتىگە قارشى تۇرۇپ، سوۋېت ئىتتىپاقى ۋە كوممۇنىستىك پارتىيە بىلەن بىرلىشىش كېرەكلىگىنى تونۇپ يېتىدۇ.

چۇڭيۇەن، شەرقىي شىمال ئارمىيىسىدە يۇقۇرى دەرىجىلىكلەرگە بولغان خىزمەتنى ئاكتىپ ئىشلەپ ئىچكى ئۇرۇشنى توختىتىپ، بىر نىيەتتە چەتتىن كەلگەن تاجاۋۇزغا قارشى تۇرۇشنى تەشۋىق قىلىدۇ. "شىمەن ۋەقەسى"دە يولداش جۇئېنلەي ۋە گېنېرال جاڭ شۈەلياڭ، ياڭخوچىڭلار، جياڭجېيشىنىڭ ۋەكىلى سۈڭ زېۋېن بىلەن ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ھوكۇمەت

تەشكللەش توغرىسىدا كېلىشىم ئېلىپ بارغاندا، جۇئېنلەي، جاڭ شۈېلياڭ، ياڭ خوچىڭلار دۇچۇڭيۈەننى مەمۇرى ئىشلار پالاتاسىنىڭ مۇئاۋىن ۋەزىر نامزاتلىرىنىڭ بىرسىگە كورسىتىدۇ. بۇ ۋاقىتتا دۇچۇڭيۈەن جېڭ دېدە گومىنداڭ تەرەپتىن نەزەربەنت قىلىنغان ئىدى. بۇنىڭدىن چۇڭيۈەننىڭ ئەينى ۋاقىتتىكى ئورنى ۋە رولىنى كورۇۋالغىلى بولىدۇ. ئۇنىڭدىن كېيىنمۇ جياڭ جېيشى مەنسەپ، مەرتىۋىلەر بىلەن ئۇنىسېتىۋېلىشقا ئۇرۇنغان بولسىمۇ، لېكىن ئۇ، گومىنداڭنىڭ خىلمۇ - خىل ئۇسۇللىرىنى رەت قىلىپ، چوڭ شەھەردىكى ئازادە تۇرمۇشنى تاشلاپ، يولداش جۇئېنلەيىنىڭ قوشۇلۇشى ۋە يېتەكچىلىگى ئارقىسىدا 1939 - يىلى شىنجاڭغا كېلىپ، شىنجاڭنى ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشىئارقا سەپ بازىسى قىلىپ قۇرۇپ چىقىشنى مەقسەت قىلىدۇ. بىراق سىياسى ئالدامچى، جاللات شىڭ شىسەينىڭ زىيانكەشلىگىگە ئۇچرىدى.

دۇچۇڭيۈەن 1940 - يىلىنىڭ ئاخىرى شىڭشىسەي تەرىپىدىن نەزەربەنت قىلىنغاندا، يولداش چۇڭمىن ئۇنىڭ بىخەتەرلىگىگە كوڭۈل بولۇپ، كوپ قېتىم تېلېگرام ئارقىلىق شىڭشىسەي بىلەن مۇنازىرىلەشتى. لېكىن شىڭشىسەي جياڭ جېيشىگە تەسلىم بولۇشقا بەل باغلىغاچقا، بۇ مۇنازىرىلەرنىڭ ھىچقانداق پايدىسى بولمىدى. 1941 - يىلى ئەتىيازدا يولداش چۇڭمىن ئۇزى بىۋاستە شىنجاڭغا كېلىپ شىڭشىسەينى گومىنداڭغا تەسلىم بولماسلىققا كوندۇرۇپ، دۇچۇڭيۈەن قاتارلىقلارنى قۇتقۇزماقچى بولدى. جياڭ جېيشى ئۇنىڭ شىنجاڭغا بېرىپ شىڭشىسەينىڭ تەسلىم بولۇش نىشانىسىنى بۇزۇۋېتىدىغانلىغىدىن ئولگىدەك قورقۇپ،

ئۇنى ئالداپ چۈكچىكىغا كىلىدىغان قىلدى. يولداش چۈكمىن كونا دوستىنى قۇتۇلدۇرۇش ئۈچۈن جاپا - مۇشەققەت، خىيىم-خەتەرلەردىن قورقماي شىنجاڭغا كىرىش رەسمىيىتىنى ئوتەش ئۈچۈن چۈكچىكىغا بارغاندا، جياڭجىيىشى ئۇنى 5 يىللىق نەزەر-بەنتكە ئالدى. جاللات جياڭجىيىشى بىلەن شىڭشىسەي ئوزئارا تىل بىرىكتۈرۈپ، دۇچۇكىيۇەننى ئولتۇرۇۋەتتى. بۇ خەۋەر يىتىپ كەلگەندە يولداش چۈكمىن گۇر - گۇر يىغلاپ، قولىغا قەلەم ئېلىپ توۋەندىكى دەرتلىك ماتەم مىسرالىرىنى يازغان ئىدى:

تىرىك قالغان ئىدىك ياۋۇز ياۋ قولىدا،
ئولدۇكغۇ ئاخىر ۋەتەن ساتقۇچىلارنىڭ چاڭگىلىدا.
ئوكۇنمەن يۇيغىنىڭ ۋۇدىغا سادىق بولغىنىغا،
ئەسلىدە بولغىچە دوست، نىمە دەپ بولمىغانتىڭ
قاپلان ۋە ھوقۇش.
مۇشۇ كۇنلەردىكى ئادالەت ۋە ھەققانىيەتنىڭ ھالىغا
ۋاي!

بۇ قانلىق يىاش بىلەن يۇغۇرۇلغان ماتەم سوزلىرىدە بىر تەرەپتىن ئىنقىلاۋىي قۇربان دۇچۇكىيۇەن چوڭ-قۇر قايغۇ-ھەسرەت بىلەن ئەسلەنسە، يەنە بىر تەرەپتىن دۇچۇكىيۇەننى ئولتۇرگەن "مۇناپىق" جياڭجىيىشى، شىڭشىسەي، ۋاڭدىيغۇلارغا نىسبەتەن قاتتىق نەپرەت ئىپادىلەنگەن ئىدى.

شىڭشىسەي يولداش چۈكمىننىڭ بىر يۇرتلۇغى، شۇنىڭدەك كىچىنكى ئەۋلات تۇققىنى ھەم ساۋاقدىشى ئىدى. ئۇلار بىرلىكتە ياپونىيىدە ئوقۇغان مەزگىلدە، يولداش چۈكمىن دولەت

راسخودىغا قوبۇل قىلىنغاندىن كېيىن ئوزىگە بېرىلگەن خىراجەت پۇلىنىڭ يېرىمىنى شىڭشىسەيگە بېرىپ، ئۇنىڭ ئوقۇش خىراجىتىگە يارىدىم قىلىپ مۇناسىۋەتتە ناھايىتى قويۇق بولغان ئىدى. لېكىن شىڭشىسەي گاۋچۇڭمىننىڭ نەسىھىتىنى ئاڭلىماي جياڭ جىيېشىنىڭ قوينىغا ئوزىنى ئېتىپ، ماۋزېمىن، چېن تەنچيۇ، دۇ چۇگيۇەن قاتارلىق يولداشلارنى ئولتۇرغەندىن تاشقىرى، بىر قوساق ئىنىسى شىڭشىچى (سوۋېت ئىتتىپاقى قىزىل ئارمىيە ئونۋېرسىتېتىنى پۈتتۈرگەن، شىنجاڭدىكى ئارمىيىنىڭ لۇيجاڭى بولغان) ئۇنىڭ قىلمىشلىرىغا قوشۇلمىغاچقا، ئۇنىمۇ مەخپى ئولتۇرۇۋەتتى، ئۇ يەنە ئىنىسىنىڭ خوتۇنىنى ۋە جىيەنىنى ئولتۇرۇپ، ئۇلارنى يىلتىزىدىن قۇرۇتۇەتتى. ئىنسان قېلىپىدىن چىققان شىڭشىسەي كىچىك ئاپىسىنىمۇ كىرسىن يېقىپ كويدۇرۇۋەتتى. ئىككى قولى ئىنقىلاۋىي خەلقنىڭ قېنى بىلەن بويالغان جاللات شىڭشىسەي ئىلگىر - كېيىن بولۇپ كوممۇنىستلار ۋەئىلغار زاتلاردىن نەچچە ئونمىڭ ئادەمنى پاجىەلىك ھالدا قىرىپ تاشلىدى. شۇڭلاشقا يولداش چۇڭمىن شىڭشىسەينى غەزەپ بىلەن "ھوقۇش قاپلان" دەپ سوكۇپ تۇغۇلۇشى بىلەنلا ئوز ئانىسىنى يەيدىغان ۋەھشى ھايۋانغا ئوخشاتتى. شىڭشىسەي باشتا دۇچۇگيۇەننى ۋەتەن ساتقۇچ دەپ قارىلىغان بولسا، كېيىن يەنە ئۇنى جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىنىڭ مەخپى ئەزاسى ئاغدۇرمىچىلىق ھەرىكىتى ئېلىپ بېرىشقا قەست قىلدى دىگەن جىنايەتلەر بىلەن ئولتۇرۇۋېتىشنى پىلانلىدى.

شىك شىسەي جياك جىپشىگە تەسلىم بولۇش مۇددىسىنى بىلدۇرۇش ئۈچۈن جياك جىپشىگە ئالاھىدە تېلېگىراممىا يوللاپ ئادەم ئەۋەتىپ قايتا تەكشۈرۈشنى تەكلىپ قىلغاندا جياك جىپشى ئوزىنىڭ قول چومىغى ۋاك دېفۇنى شىك شىسەينىڭ تەسلىم بولۇش سەممىيىتىنى كورۇپ كېلىشكە ئەۋەتتى. ۋاك دېفۇ كەلگەندىن كېيىن، ئوز ئارا تىل بىرىكتۈرۈپ چۈكىيۇەننى ئولتۇردى. بۇنىڭ بىلەن ۋاك دېفۇ جياك جىپشىنىڭ ئىچكى ئىشلار مىنىستىرلىگىنىڭ مۇئاۋىن مىنىستىرلىگىگە ئېرىشتى. يولداش چۈكمىن، دۇچۈكىيۇەننى خاتىرىلەيدىغان بىر شېرىدا ۋاك دېفۇنى "بەزىلەر ئەمەلگە ئېرىشىپ قايتىپ كەلدى" دەپ ئۇنىڭ رەزىل روھىي دۇنياسىنى ئېچىپ تاشلىدى. بۇمۇ يولداش چۈكمىننىڭ مۇھەببەت نەپرىتىنىڭ ئېنىق، مەيدانىنىڭ مۇستەھكەملىگىنىڭ روشەن دەلىلىدۇر.

(2)

شىك شىسەي دۇچۈكىيۇەننى زەھەرلەپ مەخپى ئولتۇرۇۋەتكەندىن كېيىن جىنايى پاكىتلارنى يوقىتىش ئۈچۈن جەسەتنى يوق قىلىپ، ئىزىنى قالدۇرمىغان. ئازاتلىقتىن كېيىن يولداش چۈكمىن شىنجاڭغا خىزمەت تەكشۈرۈشكە كەلگەن پۇرسەتتىن پايدىلىنىپ، دۇچۈكىيۇەننىڭ قەۋرىسىنى تېپىش ئۈچۈن ئىزلەندى. ئۇ تەزىيە شېرىدا: "يوقلاي دىسەم بىگۇنانىڭ روھىنى، بىلەلمىدىم ئىزسىز قالغان قەۋرىنى" دەپ يازىدۇ. كىشىلەر دۇچۈكىيۇەننىڭ ھايات ئىنى ئانچە چۈشەنمىگەنلىگى ئۈچۈن شىنجاڭنىڭ ئىنقىلاۋىي قۇربانلار قەۋرىستانلىغىدا يولداش چۈكىيۇەنگە قەۋرەتۈرغۈزۈلماي قالغان ئىدى. يولداش چۈكمىن دۇچۈكىيۇەنگە ئىنقىلاۋىي قۇربان تاختىسى

سى تىكلەش مەسلىسنى ھەل قىلىش ئۈچۈن ئۇنى بىلىدىغان يولداشلارنى ئەسلىمە يېزىشقا ھەركەتلەندۈرۈپ، چۈڭ يۈەنىنىڭ ھاياتى ھەقىدىكى ئىش ئىزلىرىنى كەڭ كولەمدە توپلاپ، ئۇلارغا ئاساسلىنىپ، ئۇزى بىۋاستە «دۇچۇڭيۈەن ئەپەندىنىڭ تەرجىمىھالى» نى يېزىپ چىقىپ، يىغىنچاقلاپ بولغاندىن كېيىن، جۇڭياڭغا شىنجاڭدا چۇڭيۈەن ئۈچۈن بىر ئىنقىلاۋىي قۇربان تاختىسى تىكلەشكە تەكلىپ بەرمەكچى بولدى. بىراق بۇ خىزمەت تېخى ئورۇنلانماي تۇرۇپ، يولداش چۇڭمىن، لىن بياۋ، كاڭ شېڭ "4 كىشىلىك گۇرۇھ" تەرىپىدىن زىيانكەشلىككە ئۇچراپ دەرت - ئەلەم ئىچىدە ئولۇپ كەتتى. يولداش دۇچۇڭيۈەننىڭ قېپقالغان ئىشلىرى ئۇنىڭ ئورۇنلىيالماي قالغانغا ئەپسۇسلانغان ئىشلىرىدۇر. بۇ ھەم بىز كېيىنكى ئەۋلاتلارنىڭ پىشقەدەمنىڭ ھايات ۋاقىتىدىكى ئارزۇسىغا ۋارىسلىق قىلىپ، ئالدى بىلەن پىشقەدەم يازغان ئىنقىلاۋىي قۇربان دۇچۇڭيۈەن ھەققىدىكى بارلىق ماتىرىياللارنى رەتلەپ، توپلام قىلىپ تۈزۈپ چىقىشتىكى دەسلەپكى ئارزۇيىمىزدۇر.

ئىنسان قېلىپىدىن چىققان جالالات شىڭشىسەي دۇچۇڭيۈەننى ۋەھشىلەرچە ئولتۇرگەندىن تاشقىرى، ئۇنىڭ ئايىلى ۋە پەرزەنتلىرىگىمۇ قولىدىن كېلىشىچە زۇلۇم قىلدى. ئازاتلىققىن كېيىن يولداش چۇڭمىن بارلىق چارە - تەدبىرلەر بىلەن چۇڭيۈەننىڭ يېتىملىرىدىن خەۋەر ئېلىپ، ئۇلارغا ئىقتىسات تەرەپتىن ياردەم بەرگەندىن باشقا، سىياسى - ئىدە-

يەۋى تەرەپتىنمۇ ئۇلارنىڭ ئاڭ سەۋىيىسىنىڭ ئوسۇشىگە يارەم قىلدى. يولداش چۈڭمىننىڭ توپلانغان بارىدى - كەلدى خەت - چەكلىرىدىنمۇ يولداش چۈڭمىننىڭ ئۇلارغا غەمخورلۇق قىلىش ھىسسىياتىنى كورگىلى بولىدۇ.

1930 - يىللارنىڭ بېشىدا رەئىس ماۋزېدۇڭ ۋە مۇئاۋىن رەئىس جۇئېنلەيلەر يولداش دۇچۈگيۇەننىڭ دۇنيا قارىشىنى ئوزگەرتىشكە كوپلىگەن ئىلھام ۋە يارەملەرنى بەرگەن ئىدى. 1935 - يىلى دۇچۈگيۇەن تۇرمىگە سۇلانغاندا، پارتىيە مەركىزىي كومىتېتى سۇڭ جېنۇڭ (ھازىرقى ئىسمى سۇن داشىڭ) ئارقىلىق ئۇنىڭغا نۇرغۇنلىغان ماركسىزىم - لېنىنىزىم كىتاپلىرىنى ئەۋەتىپ بېرىپ يولداش چۈگيۇەننىڭ كوممۇنىستىك پارتىيە، ماركسىزىم - لېنىنىزىم نەزىريىلىرى ۋە شۇۋاقىتتىكى مەملىكەتنىڭ سىياسى ۋەزىيىتىگە بولغان كوز قاراشلىرىدا بۇرۇلۇش پەيدا قىلغان ئىدى. يولداش چۈگيۇەن يولداش سۇڭ جېنۇڭنى گاۋچۈڭمىنغا تونۇشتۇرۇپ يولداش چۈڭمىننىڭ ماركسىزىم - لېنىنىزىم ئىدىيىلىرىنى قوبۇل قىلىش ۋە كوممۇنىستىك پارتىيىنى چۈشىنىشتە مۇھىم رول ئوينىغان.

دۇچۈگيۇەن شىڭشىسەيىنىڭ زىيانكەشلىگىگە ئۇچرىغاندا ئۇنى قۇتقۇزۇش ئۈچۈن مۇئاۋىن رەئىس جۇئېنلەي، دۇڭبېۋۇ، سۇڭچىڭلار بىرلىكتە شىڭشىسەيگە تېلېگىرامىلار يوللىغان ئىدى. ئازاتلىقتىن كېيىن جۇئېنلەي زۇڭلى دېڭيىڭچياۋ قاتارلىق رەھبىرلىرى يولداشلار دۇچۈگيۇەننىڭ يېتىم پەرزەنتلىرىگە ئىنتايىن

كوڭۈل بولۇپ، ئائىلە تەۋەلىرىدىكى بالا - چاقىلىرىنىڭ تۇرمۇش، ئوقۇش ۋە داۋالىنىش جەھەتلىرىگە چەكسىز غەمخورلۇق قىلدى. لېكىن مەددىنىيەت ئىنقىلاۋى جەريانىدا "4 كىشىلىك گۇرۇھ"نىڭ شاڭخەيدىكى گۇماشتىلىرى ئۇز خوجايىنلىرىنىڭ 1930 - يىللاردا مەددىنىيەت ئىشپىيونى بولغان ئىپلاس تاريخىنى يوشۇرۇش ۋە ئۇ- لارنىڭ «تۇرمۇش ھەپتىلىك ژورنىلى»، «يېڭى ھايات ھەپتىلىك ژورنىلى»غا زىيانكەشلىك قىلغان ئېغىر جىنايەتلىرىنى يېپىش ئۈچۈن ئاتالمىش "مەخسۇس ئەنزە گۇرۇپپىسى" قۇرۇپ دۇ- چۇگىيۇەنگە "بۇرژۇئا سىياسەتۋازى"، "خائىن" دىگەندەك توھ- مەتلەرنى چاپلىدى. يولداش چۇگىيۇەننىڭ ئىنقىلاۋىي ھاياتىنى ئىسپاتلاش ئۈچۈن بىز ئۇنىڭ يېزىپ قالدۇرغان ئەسەرلىرىنى خەلقى - ئالەمگە ئېلان قىلىپ ئۇۋال قىلىنغان چۇگىيۇەننى ئاق- لاش زورۇردۇر.

(3)

بىز ھازىر توپلىغانلىرىمىز يولداش چۇگمىن يېزىپ قال- دۇرغان ئەسەرلەردىن ئىبارەت. بولۇپمۇ «دۇچۇگىيۇەن ئەپەن- دىنىڭ تەرجىمىھالى» ئەسلىدە دەسلەپكى قول يازما بولۇپ ئەھۋال بىلەن تونۇشلۇغى بار بىر قانچە يولداشلارنى يىغىپ مۇ- زاكىرە قىلىپ ئاندىن ماقالىنى بېكىتىشنى ئويلىغان بولسىمۇ، بىراق ئۇنىڭ ئارزۇسى ئەمەلگە ئاشمىدى. بىز يىغىنچاقلاش ۋاقتىدا، بىرقانچە ئەھۋال بىلىدىغان يولداشلارنى تېپىپ يولداش چۇگمىننىڭ بۇ ئەسىرىگە ئانچە - مۇنچەئوزگەرتىشلەرنى كىرگۈز- گەن بولساقمۇ، يەنىلا ئەتراپلىق بولالمىدى. ئۇنىڭ ئۇستىگە

دۇچۇكيۇەن شىنجاڭدا شك شىسەي تەرىپىدىن مەخپى ئولتۇرۇلگەچكە، بەزى ئايرىم ئىشلارنىڭ كونكىرىت ۋاقىت، ئورۇنلىرى ئانچە توغرا بولماسلىغى ۋە يېزىلىغان «تەرجىمىھال»نىڭ ئەينى ئەھۋال بىلەن قىسمەن پەرقلىق بولۇشى مۇمكىن. بۇلارنى تاريخنى تەتقىق قىلىدىغان يولداشلارنىڭ ئېنىقلىشىنى كۈتىمىز، خالاس.

توپلىغۇچىلار:

گاۋسۇنسىن

بەي جىڭفەن

1979 - يىل 12 - ئاي

2 - دۇچۇكيۇەن ئەپەندىنىڭ تەرجىمىھالى

چۇكيۇەن ئەپەندى جىلىن تولكىسى خۇەيدې ناھىيىسىدىن بولۇپ، 1897 - يىلى 9 - ئايدا دۇنياغا كەلگەن. بۇ دەل ياپون - رۇسىيە ئۇرۇشىدىن كېيىن دولەت ۋەزىيىتى چۇشكۇنلىشىپ، خەلق كۇن كەچۇرەلمەس بولۇپ قالغان چاغلار ئىدى. چۇكيۇەن ئەپەندى دەل مۇشۇنداق بىر دەۋردە، بىر يېزىدىكى نامرات دىخان ئائىلىسىدە تۇغۇلدى. بالىلىق ۋاقتىدىلا ئۇ زېرەك بولسىمۇ، لېكىن كىتاپ ئوقۇشقا كۇچى يەتمەي ئورۇق - تۇققان، يار - بۇرادەرلىرىنىڭ يارىدىمى بىلەن 13 يېشىدا ئاران دىگەندە خۇسۇسى مەكتەپنى ئوقۇپ

تۇگەتتى. بالىلىق دەۋرىدىكى چۈگىيۇەننىڭ ئالغا ئىنتىلىشچانلىغى ناھايىتى كۈچلۈك، تەبىئى تالانتى بىر قەدەر يۇقۇرى، ئوقۇش نەتىجىسىمۇ ياخشى بولۇپ، دائىم بىلىمىنى ئاشۇرۇشنى ئويلايتتى. شۇڭلاشقا ئۇ 1911 - يىلى ئائىلىسىنى ئېلىپ شېنياڭغا بېرىپ، پېڭتىيەن ئولكىلىك ئىككى دەرىجىلىك پىداگوگىكا مەكتىۋىنىڭ شوبە ئوتتۇرا مەكتىۋىگە ئىمتىھان بېرىپ ئەلا نەتىجە بىلەن قوبۇل قىلىنىدۇ ۋە دولەت تەمىناتىغا ئىگە بولىدۇ. ئېكىن ئوقۇشقا كىرىپ ئۇزۇن ئوتمەي ياۋروپا ئۇرۇشى پارتلايدۇ. بۇ چاغدا ياپون جاھانگىرلىگى يۇەنشىكەيگە جۇڭگونى مۇستەملىكىگە ئايلاندۇرىدىغان 21 ماددىلىق تەلەپنى ئوتتۇرىغا قويىدۇ. بۇ، پۈتۈن مەملىكەتنى زىلزىلىگە كەلتۈرىدىغان ۋەقە، شەرقىي شىمال رايونلىرىدىمۇ ئىنتايىن كۈچلۈك ئەكس سادا پەيدا قىلىدۇ. چۈگىيۇەن پېڭتىيەن مىلىتارىستلىرىنىڭ توسقۇنلۇغى ۋە قارشىلىقىغا قارىماي ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى مەكتەپ ئىچىدە ئوتكۈزۈلگەن يىغىنلارغا ئاكتىپ قاتنىشىپ، ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى تام گېزىت چىقىرىش قاتارلىق ھەركەتلەرنى ئېلىپ بارىدۇ. بۇ بىر قېتىملىق قىسقا ۋاقىتلىق ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى تۇرۇش ھەرىكىتى ئارقىلىق، چۈگىيۇەن مەلۇم دەرىجىدە چىنىقىپ ۋەتەنپەرۋەرلىك ئىدىيىسىنى تىكلەيدۇ.

ياۋروپا ئۇرۇشىدىن كېيىن، چۈگىيۇەن بۇرژۇئازىيىنىڭ بەزى بىر دېموكراتىك ئىدىيىلىرىنى قوبۇل قىلىپ جۇڭگونىڭ ئاجىز لىغىنى ئاساسەن سودا - سانائەتنىڭ راۋاجلانمىغانلىغىدىن

كوريدۇ. شۇڭلاشقا ئۇ، دولەتنى بېيىتىپ قوشۇنـنى كۈچەيتىش، مـىللى كـاپىتـالـىزىمنى تـەرەققى قـىلدۇرۇش ئىدىيىسى بىلەن 1918 - يىلى تاۋچاڭ داۋئېي مەھكىمىسىنىڭ تەمىناتىدىكى ياپوندا ئوقۇيدىغان ئوقۇغۇچىلىق سالاھىيىتى بىلەن ياپونىيىنىڭ شەنتەي ئالى مەكتىۋىگە كىرىپ، مەخسۇس خۇمدانـچىلىق كەسپى بىلەن شۇغۇللىنىدۇ. ئۇ، ياپونىيىدە ئوقۇغان مـەزگىل، دەل ياپون جاھانگىرلىگى جۇڭگوغا قەدەممۇ - قەدەم تاجاۋۇز قىلىۋاتقان چاغلار ئىدى. بولۇپمۇ شەرقىي شىمال رايونلىرى ئاللىقاچان ياپون جاھانگىرلىگىنىڭ ئوچۇق - ئاشكارا، تالان-تاراج قىلىدىغان بېرىگە ئايلىنىپ قالغان ئىدى. دولەت قىساسى، ئائىلە ئۇچىي ئۇنى خاتىرجەم ئوقۇشقا يول قويمىدى. شۇڭا چۇڭـيۇەن دائىم ياپونىيىدە ئوقۇۋاتقان شەرقىي شىماللىق ئـوقۇغۇچىلار ئارىسىدا چېپىپ يۈرۈپ، كوپچىلىككە "ئوقۇش بىلەن بولۇپ كېتىپ ۋەتەننى ئۇنتۇپ قـالماسلىقنى" مـۇراجەت قىلىدۇ. 1923 - يىلى دەل لۇيشۇن، (پورتاتور) دالىيەن (دايىرەن) لەرنىڭ رۇسىيە جاھانگىرلىگى ياپونىيىگە ئىجارىگە بەرگەن 25 يىلىنىڭ توشقان بىر يىلى بـولسىمۇ، لېكىن شىمـالىي مـىلىتارىست ھوكۇمىتى لۇيشۇن، دالىيەنلەرنى قايتۇرۇۋېلىشنى ئـويلانماستىن ئەكسىچە ياپونىيىگە بېرىلگەن ئىجارە ۋاقتىنى 99 يىلغا ئۇزارتىش تەلىۋىگە سۈكۈت قىلىپ يول قويىدۇ.

«لۇيشۇن، دالىيەننى قايتۇرۇۋالايلى» - چۇڭيۇەن دەرھال بـۇ شوئارنى كوتىرىپ چىقىپ توكيودا، ياپونىيىدە ئوقۇۋاتقان شەرقىي شىماللىق ئوقۇغۇچىلارنى تەشكىللەپ لۇيشۇن، دالـيەنـ

نی قایتۇرۇۋېلىش نامايىشى ئوتكۈزندۇ. ياپونىيىنىڭ ژاندارما ساقچىلىرى كالتەكلەر بىلەن نامايىش قىلغانلارغا زىيانكەشلىك قىلسىمۇ، لېكىن چۈگىيۈەن باشتىن - ئاخىر قوشۇننىڭ ئالدىدا كوپچىلىككە رەھبەرلىك قىلىپ «لۇيدانى قايتۇرۇپ بەر» دەپ شوئار توۋلايدۇ. بۇ قېتىمقى نامايىش ياپونىيە ھوكۇمىتىنىڭ باستۇرۇشى بىلەن مەغلۇپ بولدۇ.

شۇ يىلى ئەتىيازلىق تەتىلدە، ياپونىيىدە ئوقۇۋاتقان ئوقۇغۇچىلار چۈگىيۈەن باشچىلىغىدىكى 29 ئادەمنى ۋەكىل قىلىپ سايلاپ، "لۇيشۇن، دالىيەننى قايتۇرۇۋېلىش تەشۋىقات ئەترىدى" قۇرۇپ ۋەتەنگە قايتىپ تەشۋىق قىلىپ، جامائەت پىكرى قوزغاپ، ھوكۇمەتنى لۇيدانى قايتۇرۇۋېلىشقا مەجبۇر قىلماقچى بولدۇ.

ئۇلار تولۇپ - تاشقان قىزغىنلىق بىلەن ياپونىيىدىن شېنيانگغا قايتىپ كېلىدۇ، بىراق ئۇلار تېخى شەھەرگە كىرمەي تۇرۇپلا كونا ياپونپەرەست پىكىتىيەن ئولكىسىنىڭ باشلىغى ۋاڭ يۈنجىياڭ شەھەرنىڭ سىرتىدا توساپ، ئۇلارنىڭ ياپون جاھانگىرلىگىگە قارشى ھەركەتلىرىنى ئېلىپ بېرىشنى قاتتىق چەكلەيدۇ. بۇنىڭ بىلەن ئۇلار جەنۇبقا كېتىشكە مەجبۇر بولۇپ بىۋاستە بېيجىڭغا بېرىپ، لىيۇەنخۇڭ پرېزىدېنتلىغىدىكى شىمالىي مەملىكەت ھوكۇمىتىدىن يارەم سوراشقا بولدى. بېيجىڭغا بېتىپ بارغاندىن كېيىن، چۈگىيۈەن، لىيۇەنخۇڭ بىلەن كورۇشۇپ، مەردانە سوزلەر بىلەن، ئۇنى تېزرەك لۇيدانى قايتۇرۇۋېلىش ئىرادىسىگە كېلىشكە تەكلىپ قىلىدۇ، لېكىن لىيۇەنخۇڭ قىلچە-

لىكمۇ تەسىرلەنمەي، بەلكى ئوزىگە ئوت تۇتىشىپ قېلىشىدىن ئولگىدەك قورقۇپ، چۈكىيۈەن قاتارلىقلارنى ئويدىن قوغلاپ چىقىرىدۇ. بۇنىڭ بىلەن تەشۋىقات ئەترىدىدىكى ساۋاقداشلار جۈكشەن باغچىسىدا مۇخبىرلارنى كۈتۈۋېلىش يىغىنى ئوتكۈزىدۇ ۋە ئۇلاپلا بېيجىڭدىكى ھەرقايسى ئالى مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرىنى قوزغاپ كوچىغا چىقىپ نامايىش قىلىدۇ. كېيىن يەنە تىيەنجىنگە بېرىپ، ھەرساھەدىكى يۈز مىڭدەك ئادەم بىلەن ئالاقە باغلاپ بىر قېتىملىق دائىرىسى ناھايىتى زور نامايىش ئوتكۈزىدۇ. چۈكىيۈەن نامايىش پۇرسىتىدىن پايدىلىنىپ، بېيجىڭ ۋە تىيەنجىن كوچىلىرىداكوپ قېتىم كىشىنى تەسىرلەندۈرىدىغان نۇتۇق سوزلەيدۇ.

1923 - يىلى قىشتا چۈكىيۈەن ياپونىيەدىن ئوقۇشنى توگىتىپ ۋەتەنگە قايتىدۇ. ئۇ "سودا-سانائەت ئارقىلىق ۋەتەننى قۇتقۇزۇش" تەك دەسلەپكى ئارزۇسىنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش ئۈچۈن ھوكۇمەتتە ئەمەلدار بولۇشنىڭ بارلىق پۇرسەتلىرىدىن ۋاز كېچىپ ئوزىنى سودا - سانائەتكە بېغىشلاشقا بەل باغلاپ زامانىۋى پار - پۇر زاۋۇدى قۇرۇشقا تىرىشىدۇ. شۇنىڭلاشقا ئۇ شېنىياڭغا قايتىپ كېلىپلا، سودا- سانائەت مەبلىغى توپلاشقا كىرىشىپ كېتىدۇ. بۇ چاغدا جاڭ زولىڭنىڭ شەرقىي شىمالنى بېسىپ ياتقاندىن تاشقىرى پۈتۈن مەملىكەتنى كونترۇل قىلىش غەرىزى بولغاچقا، شەرقىي شىمالنىڭ ئىقتىسادىنى راۋاجلاندۇرۇپ، ئارقا سەپنى تولۇقلاپ، ئىچكىرىگە ئەسكەر ھاڭدۇرۇشقا ئالدىراۋاتقان ۋاقىتى ئىدى. شۇ سەۋەپلىك

چۈگىيۈەننىڭ سودا - سانائەتنى گۈللەندۈرۈش تەكلىۋى ناھايىتى تېزلا ھەرقايسى ساھەلەرنىڭ ئاۋاز قوشۇشىغا ئېرىشىپ، بىر-دەمدىلا پىكىتىەن پۈلىدىن بىرمىليون مەبلەغ توپلىنىدۇ. بۇنىڭ بىلەن شەرقىي شىمالدىكى تۇنجى ماشىنىلاشقان پار-پۇر زاۋۇدى، چېشىن خۇمدانچىلىق شىركىتى شېنياڭدا قۇرۇلىدۇ. چۈگىيۈەننىڭ كارخانا قۇرۇشتىكى مەقسىدى - دولەت ئۈچۈن سودا-سانائەتنى گۈللەندۈرۈپ، قۇرۇلۇش ماھىرلىرىنى يېتىشتۈرۈش بولغاچقا، كارخانا رەھبەرلىگىدە مەبلەغ توپلاش، قايتا ئىشلەپچىقىرىشنى ئۈزلۈكسىز كېڭەيتىش، ئىشچى-خىزمەتچىلەرنىڭ ماۋاشىنى ئۈزلۈكسىز ئۈستۈرۈش، ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ تۇرمۇشىنى ياخشىلاش، ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ پاراۋانلىق ئىشلار قاتارلىقلارغا ئالاھىدە دىققەت قىلىشنى تەكىتلەيدۇ. بىر نەچچە يىلغا قالمايلا چېشىن شىركىتىنىڭ ئىشلەپچىقىرىش دائىرىسى كېڭىيىپ مەبلىغى بىر مىليوندىن 48 مىليونغا يېتىپ ئىشچى - خىزمەتچىلەر يۈزدەك ئادەمدىن كۆپەيىپ مىڭدىن ئاشىدۇ. مەھسۇلات جەھەتتە قۇرۇلۇش ماتىرىياللىرىنى پىشىشقلاپ ئىشلەشتىن تاشقىرى تۇرمۇشتا ئىشلىتىدىغان پار - پۇر، چىنە - ساپاللارغىچە تەرەققى قىلىدۇ. 1926 - يىلغا بارغاندا، چۈگىيۈەن باشقۇرغان چېشىن شىركىتى شەرقىي شىمالنىڭ ھەرقايسى جايلىرىنى ھەرخىل پار - پۇر مەھسۇلاتلىرى بىلەن تەمىنلەيدىغان ئىشلەپچىقىرىش ئورنىغا ئايلىنىپ قالىدۇ.

چۈگىيۈەن ياش ھەم ئىستىداتلىق، مول ۋەتەنپەرۋەرلىك ئىدىيىسىگە ئىگە بولغاندىن تاشقىرى، سودا-سانائەتنى يارىتىش جەھەتلەردە

ئاجايىپ قابىلىيىتىنى كورسەتكەچكەئەينى ۋاقىتتا ياپونىيىنىڭ بوزەك تېپىشىغا ئۇچرىغان پېكتىيەن سودا - سانائەت ساھەلىرى ئۇنى ناھايىتى قەدىرلەيدۇ. 1927 - يىلى چۇڭيۇەن پېكتىيەن باش سودا ئۇيۇشمىسىنىڭ مۇئاۋىن خۇيجاڭلىغىغا سايلىنىدۇ. شۇ يىلى ياپون جاھانگىرلىگى جۇڭگو ھوكۇمىتىنىڭ رۇخسىتىنى ئالمايلا ئوزى خالىغىنىچە يالۇجياڭ دەرياسى بويىدىكى لىنجياڭ ناھىيىسىدە كونسۇلخانا قۇرىدۇ. بۇ خەۋەر ھەممە ئادەمنى غەزەپلەندۈرىدۇ. چۇڭيۇەن سودا ئۇيۇشمىسىنىڭ رەھبىرى بولۇش سالاھىيىتى بىلەن، سودىگەرلەردىن 60 - 70 مىڭ ئادەمنى قوزغاپ نارازىلىق ناھايىشى ئوتكۈزۈش بىلەن بىر ۋاقىتتا ياپون ماللىرىغا بايقۇت قىلىش ھەرىكىتىنى قاناتلاندۇرىدۇ. ھەيۋەتلىك ھەرىكەت ياپونىيىنى لىنجياڭغا تاجاۋۇز قىلىش سۇيىقەستىدىن ۋاقتىنچە ۋاز كېچىشكە مەجبۇر قىلىدۇ. شۇنىڭغا ئۇلاپلا چۇڭيۇەن بىلەن يەن باۋخاڭ قاتارلىق يولداشلار "شەرقىي شىمال خەلقىنىڭ خارجى ئىشلىرى كېڭىشى"نى قۇرۇشنى تەشەببۇس قىلىپ، ھەر ساھە كۇچلىرى بىلەن كەڭ كولەمدە ئىتتىپاقلىشىپ ھوكۇمەت دائىرىلىرىنىڭ ياپونىيە بىلەن سوزلىشىشىگە ئارقا تىرەك بولىدۇ.

ئۇزۇن ئوتمەي شەرقىي شىمالدىكى ھەرقايسى ئولكە، شەھەر، ناھىيىلەرنىڭ ھەممىسىدە خەلق خارجى ئىشلىرى كېڭىشىنىڭ شوبە تارماقلىرى تەسىس قىلىندۇ. شۇ دەۋردىكى شەرقىي شىمالنىڭ ھەرقايسى جايلىرىدىكى ياپون جاھانگىرلىگىگە قارشى ھەركەتلەرنىڭ جۇش ئۇرۇپ راۋاجلىنىشىنى "شەرقىي شىمال

خەلق خارجى ئىشلىرى كېڭىشى"نىڭ كورسەتكەن تىرىشچانلىغىدىن ئايرىۋەتكىلى بولمايدۇ.

سودىگەرلەرنىڭ قانۇنىي مەنپەئەتىنى قوغداپ مىللى كاپىتالنى ۋەيران قىلىدىغان ئېغىر باج - سېلىقلارغا قارشى تۇرۇش ئۇچۇن، چۇڭيۇەن باش سودا ئۇيۇشمىسىنىڭ مۇئاۋىن خۇيجاڭى بولۇپ تۇرغان مەزگىلدە يېقىن دوستى گاۋچۇڭمىننىڭ ھەمكارلىشىش ئاستىدا، پېكىتيەن مىلىتارىست ھوكۇمىتى بىلەن كۇچلۇك كۇرەشلەرنى قىلىدۇ. سودا ئۇيۇشمىسىنى تەرتىپكە سېلىش ۋە بىر قېتىملىق ئالۋاڭ - سېلىقنا قارشى تۇرۇش كۇرىشىدە شېنياڭدىكى سودىگەرلەردىن يۇز نەچچە مىڭ ئادەمنى قوزغاپ بازار تاشلاش ھەرىكىتى ئېلىپ بېرىپ، پېكىتيەن مىلىتارىست دائىرىلىرىنى ئولكە باشلىغى لىيۇشاڭچىڭ، سودا - سانائەت نازىرى جاڭ شەنفاڭ ۋە ساقچى نازىرى بەي مىڭجىن قاتارلىق داڭلىق ياۋۇزلارنى يوتكەشكە مەجبۇر قىلىپ، خەلقنىڭ غەزىۋىنى باسىدۇ. 1928 - يىلى يازنىڭ باشلىرىدا جاڭ زولىڭ تېلېگرام يولىلاپ بېيجىڭدىن چېكىنىپ چىقىپ، ئەسكەرلىرىنى پېكىتيەنگە قايتۇرۇپ كېلىۋاتقاندا، ياپون جاھانگىرلىرى تەرىپىدىن قەستلىنىپ بومبىلاپ ئولتۇرۇلىدۇ. ئارقىدىنلا گېنېرال جاڭ شۇېلياڭ شەرقىي شىمالنى ئىگەللەپ، سىياسەتچىلەر تەدرىجى يوسۇندا ئۇڭشىلىشقا يۇزلىنىدۇ، شۇ يىلى قىشتا، پۇتۇن مەملىكەت بىرلىككە كەلگەندىن كېيىن، زور مەبلەغ ئاجرىتىپ ئاممىۋى تەشكىلاتلارغا يارەم بېرىش، ئاممىۋى سىياسەتنى قانات يايدۇرۇپ، شەرقىي شىمالنىڭ سىياسى ئىسلاھاتىنى ئىلگە-

ری سۇرىدۇ. شۇڭلاشقا 2 - يىلى پىڭتىيەن باش سودا ئۈيۈش-
مەسىنى ئوزگەرتىپ تەشكىللەپ، ئايرىم - ئايرىم ھالدا ئىشچى-
لار ئۈيۈشمىسى، سودا ئۈيۈشمىسى، دىخانلار ئۈيۈشمىسى قۇرۇ-
دۇ. چۇڭيۇەن ئىشچىلار ئۈيۈشمىسىنىڭ باشلىغى ۋە قوشۇمچە
جاڭ شۇيلياڭنىڭ "قوماندان مەھكىمە" سىنىڭ كاتىپلىغىنى ئۈس-
تىگە ئېلىپ ياپونىيە بىلەن بولغان ئالاقىلارنى بىر تەرەپ قى-
لىشقا يارەملىشىدۇ.

1930 - يىلى چۇڭيۇەن چېشىن خۇمدانچىلىق شىركىتى-
نىڭ مەبلىغىنى كېڭەيتىش ئۈچۈن نەنجىڭ، شاڭخەيلەرگە بېرىپ
بىر قىسىم بىيۇروكرات كاپىتالىستلار، مەسىلەن، سۇڭ زىۋېن،
جاڭ گۇڭچۇەن قاتارلىقلار بىلەن كورۇشىدۇ، لېكىن بۇ كىشىلەر-
نىڭ ساندۇغىداگەرچە مىليونلىغان تىللا - كومۇشلەر بولسىمۇ ئەمە-
لىيەتتە پۇتۇن تۇرقىدىن ئەجنەبى قۇلچىلىغى چىقىپ تۇراتتى. شۇڭا
چۇڭيۇەننىڭ "سودا - سانائەت ئارقىلىق دولەتنى قۇتقۇزۇش"
تەشەببۇسىغا بەرگەن جاۋاۋى پىسسىڭگىدە كۇلۇپ قويۇشتىنلا ئى-
بارەت بولدى، خالاس. چۇڭيۇەن ئۇمىتسىزلىكتە قالغان مۇشۇ
كۇنلەردە بەختكە يارىشا يولداش زوتاۋفىن بىلەن ئۇچرىشىپ
ئىدىيىدە رىغبەتلىنىپ، بىقىن دوست بولۇپ كېتىدۇ. شۇ-
دىن كېيىن چۇڭيۇەن دائىم زوتاۋفىن باشقۇرغان «تۇرمۇش
ھەپتىلىك ژورنىلى»غا ماقالا يېزىپ، قەلەم ئارقىلىق ياپون
جاھانگىرلىگىنىڭ جۇڭگوغا تاجاۋۇز قىلغان جىنايىتى ئۈستىدىن
شىكايەت قىلىدۇ.

1931 - يىلى 9 - ئاينىڭ 18 - كۇنى ياپون جاھانگىر-

لىگى ئاخىر شەرقىي شىمالغا قوراللىق ھۇجۇم باشلىغاندا شېنياك ناھايىتى تېز قولدىن كېتىدۇ. چۇڭيۇەن باشتا يوشۇرۇنۇپ ۋەزىيەتنىڭ تەرەققىياتىنى كۈزىتىدۇ. نەتىجىدە ۋەزىيەت كۈندىن - كۈنگە يامانلىشىپ كېتىدۇ. جياك جېيشىنىڭ "ھەرگىز مۇقارشىلىق كورسەتمەسلىك" سىياسىتى ئاستىدا، پۈتۈن شەرقىي شىمال قولدىن كېتىش خەۋپى ئاستىدا قالىدۇ. 11 - ئايدا چۇڭيۇەن باشقىچە ياسىنىپ، بېيپىڭگە بارىدۇ. ئۇ يەرگە بېرىپلا گاۋچۇڭمىن، يەن باۋخاك، ۋاك خۋايى قاتارلىق يولداشلار تەشكىللەنگەن "شەرقىي شىمال خەلقىنىڭ ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى تۇرۇپ، ۋەتەننى قۇتقۇزۇش جەمىيىتى" گە قاتناشىدۇ. بۇ جەمىيەت بىر تەرەپتىن شەرقىي شىمال خەلقىنىڭ بىۋاسىتە ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ھەركەتلەرگە يارداەم بەرسە، يەنە بىر تەرەپتىن بىۋاسىتە ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى قوراللىق قوشۇن - پىدائىيلار قوشۇنىنى تەشكىللەپ ۋە رەھبەرلىك قىلىپ، دۇشمەنگە قارشى كۈرەش ئېلىپ بارىدۇ. چۇڭيۇەن يەنە بېيجىڭ، شاڭخەي قاتارلىق جايلاردا چېچىپ يۈرۈپ، ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى نۇقتۇق سوزلەپ، ياپون جاھانگىرلىگىنىڭ شەرقىي شىمالغا تاجاۋۇز قىلغان جىنايەتلىرىنى پاش قىلىدۇ. ئۇنىڭ «تۇرمۇش ھەپتىلىك ژورنىلى»دا ئېلان قىلغان «يولۇاس ئاغزىدىن قۇتۇلۇش» دىگەن ماقالىسىدا شېنياڭنىڭ قولدىن كەتكەن ۋاقتىدىكى ئېچىنىشلىق مەنزىرىسى بايان قىلىنغان بولۇپ

ھەر بىر خېتىدىن قانلىق ياش تېمىپ، كىشىنى چوڭقۇر تەسىرلەندۈرىدۇ.

1932 - يىلى 1 - ئايدا شاڭخەيدە ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئۇرۇش پارتلىغاندا، چۈكيۈەن باتۇرلۇق بىلەن ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى تۇرغان 19 - ئارمىيىگە ئاكتىپ يارداەم بېرىدۇ. شۇ يىلى قىشتا سەددىچىن ئۇرۇشى باشلىناي دەپ قالغان ئىدى. بۇ چاغدا ئۇ شاڭخەيدىن رېخېغا كېلىپ، فۇرونت تەشۋىقات خىزمىتىنى ئىشلەيدۇ، 1933 - يىلى 3 - ئايدا سەددىچىن ئۇرۇشى مەغلۇپ بولىدۇ. 5 - ئايدا جياڭ جېيشى ئەكسىيەتچى ھوكۇمىتى ياپون جاھانگىرلىرى بىلەن "تاڭگۇ كېلىشىمى"نى ئىمزالاپ، ياپون ئالۋاستىلىرىنىڭ شەرقىي شىمال ئۈچ ئولكە ۋە رېخېنى بېسىۋالغانلىغىنى ئېتىراپ قىلىپ شىمالىي جۇڭگونىمۇ ياپونىيىنىڭ تەسىرى ۋە كونترۇللۇغى ئاستىغا چۈشۈرۈپ قويىدۇ، بۇ چاغدا چۈكيۈەن قايتا شاڭخەيگە كېتىشكە مەجبۇر بولۇپ بىر تەرەپتىن ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى تەشۋىقات ئېلىپ بارسا، يەنە بىر تەرەپتىن شاڭخەيدە مەبلەغ توپلاپ، جياڭشى، جىنىدىدە، "گۇاڭدا" پار - پۇر زاۋۇدىنى قۇرىدۇ ۋە كۇرس ئېچىپ، پار - پۇرچىلىق سانائىتىنى تەرەققىقىلدۇرۇش ئۈچۈن داۋاملىق كۇرەش قىلىدۇ.

جياڭ جېيشى ئەكسىيەتچىلىرى ياپون جاھانگىرلىرى بىلەن ۋەتەنگە خورلۇق كەلتۈرىدىغان شەرتنامىنى ئىمزالىغاندىن كېيىن، دولەت ئىچىدە تېخىمۇ تەتۈر يولغا مېڭىپ، ئىنقىلاۋىي بازىلارغا "قورشاپ يوقىتىش" يۇرگۈزىدۇ. مەددىنىيەت

ساھەسگىمۇ ئىنتايىن ۋەھشىيانە ۋەيران قىلىش سىياسىتى يۈرگۈزۈپ، جۇڭگونى مۇستەبىت، فاشىزىم تېرورلۇغى ئاستىغا چۈشۈرۈپ قويىدۇ. بۇ خىل ۋەزىيەت چۈكىيۈەننىڭ ئىدىيىسىدە توقۇنۇش پەيدا قىلىدۇ. شىن جۇنرۇ، زوتاۋفىن، خويۈيجۇ قاتارلىق كىشىلەرنىڭ تەسىرىدە ئىدىيىدە ئاستا - ئاستا ئوز-گىرىپ، ئىچكى ئۇرۇشنى توختىتىپ، ھەممە بىرلىكتە ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئۇرۇش مەيدانىغا كېلىدۇ، ئۇزۇن ئوتمەي «تۇرمۇش ھەپتىلىك ژورنىلى»، گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرى تەرىپىدىن توختىتىلىدۇ. بۇ چاغدا زوتاۋفىن چەتئەلگە چىقىپ كېتىشكە مەجبۇر بولىدۇ، چۈكىيۈەن زوتاۋفىننىڭ ئورنىغا دەسسەپ «تۇرمۇش ھەپتىلىك ژورنىلى»نىڭ ئىسمىنى «يېڭى ھايات ھەپتىلىك ژورنىلى»غا ئوزگەرتىپ داۋاملىق نەشر قىلىدۇ.

«يېڭى ھايات ھەپتىلىك ژورنىلى»بىلەن «تۇرمۇش ھەپتىلىك ژورنىلى»نىڭ نەشرقىلىنىش يونۇلۇشى پۈتۈنلەي بىردەك بولغاچقا، دۇنياغا كېلىشى بىلەنلا پۈتۈن مەملىكەتتە مەشھۇر بولۇپ، ئىناۋەتكە ئىگە بولىدۇ. 1935 - يىلى 5 - ئايدا «يېڭى ھايات ھەپتىلىك ژورنىلى»، «پوچى پادىشا» دىگەن بىر پارچە كىچىك ماقالىنى بېسىپ قويغاچقا، ياپون جاھانگىرلىگى ئۇلارنىڭ ساماۋېي پادىشاسىغا قىلىنغان ھاقارەت دەپ قاتتىق نارازىلىق بىلدۇرۇپ، زورلۇق بىلەن جىياڭجىيىشى ھوكۇمىتىدىن «يېڭى ھايات ھەپتىلىك ژورنىلى»نىڭ مەسئۇلىنى جازالاشنى تەلەپ قى-

لىدۇ. جياڭجيېشى ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ھەركەتلەرنى باستۇرۇش ئۈچۈن، خوشامەت قىلىپ ئۇلارنىڭ تەلىۋى بويىچە چۈڭيۈەننى قولغا ئېلىپ، بىر يىل ئىككى ئايلىق قاماق جازاسىغا ھوكۇم قىلىدۇ ۋە جياڭسۇ 2 - تۈرمىسىگە قامايدۇ. چۈڭيۈەن تۈرمىدە ياتقاندا جياڭجيېشىنىڭ ۋەتەن ساتقۇچ، ئەكسىيەتچىل ئەپتى - بەشىرىسىنى تېخىمۇ تونۇپ يېتىپ، كورگەنلا ئادەمگە، جياڭ جيېشى ئەكسىيەتچى ھوكۇمىتى جۇڭگونى چوقۇم ھالاكەت گىردابىغا ئېلىپ بارىدۇ دەيدۇ.

1935 - يىلنىڭ كېيىنكى يېرىم يىلىدا جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى مەشھۇر «1 - ئاۋغۇست خىتاپنامىسى»نى ئېلان قىلىپ، پۈتۈن مەملىكەت خەلقىنى ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى مىللى بىرلىكسەپ قۇرۇشقا چاقىرىدۇ. شىن جۇنرۇ ئەپەندى بۇ چاقىرىققا ئاۋاز قوشۇپ، شاڭخەي مەدەنىيەت ساھەسىنىڭ ۋەتەن قۇتقۇزۇش ئۇيۇشمىسىنى قۇرۇشقا رەھبەرلىك قىلىدۇ. 1936 - يىلى باھاردا چۈڭيۈەن كېسەل سەۋەبى بىلەن شاڭخەي خوچياۋ ساناتوريىسىدە بىرمەزگىل داۋالىنىپ، تېخى ئەركىن ھەركەت قىلالمىسىمۇ، شىن جۇنرۇ، زوتاۋفىن، خويۇيجۇ قاتارلىق كىشىلەر رەھبەرلىك قىلغان ۋەتەن قۇتقۇزۇش ھەركىتىگە ئاكتىپ قاتناشىپ شەرقىي شىمال ئارمىيىسىدىكى بىر قىسىم يۇقۇرى قاتلام ئەربابلارغا "ئىچكى ئۇرۇشنى توختىتىپ چەتنىڭ تاجاۋۇزىغا قارشى تۇرۇش" تەشۋىقاتىنى ئېلىپ بارىدۇ ھەمدە "شەرقىي شىمالنى بىز مۇشۇ ئەۋلات كىشىلىرى قولدىن بېرىپ قويدۇق، بىز ئۇنى قايتۇرۇۋېلىشقا مەسئۇل بولۇشىمىز كېرەك" دەپ

مۇراجەت قىلىدۇ. شۇيىلى قىش پەسلىدە گېنېرال جاك شۇپلياك بىلەن گېنېرال ياك خۇچىك "شىئەن ۋەقەسى"نى قوزغايدۇ. بۇچاغدا گومىنداك ئەكسىيەتچىلىرى چۇگۈيۇەننى بىر مەزگىل نەزەربەنت ئاستىغا ئېلىپ ئۇنىڭ ئاچقان پار - پۇر زاۋۇدى ۋە پار - پۇر خادىملىرىنىڭ كۇرسىنىمۇ تاقىۋېتىدۇ. ئۇزۇن ئوتمەي "شىئەن ۋەقەسى" تېچلىق بىلەن ھەل قىلىنىدۇ، بۇنىڭ بىلەن جياك جېيشىنىڭ دولەت ۋە خەلققە بالايى - ئاپەتلەرنى ئېلىپ كەلگەن "ئالدى بىلەن ئىچكى قىسمىنى تىنچىتىپ ئاندىن چەتنىڭ تاجاۋۇزىغا قارشى تۇرۇش" سىياسىتى ئاخىرلىشىدۇ. بۇنىڭغا ئەگىشىپ پۇتۇن مىللەتنىڭ ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ۋەزىيىتى شەكىللىنىشكە باشلايدۇ. 1937 - يىلى 7 - ئاينىڭ 7 - كۈنى ياپون ئالۋاستىلىرى لۇگۇچياۋدا ئۇرۇش ئوتىنى قوزغاپ، 8 - ئاينىڭ 30 - كۈنى سۇگخۇ ئۇرۇشى پارتلىدى. بۇ چاغدا چۇگۈيۇەن كېچە - كۈندۈز دىمەي دائىم بېيجىڭ بىلەن شاڭخەي ئوتتۇرىسىدا قاتناپ، ئاكتىپلىق بىلەن ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى تۇرۇپ، مۇنقەرزلىكتىن قۇتۇلۇش خىزمىتىنى ئىشلەيدۇ، شۇنىڭدەك "ۋەتەن قۇتقۇزۇش زايومى، شەرقىي شىمالغا ئىئانە تۇپلاشقا دەۋەت قىلىش كومىتېتى" نىڭ مۇئاۋىن مۇدىرلىق ۋەزىپىسىنى ئۇستىگە ئېلىپ، ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئۇرۇش ئۈچۈن ئىئانە تۇپلاشتا پۇتۇن كۈچىنى ئايىمايدۇ.

ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئۇرۇشنىڭ ئەڭ جاپالىق كۈنلىرىدە، جياك جېيشى ئەكسىيەتچىل گۇرۇھى، ياپون

جاھانگىرلىرى بىلەن كېلىشىپ تەسلىم بولۇپ، كومۇنىستلارغا قارشى ئىچكى ئۇرۇشنى قايتىدىن قوزغاشقا ئۇرۇندى. چۆكىيۇەن جىياڭ جېيشىنىڭ ئوتمۇشتىكى ئوزىنى ئوزى قىرىدىغان سىياسىتىنىڭ قايتا تىرىلمۇاتقانلىغىنى ھىس قىلىپ، كوڭلىدە ئىنتايىن غەزەپلىنىدۇ، بۇ چاغدا چۆكىيۇەننى سېتىۋېلىپ ئوز تەرىپىگە تارتىشقا قايتا - قايتا ئۇرۇنۇپ گۇماشتىسى قىلماقچى بولىدۇ. لوزۇفۇ، جاڭ چۇن دىگەنلەر ئارقىلىق ئۇنىڭغا سانائەت - قاتناش مىنىستىرلىگىنىڭ خەلق ئىشلىرى ئىدارىسى، چىڭدۇ - چۇڭچىڭ تومۇر يولى، شەرقىي شىمال تاشيول ئىدارىسىنىڭ تەپتىش ھەيئەتى قاتارلىق خىزمەتلەرنى بېرىش ئارقىلىق ئازدۇرماقچى بولسىمۇ، چۆكىيۇەن ھەممىسىنى رەت قىلىدۇ. بۇ چاغدا شىك شىسەي شىنجاڭدا سوۋېت ئىتتىپاقى بىلەن يېقىنلىشىپ، كوممۇنىستىك پارتىيە بىلەن بىرلىشىش بايرىغىنى كوتىرىپ چىقىپ، ئاتالمىش "يېڭى سىياسەت" يۇرگۇزۇۋاتقان ئىدى. ئۇنىڭ ئۇستىگە شىك شىسەي چۆكىيۇەننىڭ كونا دوستى بولغاچقا شىك شىسەيگە يارەملىشىپ شىنجاڭنى جۇڭگونىڭ ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى تۇرىدىغان بازىسىغا ئايلاندۇرۇشنى ئويلايدۇ. شۇڭا 1934 - يىلى ئەتىيازدا شىنجاڭغا كېلىپ، بىر قېتىملىق ساياھەت قىلىپ ئۇخەنگە قايتىپ بارغاندىن كېيىن «شىك شىسەي ۋە شىنجاڭ» دىگەن كىچىك بىروشۇرا كىتاپنى يېزىپ كىشىلەرنى، غەربىي شىمالغا بېرىپ، چېگرا رايونلارنى ئېچىشقا ھەركەتلەندۇرمەكچى بولىدۇ. چۆكىيۇەن بۇ بىروشۇراسىدا، خاتا ھالدا شىك شىسەينى بىر مەشھۇر ئەرباپ

دەپ تەرىپلەپ، شىك شىسەينىك شىنجاڭدىكى سۈيىقەست، ھىلە - مىكىرلىرىنى بىلىۋالالماي ساختا كورۇنۇشلەرگە قايىمۇقۇپ قالىدۇ. بۇ كىچىك بىروشۇرا ئوتتۇرىغا چىققاندىن كېيىن، بىر مەزگىل ھەممە جايىنى زىلزىلىگە كەلتۈرگەن "غەربىي شىمالغا بارايلى" نىك داقا - دۇمبىغى بولۇپ قالىدۇ.

1939 - يىلى شىك شىسەي چۇڭيۇەننى شىنجاڭغا كېلىپ خىزمەت قىلىشقا رەسمى تەكلىپ قىلدى. تەكلىپكە بىنائەن كېلىپ، "شىنجاڭ دارىلفۇنۇن" نىك يۇەنجاڭى بولدى. بۇ مەكتەپ شىنجاڭ ئۇچۇن قۇرۇلۇش كادىرلىرىنى يېتىشتۇرىدىغان ئەڭ ئالى بىلىم يۇرتى ئىدى. چۇڭيۇەن ئىچكىرىدىكى گومىنداڭ مائارىپىنىڭ پۇتۇنلەي ئارقىغا چېكىنىۋاتقانلىغىنى نەزەرگە ئېلىپ، «شىنجاڭ دارىلفۇنۇن» نى تەرەققى قىلدۇرۇپ، يېڭى تىپتا قۇرۇپ چىقىشقا بەل باغلىدى. "ئىتتىپاق ۋە جىددى بولۇش، ئاددى - سادىدا، تېتىك - جانلىق بولۇش" نى مەكتەپ تەربىيىسى قىلىپ، پۇتۇن مەكتەپتىكى ئوقۇغۇچىلارنى زىچ ئىتتىپاقلىشىپ، ئىلمىي تەتقىقات ئېلىپ بېرىشنى تەكىتلىدى. ئوقۇتقۇچىلىرىنى تولۇقلاش ئۈچۇن چۇڭيۇەن مەملىكەت ئىچىدىكى مەشھۇر كىشىلەردىن ماۋدۇن، جاڭ جۇڭشى، شىمۇقاتارلىقلارنى شىنجاڭغا كېلىپ ئوقۇتقۇچى بولۇشقا ۋە ساۋكۇڭلياۋ، جاۋدەن قاتارلىقلارنى شىنجاڭدىكى يېڭى مەدەنىيەت ھەرىكىتىنى قاناتلاندۇرۇشقا تەكلىپ قىلىدۇ.

چۇڭيۇەن شىنجاڭدا خىزمەت قىلىپ بىر يىل بولمايلا شىنجاڭنىڭ مەدەنى مائارىپ ئىشلىرىدا نۇرغۇن خىزمەتلەرنى

كورسەتتى. لېكىن ئۇنىڭ بۇنداق تىرىشچانلىغى شىڭ شىسەينى قوغدايدىغان يالاقچىلارنىڭ كورەلمەسلىگىگە ئۇچىرىدى. ئۇلار چۇڭيۇەننى شىڭ شىسەينىڭ ئورنىغا دەسسەش غەرىزى بار دەپ ئىغۋا تارقاتقانلىقتىن، چۇڭيۇەن شىڭ شىسەينىڭ يېنىدا سىغماس ئادەم بولۇپ قالدۇ. 1940 - يىلى قىشتا، شىڭ شىسەي ئۇنى نەزەربەنت قىلدى. بۇ ۋاقىتتا چۇڭيۇەن شىڭشىسەيگە خەت يېزىپ، بىر تەرەپتىن ئۇقۇشماسلىقنى تۇگىتىشنى، يەنە بىر تەرەپتىن ئايىلى بىلەن سوۋېت ئىتتىپاقىغا ئوقۇشقا بېرىشقا رۇخسەت قىلىشنى ياكى شىنجاڭنىڭ ھەر قايسى جايلىرىغا بېرىپ تەكشۇرۇش - تەتقىقات ئېلىپ بېرىشقا يول قويۇشنى ئىلتىماس قىلدى. چۇڭيۇەننىڭ بۇ تەلەپلىرى رەت قىلىندى. 1941 - يىلى 6 - ئايغا كەلگەندە، ئۇرۇشنىڭ دەسلەپكى ۋاقىتلىرىدا سوۋېت ئىتتىپاقى ناچار ئورۇندا تۇرۇپ قالغاچقا، شىڭشىسەي، كوممۇنىستىك پارتىيە چوقۇم مەغلۇپ بولۇپ، سوۋېت ئىتتىپاقى شۇبھىسىز ھالدا فاشىست گېرمانىيىسى تەرىپىدىن ھالاك قىلىنىدىغان بولدى دىگەن تونۇشقا كېلىپ، دەرھال ئۇزىنىڭ سوۋېت ئىتتىپاقى بىلەن دوست بولۇپ، كوممۇنىستىك پارتىيە بىلەن بىرلىشىش چۇمپەردىسىنى يىرتىپ تاشلاپ، ئالدىراپ - تېنەپ گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرىگە تەسلىم بولۇش سۇيىقەستىنى پىلانلاشقا كىرىشتى. شىڭشىسەي جاڭجىيېشىگە ئۇز قەلبىنى بىلدۈرۈش ئۈچۈن ئالدى بىلەن شىنجاڭنىڭ قۇرۇلۇش ئىشلىرى بىلەن شۇغۇللىنىۋاتقان ماۋزېمىن قاتارلىق 10 نەچچە نەپەر كوممۇنىستلارنى ئولتۇرۇپ ئۇلارنىڭ بېشىنى تەسلىم بولۇشنىڭ سوغىسى قىلماقچى

بولدی. چۈگیۈەن شىك شىسەينىك بۇ خىل ئوزىنى ئوزى ھالاك قىلىدىغان تەتۈر ھەركىتىگە ئىنتايىن غەزەپلىنىپ، شىك شىسەينى ھەرگىزمۇ بۇنداق قىلماسلىققا ئۇندەپ كوردى. شۇ ۋاقىتتا شىنجاڭنىك ھەربى ھوقۇقىنى قولىدا تۇتۇپ تۇرۇۋاتقان شىك شىسەينىك ئىنىسى شىك شىچىمۇ ئۇنىك گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرىگە تەسلىم بولۇشىغا قەتئى قارشى تۇردى. بۇ، ئىككى قەلەم ۋە ئەلەمئەھلى شىك شىسەينىك كوزىگە قادالغان مىخ بولۇپ قالدى. شىك شىسەي تەسلىمچىلىك يولىدىكى ئاساسلىق توسالغۇلارنى تازىلاش ئۈچۈن، تەدرىجى ھالدا ئىنىسى شىك شىچى بىلەن دۇچۇگیۈەنگە زەھەرلىك قولىنى سىلىپ، نەتىجىدە ئىنىسى شىك شىچىنى مەخپى ئولتۇرۇپ تاشلىدى. شۇنىڭغا ئۇلاپلا 1941 - يىلى 7 - ئايدا چۇگیۈەننى تۇرمىگە ئالدى. دەسلەپتە چۇگیۈەننى ۋەتەنساتقۇچ ۋاڭ جىڭۋېي بىلەن تىل بىرىكتۈرگەن دىدى، كېيىن يەنە ئۇنىڭغا تروتسكىچى دەپ توھمەت چاپلىدى. شىك شىسەي چۇگیۈەننى تۇرمىگە سولىغاندىن كېيىن، ئۇنى شەپقەتسىز قىيناپ سوراق قىلىپ، ئالدىن تەييارلاپ قويۇلغان ھەر خىل يالغان جىنايەتلەرگە ئىقرار بولۇشقا قىستاپ ئەك ئاخىرىدا چۇگیۈەننى ئاشكارا بولمىغان كوممۇنىست، ئاغدۇرمىچىلىق ھەركەت ئېلىپ بېرىشقا قەست قىلغان دىگەن جىنايەتلەر بىلەن ئولۇم جازاسىغا ھوكۇم قىلدى. جازانى ئىجرا قىلىش ئالدىدا شىك شىسەي ئوزىنىك جياڭ جېيشىگە تەسلىم بولۇش كوڭلىنى بىلدۈرۈش ئۈچۈن، جياڭ جېيشىگە ئالاھىدە تېلېگرام ئەۋەتىپ قايتاتەكشۈرۈشنى تىلىتماس قىلدى. جياڭ جېيشى 1943 - يىلى يازدا، قول چومىغى ۋاڭ

دېفۇ، جۇشۇشىڭ، جېيۇەنفۇلارنى ئاتاقتا دۇچۇكىيۇەننىڭ ئەنـ
زىسىنى قايتا تەكشۇرۇش، ئەملىيەتتە شىڭ شىسەيىنىڭ تەسلىم
بولۇش سەممىيىتىنىڭ قانچىلىكلىگىنى تەكشۇرۇپ بېقىشقا شىنـ
جاڭغا ئەۋەتتى. ئۇلار كېلىپ شىڭ شىسەيىنىڭ ھەقىقەتەنمۇ كومـ
مۇنىستىك پارتىيىگە، سوۋېت ئىتتىپاقىغا قارشى ئىكەنلىگىنى بىلـ
گەندىن كېيىن چۇكىيۇەنگە ھوكۇم قىلىنغان ئولۇم جازاسىغا قو-
شۇلدى. شۇنداق قىلىپ ژاڭ دېفۇ قاتارلىقلار چۇكچىڭغا جياڭ
جېيىشىگە دوكلات قىلىشقا يولغا چىققاندا، شىڭ شىسەي ئۇزىنىڭ
قول چوماق دوختۇرى خۇرۇبى ئارقىلىق چۇكىيۇەنگە زەھەرلىك
ئوكۇل ئۇرۇپ ئولتۇرگۇزۇپ جەسەتنى يوق قىلىپ ئىزىنىمۇ
قالدۇرمىدى. چۇكىيۇەن قازا بولغاندا ئەمدىلا 46 ياشتا ئىدى.

قوشۇمچە1.

چۇڭچىڭدا نەزەربەنت ئاستىدا تۇرغان چاغدىكى ئايرىم
خاتىرىلەر. (مۇناسىۋەتلىك بولەكلەر)

1941 - يىلى ئەتىيازدا، ساۋاقدىشى ژە يېقىن دوستى
چۇكىيۇەن ئەپەندى شىنجاڭدا شىڭشىسەي تەرىپىدىن ژەتەن ساتـ
قۇچ ژاڭ جېڭژېي بىلەن تىل بىرىكتۇرگەن دىگەن تۇھمەت
بىلەن تۇرمىگە تاشلانغاندا مەن تېلېگرام
ئارقىلىق شىڭ بىلەن مۇنازىرىلىشىپ، نۇرغۇن تېلېگراممىلار
ئەۋەتتىم، ئاخىرىدا شىڭشىسەي مېنى ئايرۇپىلان بىلەن شىنـ
جاڭغا كېلىپ بۇزمۇ - يۇز سوھبەتلىشىشكە تەكلىپ قىلدى.
(شىڭ بىلەن مەن بىر يۇرتلۇق ھەم كېيىنكى ئەۋلات تۇققان

كېلىمىز، پىكىتىيەندە بىللە ئوقۇدۇق، كەييۇەن ناھىيىنىڭ تەمىناتى بىلەن يا پونىيىدە ئوقۇۋاتقان ۋاقتىمدا ئۇنىڭ يا پونىيىدە ئوقۇش تەمىناتىغا يارەملىشىپ تۇرغان ئىدىم). شۇ ۋاقىتلاردا مەملىكەت ئىچىدىكى ھەرقايسى جايلارنىڭ ئايرۇپىلانلىرى ئىشپىيون باشلىغى دەيلىنىڭ كونترۇللۇغىدا بولۇپ، ئۇنىڭ تەستىقىدىن ئوتمەي مۇمكىن ئەمەس ئىدى. مەن چۇڭچىڭنىڭ باشلىغى ۋاڭخۇايى ئارقىلىق دەيگە خەت يېزىپ ئىلتىماس قىلدىم. دەي قوشۇلدى. بىراق ئالدى بىلەن چۇڭچىڭغا كېلىپ ئوزى بىلەن بىركورۇشۇشنى تەكلىپ قىلدى. 1941 - يىلى 4 - ئايىنىڭ بېشىدا شەنشى فىڭشياڭدىن چۇڭچىنگە يېتىپ كەلدىم. بىراق دەي بانا كورسىتىپ 20 كۈنگىچە قوبۇل قىلمىدى. مەن شىنجاڭغا بارىدىغان سەپىرىمنىڭ ئوزگەرتىلگەنلىگىنى سەزدىم. دەي مەن بىلەن كورۇشكەندە، سوغاق پوزىتسىيە بىلەن شىنجاڭغا بېرىشقا بولمايدىغانلىغىنى ئېيتتى ۋە ئورنىدىن سەكرەپ قوپۇپ، ئەگەر سىز جەزمەن شىنجاڭغا بارىمەن دەيدىكەنسىز مەركەزدىن ئايرىلمىشنى ئويلاپ قويىسىڭىز بولىدۇ دىدى. مەن ئاستا كۈلۈپ قويۇپ ئېغىر گەپكەنغۇ بۇدىدىم. دەي ئاندىن چىرايىنى ئوزگەرتىپ، ئويلانمايلا ۋېيىۋەنجاڭ بىزدىن كوپرەك چۇشىنىدۇ، ئەگەر سىز شىنجاڭغا بارسىڭىز شىڭشىسەي سىزنىڭ قايتىپ كېلىشىڭىزگە يول قويارمۇ؟ دۇچۇڭيۇەنمۇ مەركەزدىن بارغانتى. شىڭنىڭ كورەلمەسلىگىگە ئۇچىرىدى. سىزمۇ بۇگۈن مەركەزدىن شىنجاڭغا بارسىڭىز شىڭ سىزگىمۇ دۇچۇڭيۇەنگە قارىغاندەك قارىمامدۇ؟

دندی. بۇ سوز مېنىڭ بىخەتەرلىگىمنى نەزەردە تۇتقاندەك بولـ
سىمۇ، ئەمىلىيەتتە ئۇ ۋاقىتتا گىتلېر گېرمانىيىسى سوۋېت ئىتتىـ
پاقىغا ھۇجۇم قىلىپ شىڭشىسەيىنىڭ سوۋېت ئىتتىپاقى بىـلـەن
دوست بولۇش سىياسىتى تەۋرىنىپ، دۇچۇكىيۇەننى قولغا ئېلىپ
ئىنىسىنى ئولتۇرۇپ (شىڭنىڭ ئىنىسى شىڭشىچى سوۋېت ئىتتىـ
پاقى قىزىل ئارمىيە ئالى مەكتىۋىنى پۇتتۇرۇپ كېلىپ شىنجاڭـ
نىڭ ھەربى ئىشلىرىنى قولىدا تۇتۇپ تۇرغان ئىدى) شۇ ئارـ
قىلىق جياڭجىيېشىگە ساداقىتىنى بىلدۇرگەن ئىدى. جياڭ مېنىڭ
شىنجاڭغا بېرىپ شىڭنىڭ يولۇنۇشىگە توسقۇنلۇق قىلىشىمىدىن
ئەنسىرەپ، قەستەن قويۇپ بەرمىدى. ئاندىن مەن شىنجاڭغا
بېرىشتىن ۋاز كېچىپ، شىئەنگە قايتىدىغانلىغىمنى بىلدۇردۇم.
لېكىن دەيلى يۇمشاق سوزلەر بىلەن شىئەنگە قايتماسلىققا ئۇنـ
دەپ، ئەگەر سىز شىئەنگە قايتسىڭىز ئۇلار (ئوزىنىڭ ئىشىمىونـ
لىرىنى دىمەكچى) سىزگە ئاۋارىچىلىق سالىدۇ دىدى. مېنىڭ كېـ
سەل ئايىلىم تېخىچە پىڭشىياڭدا دىسەم، دەي دەرھال چاكىرىغا
قاراپ، ئادەم ئەۋەتىپ، گاۋخېنىمنى ئېلىپ كېلىشكە بولىدۇ دىـ
دى. ئاندىن مەن چۇڭچىڭنى دۇشمەن سامالىيوتلىرى ناھايىتى
قاتتىق بومباردىمان قىلىۋاتسا، كېسەل ئادەمنىڭ بۇنداق جايـ
غا كېلىشى قۇلايسىز دىسەم، دەي يېزىدا تۇرۇشىڭىز مۇمكىن دىـ
دى. سوز مۇشۇيەرگە كەلگەندىلا ئوزەمنىڭ چۇڭچىنگە كېلىشكەـ
تەكلىپ قىلىنىشىنىڭ ئەسلىدە نەزەربەنت قىلىنىش ئۈچۈن ئىكەنلىـ
گىنى تونۇپ يەتتىم.

«جۇڭخۇامىنگو تارىخىي ماتىرىياللار توپلامى»نىڭ قوشۇمچە سانى 4 - قىسىم 13 - بەت.

1955 - يىل

قوشۇمچە 2.

بىر پارچە ئىسپات خېتى

مەن ئۇز ۋاقتىدا تونۇشقان كوممۇنىستلاردىن بىرىنچى ئادەم سۈڭ داشىڭ ئىدى. بۇ ئادەم شۇ ۋاقىتلاردا سۈڭ جېنۇڭ ئىسمى بىلەن شاڭخەيدە تۇراتتى. بىز ئىككىمىز دۇچۇگىيۇەن ئەپەندى ئارقىلىق تونۇشقان ئىدۇق. مەن شۇ يىل (1935 - يىل) دىن باشلاپ، جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىنىڭ قانداق بىر پارتىيە ئىكەنلىگىنى چۈشىنىشكە باشلاش بىلەن بىر ۋاقىتتا، ماركسىزىم - لېنىنىزىم بىروشۇرىلىرىنى ئوقۇغان ئىدىم (شاپىگىراپتا بېسىلغان) بۇلارنىڭ ھەممىسى سۈڭ داشىڭنىڭ قىزغىن يارىدىمىدە بولغان. شۇڭلاشقا مەن دائىم سۈڭ داشىڭنى باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇتقۇچۇم دەيتتىم. ئۇ شەرقىي شىمال ئارمىيىسىدە خىزمەت قىلغاندىن باشلاپ مېنىڭ سەۋىۋىم بىلەن دىيىشكىمۇ بولىدۇ. ئۇنىڭ ۋەزىپىسى شەرقىي شىمال ئارمىيىسىدىكى يۇقۇرى قاتلام كىشىلەر بىلەن ئالاقە باغلاش بولۇپ، جاڭ شۈيلياڭ، ۋاڭ يىجې (ئارمىيە باشلىغى) لىيۇدۇچۇەن (دىۋىزىيە باشلىغى) قاتارلىقلار بىلەن تونۇشقان ئىدى. كېيىنكى ۋاقىتتا شەرقىي شىمال ئارمىيىسىنى كوممۇنىستىك

پارتىيە بىلەن بىرلىشىپ، ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى تۇرۇش يولىغا مېڭىشقا، گەرچە پارتىيىنىڭ سىياسى چاقىرىقلىرى ۋە تەسىرى سەۋەپ بولغان بولسىمۇ، لېكىن ئۇز ۋاقتىدىكى يەر ئاستى خىزمەت ئىشلەيدىغان كوممۇنىست يولداشلارنىڭ تىرىشچانلىغىدىن ئايرىپ قارىغىلى بولمايدۇ. سۇڭداشىڭ بولسا شۇلارنىڭ ئىچىدىكى ئەڭ كورۇنەرلىك بىرسى ئىدى. شۇڭلاشقا ئۇ گومىنداڭ ئىشچىيونلىرى تەرىپىدىن قولغا ئېلىنغان (كېيىن جاڭ شۇيلياڭ تەلەپ قىلىپ چىقىرىۋالدى) ئۇنىڭ ئۇز ۋاقتىدىكى شەرقىي شىمال ئارمىيىسى ئىچىدىكىۋە غەربىي شىمال ئارمىيىسىنىڭ يۇقۇرى قاتلامدىكى مۇناسىۋەت شارائىتى مۇشكۇل بولسىمۇ، لېكىن سىياسى مەيدانى مۇستەھكەم تەۋرەنمەس بولۇپ، ئۇنىڭ خىزمىتى پارتىيىنىڭ يونۇلۇش سىياسەتلىرىنى يولغا قويۇشنى ئاساس قىلغان ئىدى، بىراق بەزىدە سولغا كېتىپمۇ قالاتتى. ئۇنىڭ ئۇستىگە قولغا ئېلىنغان، شىئەندە خىزمەت ئىشلەش ئىمكانىيىتى قالمىغاچقا، تەشكىل ئۇنى يەنىمۇ يوتكەپ كەتتى. ئۇنىڭ كېيىنكى ئەھۋالىنى ئۇقمايمەن.

قوشۇمچە 3.

ئاپتونوم رايونلۇق جامائەت خەۋپسىزلىك ئىدارىسىنىڭ جاڭ جۇڭشىغا يازغان جاۋاپ خېتى

(شىنجاڭ جامائەت خەۋپسىزلىك 8 - باشقارما 66 - نومۇرلۇق)

جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى مەركىزىي كومىتېتى تەھرىر تەرجىمە ئىدارىسى ئارقىلىق يولداش جاڭ جۇڭشىغا:

ئەۋەتكەن خېتىگىزدە ۋەتەنپەرۋەر مەشھۇر زات دۇچۇگىيۇەنـ
نىڭ زىيانكەشلىككە ئۇچرىغان ئەھۋالىنى سۇرۇشتەقىلغان ئىكەنسىز.
ئازاتلىقنىڭ دەسلىۋىدىكى ئەيىپكارلارنىڭ ئىقرارى ۋە ئىگەلـ
لىشىمىزگە قارىغاندا، دۇچۇگىيۇەننىڭ زىيانكەشلىككە ئۇچرىغان
ۋاقتى 1943 - يىلى (ئاي،كۇن ئېنىق ئەمەس) بولۇپ شىڭشىسەي
باشتا دۇچۇگىيۇەنگە ۋەتەن ساتقۇچ ۋاڭجېگۇۋېي شىنجاڭغا
قوزغىلاڭ كوتىرىشكە ئەۋەتكەن، ياپون جاھانگىرلىگىنىڭ غالچىـ
سى دەپ توھمەت چاپلىغان. 1943 - يىلى يەنە گومىنداڭ ئىشـ
چىيونلىرىنىڭ باشلىغى جېيۇەنفۇ بىلەن دۇچۇگىيۇەننى كوممۇنىست
دەپ بېكىتىپ، ئولۇم جازاسىغا ھوكۇم قىلماقچى بولغان. بـۇنى
قورچاق مەركەزگە تەكشۈرۈپ تەستىقلاشقا يوللىغاندا، شىن جۇنرۇ
قاتارلىق كىشىلەر زور كۈچ بىلەن قۇتقازغاچقا، سـۇيىقەستىنىڭ
ئاشكارا بولۇپ قېلىشىدىن قورققان شىڭشىسەي بۇيرۇق چۈشۈـ
رۈپ دۇچۇگىيۇەننى زەھەرلىك دورا بىلەن زەھەرلەپ ئولتۇرگەن.
يۇقۇرقىلاردىن پايدىلىنارسىز.

ھورمەت بىلەن

شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق جامائەت خەۋپسىزـ
لىك ئىدارىسى.

1979 - يىلى 11 - ئاينىڭ 24 - كۈنى

جاڭ پىيىۋەن بىلەن ماجۇ كىيىڭ بىرلىشىپ شىڭ شىسەيگە قارشى تۇرۇش ۋە مەغلۇپ بولۇشنىڭ ئوتمۇشى

چېڭ فىڭ

(1) "12-ئاپرېل" سىياسى ئۆزگىرىشىدىن كېيىن جاڭ پىيىۋەننىڭ پوزىتسىيىسى

مەنچىڭ دەۋرىدە ئىلىدا جاڭجۇن تۇزۇمى ئورناتقان ئىدى، مىنگونىڭ دەسلەپكى يىللىرى ياڭزېكشىن بىيجىڭ ھوكۇمىتىگە ئىلتىماس قىلىپ، ئۇنى مۇداپىە ئەلچىسى (ۋالىسى) قىلىپ ئۆزگەرتتى. مىنگونىڭ 19 - يىلى جىن شۇرېن نەنجىڭ گومىنداڭ ھوكۇمىتىگە ئىلتىماس قىلىپ، بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش ۋالىسى تۈزۈمىگە ئۆزگەرتىپ، جاڭ پىيىۋەننى ئىلىغا ۋالى قىلىپ ئەۋەتتى. مۇداپىە ئىشلىرىدا يەنىلا موڭغۇل، قازاق مۇداپىە قوشۇنلىرىغا يولىنەتتى. ئاتالغۇ گەرچە ھەر خىل بولسىمۇ، ئەممما ئىش ۋە ھوقۇق ئوخشاش ئىدى.

شۇ چاغدا "12 - ئاپرېل" سىياسى ئۆزگىرىشى نەتىجىسىدە جىن شۇرېن ئولكىدىن كېتىشكە مەجبۇر بولدى. مانا سقا يېتىپ بارغاندا، جاڭ پىيىۋەننگە ئۆزىنىڭ مانا سقا كەلگەنلىگى

ئىلىغا بېرىپ يۈزمۇ - يۈز مەسلىھەتلىشىدىغانلىغى ھەققىدە تې-
لېگىرام بەردى. جاك پېييۇەن جايلار تىنىچسىز دەپ رەت قىلىپ،
چوچەكـكە بارغاندىن كېـيىن سوزلىشىشنى تەشەببۇس قىلـدى.
جىن شۇرېن ئۇنـىڭ قـارا نىيىتـى بارلىغىنى بىلىپ، ئىلىغا بې-
رىش رايىدىن قايتىپ، ئـوز قىسىملىرى بىلەن چوچەككە بېرىپ
ئوزىنىڭ قوغلانغانلىغىنى تېلېگىرام ئارقىلىق ئۇقـتۇرۇش قىلىپ
پىيادە، ئاتلىق ۋە توپچى قوشۇنلىرىنى جاك پېـييۇەننىڭ قـول
ئـاستىدا بولۇشقا ئەۋەتمەكچى بولدى. ئولكە تەرەپتىن لىيۇۋېن-
لۇك، شىڭشىسەيلەر ئىلىغا تېلېگىرام ۋە خەت ئەۋەتىپ جاك پېيـ-
يۇەن بىلەن مۇناسىۋەت باغلاپ جايلارنىڭ تېچلىغىنى ساقلاشنى
ئىلتىماس قىلـدى. جـاك پېييۇەن ئـوز تەۋەسىدىكى جايـلارنىڭ
ئادەتتىكىدەك تېچ ئىكەنلىگىنى تېلېگىرام ئارقىلىق مەلۇم قىلدى،
5 - ئايدا خۇاڭ مۇسۇڭ تەشۋىق - تەرغىپ قىلىش ئۈچۈن شىنـ-
جاڭغا كەلگەن چاغدا جاك پېييۇەن ئىلى بوز يەر ئوزلەشتۈرۈش
مەھكىمىسىنىڭ ئادىۋۇتانتلار باشلىغى شۇي ۋېنفاڭنى ۋەكىل قىلىپ
جۇشى لىيۇۋېنلۇڭ بىلەن دۇبەن شىڭشىسەيگە يەرلىك ئەھۋالنى
دوكلات قىلىش ۋە ئىپادە بىلدۇرۇش، خۇاڭ مۇسۇڭ بىلـەن كو-
رۇشۇپ ئىلىغا قاراشلىق بارلىق ناھىيىلەرنىڭ تېچ ئىكەنلىگىنى،
ھەر مىللەت خەلقىخاتىرجەم ئوز ئىشلىرى بىلەن شۇغۇللىنىۋاتقانـ-
لىغىنى ۋە ئىلى تـەرەپ بارلىق ئىشلاردا مەركەزگە بويسۇنىدىـ-
غانلىغىنى بىلدۇرۇش ئۈچۈن ئەۋەتتى.

(2) ئىلى بوز يەرئوزلەشتۇرۇش مەھكىمىسىنىڭ ئۇرۇمچىدە بەنسىچۇ قۇرغانلىغى

8 - ئاينىڭ 2 - كۈنى نەنجىڭ گومىنداڭ ھوكۇمىتى ليۇ-ۋېنلۇڭ، شىڭشىسەي ۋە جاڭ پېييۇەنلەرنى شىنجاڭ ئولكىلىك ھوكۇمەت ھەيئىتى دەپ ئېلان قىلدى. جاڭ پېييۇەننى قوشۇمچە ئىلى بوز يەر ئوزلەشتۇرۇش ۋالىسى ۋە يېڭى تۈزۈلگەن 8-دىۋىزىيىنىڭ سىجاڭلىغىنى ئوتەيدۇ دەپ جاكالىدى. جاڭ پېييۇەن تېلېگرام ئەۋەتىپ مۇھىم ئىشلارنى مەسلىھەتلىشىش ۋە زورۇر تېپىلغاندا ئوزىگە ۋاكالىتەن ئولكىلىك ھوكۇمەت مەجلىسلىرىگە قاتناشتۇرۇشقا ئاسانلىق بولسۇن ئۈچۈن ئۇرۇمچىدە بەنسىچۇ قۇرۇش توغرىسىدا مەسلىھەت سورىغاندا ليۇ بىلەن شىڭ بۇ-نىڭغا قوشۇلدى. جاڭ پېييۇەن شۇي ۋېنفاڭنى ئىلى بوز يەر ئوز-لەشتۇرۇش مەھكىمىسى بىلەن 8 - دىۋىزىيىنىڭ ئۇرۇمچىدە تۈ-رۇشلۇق باشقارمىسىنىڭ باشلىقلىغىغا تەيىنلىدى. شۇي ئۇرۇمچىگە كەلگەندە ئولكىلىك ھوكۇمەت مەنچىڭدىكى خەنۋاڭ ئوردىسىنى (يەنى ياڭزېڭشىن دەۋرىدە موڭغۇل خەنۋاڭ مانچۇكجاپ ئۈچۈن سېلىنغان ئوردىنى) باشقارمىنىڭ ئورنى قىلىپ كورسەتتى. بەنسىچۇدا ئىش ئاز ئىدى. شۇي بىكارچىلىقتا دائىم سىرتتا ھەربى ۋە مەمۇرى خادىملارنىڭگىگە بېرىپ - كېلىپ يۈردى، زىياپەتلەر كوپەيدى. بۇ ئىشلار شىڭشىسەيىنىڭ دىققىتىنى قوزغىغانلىقتىن ئادەم ئەۋەتىپ، باشقارمىغا قانداق ئادەملەر كىرىپ - چىقىپ تۇرىدىغانلىغىنى كۈزىتىپ، ئوز ۋاقتىدا دوكلات

ئېلىپ تۇردى. ئاردىدىن بىر نەچچە ۋاق ئوتكەندە، شۇي، جىن شۇرىننىڭ بالدۇرقى قوشۇنلىرى بىلەن ئۇچرىشىپ، ئۇلارغا شىڭنى تاشلاپ، جاڭنى قوغداشقا كۈشكۈرتۈپتۇ ھەمدە كونا ھەربى ۋە مەمۇرى خادىملار بىلەن مۇناسىۋەتلىشىپ خىزمەت ئۈچۈن ئىلىغا بارىدىغانلارنىڭ يول خىراجىتى، كۈپىنچە باشقارما تەرەپتىن بېرىلىۋېتىپتۇ دىگەن گەپلەر پەيدا بولغاندا شىڭشىسەي شۇي ۋېنفاڭنى قولغا ئېلىپ جازالاشنى ليۇۋېنلۇڭغا مەسلىھەت قىلىدۇ. ليۇ: "ھازىر ماجۇڭيىڭ تۇرپان، پىچاندا قارشىلىق كورسىتىۋاتىدۇ، تېچلىقتىن قىلچە ئۈمىت يوق. قالايمىقانچىلىق بېسىلمىدى، ھازىر ئىچكى جەھەتتە سۈركىلىش پەيدا قىلماي كۈچىنىڭ بېرىچە ئىتتىپاقلىشىش كېرەك. شۇيننىڭ ھەركىتى راست - يالغانلىغى تېخى ئېنىقلانمىدى، يەنە تەكشۈرۈش كېرەك، دەيدۇ. ئەمما شىڭ بۇ پىكىرگە قوشۇلمىدى. ليۇ يەنە: "ئەگەر شۇيننىڭ باشقىچە ھەركىتى بولغان تەقدىردىمۇ، بىزنىڭ چاڭگىلىمىزدا تۇرۇۋاتىدۇ، خالىغان چاغدا ئۇنى قولغا ئېلىش مۇمكىن، ئەمما ھازىرقى پەيتتە مۇمكىن ئەمەس، چۈنكى ئەگەر شۇي قولغا ئېلىنغان ھامان، جاڭ چوقۇم تېلېگىرام بېرىپ قايتۇرۇپ كەتمەكچى بولىدۇ. بۇ چاغدا ئۇنى قويۇپ بېرىش توغرا ئىش ئەمەس، مېنىڭچە ئالدىراپ كەتمەسلىك كېرەك" دىدى. شىڭ بۇ سوزلەرنى ئورۇنلۇق دەپ بىلىسىۋە يەنە ئىككىلەندى. ئەمما پاكىت ئېنىقلانمىغاچقا، ۋاقتىنچە تاشلاپ قويدى.

(3) ئىلى تەرەپ ھەربى كىيىم ۋە تەمىناتنى تۇتۇپ قېلىش ئەھۋالى

بىر كۈنى دۇبەن مەھكىمىسىدە، شىكىشسەي خوشنا دولەتتىن ھەربى كىيىم سېتىۋاپتۇ، پات يېقىندا چوچەكىكە يېتىپ كېلىدىكەن دىگەن سوزنى ئاڭلىغان شۇي باشقا تەرەپلەردىنمۇ سۇرۇشتۇرۇپ ئېنىقلىغاندىن كېيىن دەرھال ئىشەنچلىك ئادەملىرىدىن بىرسىنى چوچەككە ئەۋەتىپ، خوشنا دولەتتىن سېتىۋالغان ھەربى كىيىملەر چوچەكىكە كەلگەن ھامان، ئىلىدىكى سجاڭغا ۋە جىڭدىكى ياڭ تۇۋەنجاڭغا تېلېگرام بېرىشكە يەنە بىر ئادەمنى بىر پارچە خەت بىلەن ئىلىغا بېرىپ سجاڭ جاڭ پېيىۋەنگە ۋەقەنى دوكلات قىلىشقا ئورۇنلاشتۇرۇپ يولغا سالدى. نەتىجىدە چوچەكتىن توشۇلغان ھەربى كىيىملەر شىخوغا يېتىپ كەلگەندە، ياڭدېشاڭ تۇۋەنجاڭ توساپ، ھەربى كىيىم قاچىلانغان ماشىنىلارنى ئىلىغا ئېلىپ كەتتى (ماشىنىدا قانداق قورال - ياراقلارنىڭ بارلىغى نامەلۇم). ماشىنىلارجىڭغا يېتىپ بېرىش ئارىلىغىدىكى بىرپارچە قۇملۇق يەرلەردە ماڭالماي قالغاندا كاللىلارغا سوردىتىپ تېچ - ئامان ئىلىغا يەتكۈزۈۋالدى.

(4) شىكىشسەي ئىلىغا ئادەم ئەۋەتىپ بۇ ھەقتە سوزلەشكەنلىگى

ئولكىلىك ھوكۇمەت بىلەن دۇبەن مەھكىمىسى شىخوناھىيىلىك ھوكۇمەت بىلەن چوچەك ۋالى مەھكىمىسى خادىملىرىنىڭ

"هەربى كىيىم باسقان ماشىنىلارنى ياڭ دېشاڭ تۇەنجاڭ توساپ ئىلىغا ئېلىپ كەتتى" دىگەن تېلېگىراممىنى تاپشۇرۇۋالغاندىن كېيىن، ايۇ بىلەن شىڭ مەسلىھەتلىشىپ، ئولكىلىك ھوكۇمەت مىشۇسى لۇاۇن، دۇبەن مەھكىمىسىنىڭ جۇڭجاڭ دەرىجىلىك مىشۇجاڭى سىشىچاڭ، شەرقىي شىمال پىدائى قىسىملار سىجاڭى شىڭجەنچىڭ قاتارلىق 3 كىشىنى ئىلىغا ئەۋەتمەكچى بولدى، دەل شۇچاغدا شىڭشىسەي شۇيۇۋېنفاڭنى كورۇشۇشكە چاقىرغان ئىدى. شۇي ئەمدى مەخپىيەتلىك چوقۇم ئاشكارا بولغان ئوخشايدۇ، بۇگۇن بارسام بەلكىم قايتىپ كېلەلمەسلىگىم مۇمكىن دەپ ئويلاپ، بەنسىچۇددىكى مۇھىم ھوججەتلەرنى ئوبدان ئورۇنلاشتۇرۇپ قويۇپ، ۋاقتىدا بېرىپ شىڭ بىلەن كورۇشكەندە شىڭ ئۇنىڭغا، "تونۇگۇن چۇشتىن كېيىن چوچەكتىن بىر تۇركۇم ھەربى ئەسلىھەلەر شىخوغا كەلگەندە ياڭ دېشاڭ توساپ قويۇپتۇ، مېنىڭچە جاڭ پېيىۋەننىڭ بۇنىڭدىن خەۋىرى بولمىسا كېرەك. مەن ايۇجۇشى بىلەن مەسلىھەتلىشىپ، سوزلىشىش ئۈچۈن 3 كىشى ئەۋەتمەكچى بولدۇق. مەن جاڭ پېيىۋەننى چوڭقۇر چۇشىنىمەن، بىر پارچە خەت يېزىپ قويدۇم، سىزنىڭمۇ جاڭ پېيىۋەنگە بىر پارچە خەت يېزىپ بېرىشىڭىزنى سورايمەن. ئولكەبىلەن ئىلى تەرەپ، بىر بىردەمزگە ئىشىنىپ، ئوز ئارا يارەملىشىپ، بىرلىكتە جايلارنىڭ تېچلىغىنى ۋە يېڭى شىنجاڭ قۇرۇشنى ئالغا سۇرۇشىمىز كېرەك، بىزنىڭ ئىچكى قىسىمىزدا بىرئازمۇ سۇركىلىش بولماسلىغى، ياڭ تۇەنجاڭ توتۇپ قالغان نەرسىلەرنى ئوز پېتىچە قايتۇرۇپ بېرىشى كېرەك، ئەگەر ئىلى تەرەپ ئېھ-

تىياجلىق بولغان نەسلەر بولسا، مەسلىھەتلىشىپ ئاجرىتىپ بېرىمىز دىدى.

شۇي دەرھال سوزلەپ: "ئەگەر دۇبەن خاتىرجەم بولسا، مەن ئوزەم بىللە بارسام، چۈنكى ياك تۇەنجاك بىلەن مېنىڭ مۇناسىۋىتىم ياخشى. ئۇنىڭ ئۇستىگە مەن ئۇتەرەپنىڭ فۇگۇەنجاڭى، جەزمەن مېنىڭ گېپىمنى ئاڭلايدۇ" دىگەندە شىڭشىسەي نېرى - بېرىسىنى ئويلاپ ئولتۇرمايلا ماقۇل كەلدى. بۇلارماشىنىدا 3 - كۇنى ئىلىغا يېتىپ باردى. جاك پېيىۇەن ئۇلارنى قارشى ئېلىش ئۈچۈن، شەھەر تېشىغىچە ئادەم ئەۋەتىپ ماشىنىنى توپ - توغرا مېھمانخانىغا ئېلىپ باردى، ئەتىسى جاك، ساەت 10 دا ئۇلار بىلەن سوھبەتلىشىپ: "ليۇ"شىڭلار ئەۋەتكەن خەتنى كوردۇم. لېكىن 1 - قورال - ياراق سېتىۋېلىشنىڭ مۇددىاسى نىمە؟ 2 - نامى ۋە شانى، 3 - ئولكىلىك ھوكۇمەت ھەيئەتلىرىنىڭ تەستىقىدىن ئوتكەنمۇ؟ 4 - مەركىزىي ھوكۇمەتكە مەلۇم قىلىپ تەستىقلاتقانمۇ؟ دەپ سوردى، شىشىچاك: "ماجۇڭىيىڭنىڭ گۇچۇڭنى بېسىۋالغانلىغى ۋە زىمىچۇەنزىدىكى ئۇرۇش نەتىجىسىدە ئەسكەرلەرنىڭ مىلتىق ۋە ئوقلىرى پۇتۇنلەي ۋەيران بولغانلىغىنى، كېيىن داۋانچىڭدىكى مەغلۇبىيەتتە تېخىمۇ ئېغىر زىيانغا ئۇچىرىغانلىغىنى سوزلەپ زىياننىڭ ئورنىنى تولۇقلاش ئۈچۈن بۇ ئەسلىھەلەر سېتىۋېلىنغانلىغىنى، قالغان ئىشلارنى بىلمەيدىغانلىغىنى" ئېيتتى. جاك يەنە: "سىزلەرنىڭ پىكرىڭىزلەرچە قانداق قىلىش كېرەك؟" دەپ سوريغاندا شىڭ جەنچىك جاۋاپ بېرىپ: ياك تۇەنجاك تۇتۇپ قالغان نەرسە

لەرنى قايتۇرۇپ شىك شىسەينىك جىددى ئېھتىياجى قانىدۇرۇلىسا، كەلگۈسىدە ئەگەر ئىلى تەرەپ مۇھتاج بولۇپ قالسا، دۇبەنمۇ مەسئۇل بولۇپ، بۇ نەرسىلەردىن ئېھتىياجلىقلىرىنى ئاجىرىتىپ بېرىدىغانلىغىنى تەكرار چۈشەندۈردى. جاك: "خوشنا دولەتتىن سېتىۋالغان قورال - جابدۇقلار چېگرىدىن كىرگەندە، ئىلى، چوچەك يوللىرىدىن ئوتىدۇ، مېنىك چوقۇم ئېنىقلاش مەسىئۇلىيىتىم بار" سىزلەر ئارام ئېلىپ بىر قانچە كۈن تۇرۇڭلار، مەن شىڭغا تېلېگرام بېرىمەن ۋە كەك - كۈشادە مەسلىھەتلىشىمىز دىدى. ۋەكىللەر خوشلىشىپ سىرتقا چىققاندا، ئىلى تەرەپ ئۇرۇمچىگە يۈرۈش قىلىش ئۈچۈن ھازىرلىنىۋاتىدۇ دىگەن خەۋەرلەرنى ئاڭلاپ، مەسلىھەتلىشىپ چاپسانراق قايتىشنىك ئامالىنى قىلماقچى بولۇپ ئەتىسى شۇي ۋېنفاك بىلەن سوزلەشتى. بۇلار بىر نەچچە كۈن تۇرۇپ ئاندىن قايتماقچى بولغاندا جاك پېيىۋەن زىياپەت بېرىپ ئۈزىتىپ قويدى، ئۇلار ئىلىدىن چىقىپ شىخو دائىرىسىگە كەلگەندە ئىلىنىك ئالدىنقى سەپ قوشۇنلىرى توساپ قويدى (بۇ چاغدا ئولكە ئەسكەرلىرىمۇ مانا سىقا كەلگەن ئىدى). شىشچاك ئەھۋالنىك جىددىلىگىنى بىلىپ، لۇ بىلەن شىڭگە قارىماستىن تۈن كېچىدە يالغۇز ئوزى قاچىدۇ. ئىلى قوشۇنلىرى ئىچىدە ئۇنىك يۈرتداشلىرى كوپ ئىدى، ئۇلار كېچىچە مۇداپىە سىزىغىدىن ئوتكۈزۈپ قويغاچقا، سالامەت ئۇرۇمچىگە قايتىپ كېلىپ شىك شىسەي بىلەن كورۇشۇپ، 1 - تۈتۈپ قالغان ھەربى ئەسلىھەلەرنى قايتۇرۇشتىن ئۈمىت يوق، 2 - ئىلى ئەسكەرلىرى شىخوغا قاراپ كېلىۋاتىدۇ، 3 - لۇلۇن بىلەن شىك

جەنچىك شخودا ھەربىلەر ئىچىدە قالدى، ھازىرچە قايتىپ كىـ
لەلمەسلىگى مۇمكىن، ئۇلارنىڭ ھايا تىغا كاپالەت بەرگىلى بولـ
مايدۇ، دەپ دوكلات بەردى ھەمدە ئىلىدا جاڭ پىيىۋەن بىلەن
بولغان سوھبەت ئەھۋالىنى تەپسىلى سوزلەپ بەردى. شىڭ:
"ئىلى تەرەپنىڭ مۇشۇنداق بولۇشىنى بالدۇرلا بىلگەن بولسىمۇ،
لېكىن بۇنداق تېز بولۇشىنى ئويلانمىغان ئىدى". ئۇرۇمچى بىـ
لەن ئىلى ئوتتۇرىسىدىكى قاتناشنى توساپ "شىڭ شىسەي" دىگەن
تامغا بېسىلغان يول خەت بولمىسا ھەر قانداق كىشىنى ئوتـ
كۇزمىدى، شەرقىي شىمال ئارمىيىسى بىلەن ئاق ئوروس ئەسكەرـ
لىرىنى يوتكەپ ماناسقا توپلىدى. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا
خوشنا دولەت بىلەن ئەسكىرىي يارەم بېرىش ئۇستىدە مەخپى
سوھبەت ئېلىپ باردى.

(5) ئىلى 8 - دەۋرىزىيىنىڭ ئۇرۇمچىگە قاراپ ئاتلىنىشى ۋە جاڭ پىيىۋەننىڭ ئولۇمى

"12 - ئاپرىل" سىياسى ئوزگىرىشى بولۇپ جىن شۇرېن
قاچقان چاغدا، جاڭ پىيىۋەن ئوز ئورنى، ئابرويى ۋە سالاھىيـ
تى مۇناسىۋىتى بىلەن ئولكە تەرەپنىڭ تېلېگرام ئارقىلىق مەسـ
لىھەت قىلىدىغانلىغىنى ئۇمىت قىلغان ئىدى، جەمىيەتتە
ئادەتتىكى كىشىلەرمۇ جاڭغا شۇنداق قارىغان ئىدى.
ئەمما شىڭ شىسەي ئىشقا چۇشۇش بىلەنلا ئوز
بېشىمچىلىق قىلىپ مەسلىھەت سالمىدى. بۇنىڭغا جاڭ پىيىۋەننىڭ
قوسغى كوپۇپ، ھاكىمىيەتنى تالىشىش خىيالىدا بولدى. ئەمما

ئۇنىڭ ئۇچۇن پۇرسەت كۆتكەن ئىدى. نەنجىڭ ھوكۇمىتى جاڭ پېيىۋەننى ئولكىلىك ھوكۇمەت ھەيئەت ئەزاسى، قوشۇمچە ئىلى بوز يەر ئوزلەشتۈرۈش ئەلچىسى، 8 - دىۋىزىيىنىڭ سجاڭى دەپ جاكالىغاندىن كېيىن ئۇنىڭ قارا نىيىتى تېخىمۇ كۈچەيگەن ئىدى. ئۇنىڭ ئۇستىگە لوۋۇنگەن ئىلىنى تەكشۈرگەن چاغدا يۈزمۇ - يۈز تۇرۇپ، يولىيورۇق كورسەتكەن. بۇنىڭ ئارقىسىدىنلا ھەربى ئەسلىھەلەرنى تۇتۇپ قېلىش ئىشلىرى يۈز بەردى. ئەمما بۇ ئىشنى كېچىكتۈرۈشكە بولمايتتى. شۇ سەۋەپتىن ھەربى يۇرۇشنى ئورۇنلاشتۇرۇپ ياڭ جىڭجۇڭنى ئالدى بىلەن ماڭدۇرۇپ شىخوغا ئەسكەر توپلىدى، 1933 - يىلى دىخانلار كالىنداری بويىچە 12 - ئاينىڭ باشلىرىدا، ماجۇڭىيىڭ بىلەن بىرلىشىپ، ئولكە مەركىزىگە ھۇجۇم قىلىدىغانلىغىنى، شىڭ شىسەينى يوقىتىپ، ماجۇڭىيىڭ بىلەن شىنجاڭنى بولۇۋېلىپ ئىدارە قىلىشقا كېلىشتى ھەمدە ياڭ جىڭجۇڭنى ئالدىنقى سەپ قوماندانلىغىغا تەيىنلەپ 2000 كىشى بىلەن ئولكە مەركىزىگە قاراپ ماڭدۇردى. قوشۇن شىخەنزىگە يېتىپ كەلگەندە، ئولكە ئەسكەرلىرى ئۇچرىشىپ ئىككى تەرەپ يېرىم كۈن، بىر كېچە ئۇرۇش قىلدى. شەرقىي شىمال پىدائى قوشۇنلىرى ئولكە قىسىملىرىنىڭ ئاساسلىق كۈچى بولۇپ ئىلى قوشۇنلىرىنىڭ ئالدىنقى سېپىنى بۇزۇپ تاشلىغاچقا، ئارقا سەپ ئوزلۇگىدىن بۇزۇلۇپ كەتتى. ياڭ جىڭجۇڭ ئەسكەرلىرىنى چېكىنىشكە بۇيرۇپ، قالدۇق قىسىملىرىنى توپلاپ موڭغۇلكۇرەگە چېكىندى، ئولكە ئەسكەرلىرى ئۇلارنى قوغلاشمىدى. ئىلى قىسىملىرىنىڭ ئالدىنـ

قى سەپى ئوكۇشسزلىققا ئۇچرىغان كۇنى خوشنا دولەتنىڭ شىك شىسەيگە ھەربى يارەم بەرگەن ۋاقتىغا توغرا كەلگەن ئىدى. تەخمىنەن 500 - 600 كىشى قورغاس ئارقىلىق زىمىنىمىزگە كىردى. زەمبىرەك، پىلىموت كۇچى بىلەن يولبويى توسالغۇغا ئۇچرىماي توپ - توغرا كۇرەگە قاراپ ئىلگىرىلىدى. بۇچاغدا ئىلى قىسىملىرى پۇتۇنلەي ئالدىنقى سەپكە ئەۋەتىلگەنلىكتىن ئىلىدا قالغان ئەسكەرلەرنىڭ سانى ئاز ئىدى. جاڭ پەيۋەن ئىلاج قىلالماي ھوقۇقىنى سودىگەرلەر جەمىيىتى بىلەن باشقا جەمىيەت ئورۇنلىرىغا تاپشۇرۇپ، سەنمۇجاڭ ئەنشىچاۋنى جەمىيەت ئامانلىغىنى قوغداشقا قالدۇرۇپ ئوزى ئىشەنچىلىك بىرقانچە ئون ئادەمنى باشلاپ، شەھەردىن بىرقانچە يول نېرىسىدىكى بوربۇسۇن مازار دىگەن جايغا كەلگەندە قاراڭغۇ چۈشۈپ، ئاق قار - كوك مۇزدا ماڭىدىغان يول تاپالماي قالدى. بۇ چاغدا ئالدى تەرەپتىكى تاغ ئۇستىدە ئەسكەرلەرنىڭ مېڭىش - تۇرۇش ھەركىتى كورۇنگەن ئەھۋالنى جاڭ پەيۋەنگە مەلۇم قىلغاندا، جاڭ پەيۋەن ئاز ئادەمگە تايىنىپ بىر ئىش قىلىشقا كوزى يەتمەي مۇھاپىزەتچىلىرىنى سىرتقا چىقىشقا بۇيرۇپ ئوزى ئىشكنى تاقۋېلىپ "1 - لۇ، 2 - ياڭ جىڭجۇڭنىڭ سوزى بىلەن خاتالاشتىم، پۇتۇنلەي ۋەيران بولدۇم، قايىسى يۇزۇمنى كوتىرىپ يۇرەلەيمەن..." دەپ يېزىپ بولۇپ تاپانچا بىلەن ئوزىنى ئېتىپ ئولۇۋالدى، ئۇنىڭ مۇھاپىزەتچىلىرى ئوزىنىڭ ھايات يوللىرىنى ئىزلەپ ھەر تەرەپكە قېچىپ كېتىشتى.

جاڭ پەيۋەن ئولگەندىن كېيىن خوشنا دولەتنىڭ ئاتلىق

ئەسكەرلىرى شەھەرنى توپقا تۇتتى. سودىگەرلەر جەمىيىتى ئوت-
تۇرىغا چىقىپ، سوزلەشكەن بولسىمۇ ئۇنۇم بەرمىدى. ئاخىرى
ئەن شىچاۋ ئوتتۇرىغا چىقىپ سوزلەشكەندە ئۇنى شەھەر سىپىلى-
نىڭ راۋىغىغا باغلاپ توپقا تۇتتى، ئۇنىڭ جەسىدى توپا - تۇ-
مانلار ئىچىدە كوككە سورۇلۇپ تۇگىدى. ياڭ جىڭجۇڭ ئوز قو-
شۇنى بىلەن موڭغۇلكۇرەگە قايتىپ كېلىپ خوشنا دولەت ئەس-
كەرلىرى بىلەن جەڭ قىلغان بولسىمۇ كۇچ ئېلىشالماي ئوز قو-
شۇنى بىلەن توققۇزتارا ناھىيىسى ئارقىلىق جەنۇبىي شىنجاڭغا
قاچتى. خوشنا دولەت قوشۇنلىرى ئۇلارنى قوغلىماي، بىرئايدىن
ئوشۇق تۇرۇپ ئىلىدىن ماناس ئەترابىغا كېلىپ، ماجۇكىيىڭ بىلەن
ئۇرۇش قىلدى.

(6) جاڭ پىيىۋەن مەغلۇپ بولغاندىن كېيىن شىڭنىڭ تەدبىرلىرى

(1) ياڭ جىڭجۇڭ شىخەنزىدە مەغلۇپ بولۇپ ئىلىغا قايىت-
قان چاغدا، شىڭ شىسەي دەرھال چىڭ گەننى تەشۇىق - تە-
سەللى بېرىش ئەزاسى قىلىپ تەيىنلەپ، موڭغۇل، قازاق ۋە
شەرقىي شىمال قوشۇنلىرىدىن تەركىپ تاپقان 5 كىشىلىك ھەي-
ئەتنى ياڭ جىڭجۇڭ قوشۇنلىرىدىكى ھەرمىللەت ئوفىتسىر، جەڭ-
چىلىرىنى قولغا كەلتۇرۇش ئۇچۇن ئىلىغا ئەۋەتتى. شىڭ شىسەي
چىڭ گەنگە: "ياڭ جىڭجۇڭنى كورگەندە ئۇنىڭغا چۇشەندۇرۇشىڭ
كېرەك، مەن ئۇنى چوڭقۇر چۇشىنىمەن. ھەر جەھەتتىن غەيىمنى
يەۋاتىمەن. قالايمىقان قاتىراپ يۇرمەي، ھوكۇمەت بۇيرۇغىنى

كۆتسۈن، هوكۇمەت ئۇنى مۇۋاپىق ئورۇنلاشتۇرىدۇ" دەپ تاپ-
شۇردى. ئۇلار بورتالاغايىتىپ بېرىپ، خوشنادولەت قوشۇنلىرى
بىلەن ئۇچرىشىپ ئۇلاردىن، ياك جىگجۇك تاغ ئىچىگە كىرىپكەت-
تى، تەشۋىق - تەرغىپ قىلىشنىڭ ھاجىتى يوق، تېزدىن ئۇرۇم-
چىگە قايتىڭلار، دىگەن سوزنى ئاڭلىدى. شۇنىڭ بىلەن ئۇلار
ئۇرۇمچىگە قايتىپ كەلدى. دۇبەن مەھكىمىسى ليۇبىڭنى ئىلىنىڭ
گارنىزون سىلىڭى قىلىپ تەينىلەپ ئەۋەتتى.

(2) 1 - ئاينىڭ 8 - كۈنى ليۇۋېنلۇك بىلەن شىڭشىسەي
نەنجىڭ ھوكۇمىتىگە "سىجاڭ جاڭ پېيىۋەننىڭ ئىچكى قىسمىدا
ئوزگىرىش بولغانلىغى ئۈچۈن 40 - 50 كە يېقىن مۇھاپىزەتچى-
لىرى بىلەن قېچىپ موڭغۇلكۇرەدىن 40 يول يىراقلىقتىكى جايغا
بارغاندا ئوچلەشكەن ئاممىا تەرىپىدىن ئولتۇرۇلدى، ھازىر ۋاق-
تىنچە ليۇبىڭ گارنىزون سىلىڭلىغىغا تەينىلەندى" دەپ تېلېگ-
رامما يوللىدى.

(3) خوشنا دولەت قوشۇنلىرى قورغاس ناھىيىسى ئارقى-
لىق كىرىپ بورتالادىن ئوتكەندە، مەزكۇر ناھىيە شەنجاڭىرۇس
ئەسكەرلىرىنىڭ كىرىش ئەھۋالى ۋە موڭغۇلكۇرەگە بارغان ئەھ-
ۋاللارنى مەلۇم قىلغاندا دۇبەن مەھكىمىسى، مەزكۇر ناھىيىدىن
ئوتكەن ئاتلىق ئەسكەرلەر رۇس ئەسكەرلىرى ئەمەس، ئالتاي-
دىكى قازاق ئورۇس ئەسكەرلىرى، شەنجاڭ تېگى - تەكتىنى بىل-
مەيلا ھەربى ئەھۋالنى يالغان مەلۇم قىلدى دەپ قاتتىق ئە-
يىپلەپ بۇيرۇق چۈشۈردى. شۇنىڭ بىلەن مەزكۇر ئەسكەرلەر-
نىڭ ئوز دائىرىسىدىن ئوتۇش ياكى تۇرۇش ئەھۋاللىرى توغ-

ردسدا هىچكىم، هىچقانداق ئېغىز ئاچالمىدى.

(4) 8 - دىۋىزىيە شىخەنزىدە مەغلۇپ بولغاندىن كېيىن جاك پىيىۋەن ئولۇپتۇ دىگەن خەۋەر تارقالدى. ياك جىڭجۇڭنىڭ ئۇرۇشتا مەغلۇپ بولغانلىغى راست، ئەمما جاك پىيىۋەننىڭ ئولگەنلىگى يالغان بولۇشى مۇمكىن دەپ ئاممىنى ئىشەنمىدى، چۈنكى ئاتلىق ئەسكەرلەرنىڭ چېگرىدىن كىرگەنلىك سەۋىۋىنى ئۇقمايىتتى. شىڭشىسەي جاك پىيىۋەن ئولۇگەنلىك باش قىسمىنى سۈرەتكە تارتىپ ئولكىلىك ھوكۇمەت ئالدىدىكى تامغا ئاستى. ئاممىنى ئۇچ كۈنگىچە كورۇپ بولغاندىن كېيىن ئېلىپ تاشلىدى.

(5) لىيۇۋېنلۇك جۇشى، شىڭشىسەينىڭ خوشنا دولەتتىن يارىدەم ئالغان ئىشلىرىغا نارازى بولغان ئىدى. شۇڭا شىڭشەي لىيۇۋېنلۇكنىڭ ئۇزنامىدا نەنجىڭ مەركىزىي ھوكۇمەت مەمۇرى پالاتاسىغا تېلېگرام يوللاپ 3 ئايلىق رۇخسەت بېرىشنى ۋە جۇشىلىق ۋەزىپىنى مالىيە نازىرى جۇرۇيچىڭ قوشۇمچە باشقۇرۇپ تۇرۇشنى ئىلتىماس قىلدى. شۇ ئۇسۇل بىلەن لىيۇۋېنلۇكنى نەزەرىبەنت قىلىپ قويدى.

(7) ماجۇكىيىڭنىڭ ئۇرۇمچىنى مۇھاسىرىگە ئېلىپ ھۇجۇم قىلىشى، مەغلۇپ بولۇپ جەنۇبىي شىنجاڭغا چېكىنىشى

جاك پىيىۋەن بىلەن ماجۇكىيىڭ بىرلىشىپ ئۇرۇمچىگە ھۇجۇم قىلىشقا ۋەدىلەشكەندىن كېيىن، جاك پىيىۋەننىڭ ئالدىنقى

سەپ قوماندانى ياك جىڭجۇڭنىڭ مەغلۇپ بولۇپ چېكىنگەنلىگى، جاك پىيىۋەننىڭ ئوزىنى ئولتۇرۇۋالغانلىغى قاتارلىق ئەھۋاللار-دىن ماجۇڭيىڭ بىخەۋەر ئىدى. ماجۇڭيىڭ تەخمىنەن 3000 دىن ئوشۇق ئادەم بىلەن ئۇرۇمچىگە ھۇجۇم قىلدى. ئۇلار يولبويى قارشىلىققا ئۇچراماستىن چىغ دەندە (جىجسوزا) تۇرغان ئولكە ئەسكەرلىرى بىلەن ئۇرۇش قىلدى. ئولكە ئەسكەرلىرى چېكىندى. ماجۇڭيىڭ قىسىملىرى ئۇرۇمچى شەھرىنى دىخانلاركالىنىداري بويىچە 11 - ئاينىڭ 29 - كۈنى مۇھاسىرىگە ئالدى. بۇ چاغدا ئىلى تەرەپ بىلەن سوقۇش قىلىش ئۈچۈن شىخەنزىگە ئەۋەتىلگەن ئەسكەرلەر يېتىپ كەلمىگەن بولۇپ ئۇرۇمچىدە ئەسكەر ئاز ئىدى. شىڭشىسەي ئالدىراپ شەھەر مۇداپىەسىنى ئىۋرۇنلاشتۇردى. شەرقىي شىمال ئەسكەرلىرىنىڭ بىر قىسمىنى شىمىگودىكى قورال - ياراق زاۋۇدى ۋە گۇمىدىدىكى مۇھىم جايلارنى ساقلاشقا، ئاق ئورۇس ئەسكەرلىرىنى شەھەرنى ساقلاشقا، دۇبەن مەھكىمىسى مۇھاپىزەت لۇيىنى نەنلياك ۋە نەنگۇەنىنى ساقلاشقا ئورۇنلاشتۇردى. ئەتىسى سەھەردە ماجۇڭيىڭ ئەسكەرلىرى دۇڭمىنغا (شەرقىي دەرۋازىغا) ھۇجۇم قىلىپ سىپىل ئىچىگە بوسۇپ كىردى، شىڭ دەرھال يارداەمچى قىسىملارنى ئاجراتىپ توساپ زەربەبەردى. بۇ ئۇرۇشتا ماجۇڭيىڭ ئەسكەرلىرى ئىغىر چىقىمغا ئۇچراپ چېكىندى. ماجۇڭيىڭ قىسىملىرى يەنە نەنلياڭغا قىلغان ھۇجۇمدىمۇ غەلىبە قىلالمىدى. ماجۇڭيىڭ قىسىملىرى ئىلى ئەسكەرلىرىنىڭ ئۇرۇمچىگە ھۇجۇم قىلىشىنى كۈتەتتى. يېرىم ئايدىن كېيىن (12 - ئاينىڭ 29 - كۈنى) ماجۇڭ-

يىڭ ئەسكەرلىرى بىر دىنلا غەربىي يولغا يوتكىلىپ ماناسنىڭ تۆدۈڭخې دەريا سى ئەترا پىدا ئاتالمىش ئالتايىسكىلەر بىلەن قاتتىق جەڭ قىلدى. ھەر ئىككى تەرەپتىن ئولگەن ۋە يارىدار بولغانلار گەرچە كوپ بولسىمۇ، ھەر ئىككى تەرەپ بوش كەلمىدى، ئالتايىسكىلەر 2 قېتىم موتسىكلىت بىلەن يارەمچى ئەسكەر كەلتۈردى، ئادەم سانى ئېنىق بولمىسىمۇ تەخمىنەن 1000 دىن ئوشۇق بولۇپ ھەر بىر موتسىكلىتتە 2 دىن ئادەم، ھەر بىر ئادەمنىڭ قولىدا بىر مىلتىق، بىر ناگان ۋە بىردىن قىلىچ بار ئىدى، دىخانلار كالىنىداری بويىچە 1 - ئاينىڭ 26 - كۈنى 27 - ۋە 28 - كۈنلىرى تۆدۈڭخېدا ھەر ئىككى تەرەپ شىددەتلىك ئارىلاشما جەڭ قىلدى، ئالدىنقى سەپ قوماندانى ماخۇسەن يارىدار بولغانلىغى سەۋەپتىن ماجۇڭيىڭ ئەسكەرلىرى بەرداشلىق بېرەلمەي چېكىندى، 12 - ئاينىڭ 29 - كۈنى ماجۇڭيىڭنىڭ بۇرۇمچىنى قورشاپ ھۇجۇم قىلىۋاتقان ئەسكەرلىرىنىڭ ھەممىسى جەنۇبقا قاراپ چېكىندى، ئالتايىسكىلەر ئىز بېسىپ قوغلىدى، داۋانچىڭغا بارغاندا يەنە بىر قېتىم ئۇرۇشۇپ يېرىم كۈن تاقابىل تۇرغان ماجۇڭيىڭ قىسىملىرى مەغلۇپ بولدى، توخسۇندا يەنە بىر قېتىم ئۇرۇش قىلدى، قاراشەردە 2 سائەتچە ئۇرۇش قىلغان ماجۇڭيىڭ قىسىملىرى دەريادىن ئوتۇپ ئاستا - ئاستا جەنۇبقا چېكىندى. ئالتايىسكىلەر دەريادىن ئوتمىدى ۋە قوغلاشنى توختىتىپ ئۇرۇمچى تەرەپكە قايتتى، ماجۇڭيىڭ قىسىملىرى كورلا، بۈگۈر ناھىيىلىرى ئارقىلىق كۇچارغا باردى. ئىلى 8 - دىۋىزىيىنىڭ مۇۋەققەت سجاڭى ياڭ جىڭجۇڭ ئۇلاردىن بۇرۇن بۇ يەرگە كېلىپ

شايار، كۆچار قاتارلىق ناھىيىلەرگە كېلىپ ئورۇنلاشقان ئىدى. ماجۇڭىيىڭ كەلگەنلىگىنى ئاڭلىغان ياڭ جىڭجۇڭ ئوزىنىڭ فۇگۇەنجاڭى شۇي ژېنفاڭ، ھەربى باشقارما باشلىغى خەنسۇڭ ژە لۇلۇن، (لۇلۇن ئولكىلىك ھوكۇمەت باش كاتىۋى بولۇپ ايۇ بەلەن شىڭ ئۇنى سوھبەت ئوتكۈزۈش ئۈچۈن ئىلىغا ئەۋەتكەندە، ياڭ ئۇنى تۇتۇپ قېلىپ ئۇرۇمچىگە قايتۇرمىغان) 3 كىشىنى ماجۇڭىيىڭ بىلەن كورۇشۇشكە، ياڭ جىڭجۇڭغا ژاكالىتەن ئىپادە بىلدۈرۈشكە ئەۋەتتى، ياڭ ئەسكەرلەرنى تەرتىپكە سېلىش، قوشۇنلارنى ئورۇنلاشتۇرۇش ئىشلىرىدا ئوزىنىڭ پۇتۇنلەي ماجۇڭىيىڭنىڭ بۇيرۇغىغا بويسۇنىدىغانلىغىنى ئېيتتى، ئەمما بۇ ئۇچ كىشى سوھبەت داۋامىدا ئەمىلىي كۆچنى ساقلاپ قېلىش ئوزلىرىنىڭ مەۋقەلىرىنى مۇستەھكەملەشنى كوزدە تۇتۇپ "ھەممىدە بۇيرۇققا بويسۇنۇش" دىگەن سوزنى ئوچۇق ئېيتمىغانلىقتىن، ماجۇڭىيىڭ ئۇلاردىن گۇمانلىنىپ، بىز، خەنزۇ، خۇيزۇلارنىڭ ئىتتىپاق بولالماسلىغىمىزغا مۇشۇنداق كىشىلەر سەۋەپ بولىدۇ دەپ بۇ ئۇچ كىشىنى شۇ يەردىلا ئېتىپ تاشلىدى. ماجۇڭىيىڭ كۆچاردا 3 كۈن ئارام ئالغاندىن كېيىن ياڭ جىڭجۇڭنى ئوز قوشۇنلىرى بىلەن ئالدىدا مېڭىشقا بۇيرۇق قىلدى، ئۇلار بىرلىكتە قەشقەرگە بېرىپ 36 - دىۋىزىيە بىلەن 8 - دىۋىزىيىنى مارالۋېشى ناھىيىسىگە توپلاپ، قايتا توزۇپ رەتكە سالدى. 8 - دىۋىزىيىنىڭ توفىتسىر، جەڭچىلىرىنى 39 - دىۋىزىيىگە قوشۇۋەتتى. جەمى پىيادە ژە ئاتلىق 9 لۇي (بىرىگادا) قىلىپ توزۇپ چىقتى. ياڭ جىڭجۇڭ 36 - دىۋىزىيىنى

نىڭ مۇئاۋىن قوماندانى (سىجاڭى) بولۇپ تەيىنلەندى. ماجۇڭ-
يىڭ قەشقەرگە كىرىپ، قەشقەردە تۇرۇشلۇق سوۋېت
كونسۇلى بىلەن سوزلەشكەندە سوۋېت كونسۇلى
ئوتتۇرىغا چىقىپ، ئۇلارنى كېلىشتۈردى. ئولكە تەرەپ ماجۇڭىيڭ-
نىڭ خوتەن، كېرىيە، قارىقاش ۋە قاغىلىق قاتارلىق 7 - 8
ناھىيىدە تۇرۇشىغا رۇخسەت قىلدى. ماجۇڭىيڭ ئوزىنىڭ سجاڭلىق
ۋەزىپىسىگە ۋاقىتلىق ماخۇسەننى مەسئۇل قىلىپ، خوتەنگە يولغا
سالدى. ئوزى چەتكە چىقىشنى سوۋېت كونسۇلى بىلەن سوزلىشىپ
رەسمىيەتلەرنى ئورۇنلاپ بولغاندىن كېيىن يېقىن كىشىلىرىدىن
بىر مۇنچىلىرىنى ئېلىپ، ئەركەشتام ئارقىلىق موسكۋاغا كەتتى.

جىن شۇرېن تەختكە چىققاندىن كېيىن، مەن جاڭ پېيىۋەن
بىلەن بىر مەھكىمىدە بىللە ئىشلىگەن ئىدىم. ئادەتتە دوستلۇق
مۇناسىۋىتىمىز بار ئىدى. "12 - ئاپرېل" ئوزگىرىشىدىن كېيىن،
جاڭ شۇي ۋېنفاڭنى ۋەكىل قىلىپ ئەۋەتكەندە، بەزى ئىشلار توغ-
رىسىدا مەن بىلەن مەسلىھەتلىشىشنى تاپشۇرغان ئىدى. شۇنىڭ-
دەك شۇي بىلەن مەن بىر يۇرتلۇق بولغىنىم ئۈچۈن ئۇنىڭ
بىلەن چوڭقۇر مۇناسىۋەتتە بولدۇق. شۇ سەۋەپتىن ئىلىنىڭ ئىچ-
كى ئىشلىرىنى ۋە شۇي ۋېنفاڭنىڭ ئۇرۇمچىدىكى پائالىيەتلىرىنى
بىر قەدەر تەپسىلى بىلىمەن. جاڭ بىلەن ما بىرلىشىپ ئۇرۇمچى-
گە ھۇجۇم قىلىش ۋاقىتىدا، مەن بىر ئىش بىلەن ساۋەنگە كەت-
كەن ئىدىم. ئۇرۇمچى مۇھاسىرىسى تۈگىگەندىن كېيىنلا ئۇرۇم-
چىگە كەلدىم. شۇسەۋەپتىن ماجۇڭىيڭنىڭ ئۇرۇمچىنى مۇھاسىرە
قىلىش ئەھۋاللىرىدىن ئانچە خەۋەردار ئەمەسمەن.

شىڭ شىسەي بىلەن ماجۇ كىيىڭنىڭ سوھبىتى توغرىسىدا

ۋۇئەيچېن

مەن 1932 - يىلى شىنجاڭ ئولكىلىك ھوكۇمەت جۇشىسى جىن شۇرېننىڭ تەكلىۋى بويىچە قۇرۇلۇش ئىشلىرىغا يارداملىشىش ئۈچۈن شىنجاڭغا كەلدىم. شىڭ شىسەي زىلىڭشاۋلۇغا ئەگىشىپ، مەندىن بىر يىل بۇرۇن كەلگەن ئىدى. جىن شۇرېن ئۇنى دۇبەن مەھكىمىسىنىڭ مەسلىھەتچىلەر باشقارمىسىغا خىزمەتكە ئورۇنلاشتۇردى. شۇ يىلى قۇمۇلدا قوزغىلاڭ كۆتىرىلگەنلىكتىن، جىن شۇرېن بۇنىڭغا تاقابىل تۇرۇش ئۈچۈن، شىڭ شىسەينىڭ ياپونىيە ھەربىي مەكتىۋىدە ئوقۇپ كەلگەنلىگىنى نەزەردە تۇتۇپ، 2 مىڭدىن ئارتۇق ئاق ئورۇس ۋە ئولكە ئەسكەرلىرىگە باش قوماندان قىلىپ قۇمۇلغا ئەۋەتتى.

مەن كېيىنكى يىلى قىشتا تىيەنجىندىن يولغا چىقىپ ياپونىيە ئارقىلىق ئولكىلىك ھوكۇمەت مۇشاۋىرى گۇاڭلۇ، ئولكىلىك پىرقىنىڭ پەۋقۇلئاددە ۋەكىللىرىدىن گۇڭ بىچىڭ، بەيىۋشىۋلار بىلەن بىرلىكتە سىبىرىيە ۋە تۇركىستۇ تومۇرىيولى ئارقىلىق 36 كۈندە ئۇرۇمچىگە يېتىپ كەلدىم.

ماجۇڭيىنڭ 1931 - يىلى قۇمۇلغا بىر قېتىم ھۇجۇم قىلىپ مەغلۇبىيەتكە ئۇچرىغاندىن كېيىن ئەنشى، دۇڭخۇاڭ، بۇيىمن قاتارلىق جايلارغا چېكىنىپ كەتتى. ئەمما قۇمۇلدىكى خوجانىياز ھاجى باشچىلىغىدىكى قوزغىلاڭ تېخىمۇ ئەۋج ئالدى. مەن يېتىپ كېلىپ بىر قانچە ۋاقىت ئوتتۇرىلا پىچان، تۇرپان ناھىيىلىرى بۇزۇلدى. شىڭشىسەي ئۇز قىسىملىرىنى باشلاپ پىچانغا كەتتى. ئولكىلىك ھوكۇمەت ئۇنىڭغا يەنە بىر پولك موڭغۇل ئاتلىق ئەسكىرى قوشۇپ بەرگەن ئىدى.

1933 - يىلى 1 - ئاينىڭ 21 - كۈنى ماشىمىڭ ئەسكەرلىرى ئۇرۇمچى چوڭ كوۋرۇككە ھۇجۇم قىلدى. شەھەر دەرۋازىلىرى تاقالدى. ئەتىسى ئۇرۇش خۇڭسەنزۇيگە كۆچتى، ئېتىلغان زەمبىرەك ئوقلىرىنىڭ ئاۋازىدىن دەرىزە ئەينەكلىرى تىترەپ تۇراتتى. مەن شۇ ۋاقىتتا «شىنجاڭ جۇغراپىيىلىك تەزكىرىسى»نى كوچۇرۇۋاتاتتىم، ئىككى كۈندە ئون مىڭدىن كوپرەك خەت يېزىپ بولدۇم. شۇ ئىككىكۈن ئىچىدە بولغان ئۇرۇشتا، قېرى - ياش، ئوغۇل - قىزلاردىن بولۇپ 2 مىڭدىن ئارتۇق ئادەم ئولگەن ئىدى. دىمەك مەن ھەر 4 خەت يېزىپ بولۇش ئارىلىغىدا تاشقىرىدا بىر ئادەم ئولۇپ تۇرغان ئىدى!

شىڭشىسەي ئەسكەر تارتىپ كېلىپ، ايۇداۋان ئەترابىدا قوزغىلاڭچىلار بىلەن ئۇچرىشىپ، شەھەرگە كىرمەستىن قوزغىلاڭچىلارنى چەتتە ئايلاندۇرۇپ يۇردى. شۇنىڭ بىلەن شەھەر خەتەردىن ساقلىنىپ قالدى. 3 - ئاينىڭ 1 - كۈنى يەنە ئۇرۇش قوزغىلىپ چىداۋەندە جەڭ بولدى. 3 - ئاينىڭ 27 - كۈ-

نى شەرقىي شىمال ۋەتەن قۇتقۇزۇش ئارمىيىسىدىن 500 كىشىلىك قوشۇن بىرىگادا باشلىغى جىڭدۇڭچىڭ لۇيجاڭنىڭ قوماندانلىغىدا ئۇرۇمچىگە يېتىپ كەلدى. 28 - كۈنى ئەتىگەنلىكتە دۈشمەن يوموسەن تاغلىرىدا پەيدا بولۇپ شەھەرگە يەنە ھۇجۇم قىلدى. شەھەر ئىچىگە 3 پاي زەمبىرەك ئوقى چۈشۈپ پارتلىدى.

4 - ئاينىڭ 6 - كۈنى شىڭشىسەي سەندوبادىن ئەسكەر تارتىپ شەھەرگە قايتىپ كەلدى. 8 - كۈنى شەھەر دەرۋازىلىرى ئېچىلدى. ئۇرۇمچى دەرۋازىسى شۇ چاغدا جەمى 46 كۈن تاقالغان ئىدى. شەرقىي شىمال ۋەتەن قۇتقۇزۇش ئارمىيىسىگىمۇ قورال تارقىتىپ بېرىلدى. ئۇلار شىمگو، گۇمۇدى، سەندوبا قاتارلىق جايلاردا تۇردى.

4 - ئاينىڭ 12 - كۈنى ئۇرۇمچىدە سىياسى ئۆزگىرىش بولدى. "12 - ئاپرىل" ئۆزگىرىشىدەپ ئاتالغان سىياسى ئۆزگىرىش ئەنە شۇ ئىدى. تولۇق قوراللانغان بىر قىسىم ئاق ئوروس ئەسكەرلىرى ئولكىلىك ھوكۇمەتكە باستۇرۇپ كىرگەندە جىن شۇرىن تامدىن ھالقىپ قاچتى. شۇ ئاخشىمى بىرىگادا ئىشتاۋىدا يىغىن ئېچىپ، مائارىپ نازىرى ئىيۇۋېنلۇڭنى مۇۋەققەت رەئىسلىككە، جىڭرۇڭچىڭ لۇيجاڭنى ۋاقىتلىق ھەربى ھەيئەت باشلىغى قىلىپ بەلگىلەپ چىقتى. بۇ چاغدا شىڭشىسەي قىسىملىرى ئۇرۇمچى چوڭ كوۋرۇكىگە يېتىپ كەلگەن ئىدى. بەي يۈشيۇ كېچىچە خەت يېزىپ ئەھۋالنىڭ ئوتىمۇشىنى شىڭشىسەيگە مەلۇم قىلدى. شىڭ

شىسەي شەھەرنىڭ سىرتىدا تۇرۇپ ئۇزگىرىشنىڭ مۇۋەپپەقىيەتلىك بولۇشىغا يارەم كورسەتتى. جىن شۇرىن شەھەردە تۇرۇپ ئۇرۇش قىلىشقا قوماندانلىق قىلماقچى بولدى. بىراق ۋاقىتنىڭ كېتىپ قالغانلىغىنى چۈشىنىپ شەھەرنىڭ سىرتىغا قېچىپ چىقىپ چوچەك ئارقىلىق نەنجىڭگە كەتتى.

ئولكىلىك ھوكۇمەت ۋاقىتلىق بىغىن چاقىرىپ، شىڭ شىسەينى خۇيزۇ، ئۇيغۇر، مانچۇ، موڭغۇل مىللەتلەردىن تەكشى ۋەكىل قاتناشتۇرۇپ، ۋاقىتلىق دۆبەنلىككە سايلىدى. شۇنىڭ بىلەن شىڭ شىسەي ھەربى ھوقۇققا تولۇق ئىگە بولدى. ئاق ئورۇس ئەسكەرلىرى ۋە شەرقىي شىمالدىن كەلگەن ئارمىيىلەر بۇنى ھىمايە قىلدى. ئولكىلىك ھوكۇمەت ئەزالىرىنى كوپەيتىپ 15 كىشىگە يەتكۈزدى. ئىلگىرىكى ئولكىلىك ھوكۇمەت ئەزالىرىنى ئومۇمىيۈزلۈك ئىشتىن بوشاتتى.

"12 - ئاپرىل" سىياسى ئۆزگىرىشىدىن كېيىن ھوكۇمەت تەرەپ كېيىنكى ئىشلارنى باشقۇرۇشقا پائال كىرىشتى، ھەرقايسى ناھىيىلەرگە تەشۋىق - تەسەللىي بېرىش ئۈچۈن ئادەم ئەۋەتتى، پۇل ئاجرىتىپ يارەم قىلدى. شۇنىڭ بىلەن يەرلىك تەرتىپ ئەسلىگە كەلدى. شىمالىي شىنجاڭ تەرەپنىڭ ۋەزىيىتى ئاساسىي جەھەتتىن مۇقىملاشتى. خوجا نىياز ھاجى جىن شۇرىنغا قارشى چىققاندا، ئۆز كۈچىنىڭ ئاجىزلىغىنى ھىس قىلىپ، مەخپى يوسۇندا بولۇاسىنى ئەۋەتىپ، شۇيجۇدا تۇرۇشلۇق 36 - دىۋىزىيىنىڭ باشلىغى ماجۇڭيىڭنى يارەم ئۈچۈن شىنجاڭغا كېلىشكە تەكلىپ قىلدى. ماجۇڭيىڭ ئالدىنقى قېتىم

كېلىپ مۇۋەپپەقىيەتسىزلىككە ئۇچرىغان تەجرىبە - ساۋاقلارنى كوز ئالدىغا كەلتۈرۈپ جىددى تەييارلىق كورۈپ، ئوز دىۋىزىيىسىنى باشلاپ شىنجاڭغا 2 - قېتىم كەلدى. يول يىراق، قاتناش-تىرانسپورت مۇشكۈل بولغانلىقتىن ئۇستىگە شىنجاڭنىڭ مەركىزىدە سىياسى ئوزگىرىش بولۇپ، جىن شۇرېن قوغلانغان ئەھۋاللار-دىن ماجۇڭىيىڭ خەۋەرسىز ئىدى. شەرقىي شىمال ۋەتەن قۇتقۇ-زۇش ئارمىيىسىدىن بىر نەچچە مىڭ كىشى سىبىرىيە ئارقىلىق شىنجاڭغا كەلدى. بۇ ئىشلاردىنمۇ بىخەۋەر ئىدى. ئولكە تەرەپ-مۇ شۇيجۇ تەرەپتىن ماجۇڭىيىڭ بىر دىۋىزىيە ئەسكەر باشلاپ كېلىۋاتقانلىغىدىن، قىسقىسى گۇچۇڭنىڭ شەرقىي تەرەپتىكى ئىشلاردىن بىخەۋەر ئىدى.

5 - ئاينىڭ 17 - كۈنى ئولكىلىك ھوكۇمەت گۇچۇڭدا تۇرۇشلۇق لى خەيرۇ سىلىڭدىن ماجۇڭىيىڭنىڭ ئىنىسى ماجۇڭجېنىڭ بىر نەچچە مىڭ ئەسكەر بىلەن قۇمۇلغا كەلگەنلىگىنى جىن شۇرېنغا قارشى خەنزۇچە - ئۇيغۇرچە ئىلان چىقارغانلىغىنى دوكلات قىلىپ يوللىغان تېلېگراممىا ئالدى. بۇ تېلېگرامما-مىنىڭ ئۇچۇرى كەلگىچىلىك ماجۇڭجې مورىغا يېتىپ كەلگەن ئىدى. شىڭ شىسەي ئوز كۈچىنى توپلاپ يولغا چىقماقچى بولۇۋاتقاندا ماجۇڭىيىڭ، ماجۇڭجېلار 4 مىڭ ئەسكەر بىلەن كېلىۋاتقانلىغى، مورىنىڭ قولدىن كەتكەنلىگى توغرىسىدا خەۋەر كەلدى. شىڭ شىسەيمۇ 4 مىڭ ئەسكەر باشلاپ (ئاق ئورۇس ئەسكەرلىرى مىڭدىن ئارتۇق ئىدى) 5 - ئاينىڭ 26-كۈنى يولغا چىقىپ سەنتەيگە ئورۇنلاشتى. ئۇرۇمچىنىڭ مۇداپىە

ئىشلىرىنى جىك رۇڭچىڭغا تاپشۇردى.

6 - ئاينىك 1 - كۈنى كېچىسى شىك شىسەي ماشىنىغائولا-تۇرۇپ ئۇرۇمچىگە قايتتى. ئەسكەرلەرمۇ پۇتۇنلەي قايتىپ كەلدى، گۈچۈك قولدىن كەتتى. 2 - كۈنى شىك شىسەي بىزنى ئولكىلىك ھوكۇمەتكە چاقىرتتى. نىمە ئىشتۇ دەپ ئالدىراپ باردۇق، ئۇ يەردە تاۋىڭيۈي، (ئولكىلىك ھوكۇمەت باش كاتىۋى) لۇلۇن، گۇاڭ-لۇ قاتارلىقلار بىلەن بىرگە بولدۇق. شىك شىسەي بىزگە ماجۇڭ-يىڭدىن كەلگەن تېلېگىراممىنى ئوقۇپ بەردى. شۇ كۈنى مەسلە-ھەتتە ئولكىلىك ھوكۇمەت ماجۇڭيىڭغا ۋەكىل ئەۋەتىپ مەسلىنى قورالـلىق توقۇنۇش بىلـەن ئەمەس تىنچلىق يولى بىلەن ھەل قىلماقچى بولدى. مەن شىنجاڭغا يېڭى كەلگەن بولغاچقا ئەھۋال بىلەن ئانچە تونۇشمىغانلىغىم ئۈچۈن باشقىچە خىياللاردا بولمى-دىم. لۇلۇن قاتارلىقلار ۋەكىل بولۇشتىن قورقتى. چۈنكى ئۇلار بۇرۇن گەنسۇدا ماجۇڭيىڭ تەرەپ مۇسۇلمانلار بىلەن خەنزۇلار ئوتتۇرىسىدا پەيدا بولغان توقۇنۇش بۇگۇن شىنجاڭدا يەنە پەيدا بولۇشىدىن ئەنسىرەيتتى. شۇنداق بولسىمۇ ئەڭ ئاخىرىدا ھەر مىللەت ئاممىۋى تەشكىلاتلىرى لۇلۇن (خەنزۇ)، جياۋگولياڭ (خۇيزۇ)، خۇسەيىن باي (تاتار)، مەنسۇرجان باي (ئۇزبېك)، توڭباۋ (شۇۋە) لەرنى ۋەكىل سايلاپ گۈچۈڭغا ماجۇڭيىڭ بىلەن تىنچلىق سوھبىتى ئوتكۈزۈشكە ئەۋەتتى.

6 - ئاينىك 2 - كۈنى لۇلۇن گۈچۈڭغا بارغىلى ئۇنىماي چۈش قايتىلىغىچە يولغا چىقمىدى. ليۇۋېنلۇڭ بىلەن شىك شىسەي مېنى بىرىشقا دەۋەت قىلدى. ئاماسىز لىقتا جياۋ، خۇسەيىن باي،

مەنسۇرجان باي، توڭباۋ قاتارلىقلار بىلەن ۋەكىل بولۇپ ماڭ-
ماقچى بولدۇم.

مېڭىش ۋاقىتىدا ليۇۋېنلۇك شىڭشىسەي ئىككىسى بىزگە
مەدەت بېرىپ ۋەكىللەر قايتىپ كەلگەنگە قەدەر ئولكە تەرەپ
ھەربى ھەركەت قوزغىمايدۇ. بۇ توغرىدا سىلەر ئەندىشە قىلماڭلار
دىدى. ئۇلار يەنە ماجۇڭيىڭ جەنۇبىي شىنجاڭ تەرەپكەئوتۇپ كەتـ
سە، ھوكۇمەت تەرەپ بىلەن توقۇنۇشمايدۇ، بۇنى سوھبەتنىڭ
شەرتى قىلىش لازىملىغىنى جېكىدى. بىز ئامىمۇى تەشكىلاتلار
بىلەن شەرقىي شىمال ئارمىيە باشلىقلىرىنىڭ خەتلىرىنى ئېلىپ
ۋە خوجا نىياز ھاجىنىڭ ئۇرۇمچىدە تۇرۇشلۇق ۋەكىلى نىياز
بىلەن بىرلىكتە جەمى 6 كىشى 6 - ئاينىڭ 3 - كۈنى چۈشتىن
كېيىن سائەت ئىككىدە ماشىنىدا يولغاچىقتۇق. ماشىنىغا ھەرقايـ
سى ئۇيۇشمىلارنىڭ بايراقلىرىنى قاداپ ماڭدۇق. ماجۇڭيىڭ
ئۇرۇمچى ۋەكىللىرىنى جىمىساردا كۈتۈۋالىمىز دەپ تېلېگىراممىا
ئەۋەتكەن ئىدى، بىز 240 يول مېڭىپ سائەت 7 لەردە زىمىچۈەنـ
زىگە يېتىپ كەلدۇق. خوجانىياز ھاجى گۈچۈڭدىن ئۇرۇمچىگە ئەـ
ۋەتكەن ۋەكىللەرمۇ شۇ يەرگە يېتىپ كەلگەن ئىكەن، ئۇلار بىلەن
ئۇچرىشىپ قالدۇق. كوزۇم ئۇيقىغا كەتكەن ئىكەن، خۇسەيىنباي
مېنى ئويغىتىپ خەنزۇچە: "ئەپەندىم بىز بارمايلى" دىدى. مەن
بۇنىڭ سەۋەبىنى سورىسام، ئۇ ماڭا: "ئاڭلىسام گۈچۈڭداقاتتىق
قىرغىنچىلىق بوپتۇ، تەسلىم بولغان ئاق ئوروس ۋە موڭغۇل
ئەسكەرلىرىنىمۇ قىرىپ تاشلاپتۇ، بۇنداق ئەھۋال ئاستىدا بىز
بارساق خەتەر چىقىمىدۇ!" دەپ قايتىپ كېتىشنى تەشەببۇس

قىلدى. جياڭگولياڭ ئالدىغا مېڭىشنى تەشەببۇس قىلىپ، يېرىم بولۇدىن قايتىپ بېرىپ قانداق جاۋاب قىلىمىز دىدى. مەن بۇ ئىككىسىنىڭ سۆزىنى قايىرىپ، جىمىسارىدا ئۇلارنىڭ ۋەكىللىرى بىلەن ئۇچرىشىپ ئاندىن مەسىلىھەت قىلايلى دىدىم. كوپچىلىك بۇ پىكىرگە قوشۇلدى.

4 - كۈنى كەچ سائەت 8 دە يولغا چىقىپ 90 يول مېڭىپ سەنتەيگە كەلدۇق. خوجا نىياز ھاجى بۇ چاغدا مەھمۇت سجاڭنى بىرنەچچە ئاخۇنلار بىلەن تاغدىن ئەۋەتىپ بىز بىلەن ئۇچراشتۇردى. ئۇلار يېڭى قۇرۇلغان ئولكىلىك ھوكۇمەت بىلەن بىرلىشىدىغانلىغىنى بىلدۈردى. بىز ئۇلار بىلەن كورۇشۇپ بولغاندىن كېيىن داۋاملىق ئالدىغا ماڭدۇق، ئۇلارمۇ تاقىقا قايتىپ كەتتى. بىز يەنە 70 يول مېڭىپ جىمىسارغا يېتىپ كەلدۇق. سېپىلنىڭ تېشىدا خەندەك كولاۋاتقانلار ماشىنىمىزنى كورۇپلا مىلتىقلىرىنى تەڭلەپ توستى. كېلىش سەۋەبىمىزنى ئۇقتۇرغاندىن كېيىن، ما تۇەنجاڭ بىلەن ليۇ شەنجاڭ دىگەنلەر چىقىپ بىزنى قارشى ئالدى. ئۇلاردىن ماجۇڭىيىڭنىڭ بۇ يەرگە ۋەكىل ئەۋەتمىگەنلىگىنى تېلېفۇندا ئۇرۇمچىدىن كەلگەن ۋەكىللەرنى گۇچۇڭغا يولغا سېلىپ قويۇڭلار دەپ بۇيرۇق قىلغانلىغىنى ئاڭلاپ داۋاملىق ئالغا ماڭدۇق.

سائەت 7 يېرىمدە گۇچۇڭغا يېتىپ باردۇق، شەھەر دەرۋازىسىدا بىر تۇەنجاڭ ماشىنىمىزغا چىقتى - دە، سىلىڭبۇ ئىشتاۋىغا باشلاپ بېرىپ بىزنى تەكشۈردى. بىز ئىككى قولنى ئىگىز كوتىرىپ تۇردۇق. تەكشۈرۈش توگىگەندىن كېيىن ئاندىن ما

سجاڭنىڭ ئىشخانىسىغا ئېلىپ كىردى. ما سجاڭ ئالدى بىلەن مېنى سوردى. مەن ئۇزەمنى تونۇشتۇرغاندىن كېيىن ئولتۇرۇشقا ئىجازەت بەردى. ما سجاڭ ئوچۇق پوزىتسىيىدە ئۇزىنى تونۇشتۇرۇپ: مەن بولسام ئىنقىلاۋىي ياش، غەربىي شىمالدا داڭقىم چىققان 23 ياشلىق ماجۇڭىيىڭ دىگەن مەن بولىمەن. مېنى گەنسۇ لۇقلار گاسلىڭ دەپ ئاتايدۇ دىدى. بىزكېلىشىمىزدىكى سەۋەپنى ۋە ئالغاچ كەلگەن خەت - ئالاقىلارنى تاپشۇردۇق. ئۇ كىشى خەتنى ئېلىپ ئوقىدى. ئاندىن ئازراق سوز قىلىپلا، بىزنى مېھمان كۇتۇشكە بېرىپ ئارام ئېلىشقا تاپشۇرۇپ، قالغان سوزلەرنى ئەتىلىككە سوزلىشەيلى دەپ چىقىپ كەتتى. بىزنى ياڭ بۇچىڭ، يىجىيەنۇبي ۋە ماپەمىلىلىك ئۇچكىشىگە تاپشۇرۇپ قويدى. پاراڭلىشىش جەريانىدا ماجۇڭىيىڭ ئوزىنىڭ نەنجىڭدە شاۋجياڭ دەرىجىلىك ھەربى مۇشاۋىر بولغانلىغىنى، سەندۇڭ، خېنەن ئىككى ئولكىدە ھەربى قوماندان بولغانلىغىنى سوزلەپ بەردى. بۇ قېتىم گۇچۇڭغا ھۇجۇم قىلغاندا، نۇرغۇنلىغان مىلتىق - يا-راق غەنىمەت ئېلىپ تېخىمۇ كۇچىيىپ كەتكەنلىگىنى سوزلەپ، ئولكە تەرەپ ھەربى قوماندانى لىخەيرۇ ئەسىر ئېلىندى، قوماندان لى رۇڭخۇا ئۇرۇشتا ئولتۇرۇلدى. ئولكە تەرەپ ئەسكەرلىرى پۇتۇنلەي قورالسىزلاندۇرۇلدى ۋە بىرنەچچە سائەتلىك ئۇرۇشتا ئولگەنلەر مىڭدىن ئېشىپ كەتتى ھەمدە ئوز ئىنىسى ماجۇڭجي قەھرىمانلىق قىلىپ سېپىلغا ئېسىلىپ چىقىۋاتقاندا ئوق تېگىپ ئولدى دەپ سوزلەپ بەردى.

5 - كۇنى ياڭجۇرىن 2 قېتىم كېلىپ ئۇزۇن سوزلەشتى.

قۇمۇللۇق يولۇاس لۇيجاڭ بىلەن مالۇيجاڭ دىگەنلەرمۇ كېلىپ بىز بىلەن كورۇشتى. يولۇاس شۇيجۇغا بېرىپ ماجۇڭيىڭنى تەكـ لىپ قىلىپچىققان ئىدى. ئۇلار بىزنى مەشقىمەيدانىغا بېرىشقاتەكـ لىپ قىلدى. ماجۇڭيىڭ مەيداندا بار ئىكەن. بىز بېـرىـشىمىز بىلەنلا ئەسكەرلىرىنى كورەكتىن ئوتكۇزۇپ ئوز كـۇچىنى كـور- سەتمەكچى بولدى. بىردەمدىلا مىڭدىن ئارتۇق ئەسكەر توپلاپ، ئىنتايىن رەتلىك، تەرتىپلىك تىزىپ كورەكتىن ئوتكۇزدى، مـا- ھارەت كورسەتتى، قىلىچۋازلىققا ئىنتايىن ماھىر ئىدى. ئـەسـ كەرلەر خىل، 20 ياش ئەتراپىدىكى ياشلار ئىدى. ئەسكەر- لىرىنىڭ ھەر ئون كىشىنىڭ ئىچىدە 6 - 7 سى خەنزۇلار بولۇپ يىڭجاڭ (باتالىيون كوماندىرى) دىن يۇقۇرى ئەمەلدارلار خـۇيـ زۇلاردىن ئىدى. بۇ قېتىم گۇچۇڭغا ئۇچ مىڭدەك ئـەسـكـەرنى كۇچ توپلاپ ھۇجۇم قىلدى. گەرچە مىڭدىن ئارتۇق ئادەم چىـ قىپ تارتقان بولسىمۇ، ئەمما 7 - 8 مىڭ تال قورال ئـولـجـا ئېلىپ، ھەر ۋاقىتتا ئەسكەر تولۇقلاش ئىمكانىيىتىگە ئىـگە بو- لۇۋالغان ئىدى.

كەچ سائەت 8 لەردە ماجۇڭيىڭ بىز بىلەن سـوزلەشكـ لى كىردى، ئۇ ناھايىتى روھلۇق ئىدى، ئۇ مـاڭـا پات - پات قاراپ قويىاتتى. مەنمۇ قاتتىق ئولتۇرۇپ ئـۇ كىشىگە ھوكۇمـەت ئەسكەرلىرى بىلەن توقۇنۇشۇپ قېلىشتىن ساقـلىنىش ئـۇچـۇن جەنۇبىي شىنجاڭغا كېتىش پايدىلىق ئىكەنلىگىنى، جـەنـۇبـىـي شىنجاڭدا مۇسۇلمانلار كوپ بولۇپ، ماجۇڭيىڭنى قارشى ئـالـمـ دىغانلىغىنى چۈشەندۈردۈم. سوھبەتلىشىش داۋامىدا ئـۇ كـىشى

ئويلىنىپ كوردىغانلىغىنى ئېيتتى: سوھبەت 3 - 4 سائەتكە سوزۇلدى، ھېرىپ كەتكەن بولغاچقا ئۇيقۇم كېلىپ، تولاراق ھەپىشىپ كەتتىم. بۇئىنقىلاۋىي ياش ماجۇڭىيىڭ ناھايىتى جۇشقۇنلۇق بولۇپ، ئەلپازىدىن ھارغىنلىق كورۇنمەيتتى.

ۋەكللىرىمىزدىن خۇسەيىن باي شىنجاڭ بويىچە بىرىنچى دەرىجىلىك باي سودىگەر ئىدى. ئۇنىڭ شىركىتى ۋە شوبە شىركەتلىرى بار ئىدى. مەن ئۇنىڭ بىلەن مەسىلىھەتلىشىپ ماجۇڭىيىڭ بىزگە ھەربى كورەك قىلىپ بەرگەنلىگىگە جاۋابەن قوي، چاي، چاقماققەن قاتارلىق بۇيۇملارنى تەييارلاپ ئولكە خەلق بىرلەشمىلىرى نامىدىن سوغا قىلىغان بولدۇق.

6 - كۇنى ماجۇڭىيىڭ بىزگە زىياپەت بەردى. زىياپەتكە ئۇنىڭ پۇتۇن ھەربى باشلىقلىرى قاتناشقان ئىدى، ئۇنىڭ باش كاتىۋى جاڭياشاۋ بېيجىڭ داشۇيسىدە ئوقۇش پۇتتۇرگەن، موسكۋاغا بارغان كىشى ئىدى، ماجۇڭىيىڭ ياڭ بۇچىڭنى ئۇرۇمچىگە ۋەكىل قىلىپ ئەۋەتمەكچى بولغانلىغىنى ئۇقتۇردى.

7 - كۇنى ئەتىگەن سائەت7 دە بىزياڭ بۇچىڭ بىلەن بىرلىكتە گۇچۇڭدىن ئۇرۇمچىگە قاراپ يولغا چىقتۇق. جىمىساردا يەنە بىزنى ماتۇەنجاڭ، لىيۇشەنجاڭلار قارشى ئالدى. ئۇلارنىڭ ئېيتىشىچە ئۇرۇمچى تەرەپتىن ئايرۇپىلان كېلىپ 2 دانە بومبا تاشلاپتۇ، بىرسى شەھەر ئىچىگە يەنە بىرسى شەھەرنىڭ سىرتىغا چۇشۇپ پارتلىغان بولسىمۇ بەختكە يارىشا ئادەم چىقىم بولماپتۇ، چۇشتىن كىيىن سائەت 2 لەردە زىمىچۇەنزىگە كېلىپ خوجانىياز ھاجىنىڭ مىڭدىن ئارتۇق ئەسكىرى ئۇكاڭ تەرەپكە

كېتىۋاتقانلىغىنى كوردۇق. ئۇلار ئەسلى تۇرغان يېرىدە ئـوت-
چوپ بولمىغاچقا فۇكاكىغا كېتىۋاتقان ئىكەن. بىز فۇكاكىغا يېتىپ
كېلىپ، باپپىنگوت قوماندانلىغىدىكى ئاق ئوروس ئـەسكەرلىرد-
نى كوردۇق. خوجانىياز ھاجىنىڭ ئەسكەرلىرى بۇ تەرەپكە كېـ-
لىۋاتقانلىغىنى ئايرۇپىلاندىكىلەر خەۋەر قىلغاندىن كېيىن، بۇيـ-
رۇق بويىچە باپپىنگوت فۇكاكىنى قوغداش ئۈچۈن كـەلگەن ئـ-
كەن. ئۇرۇمچىدە رەئىس لىيۇۋېنلۇڭ بىزنىڭ بۇ كـەمـگىچە قايـ-
تىپ كەلمىگەنلىگىمىزدىن ئەنسىرەپ ئالدىمىزغا ماخۇكشياڭ قا-
تارلىقلارنى ئەۋەتىپتۇ، بىز ئۇلار بىلەن يولدا ئـۇچـرىـشـىپ
بىرلىكتە ئۇرۇمچىگە كىرگەندىن كېيىن ئاخشىمى لىيۇ، شىڭ ئىككىسىگە
ماجۇكىيىڭ بىلەن ئۇچرىشىشنىڭ ئەھۋالىنى ۋە مـاجۇكـيـىـڭنىڭ
جەنۇبىي شىنجاڭغا ئوتۇش پىكرىنى قوبۇل قىلىدىغانلىغىنى دوكـ-
لات قىلدۇق.

8 - كۈنى ئەتىگـەن تەرەپتە، مەن بىلەن يـاڭ بـۇچىڭ
ئىككىمىز رەئىس لىيۇۋېنلۇڭ ۋە شىڭشىيەي بىلەن كـورۇشتۇق.
كەچقۇرۇنلۇغى ئولكىلىك ھوكۇمەت تەرىپىدىن بىزگە كـەچـكـى
زىياپەت بەردى. 9 - كۈنى ئاممىۋى تەشكىلات ئـۇيۇشمىلىرى
زىياپەت بەردى. بۇ زىياپەتتە مەن بىلەن ياڭ ئىككىمىز سوز لىدۇق،
لىيۇۋېنلۇڭمۇ سوز قىلدى. شۇ ئاخشىمى لىيۇۋېنلۇڭ بىلـەن شىڭ
شىسەي ئىككىسى ماجۇكىيىڭ جەنۇبىي شىنجاڭغا ئـوتسە ئۇنىڭغـا
قانداق نام بېرىش توغرىسىدا ئۇزۇن مەسلىھەتلەشتى. لېكىـن
شىڭشىسەينىڭ ئەندىشىسى، گۇمانى كوپلۇگىنىسىزىپ قالدىم. شۇـ-
ڭا نام بېرىش، ئورۇن بېرىش مەسىلىلىرىدە بىر توختامغا كېـ-

لىشەلمىدى. بۇنداق ئەھۋالدا مەن لىۋۇپىنلۇڭنىڭ ئۇستىلىدىن بىر ۋاراق ئىش قەغىزىنى ئېلىپ: (1) ماجۇڭىيىڭنى جەنۇبىي شىنجاڭنى تېچلاندۇرۇش سىلىڭى قىلىش، نەنجىڭ ھوكۇمىتى تەستىقلىغاندىن كېيىن ئېلان قىلىش، (2) ماجۇڭىيىڭنىڭ قوشۇنلىرىنى يېڭىۋاشتىن يوقلىما قىلىپ رەسمى يوسۇندا ئولكە قوشۇنى قىلىش، (3) ئولكىلىك ھوكۇمەت مەسئۇل بولۇپ ئايمۇ - ئاي ماۋاش بېرىش، (4) جەنۇبىي شىنجاڭدىكى شەنجاڭلارنى ئولكىلىك ھوكۇمەت تەيىنلەشتىن ئىبارەت 4 مادداىلىق پىكىر يازدىم. بۇنى لىۋۇپىنلۇڭ كورۇپ "بولىدۇ، مۇۋاپىق" دىدى. شىڭشىسەيمۇ لايىق تاپتى.

مەن بۇ ئىشلار بىلەن بولۇپ كېتىپ، ھەش - پەش دىگىچە بىر سىياسى ئۇزگىرىش بولىدىغانلىغىدىن خەۋەرسىز قاپتىمەن. ئولكىلىك ھوكۇمەت باش كاتىۋى تاۋمىڭيۇي، دۇبەن مەھكىمىسىدىكى باتالىيون مۇشاۋىرى چىڭجۇڭ، ئاۋاتسىيە باش قارمىسىنىڭ باشلىغى لىشاۋتيەنلەر ئولكىلىك ھوكۇمەتتە جىددى يىغىن چاقىرىۋاتقان پەيتتە، شىڭشىسەي بۇيرۇق بىلەن ئۇلارنى قولغا ئېلىپ، سوراق قىلمايلا ئېتىپ تاشلىدى.

6 - ئاينىڭ 10 - كۈنى ياڭ بۇچىڭ تېچلىق شەرتلىرىنى ئېلىپ ماشىنىغا ئولتۇرۇپ گۇچۇڭغا ماڭماقچى بولۇۋاتقاندا مەركەز ۋەكىلى خۇاڭ مۇسۇڭ ئايرۇپىلان بىلەن ئۇرۇمچىگە كېلىپ قالدى. ئۇنى ئايرۇدۇرۇمدا قارشى ئالىمىز دەپ ياڭ بۇچىڭ بىر كۈن كېچىكىپ ماڭدى. شىڭشىسەي ھەربى ئىشلارئالدىراش بولغانلىقتىن خۇاڭ مۇسۇڭ بىلەن ئانچە - مۇنچە كورۇشۇپ قو-

يۇپلا قايتىپ كەتتى. ئولكە تەرەپ، ماجۇگىنىڭ قىسىملىرىنىڭ سەنتەيگە ئىلگىرىلەۋاتقانلىغىنى ئاڭلاپ تۇراتتى. شۇڭا شىڭشىسەي بىلەن جىڭرۇگچىڭ ئىككىسى فۇكاڭغا كەتتى، مەن خۇاڭ مۇسۇڭغا بۇ قېتىم گۇچۇڭغا ۋەكىل بېرىپ ماجۇگىنىڭ بىلەن تېچىلىق توغرىسىدا بولۇنغان سوھبەت ئەھۋالىنى دوكلات قىلدىم. ياڭ بۇچىڭمۇ ماجۇگىنىڭغا ۋەكىل بولۇپ كەلگەن ئەھۋالنى دوكلات قىلدى.

ئولكە تەرەپ، ماجۇگىنىڭ قىسىملىرىنىڭ زىمىچۇەنزە تەرەپكە ئىلگىرىلەۋاتقانلىغىدىن، زىمىچۇەنزە بىلەن فۇكاڭنىڭ ئارىلىغى پەقەتلا بىر مەنزىل يول بولۇپ، بۇنداق ئەھۋالدا چوقۇم توقۇنۇش يۇز بېرىدىغانلىغىدىن خەۋەر تېپىپ تۇراتتى. ماجۇگىنىڭ تەرەپ ئىككى گۇرۇھ بولۇپ قالغان ئىدى. ئاخۇنلار تەرەپ تېچىلمىقنى تەشەببۇس قىلسا، ھەربى ئوفىتسىرلەر ئۇرۇش قىلىشنى تەشەببۇس قىلاتتى، مەن گۇچۇڭغا بارغان ۋاقتىمدا تېچىلىق كەيپىياتى ئۇستۇن ئىدى. مەن قايتىپ كەلگەندىن كېيىن ئۇرۇش تەرەپدارلىرى ئۇستۇنلۇككە ئىگە بولۇۋالغانلىقتىن ھەربى قوشۇنلار داۋاملىق ئىلگىرىلىگەن ئىكەن. ئولكە تەرەپمۇ ئىككى خىل كوزقاراشتا ئىدى. لىيۇۋېنلۇڭ بىلەن مەن تېچىلمىقنى تەشەببۇس قىلاتتۇق، گەنسۇلۇق ھەربى ئەمەلدارلار بىلەن ئاقئورۇس باشلىقلىرى ماجۇگىنىڭ بىلەن كېلىشىم قىلىش مۇمكىن ئەمەس دەپ ئىمكانقەدەر ئۇرۇشۇشنى تەشەببۇس قىلاتتى. ئېيتىشلارغا قارىغاندا ماجۇگىنىڭ گەنسۇ ئولكىسىدە گومىنداڭ قوشۇنلىرى بىلەن ئىككى يىل ئۇرۇش

قىلىپ، گەنجۇ، لياڭجۇلارنى ئىشغال قىلغان. شەرقىي جەنۇپتا خەنجۇغىچە، شەرقىي شمالدا نىڭشياغىچە، غەرپتە شىنىڭغىچە، غەربىي شمالدا شۇيجۇغىچە داڭ چىقارغان، كېيىن نىڭشيادا گومىنداڭ قوشۇنلىرى تەرىپىدىن مەغلۇپ بولغاندا، نەنجىڭگە بېرىپ سەندۇڭ، خېنەنلەردە ئىچكى ئۇرۇشقا قاتناشقان، كېيىن ئۇز مەيلىچە گەنسۇغا قايتىپ كېلىپ، يەنە ئەسكەر توپلاپ، پىڭيۇيشياڭنىڭ ئارقا يولىغا زەربە بەرگەن. مىنگونىڭ 19 - يىلى يۇزلىگەن ئادەملىرىنى باشلاپ شىنجاڭغا چىقىپ قۇمۇلنى بىرنەچچە ئاي مۇھاسىرە قىلغان، ئۇرۇشتا پۇتىغا ئوق تېگىپ شۇيجۇغا قايتىپ كەتكەن ۋە ئەسكەرتەربىيىلەش ئىشلىرى بىلەن شۇغۇللىنىپ مۇۋاپىق ۋاقىت كۇتكەن ئىدى. بۇقېتىم گۇچۇڭغا كەلگەندە ئۇ ئىنتايىن كورەڭلىگەن ھالدا ئاغزىدا تېچىلىق دەپ ئەمىلىيەتتە دەم ئېلىۋېلىش ۋە ئەسكەر تەربىيىلەشنى مەقسەت قىلاتتى.

ياڭ بۇچىڭ ئاينىڭ 12 - كۇنى چۇشتىن كېيىن يولغا چىقالىدى. ئۇنىڭ بىلەن لۇلۇن بىرگە بارىدى، بۇلار گۇچۇڭغا بېرىپ ماجۇڭيىڭ بىلەن ئۇچراشماقچى، ئەمما ياڭ بۇچىڭ ئۇرۇمچىدىن گۇچۇڭغا يولغا چىققاندا ئىككى تەرەپنىڭ ئەسكەرلىرى زىمىچۇەنزىدە ئۇرۇش باشلىۋەتكەن ئىدى. شۇڭا ئۇ يالدىنقى سەپكە بارغاندا، ئۇ تەرەپكە ئوتۇپ كېتىشنىڭ ئىمكانىيىتى بولمىغانلىقتىن، كىيىملىرىنى ئوزگەرتىپ شىڭشىسەينىڭ قول ئاستىدا ئىشلەشكە مەجبۇر بولدى.

ماجۇڭيىڭ 2 مىڭ ئاتلىق ئەسكەر، 3 مىڭ پىيادە ئەسكەر

بىلەن شىددەتلىك ئىلگىرىلىدى، ھوكۇمەت تەرەپ قارشى تۇرۇپ زەربە بەردى، ئالدىنقى سەپتە ئولكە ئەسكەرلىرى جىلىك ئولـ كىسىدىن كەلگەن پىدائىلار ۋە ئاقئورۇس ئەسكەرلىرى بولۇپ 2 مىڭدەك ئەسكەر بار ئىدى. بۇ يەردە بىر نەچچە سائەت جىددى ئۇرۇش بولدى، بۇ ئۇرۇشتا شىكشىسەي مۇھاسىرە ئىچىدە قېلىپ تىرىك قولغا چۈشكىلى قىل قالغان ئىدى (شىك شىسەينىك ئىيـ تىشچە ئومرىدە ئەك خەتەرلىك بولغان ئىش مۇشۇ مۇھاسىرە بولـ غان ئىكەن). بەخـتكە يارىشا شەرقىي شىمال ۋەتەن قۇتقۇزۇش ئارمىيىسى يارىدەمگە كېلىپ خەۋپـتىن قۇتۇلۇپ قالغان. بۇ قېـ تىمقى ئۇرۇش ئىنتايىن شىددەتلىك بولدى. ئولكە تەرەپـنىك ئالدىنقى سەپتە جىلىنىدىن كەلگەن پىدائى قوشۇنلارنىك باشلـ غى لىيۇجىنباك ئون نەچچە ئەسكەر بىلەن قالغان بولسىمۇ قەھرد- مانلىق قىلىپ دۇشمەندىن 300 تال قورال - ياراق غەنىمەت ئالدى. بۇ سوقۇشتا يامغۇر يېغىپ قاتتىق جۇدۇن بولدى، ئولـ كە تەرەپ ئەسكەرلەرگە پاختىلىق كىيىم تارقىتىپ بەرگەچكەئاز- چە كوپ چىقىمغا ئۇچرىمىدى. ماجۇئىيىك قىسىملىرى گۇچۇئدىن چىققاندا بىر قۇر يالاك ئىشتان، كوينەك بىلەن چىققاچقا ئەتـ دىن-كەچكىچە يامغۇردا چىلىقلاپ يۇرۇپ جەك مەيدانىدا توۋـ لاپ ئولگەنلەر كوپ بولدى. ئەگەر جۇدۇن بولمىغان شارائىتتا كىمنىك غالىپ بولۇشى، كىمنىك مەغلۇپ بولۇشنى بەلگىلەش قىيىن ئىدى. ئىككىنچى كۈنى ئەتـىگەنلىگى ماجۇئىيىك مىڭدىن ئارتۇق ئاتلىق ئەسكەرلىرىنى باشلاپ چېكىندى، پىيادە ئەسكەر- لىرىنىك تولىسى مىلتىقنى تاشلاپتەرەپ - تەرەپكە قېچىپ كەتـ

تى، ئولكه تەرەپ مىڭدىن ئارتۇق مىلتىق، 4 دانە پىلىموت غەـ
نىمەت ئالدى.

شىڭشىسەي 15 - كۈنى جىمىسارغا كەلگەندە ماجۇئىيىڭ
گۈچۈئنىڭ شەرقىي دەرۋازىسىدىن قالدۇق ئەسكەرلىرى بىلەن
چېكىنىپ قاچتى، شىڭشىسەي گۈچۈئنى ئىشغال قىلدى، ماجۇئىيىڭ
مىڭدىن ئارتۇق قالدۇق ئەسكەرلىرىنى باشلاپ ئۇيغۇر، تۇڭگان
بولۇپ 2 مىڭدەك ئادەم 3 مىڭدەك توگىگە مىلتىق - ياراق ۋە
باشقا بايلىقلارنى يۈكلەپ موردىدىن قاچتى، ئەسىرگە چۈشكەن لى
خەيرۇنىمۇ بىللە ئېلىپ ماڭدى (ئۇنى جەنۇبىي شىنجاڭغا بارغانـ
دا ئېتىپ تاشلىدى). شىڭشىسەي تەرەپ قوغلاپ زەربە بەرىش
ئەترىدى تەشكىللەپ چىڭجۇڭ سەنمۇجاڭنى قوماندانـ
لىققا بەلگىلىدى. ماجۇئىيىڭ تۇرپان، پىچانغا قاراپ كەتتى، چىڭ
جۇڭ قوغلاشماستىن گۈچۈئگا كېلىۋالدى. شىڭ شىسەيمۇ قوغلاپ
زەربە بېرىش پىلانىنى تاشلاپ ئۇرۇمچىگە قايتىپ كەتتى.

ماجۇئىيىڭ چېكىنىپ ۋەزىيەت بىرئاز پەسەيدى، ھال سو-
راش ۋەزىپەم تۇگىدى دىگەن خۇاڭمۇسۇڭ نەنجىڭگە قايتـ
ماقچى بولدى - دە 27 - كۈنى بىللە كەلگەن ئادەملىرىنى
ئېلىپ، ئايرۇپىلان بىلەن نەنجىڭگە قايتتى. 8 - ئاينىڭ 3-
كۈنى نەنجىڭ ھوكۇمىتىدىن لىيۇۋېنلۇڭ، شىڭشىسەي، جاڭ پېيـ
يۇەنلەرنى شىنجاڭ ئولكىلىك ھوكۇمەت ئەزاسى، لىيۇۋېنلۇڭ قو-
شۇمچە ئولكە رەئىسى، شىڭ قوشۇمچە دۇبەن، جاڭ قوشۇمچە بوز
يەر ئوزلەشتۇرۇش ئەلچىسى ھەم قايتا رەتلەپ تۇزۇلگەن 8-
دىۋىزىيىنىڭ سىجاڭى بولغانلىغى توغرىسىدا تېلېگرامما
كەلدى.

ماجۇڭيىك تۇرپان، پىچانغا چىكىنگەندىن كېيىن، ئۇرۇم-
چى نەنسەن ۋەزىيىتىدە بىر ۋەقە يۈزبەردى. نەنسەندە تۇرۇشلۇق
مادىشاڭ سىجاڭ بىلەن يەنە بىر ئىككى تۇەنجاڭلار (پولكوۋ-
نىك) نىڭ نىيىتى بۇزۇلۇپ ئۇرۇمچى ھوكۇمىتى بىلەن بىرلەش-
تى. ئاندىن بىر پولكوۋنىك بىرلەشكىلى قارشى چىققاندا، ماسى-
جاڭ ئۇنى ئېتىۋەتتى. بۇ ۋەقەنى قاراشەردە تۇرۇۋاتقان
ماشىمىڭ ئاڭلاپ مەخسۇس ئادەم ئەۋەتىپ مەزكۇر سىجاڭ بىلەن
ئىككى پولكوۋنىكنى ئېتىپ ئولتۇردى. شۇنىڭ بىلەن نەنسەندە
تۇرۇشلۇق ماجۇڭيىك قىسملىرى يەنىلا ئۇرۇمچىگە قارشى تۇ-
رۇش ۋەزىيىتىدە تۇردى. ئولكە تەرەپ شەرقىي شىمال ئارمىيە-
سى ۋە گەنسۇ ئارمىيىسى ھەمدە ئاق ئورۇس ئەسكەرلىرىنى
ئەۋەتىپ، نەنسەندە تازىلاش يۈرگۈزدى.

7 - ئاينىڭ 9 - كۈنى جىلىن پىدائى قوشۇنلىرىنىڭ
سىلىڭى لىيۇجىنباڭنىڭ قوسىغىغا ئوق تېگىپ ئۇرۇمچىگە قايتىپ
كېلىپ بىر نەچچە سائەتتىن كېيىن ئولدى.

ئولكە تەرەپتىن ۋۇجاۋشۇن، لەنيەنشۇلارنى ۋەكىل قى-
لىپ ماجۇڭيىك، ماشىمىڭلار بىلەن كورۇشۇش ئۈچۈن تۇرپانغا
ئەۋەتتى. بۇ قېتىمقى سوھبەتكە ماجۇڭيىڭنى قۇمۇل، باربكول
تەرەپكە چېكىنىشنى شەرت قىلدى. نەنجىڭ ھوكۇمىتىدىنمۇ ما-
جۇڭيىڭنى ئەسلى ئورنىغا چېكىنىش توغرىسىدا تېلېگىراممىا كەل-
گەن ئىدى. تۇرپانغا بارغان ۋەكىللەر ئۇرۇمچىگە قايتقاندا ما-
جۇڭيىڭمۇ ئىككى ۋەكىل تەيىنلەپ قوشۇپ ئەۋەتتى. ئۇلارنىڭ
شەرتى، قۇمۇلغا قايتىپ كېتىشنى قوبۇل قىلىش، ھوكۇمەت تە-

رەپنىڭ تەمىنات بېرىشىنى تەلەپ قىلىش بولدى. ليۇ بىلەن شىڭ ئىككىسى تېخىمۇ ئىلگىرىلىگەن ھالدا: (1) بىرلىشىپ باندىتلارنى تازىلاش، (2) يولنىڭ ئامانلىغىنى قوغداشنى ماجۇڭىنىڭ ئۇستىگە ئېلىش، (3) ئاشلىق تەمىناتىنى ئولكە تەرەپ يەتكۈزۈپ بېرىشنى شەرت قىلىپ يۇقۇرى دەرىجىلىك ئەمەلدارلار ئەۋەتمەكچى بولۇپ ليۇبىڭ سەنمۇجاڭنى تەيىنلىدى. ليۇبىڭ شۇ كۈنى كەچقۇرۇنلۇقتا تۇرپانغا ماڭدى.

ئارىدىن نەچچە كۈن ئوتكەندە ليۇبىڭ، ماجۇڭىنىڭ ۋەكىلى جاڭياشاۋ، ياۋجۇڭ پىڭلار بىلەن مۇداپىەمەسلىسىنى مۇزاكىرە قىلىش ئۈچۈن ئۇرۇمچىگە كەلدى. مەن شىڭشىسەيگە ئەگەر ھەقىقى بىرلەشمەكچى بولساق، ئوتتۇرىدىكى ئىشەنچسىزلىكنى تۈگىتىش ئۈچۈن، ئارىلىقتا ئوزئارا مۇھىم خادىملارنى ئىشلىتىش لازىملىغىنى بىلدۈرۈپ تەكلىپ سۇندۇم، شىڭشىسەي ئوز قولى بىلەن 10 ماددىلىق تېچىلىق چارىسى تۈزۈپ ماجۇڭىنىڭ شەرقىي يولىنىڭ گارنىزون سىلىڭى بولۇپ، پىچان، قۇمۇل، بارىكولدە تۇرىدىغان قىلدى. ماجۇڭىنىڭ بۇنىڭغا ماقۇل كەلدى. ئولكە تەرەپ ۋۇياۋشۇننى تۇرپانغا، لەنيەنشۇنى پىچانغا شەنجاڭ قىلىپ ئەۋەتتى.

ماجۇڭىنىڭ ئولكە تەرەپنىڭ بۇيرۇغىغا ئىتائەت قىلىپ، ۋەزىيەت بىر مەزگىل ئوڭشالغاندەك بولدى. خوجانىيازھاجى بىرنەچچە مىڭ ئەسكەر بىلەن توخسۇنغا بېرىپ ماشىمىڭ بىلەن ئۇرۇش قىلىپ يېڭىلىپ قاراشەر تەرەپكە چېكىندى. ماشىمىڭ قاراشەرگە يېقىنلاپ بارغاندا، خوجانىيازھاجى كۈچارغا

چىكىندى، ماجۇگىنىڭ بىلەن ماشىنىڭ بىرلەشكەندىن كېيىن بۇلار تۇرپان، پىچاندىن چىقىپ كېتىش خىيالىدىن ۋاز كەچتى.

8 - ئاينىڭ 23 - كۈنى ئولكە ھوكۇمىتى نەنجىڭ مەمۇرى پالاتاسىدىن خارجى ئىشلار مىنىستىرى لوۋېنگەن شىنجاڭنى كوزدىن كەچۈرۈشكە بارىدۇ دەيدىغان تېلېگرام ئالدى. 9- ئاينىڭ 2 - كۈنى لوۋېنگەن ئايرۇپلان بىلەن ئۇرۇمچىگە كەلدى. 7 - كۈنى لىۋۇپىنلۇك بىلەن شىڭشىسەينىڭ خىزمەت تاپشۇرۇۋېلىشىغا رىياسەتچىلىك قىلدى. لوۋېنگەننىڭ بۇ قېتىم كېلىش مەقسىدى ئىككى تەرەپنىڭ دۇشمەنلىشىش ۋەزىيىتىنى قانداق قىلىپ پەسەيتىش مەسىلىسى ئىدى. ماجۇگىنىڭ تۇرپاندا تۇرۇۋالغانلىغى كوزگە قادالغان مىختەك ئولكە تەرەپنى خاتىرجەم قىلمايتتى. ئوتتۇرىدىكى ئىشەنمەسلىك كەيپىيات ھامان مەۋجۇت ئىدى. ھەممە ئادەم لوۋېنگەندىن مەركەزدىن كەلگەن كاتتا ئەربابلىق سالاھىيىتى بىلەن يارىشىۋېلىش قويۇشنى ئۈمىت قىلاتتى. ماجۇگىنىڭ، جاڭ پېيىۋەنلەرمۇ لوۋېنگەننىڭ ئالدىغا ۋەكىل ئەۋەتكەن ئىدى. شۇڭا لوۋېنگەن ماجۇگىنىڭ بىلەن سوزلىشىشنى خالاپ بىر مۇنچە ئادەملەرنى ئەگەشتۈرۈپ تۇرپانغا باردى. شىڭشىسەي ماجۇگىنىڭ لوۋېنگەن بىلەن بىللە ئۇرۇمچىگە كەلسە ئوتتۇرىدىكى ئۇقۇشماسلىقلارنى تۈگىتىشكە پايدىلىق بولۇپلا قالماستىن، ھەقىقى بىرلەشكىلى بولىدۇ دەپ ھىساپلايتتى. شۇڭا 4 - ئىنىسى شىڭشىچى بىلەن سەنەمۇجاڭ لىۋېنگنى بىللە ئەۋەتتى. ئولكىلىك ھوكۇمەت تەرەپمۇ ئۇرۇمچى

ۋالىسى لىرۇڭنى ئەۋەتتى. مەخسەت ماجۇڭىيڭنى خاتىرجەملەن-
دۇرۇپ ئۇرۇمچىگە كەلتۈرۈش ئىدى. ئۇلار 8 - ئايىنىڭ 9-
كۈنى ماشىنا بىلەن يولغا چىقتى.

9 - ئايىنىڭ 12 - كۈنى لوۋېنگەن ئۇرۇمچىگە قايىتىپ
كەلدى. ماجۇڭىيڭ تەرەپتىن جاڭ ياشاۋ، ياۋجۇپىڭ، بەي
زىلىلەر بىرلىكتە كەلگەن ئىدى. ماجۇڭىيڭ بۇلارنى ئۇزىتىپ
داۋانچىڭغىچە بىللە كېلىپ ئوزى توختاپ قالدى. لىۋۇېنلۇڭ
بىلەن شىڭشىسەيلەر ماجۇڭىيڭنىڭ كەلمىگەنلىگىگە قاراپ، ئۇ-
نىڭدا سەممىيەت يوقلۇغىنى باھالىدى. شۇنىڭ بىلەن ھەرقاي-
سى ھەربى باشلىقلار قىلىچلىرىنى يالىڭاچلاپ ئۇرۇشقا تەييارلىق
قىلىشتى. ئۇرۇمچى ۋەزىيىتى يەنە جىددىلەشتى.

17 - كۈنى لوۋېنگەن تارباغاتاي،ئىلى تەرەپلەرنى كوزدىن
كەچۈرۈشكەكەتتى، لىۋۇ، شىڭ ئىككىسى مەن بىلەن مايا ۋخۇانى
قوشۇپ ئەۋەتتى. ماجۇڭىيڭنىڭ ۋەكىللىرى جاڭ، ياۋ، بەيلەر
ۋە ماخۇڭشىياڭلار دۇبەن مەھكىمىسى تەرەپتىن قاماپ قويۇلدى.
ئۇنىڭدىن كېيىنكى ئەھۋالنى بىلمەيمەن.

لوۋېنگەن تارباغاتايدىن ئىلىغا باردى. 10 - ئايىنىڭ
5 - كۈنى ئىلى كۈرەدە، ئىلى بوزىيەر ئوزلەشتۈرۈش ئەلچىسى
قوشۇمچە 8 - دىۋىزىيە باشلىغى ئالدىغا چىقىپ كۈتۈۋالدى. شىڭ
شىسەيدىن جاڭ پېيىۋەنگە ئايىنىڭ 8 -، 9 - كۈنلىرى ئۇرۇش
بولغانلىغى جەنۇبىي شىنجاڭدىكى تەپرىقىچىلىقنىڭ كۈنساناپ ئۇل-
غايغانلىغى جاڭ پېيىۋەننىڭ 11 - كۈنى ئەسكەرتارتىپ ئۇرۇم-
چى تەرەپكە يولغا چىقىشى توغرىسىدا تېلېگىراممىا كەلدى.

ماجۇگىيىك داۋانچىكدىن ئۇرۇمچىگە يۇرۇش قىلىپ ھۇ-
جۇم قىلغاندا، جاڭ پىيىۋەنمۇ ئەسكەر تارتىپ، شىخوغا كېلىپ
ئۇرۇمچى ۋەزىيىتىنى ماراپ ياتتى. شۇنداقلا ئۇرۇمچى بىلەن
تارباغاتاي يولىنى كېسىپ تاشلىدى. ماجۇگىيىك ئۇرۇمچىنى بىر
ئاي قامال قىلىپ، شەھەر تېشىدىكى ئاساسىي نۇقتىلارنى
ئىگەللىۋالدى. ئۇرۇمچى ئىنتايىن خەۋپ ئىچىدە قالغان پەيتتە
بەختكە يارىشا خوشنىمىز يارده‌مگە ئەسكەركىرگۈزدى. ماجۇگ-
يىك بەرداشلىق بېرەلمەي جەنۇبىي شىنجاڭغا چېكىندى.

يولۇاسنىڭ قۇمۇل كارنىزون سىلىكىلىغىنى قولغا كەلتۈرۈش جەريانى

ليۇيىڭلىك

يولۇاسنىڭ تېگى قەشقەرلىق، ئەرجەنزە، ئۇنىڭ ئاتىسى خۇنەنلىك. چىڭ خاندانلىغى گۇاڭشۇي يىللىرىدا زوزۇڭتاڭنىڭ خۇنەنلىك ئارمىيىسىگە ئەگىشىپ، شىنجاڭغا كېلىپ قەشقەردە يەرلىشىپ بىر ئۇيغۇر ئايال بىلەن تۇرمۇش قۇرۇپ، شۇنىڭدىن يولۇاس تۇغۇلغان. يولۇاس بالىلىق دەۋرىدە كەپسىز، ئوكتەم ھەم تاز ئىدى. باشقىلار ئۇنى تاز دەپ ئاتايىتتى. كۇنىبويى مەھەللىدىكى كەپسىز بالىلار بىلەن يۇرۇپ ھىچقانداق تەربىيە كورىمگەن ئىدى. كېيىن قۇمۇلغا كېلىپ ۋاڭ ئوردىسىدا ئىشلىدى، ئۇ زېرەك بولغاچقا مەخسۇت ۋاڭ ياخشى كورۇپ تەدرىجى ئوستۇرۇپ، ۋاڭ ئوردىسىنىڭ دوغىلىغىغا ئوستۇردى. شامەخسۇت بىلەن بېيجىڭغا بارغاندا يىخىتۇەندىن چەنباشچىلىقنى ئۇگەنگەن، بىر نەچچە ئېغىز ئەپسۇن بىلىۋالغان ئىدى. شۇڭا خەنزۇچە راۋان سوزلەيتتى. خەنزۇلارنىڭ ئورپ - ئادەتلىرىنىمۇ پىششىق بىلەتتى. ئىش باشقۇرۇشقا قابىلىيەتلىك ئەمما گۇمانخور ئىدى. شامەخسۇت ئولۇپ ئوغلى نەزەر ۋاڭلىققا ئولتۇرغاندا يولۇاس يەنىلا ئوردىنىڭ دوغىسى

هەم قۇمۇلدىكى قازاق، خەنزۇ قىسىملىرىنىڭ يىگجاڭى بولۇپ ئىشلىدى.

1931-يىلى قۇمۇل تۇخۇلۇدا قوزغالغان ۋەقەدە ئىككى تەرەپنى جاڭجالغا سېلىپ قويۇپ ۋەقەنى كېڭەيتكەن يولۋاس، ئوزىنى گەنسۇ، چىڭخەي، نىڭشيا بىرلەشمە ئارمىيىسىنىڭ باش سىلىڭى دەپ ئاتىۋالغان، ماجۇڭيىڭ بىلەن تىل بىرىكتۈرۈپ ئۇنى شىنجاڭغا باشلاپ چىقتى. ماجۇڭيىڭ ئۇنىڭغا لۇيجاڭلىق ئەمەل بەردى.

يولۋاس لۇيجاڭ بولغاندىن كېيىن قارا نىيەتلىك ھەددىدىن ئېشىپ، شىڭشىسەي بىلەن ماجۇڭيىڭ ئوتتۇرىسىدىكى جاڭجالدىن نەپ ئېلىش ئۈچۈن ماجۇڭيىڭغا ئەقىل، پىلان كورسىتىشتە بارلىق كۈچىنى ئايىمىدى. 1933 - يىلى قىشتا ماجۇڭيىڭ ئۇرۇمچىنى بىر ئايدىن كوپرەك قورشاپ ھۇجۇم قىلغاندا، شىڭشىسەي چەتنىڭ ياردىمىنى تەلەپ قىلدى. ئاتالمىش "ئالتايىسكى" قوشۇن ئايرۇپىلان، توپ - زەمبىرەك بىلەن قايتۇرما ھۇجۇمغا ئوتتى. ماجۇڭيىڭ مەغلۇپ بولۇپ جەنۇبىي شىنجاڭغا قېچىپ، قەشقەردىن سوۋېت ئىتتىپاقىغا چىقىپ كەتتى. قالدۇق قوشۇنلىرى خوتەن تەرەپكە كەتتى. شىڭشىسەي ماجۇڭيىڭغا قوغلاپ زەربە بېرىش جەريانىدا ئايرۇپىلاندا تەشۋىق ۋەرەقىلىرى تارقىتىپ، ماجۇڭيىڭدىن مۇناسىۋەتنى ئۈزگۈچىلەرگە ئەسلىدىكى خىزمىتىدىن بىر دەرىجە ئوستۇرۇپ ئىشلىتىدىغانلىغىنى تەشۋىق قىلغان ئىدى. يولۋاس قېچىپ كېتىۋېتىپ توخسۇن يولىدا تەشۋىق ۋەرەقىلىرىنى كورۇپ، ماجۇڭيىڭنىڭ يەر بىلەن يەكسان بولۇپ

كەتكەنلىگىنى، ئۇزۇننىڭ خام خىيالى بىتچەت بولغانلىغىنى چۈشىنىپ، تۇرپانغا قايتىپ ئۇرۇمچىگە بېرىپ شىڭشىسەيگە ئەل بولۇشنى ئويلىغان بولسىمۇ، يەنىلا شۇبھىلىنىپ قۇمۇلغا قايتىپ كېتىش قارارىغا كەلدى. بىر تەرەپتىن شىڭشىسەيگە ئۇزۇننىڭ جۇڭياڭ بىلەن ئالاقىسىنى ئۈزگەنلىگىنى مەلۇم قىلسا، يەنە بىر تەرەپتىن قالدۇق قىسىملىرىنى ئەگەشتۈرۈپ شىڭشىسەيدىن يوشۇرۇن ھالدا يول يۈرۈپ 8 - 9 كۈنلۈك يولنى 4 كۈندە بېسىپ قۇمۇلغا بېرىۋالدى ۋە شىڭشىسەيگە ئۇزۇننىڭ قۇمۇلدا بۇيرۇق كۈتۈپ تۇرغانلىغىنى مەلۇم قىلدى. شىڭشىسەينىڭ ۋەدىسىگە ئەمەل قىلىپ، ئۇنى لۇيجاڭلىقتىن دۇدزىيە باشلىقلىغىغا ئوستۇرۇشنى كۈتتى. لېكىن شىڭشىسەي ۋەدىسىگە ئەمەل قىلماي ئۇنىڭغا قۇمۇل ناھىيىسىنىڭ ھاكىملىق ۋەزىپىسىنى بەردى. قىسىملىرىنى ئورۇنلاشتۇرۇش توغرىسىدا ھىچقانداق گەپ - سوز قىلمىدى. يولۋاس ئالدىن يولىيورۇق سوردىماي، ئۇز بېشىمچىلىق بىلەن قۇمۇلغا قايتىپ كېلىپ يولسىزلىق قىلغانلىغى ئۈچۈن ھاكىم بولۇشقا رازى بولغان بولسىمۇ لېكىن يۇرۇش - تۇرۇشىدا ئۇزۇننى يەنىلا لۇيجاڭ دەپ قۇمۇل ھاكىملىغىنى قوشۇمچە ئوتتىدى. بۇ چاغدا ئولكىلىك ھوكۇمەت قۇمۇلنى تاشلىۋەتكەنلىگىگە 3 يىلدىن ئاشقان ئىدى. يولۋاس باشقۇرىدىغان ئادەم يوق رايوندا ھەربى، مەمۇرى چوڭ ھوقۇقنى ئۇز ئالدىغا ئىگەللەپ، كورەكلەپ خالىغىنىنى قىلىپ يۈردى.

1935 - يىلى ئەتىيازدا شىڭشىسەي 12 - ئاپرېل

بايرىمنى خاتىرىلەشنى كېڭەيتىپ ئوتكۇزۇش ئۈچۈن پۈتۈن ئولكىنىڭ ھەر قايسى جايلىرىغا، ئۇرۇمچىگە ۋەكىل ئەۋەتىپ قاتناشتۇرۇشنى ئۇقتۇرۇش قىلغاندا، يولۋاس قۇمۇلدىكى خەنزۇ، خۇيزۇ، ئۇيغۇرلاردىن بىر قانچە كىشىنى تەبرىكلەش پائالىيىتىگە قاتناشتۇرۇشقا ئۇرۇمچىگە ئەۋەتتى. بۇ پۇرسەتتە ئۇ ھوكۇمەت قۇمۇلنى تاشلىۋەتكىلى نەچچە يىل بولدى. بالا ئانىسىدىن ئايرىلغاندەك پۇقرالار ئىگىسىز قالدى. بۇ خىل ئەھۋالنىڭ داۋاملىشىۋەرمەسلىگى ئۈچۈن چوڭ ئەمەلدارلارنى ئەۋەتىپ قۇمۇلنى تەرتىپكە سېلىپ خەلقنىڭ كۆڭلىنى تېچلاندۇرۇشنى مۇراجەت قىلدى. شىڭشىسەي تەختكە چىققانلىغىغا ئەمدىلا بىر يىل بولغان كۈنلەردە قۇمۇلنى قايتۇرۇۋېلىشقا ئادەم ئەۋەتمەسلىكنىڭ سەۋەبى بىرىنچىدىن چوڭ قالايمىقانچىلىق ئەمدىلا بېسىلىپ، يولۋاسنىڭ بۇيرۇغىغا بويسۇنۇش - سۇنماسلىغىغا گۇمانلانغان بولسا، ئىككىنچىدىن قۇمۇل بىلەن ئۇرۇمچىنىڭ ئارىلىغى 5 مىڭ يول بولغانلىقتىن ھەممىگە تەڭ ئېتىۋار قىلالمىشى ھەقىقەتەن مۇتەس ئىدى. لېكىن كۈچنى كېڭەيتىپ، شىنجاڭنى بىرلىككە كەلتۈرۈش ئۈنىڭ ئارزۇسى بولغانلىقتىن، يولۋاسنىڭ ئادەم ئەۋەتىپ ھوكۇمەت باشلىغى تەيىنلەش تەلىۋىدىن پايدىلىنىپ بارىكۆلنى بىر ۋىلايەت قىلىپ بەلگىلەپ، مېنى قۇمۇل ۋالىي مەھكىمىسىگە باشلىقلىغىغا، شۇي يۇشىڭنى قۇمۇل شەھرىنىڭ گارنىزون سىلىكىلىغىغا قوشۇمچە بىرىنچى پولكنىڭ باشلىقلىغىغا تەيىنلەپ قۇمۇلغا ئەۋەتتى. يولغا چىقىش ئالدىدا، شىڭ شىسەي شۇي يۇشىڭنى بىر

نەچچە كۈن كېچىكىپ ماڭغىن دەپ ئەپقالدى. مەن قۇمۇلغاكەلـ
گەندە يولۇاس بىلەن بېشىر ۋاڭ باشلىق ھەر مىللەت، ھەرسا-
ھەنلىك قارشى ئېلىشىغا مۇيەسسەر بولدۇم. بىر نەچچە كۈن ئوت-
كەندىن كېيىن قۇمۇل ۋالى مەھكىمىسى قۇرۇلدى. مەن رەسمى
ۋەزىپە تاپشۇرۇۋالدىم. يولۇاس قۇمۇل ناھىيىسىنىڭ ھاكىملىق
سۈپىتى بىلەن ھەممە ئىشنى مەندىن يولىيورۇق سوراپ، سەمـ
مىيەت كورسەتتى. شۇي يۇشىڭنىڭ قۇمۇلغا كەلمەيدىغانلىغىنى
ئاڭلىغان يولۇاس بەكمۇ مەمنۇن بولدى. چۈنكى ئۇ قوشۇن
باشلاپ قۇمۇلغا كەلسە، ئوزىگە پايدىسىز بولىدىغانلىغىدىن
ئەنسىرەيتتى.

يولۇاسنىڭ ئەسكىرىي كۈچى يۈزدىن ئارتۇق ئىدى. ئەڭ
كوپ بولغاندىمۇ 200 دىن ئاشمايتتى. يولۇاس يەنە بارىكول-
دىكى قازاقلار بىلەن كەڭ تىل بىرىكتۈرگەن ئىدى. قازاقلارمۇ
ئۇنىڭ سوزىنى ئاڭلايتتى. قۇمۇلنىڭ ئەترابىدىكى مۇھىم يول-
لارغا چازا قۇرۇپ، ئادەم تەينىلەپ، قاراۋۇل قويىاتتى. ئازراق
ئىش بولسىلا، قاراۋۇللار دەرھال دوكلات قىلاتتى. مەن خىز-
مەتنى تاپشۇرۇۋېلىپ بىرەرئاي ئوتكەندە بىركۈنى يولۇاس ئۇش-
تۇمتۇت كېلىپ، شۇي سىلىڭ قوشۇن باشلاپ ليياۋدۇڭغا كەپتۇ،
ھازىر دەل سېرىقتال ۋاقتى، قوشۇننى بېقىش بىر مەسىلە، لې-
كىن ئۇلار كەلگەندىن كېيىن، بىز ئۇدۇللۇق پىشقاننى ئۈدۈل-
لۇق ئورۇپ بېرىشكە توغرا كېلىدۇ، ئامال قىلىپ تەمىنلەش كې-
رەك، بۇنىڭدىن باشقاچارە يوق دىدى. مەن بۇئىشنىڭ ئۇشتۇمتۇت
بولغانلىغىدىن ھەمدە شىڭ شىسەيدىن بۇتوغرىدا تېلېگرامما كەل-

ىمگەن بولـغـاچقا ئىشەنـمىدىم. يولۇاس بـۇ ئىش راست دەپ خۇددى ئۇرۇشقا ئاتلىنىدىغاندەك ئەلپازىنى بۇزۇپ مۇداپىە ئۇـ رۇنلاشتۇردى. مەن شىك شىسەيگە دەرھال تېلېگراممىا بەردىم، يەنە بىر تەرەپتىن يولۇاس ئەۋەتكەن كىشىلەر بىلەن لياۋدۇڭغا بېرىپ شۇي سىلىڭنىڭ ۋاقتىنچە توختاپ تۇرۇشنى، دۇبەننىڭ يولىيورۇغىنى كۇتۇشنى سوريدىم. شۇي سىلىڭ مەن بۇيرۇققا بـ ـنائەن قوشۇن باشلاپ ھەم ئائىلەمنى بىرگە ئېلىپ كەلدىم. باشقا ھىچقانداق مەقسەت يوق دىدى. مەن بەزى سـۇركىلىشلەرنىڭ بولۇشىدىن ساقلىنىش ئۈچۈن قەتئى توسىدىم. ۋەزىيەت ئازراق پەسەيدى. كۇتۇلمىگەندە شۇي سىلىڭ يەنە بىر بېكەت ئالدىغا مېڭىپ چىلان بۇلاق دىگەن يـەرگە كەلدى. يولۇاس بـۇ ھەر ـ كەتنى شىك شىسەينىڭ پىلانى بويىچە بىرسى ئىچىدىن، بىرسـى سىرتىدىن ماسلىشىپ مېنى جايلىۋەتمەكچى بولسا كېرەك دەپ گۇـ مان قىلىپ تېلېگرام ئىدارىسىغا دەرھال ئادەم ئەۋەتىپ، ئۇنىڭ رۇخسىتىسىز ھەر قانداق كىشىنىڭ تـېلېگراممىا يوللىشىغا يـول قويمىدى. لېكىن ماڭا كـېلىدىغان تېلېگراممىنىڭ مەخپى نومۇـ رىنى زادى تاپالمىدى. مەن شىك شىسەيگە ئارقىمۇ ـ ئارقاتېـ لېگراممىا بېرىپ ئەھۋالنى دوكلات قىلدىم. شىك شىسەي تېلېـ گىراممىا يوللاپ يولۇاسنىڭ خاتا چۈشىنىپ قـالماسلىغىنى ئۈمىت قىلدى. ھوكۇمەت روزى ھاجى (ئولكىلىك مەسلىھەت كېڭىشىنىڭ باشلىغى) باشچىلىغىدا ۋەكىللەر ئومىگى ئەۋەتىدۇ، كـۇتۇپ تۇـ رۇڭلار دەپ خەۋەر قىلدى، يەنە بىر تەرەپتىن شـۇي يۇشىڭنى ۋاقتىنچە توختاپ تۇرۇشقا بۇيرۇق بەردى، بۇ چاغدا شۇي يۇشىڭ

يەنە بىر بىكەت ئىلگىرىلەپ ئىككىنى نەپەر ئادەمنى ھەربىلەر چۈشىدىغان ئورۇن ۋە ئوزۇق - تولۇك ئىشلىرى ئۈستىدە مەسـلىھەتلەشكىلى قۇمۇلغا ئەۋەتكەن ئىدى. ئۇلار كېلىپ مەن بىلەن كورۇشتى. مەن يولۋاسنىڭ خاتا چۈشىنىپ،قارشىلىق كورسىتىشكە تەييارلىنىۋاتقان ئىغىر ئەھۋالنى تەپسىلى سوزلەپ ئۇلارنىڭ ۋاقتىنچە ھەربىلەر چۈشىدىغان ئورۇن ۋە ئوزۇق - تولۇك ئۈستىدە سوزلەشمەستىن، قايتىپ كېتىپ شۇي سىلىڭنىڭ ئېھتىيات قىلمىشىنى ئېيتىپ قويۇشقا مەسلىھەت بەردىم. ئەمما بۇ ئىككىيـلەن ماقۇل دەپ كېتىپ يولۋاس بىلەن كورۇشۇپ قىسىملار كېلىۋاتىدۇ دەپ تۇرىدىغان جاينىڭ قەيەردە بولۇشى توغرىسىدا سوزلەشكەندە، يولۋاس يالغاندىن قارشى ئالغان بولۇپ: سىلىڭ بۇ مەن ئوزەم تۇرغان بىنادا بولسۇن، قوشۇنلار شەھەر ئىچىگە چۈشسۇن دىگەن. بۇ ئىككىيلەن خوشال قايتىپ بېرىپ شۇي يۇشىڭغا: يولۋاس ھاكىم بىزنىڭ شەھەرگە كىرىشىمىزنى قارشى ئالدى. لېكىن مەمۇرى مەھكىمە باشلىغى لىيۇ قارشى تۇرۇش پوزىتسىيىسىدە بولدى، بىزنى قۇمۇلغا كەلمەكلار دىدى، دەپ دوكلات قىلغان. شۇي سىلىڭ بىرىدىنلا گۇمانلىنىپ، داۋاملىق ئىلگىرىلىگەن. بىز ئىككىنچى قېتىم ئادەم ئەۋەتىپ، ھەقىقى ئەھـۋالنى تەپسىلى ئېيتقاندىن كېيىن ئاندىن توختىدى. لېكىن يولـۋاس قۇمۇلدا داۋراك سېلىپ : شۇي سىلىڭ داۋاملىق ئىلگىرىـلەۋاتىدۇ، ئۇنىڭ مەقسىدى چۈشىنىشلىك، بۇنداق ئەھۋال ئاسـتىدا مەن قۇمۇلدا تۇرالمايمەن. لېكىن كېتىش ئالدىدا ئەچچە كىشىنىڭ كاللىسىنى ئېلىپ ئاندىن كېتىمەن. بولمىسا ھەرگىزمۇ

كوڭلۇم تىنمايدۇ، دەپ يۇردى. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا قۇمۇل شەھەر ئىچى ۋە سىرتىدىكى كوچىلارغا مۇداپىە پوسلىرى قۇردى. پوس قۇرۇلمىغان بارلىق كوچا ئېغىزلىرىنى توساپ ئادەم ماڭدۇرمىدى. يەنە ۋالى مەھكىمىنىڭ دەرۋازىسى ئالدىغا پوس قويۇپ، كىرىپ - چىققان كىشىلەرنى نازارەت قىلىپ ۋەزىيەتنى ئادەتتىن تاشقىرى جىددىلەشتۇرۇۋەتتى. مەن شىڭ شىسەيگە يەنە بىر قېتىم تېلېگىراممىا يوللاپ قۇمۇلغا چاقماق تېزلىگىدە ئادەم ئەۋەتىپ چۇشەنچە بېرىش خىزمىتىنى ئىشلەشنى سۇيلىدىم، لېكىن خەۋەر كەلمىدى. بىر مەزگىل ئوتكەندىن كېيىن، ئاندىن شىنجاڭ چېگرا مۇداپىە دۇبەن مەھكىمىسى سوۋېت ئىتتىپاقى مەسلىھەتچىلەر ئومىگىنىڭ گېنېرال مايور مەسلىھەتچىسى كودىياكىسكى باشچىلىغىدىكى جەمى 10 نەچچە كىشىلىك ۋەكىللەر ئومىگى ئەۋەتىلدى دىگەن تېلېگىراممىا ئالدىم. ئۇلارنىڭ ئىچىدە ئۇيغۇر، تاتار، خۇيزۇ، ئوزبېكلەرمۇ بار ئىدى (ئۇلارنىڭ ئىسىم - پەمىلىسى ئېسىمدە قالماپتۇ). ۋەكىللەرئومىگى يېتىپ كەلگەندىن كېيىن يولۋاس ئۇلارنى ئۇدۇل ئوزى تۇرغان بىناغا ئورۇنلاشتۇرۇپ قارشى ئالدى ھەمدە ۋەكىللەر قۇمۇلنىڭ ھەقىقى ئەھۋالىنى چۇشەنمەيدۇ، ۋاقىتىنچە دەم ئېلىپ ئەتە ھەر ساھەگە بېرىپ كورۇشۇپ، ئەھۋالنى چۇشەنگەندىن كېيىن، ئاندىن سوزلىشەيلى دىگەن تەكلىپنى بەردى. لېكىن كودىياكىسكى بۇ گەپلەرنى ئاڭلىماي گەپنىڭ ئوچۇغىنى ئېيتىپ، يولۋاستىن قوشۇننى تاپشۇرۇشنىخالامسەن- يوق؟ دىدى. يولۋاس يالغاندىن مەنمۇ دەل مۇشۇ قوشۇن ئۈچۈن ئاۋارە بولۇپ يۇرەتتىم. ئورۇنلاش-

تۇرۇشقا ئامالىم يوق، دۇبەنمۇ بۇ توغرىدا يولىيورۇق بەر-
مىدى. شۇڭا ۋاقتىنچە ئۇلارنى سورەپ يۇرۇشكە مەجبۇر بول-
دۇم. مەسلىھەتچى بۇنى سوراپ قالدى، مەن دەرھال تاپشۇ-
رۇشقا رازىمەن. لېكىن كىمگە تاپشۇرۇش توغرىسىدا دۇبەن
تېلېگراممىا ئارقىلىق يولىيورۇق بەرسە ئاندىن بولىدۇ دىدى.
كودىياكىسكى دۇبەن ماڭا ئېيتقان، سەن ماڭا تاپشۇرساڭ بو-
لىدۇ دىگەندە، يولۋاس بۇ چاغدا بىرنەچچە ئۇيغۇرلارنى چاقى-
رىپ كېلىپ كودىياكىسكىغا بۇ × × پولك باشلىغى، بۇ
× × باتالىيون باشلىغى، بۇ × × روتا باشلىغى، سىز ئۇ-
لارغا ھەممە ئىش ئۇستىدە يولىيورۇق بەرسىڭىز بولىدۇ دەپ
بولۇپلا تېلېگرام ئىدارىسىغا بېرىپ شىڭشىسەيگە قوشۇننى
كودىياكىسكىغا تاپشۇرۇپ بەرگەنلىگىنى دوكلات قىلىپ، تېلېگر-
راممىا بېرىۋەتتى. كوچا ئېغىزلىرىدىكى پوسىلارنى قايىتىدىن
مەخپى ئورۇنلاشتۇرۇپ كېلىپ، يىغىلاپ تۇرۇپ كودىياكىسكىغا:
دۇبەن سىلەرنى تېچلاندۇرۇشقا ئەۋەتتىمۇ ياكى ئوت ئۇستىگە
ياغ چېچىشقا ئەۋەتتىمۇ؟ ئەھۋالنى تەكشۇرمەي تۇرۇپ، مېنىڭ
قوشۇنۇمنى تاپشۇرۇۋېلىشقا جۇرئەت قىلدىڭ. سەن دىگەن سو-
ۋېت ئادىمى، بىزنىڭ ئىچكى ئىشلىرىمىزغا قانداق ئارىلىشالاي-
سەن؟ مەن شىڭشىسەينىڭ نىيىتى بۇزۇلغانلىغىنى بىلىمەن.
بىزنىڭ شىنجاڭنى سوۋېت ئىتتىپاقىغا سېتىۋەتتى. ھازىر مەن
سېنى پولاتتەك پاكىت قىلىپ، سىلەر ئولتۇرۇپ كەلگەن ماشى-
نىغا بېسىپ نەنجىڭغا ئاپىرىپ، شىڭشىسەي ئۇستىدىن ئەرز قى-
لىمەن دەپ ۋاقىرىدى. بۇ چاغدا ئۇنىڭ قوراللىق مۇھاپىزەتـ

چىلىرى كودىياكىسكىنىڭ تاپانچىسى بىلەن بىر تال ئۆزۈن مىلـ
تىغنى تارتىۋېلىپ قورالسىزلاندۇردى. ئەھۋال ئىنتايىن جىد-
دىلەشتى. كودىياكىسكى سوۋېت ئىتتىپاقى مەسلىھەتچىلەر ئومىگـ
نىڭ مەسلىھەتچىسى بولغانلىغى ئۈچۈن، ۋەكىللەر ئومىگىنىڭ
ئەزالىرى ئىچىدىن ھىچكىم بىر ئېغىز سوز قىلالمىدى. مەنمۇ شۇ
جايدا بار ئىدىم. ئۇيغۇر ۋەكىل ئابدۇراخمان مەخسۇم بىلەن
تاتار ۋەكىل تۇرسۇن بابا قاتارلىقلاردىن سىلەر ۋەكىل تۇرۇپ،
مۇشۇنداق جىددىي ھالەت كېلىپ چىققىچە نىمىشقا سوزلىمەيـ
سىلەر؟ دەپ سوريسام، ئۇلار مەسلىھەتچىنىڭ ئەمىلى چوڭ، بىز
سوزلەشكە جۇرئەت قىلالمايمىز. لېكىن بىزنىڭمۇ مەسئۇلىيىتىمىز
بار، ئىشنىڭ چوڭىيىپ كېتىشىگە يول قويماسلىغىمىز كېرەك. بۇـ
گۈن كېچە بىز يولۇاسقا نەسىھەت قىلايلى دىدى. ئۇلارنىڭ كېـ
چىسى نىمە دىيىشكەنلىگى ماڭا نامەلۇم. يولۇاس بىلەن كودىـ
ياكىسكى سوزلەشكەندە مەن بار ئىدىم. ۋەزىيەتنىڭ خەتەرلىكلىـ
گىنى كورۇپ كودىياكىسكىغا تەكشۈرۈپ - تەتقىق قىلغاندىن كېـ
يىن، سوھبەت ئوتكۈزۈشنى تەكلىپ قىلسام، ئۇ زادىلا قوبۇل
كورمەستىن بەلكى، سەن نىمىنى بىلىسەن؟ دىدى (بۇنى تەر-
جىمان لۇيىفۇ ماڭا تەرجىمە قىلىپ بەردى، لۇ يەنە سەن ئەمـ
دى ئارتۇق سوزلىمە، سوزىڭنى ياقىتۇرمايۋاتىدۇ دىدى). مەن
قايتا تەكلىپ بەرمىدىم. ئىش قىيىن ھالەتكە يەتكەندە، كودىيا-
كىسكى ۋالى مەھكىمىگە بېرىپ سوزلىشىشنى تەلەپ قىلدى. يول-
ۋاسنىڭ ساقچىلىرى نازارەت ئاستىدا ۋالى مەھكىمىسىگە ئېلىپ
باردى. ئۇ يەردە سوزلەشكەن بولساقمۇ مەسىلىنى ھەل قىلالـ

ماي كېتىپ قېلىشتى. شۇ كېچىسى يولۇاس تۇرغان بىنادا بىر-
تىپ ئەتىسى چۈشتىن ئاۋال كودىياكىسكى يولۇاستىن: سەن قۇ-
مۇلنىڭ گارنىزون سىلىكى بولۇشنى خالامسەن؟ ئەگەر خالىساڭ
ئۇنى ئوتكۈزۈۋالغىن دىدى. يولۇاس: سەن دىگەن بىلەن ھە-
ساپ ئەمەس، دۇبەن رەسمى تەيىنلىسە ئاندىن بولىدۇ دىدى.
كودىياكىسكى بۇ ناھايىتى ئاسان، مەن شىڭ دۇبەننىڭ تەيىن-
لىگەن رەسمىيىتىنى ئېلىپ بېرىمەن دىدى. شۇنىڭ بىلەن ھەم-
مىمىز تېلېگىرام ئىدارىسىغا بېرىپ شىڭشىسەينى سوزلىشىشكە
چاقىردۇق. شىڭشىسەي ئۇزى كەلمەي مۇشاۋىرلار ئومىگىنىڭ
باشلىغى مالىكوك بىلەن سوزلىشىشنى ئورۇنلاشتۇردى. كودىيا-
كىسكى دوكلات قىلدى ھەمدە يولۇاسقا سىلىكىلىق ۋەزىپىسىنى
بېرىشنى تەلەپ قىلدى. مالىكوك شۇئان شىڭشىسەيگە ۋاكالە-
تەن ماقۇل بولۇپ، دۇبەن مەھكىمىسى تەرىپىدىن تەيىنلەش
بۇيرۇغى ئەۋەتمەكچى بولدى. يەنە شۇي يۇشىڭغا ۋەزىپىسىنى
يولۇاسقا تاپشۇرۇپ، ئۇرۇمچىگە قايتىپ كېلىشكە بۇيرۇق قىل-
دى. شۇنىڭ بىلەن جىددى ۋەزىيەت پەسەيدى. كودىياكىسكى
ئۇرۇمچىگە قايتىپ كەتمەكچى بولغاندا، يولۇاس: سىزلەر يىراق-
تىن قۇمۇلغا كېلىپ، جاپا - مۇشەققەت چەكتىڭىزلەر، بىز ئۇزۇ-
تىش زىياپىتى بېرىپ كۈتۈۋالغاندىن كېيىن يولغا چىقىسىڭىزلار
بولىدۇ دىدى. بۇ ئارىدا بارىكولدىن تەخمىنەن يۈزدىن ئار-
تۇق شىراقلىق مىلتىق كوتەرگەن قازاقلار كېلىپ كورۇنۇش
قىلدى. كودىياكىسكى باشچىلىغىدىكى ۋەكىللەر ئومىگى مېڭىش
ۋاقتىدا يولۇاسنىڭ قىسىملىرى، قازاقلار ۋە قۇمۇلدىكى ھەر

ساھە كىشىلىرى شەھەر سىرتىغىچە ئۇزىتىپ قويدى. ئۇزىتىش ئۇرنىدا ئەسكەرلەر بىلەن قازاقلارنىڭ ھەر بىرىنىڭ ئارىلىغىنى نەچچە قەدەم قالىدۇرۇپ تىزىپ ئۇزۇن سەپ ھاسىل قىلىپ، مىلتىقنى كوتىرىپ ئېھتىرام بىلدۈردى. كودىياكسكى بۇنىڭ ئىچىدە ئويۇن بار، قۇتۇلغىلى بولماي قالامدىكىن دەپ قورقۇپ، ئۇزىنىڭ دۇربۇنىنى يولۋاسقا تەقدىم قىلدى. يولۋاس بۇنى قوبۇل قىلىپ خوشال - خورام ئۇزىتىپ قويدى. يول ئۈستىدە يولۋاسنىڭ يەنە بىرنەچچە جايدا چازىلىرى بارئىدى. ئۇيەرلەردىن قانداق ئوتكەنلىگى ماڭا نامەلۇم. يولۋاس قۇمۇلنىڭ گارنىزون سىلىگىلىغىنى قولغا ئالغاندىن كېيىن تېخىمۇ ئوز بېشىمچىلىق قىلىپ، ئۇيغۇر سودىگەر ئادىل ھاجىنى قۇمۇل ناھىيىسىنىڭ ھاكىملىغىغا تەيىنلىدى. شۇنىڭدەك شىڭشىسە يىنىڭ سوۋېت ئىتتىپاقى بىلەن دوست بولۇش سىياسىتىگە ماسلىشىپ ئوز ئوغلى يا-قۇپنى سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ شىنجاڭدا تۇرۇشلۇق باش كونسۇلى ئابلىسوۋ ۋە شىڭشىسەي قاتارلىقلارغا سوغا تەقدىم قىلىش ئۈچۈن ئۇرۇمچىگە ئەۋەتتى (ئات ۋە باشقا بۇيۇملار). بۇ ئارقىلىق ئۇلارنى ئوزىگە تارتماقچى بولدى. ياقۇپ قايتىپ كەلگەندىن كېيىن يولۋاسقا: ئابلىسوۋ سىزنى ئۇرۇمچىگە كېلىپ كورۇشۇپ كەتسۇن دىدى دىگەن سوزنى قىلغاندا، كاللىسى ئازراق ئىشلەيدىغان تۇنجى ئوغلى نىياز قەتئى قوشۇلمىغانلىقتىن يولۋاس ئۇرۇمچىگە بارمىدى.

تاریخي پاکتلار ئارقلىق مىللەتلەر ئىتتىپاقىغا بىر نەزەر

خېۋىر تومۇر

تاریخي دەۋرلەردە ئەكسىيەتچى سىنىپ ۋە ئەكسىيەتچى هوكۇمرانلار سىنىپىي مەنپەئەتىنى چىقىش نۇقتىسى قىلىپ، جۇڭخۇا مىللەتلىرى ئوتتۇرىسىدا مىللى زىددىيەت، مىللى ئوچمەنلىك ۋە مىللى قىرغىنچىلىقلارنى سۈنئى يوسۇندا پەيدا قىلىپ، توپىلاڭدىن توغاچ ئوغرىلاش ئۇسۇلى ئارقىلىق ئوز هوكۇمرانلىغىنى يەنە سىنىپىي مەنپەئەتىنى بېقىپ كەلدى. شۇ سەۋەپتىن ئەزەلدىن ئىناق كېلىۋاتقان جۇڭخۇا مىللەتلىرى ئوتتۇرىسىدا قانداقتۇر ئۇقۇشۇلماسلىقلار، قانداقتۇر ناچارگۇمانى كوزقاراشلار پەيدا بولغان ئىدى. بۇ خىل ناچار گۇمانلىنىشلار تاكى ئازاتلىققا قەدەر ئېغىر هالدا داۋام قىلىپ كەلدى. ئازاتلىققىن كېيىن جۇڭگو گۇڭچەندائىنىڭ توغرا رەهبەرلىگىدە مىللەتلەر ئىتتىپاقى يېڭى باسقۇچقا — سوتسىيالىستىك ئىتتىپاقلىق باسقۇچىغا قەدەم قويدى. 50 - يىللاردا يەر ئىسلاهاتى قاتارلىق بىر قاتار ئىجتىمائى هەركەتلەردە ساغلام بولغان سوتسىيالىستىك مىللى ئىتتىپاق هەممىلا جەهەتتىن نامايەن بولغان ئىدى. لېكىن كېيىنكى يىللاردا بولۇپمۇ مەدەنىيەت ئىنقىلاۋى مەزگىللىرىدە

مىللەتلەر ئىتتىپاقىغا بىر مۇنچە نۇقسان يەتتى. شۇنىڭدىن كېيىن تارىخىي دەۋرلەردىن قېپقالغان گۇمانىكوز قاراشلارنىڭ ساقىنىدىلىرى قايتىدىن باش كوتىرىپ چىقتى. ھازىرقى تېچ بولۇش، ئىتتىپاق بولۇشتىن ئىبارەت ياخشى ۋەزىيەتتە، ئىلگىرىكى ئۇقۇشماسلىقلاردىن سىرقىپ كېلىۋاتقان گۇمانلار ئۇستىدە بىر ئاز مۇلاھىزە يۈرگۈزۈپ بىر قەدەر توغرا چۈشەنچە ھاسىل قىلىش، بۇندىن كېيىن تېخىمۇ ياخشى ئىتتىپاق ئوتتۇرىسىمىزگە پايدىلىق بولار دىگەن مەقسەتتە، جۇڭخۇا مىللەتلىرىنىڭ ئەزەلدىن پاكىتقا ھورمەت قىلىدىغان ئۇلۇغ ئەنئەنىسىنى كوز ئالدىمغا كەلتۈرۈپ «تارىخىي پاكىتلار ئارقىلىق مىللەتلەر ئىتتىپاقىغا بىر نەزەر» سەرلەۋھەسىدە ئوز چۈشەنچەمنى توۋەندىكىدەك ئوتتۇرىغا قويماقچىمەن. يېتەرسىز جايلىرىنى يولداشلارنىڭ تولۇقلىشىغا ھاۋالە قىلىمەن.

مەن بۇ ماقالىنى مەملىكەت مىقياسىدا ئەمەس، شىنجاڭ دائىرىسى بويىچە، يىراق تارىخىي دەۋرلەرنى ئەمەس بەلكى ئوزەم ياشىغان يېقىنقى دەۋرلەردىكى تارىخىي پاكىتلارنى كوز ئالدىمغا كەلتۈرۈپ، شىنجاڭدىكى مىللەتلەر ئىتتىپاقىنىڭ ئەزەلدىن ئىناق ئوتكەزلىگىنى، مىللەتلەر ئىتتىپاقلىغىنى ئەكسىيەتچى سىنىپ ۋە ئەكسىيەتچى ھوكۇمرانلار قايسىتەرىقىدە ئاياق ئاستى قىلىپ بۇزغانلىغىنى پاكىتلار ئارقىلىق كورسىتىپ توغرا چۈشەنچىلىرىمنى ئوتتۇرىغا قويماقچىمەن.

(1)

تارىخىي ئەكسىيەتچى سىنىپلار ئوز سىنىپىي مەنپەئەتىنى كوزلەپ مىللەتلەر ئوتتۇرىسىغا ھەر خىل زىددىيەتلەرنى سېلىپ

ئۇنىڭدىن پايدىلىنىپ كەلدى. مەسىلەن، ئۇيغۇرلاردىن چىققان دىنىي مۇتەئەسسىپلەر بولۇپمۇ خەنزۇ مىللىتىنى "كاپىر، زالىم" دىگەندەك سوزلەر بىلەن ئاتىغان بولسا، خەنزۇلاردىن چىققان ئەكسىيەتچى مۇتەئەسسىپلەرمۇ، بىز ئۇيغۇرلارنى "چەنتۇ، سىڭكۇ" دىگەندەك سوزلەر بىلەن ئاتاپ ئوز ئارا ئوچمەنلىك قىلىشتى. "كاپىر" سوزى دىنىي مۇتەئەسسىپلەر ئوتتۇرىغا قويغان سوز بولۇپ مەنا جەھەتتە "ئىسلام دىنىغا ئېتىقات قىلمىغانلار، غەيرى دىندىكىلەر" دىگەندىن ئىبارەت. "زالىم" سوزى تارىخىي دەۋرلەردىن شىنجاڭدا ھوكۇمرانلىق قىلىۋاتقان ئەمەلدارلارنىڭ مۇتلەق كوپ قىسمى خەنزۇلار بولغىنى ئۈچۈن شۇنداقلا بۇ ئەمەلدارلار خەلققە ئىستىبدات تىلىق سىياسىتى يۈرگۈزۈپ زۇلۇم قىلغانلىغى ئۈچۈن كىشىلەرنىڭ زالىملارغا قارىتا ئېيتقان سوزى بولسىمۇ، مىللى زىددىيەتلەر كەسكىنلەشكەن پەيتلەردە ئەكسىيەتچى سىنىپ ۋە ئەكسىيەتچىلەر بۇ سوزنى سۈيىي ئىستىمال قىلىپ پۈتۈن خەنزۇ مىللىتىگە قارشى قويۇش قورالىغا ئايلاندۇرۇۋالغان.

شۇنىڭدەك خەنزۇلارنىڭ ئۇيغۇرلارنى "چەنتۇ" دىگەن سوزىمۇ مەنا جەھەتتە بېشىغا سەللا يوگەيدىغانلار دىگەن سوز بولۇپ، خەنزۇلار ئېتىقات قىلغان دىن نۇقتىسىدىن ئىسلام دىنىغا ئېتىقات قىلغۇچى ئۇيغۇرلارغا قارىتا ئېيتىلغان سوز بولسىمۇ، ئۇقۇم جەھەتتە مەلۇم ھاقارەت خاراكتىرىگە ئىگە. "سىڭكۇ" دىگىنى مەنا جەھەتتە "ھايۋان" دىگەن سوز بولۇپ، تارىخىي دەۋرلەردىكى ئەكسىيەتچى سىنىپ ۋە ئەكسىيەتچى ھوكۇمرانلار ئۇيغۇر

خەلقنى كوزىگە ئىلماي قىلغان ھاقارەتلىك سوز. بۇگۇنكى كۇندە "چەنتۇ" سوزى بىلەن "زالىم" سوزى ئاساسىي جەھەتتىن ئۇنتۇلغان (تۇگىگەن) بولسىمۇ، "كاپىر" سوزى بىلەن "سىكىكۇ" دىگەن سوزلىرى تارىخىي گۇمانى كوز قاراشلارنىڭ ساقىنىدىسى سۇپىتىدە ئازدۇر - كوپتۇر مەۋجۇت بولۇپ تۇرماقتا. شۇنى چۇشىنىش لازىمكى، مەيلى تارىخىي دەۋرلەردە ياكى ھازىرقى مەزگىللەردە بولسۇن، ئۇيغۇرلار پۇتكۇل خەنزۇ مىللىتىنى يۇقۇرقىدەك سوزلەر بىلەن ھاقارەت قىلغىنى يوق، شۇنداقلا خەنزۇلارمۇ پۇتۇن ئۇيغۇر مىللىتىنى يۇقۇرقى سوزلەر بىلەن ھاقارەت قىلغىنى يوق. ئۇنداق قۇلاققا ياقمايدىغان سوزلەرنى پەقەت ئەكسىيەتچى سىنىپ ۋە ئەكسىيەتچى ھوكۇمرانلار ئوزى پەيدا قىلدى، ۋاقىت - شارائىتقا قاراپ يەنە سۇيى ئىستىمال قىلىپ مىللى زىددىيەت ۋە مىللى ئوچمەنلىك تۇغدۇرۇشقا تۇترۇق ئوتۇن سۇپىتىدە پايدىلاندى.

ئەكسىيەتچى سىنىپ ۋە ئۇنىڭ گۇپپاڭچىلىرى كەلتۇرۇپ چىقارغان تارىخىي ئۇقۇشماسلىقلاردىن، سىرقىپ كېلىۋاتقان گۇمانى كوزقاراشلار تۇپەيلىدىن، خەنزۇلار بىلەن ئۇيغۇرلار ئوتتۇرىسىدا تارىختىن بۇيان شۇنداق بىر خاتا ئۇقۇم مەۋجۇت بولۇپ كەلدىكى: ئۇيغۇرلاردا ئىلگىرىكى يېغىلىقلاردا خەنزۇلار بىز ئۇيغۇرلارنى ئاق - قارا دىمەستىن قىرقىپ تاشلىغانكەن دىسە؛ خەنزۇلاردىمۇ، بىرەر قوزغىلاڭ كوتىرىلسە ئۇيغۇرلار بىز خەنزۇلارنى بالا - چاقىلىرىمىزغىچە ئۇرۇپ - يوقىتىپ تاشلىغان

دەيدىغان ئۇقۇم بار بولۇپ كەلدى. شۇنداق بولغانلىغى ئۈچۈن 1946 - يىلى ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلاۋىي ئارمىيىسى مانداس دەرياسى بويىغا يېتىپ كەلگەندە ئۇرۇمچىدىكى ئەكسىيەتچى ئەمەلدارلارنىڭ بالا - چاقىلىرى پۈتۈن روزىغارلىرىنى تاشلاپ قاچقانلىغى ھەرگىز تەسادىپى ئەمەس. ھازىرمۇ بۇ خىل خاتا چۈشەنچىلەرنىڭ تەسىرىنى يوق دىگىلى بولمايدۇ. شۇنىڭدەك ئۇيغۇرلاردىمۇ بەھۇدە ئەندىشىلەرنى يوق دىگىلى بولمايدۇ، ئەپسۇسكى، كىشىنى خاتىرجەم قىلمايدىغان يۇقۇرقى خاتا چۈشەنچىلەرنى ئەكسىيەتچى سىنىپ پەيدا قىلغانلىغىنى، خەنزۇلار ئىچىدىكى ئەكسىيەتچىلەر، بىر پۈتۈن خەنزۇ مىللىتىگە ۋەكىللىك قىلالمايدىغانلىغىنى؛ ئۇيغۇرلار ئىچىدىكى ئەكسىيەتچىلەر بىر پۈتۈن ئۇيغۇر مىللىتىگە ۋەكىللىك قىلالمايدىغانلىغىنى بىزنىڭ كىشىلىرىمىز تولۇق پەرق ئەتمەي تولا ۋاقىتلاردا قايمۇقۇپ قالىدۇ. مۇنداق بولۇش بىزنىڭ مىللەتلەر ئىتتىپاقىمىزغا زىيانلىق، ئىناق ئوتۇشىمىزگە پايدىسىز. شۇنىڭ ئۈچۈن يۇقۇرقىدەك خاتا چۈشەنچە ۋە گۇمانى كوزقاراشلىرىمىزنى تۈگىتىمىز دىسەك قۇرۇق سوزنى قايرىپ قويۇپ تارىخىي پاكىتلارغا مۇراجەت قىلىپ كورەيلى:

1930 - يىللاردا خوجانىياز ھاجى باشچىلىغىدا قۇمۇل دىخانلار قوزغىلىڭى كوتىرىلدى. 1932 - يىلىنىڭ ئاخىرلىرىدا تۇرپان، پىچان، توخسۇن ناھىيىلىرىدە قۇمۇل دىخانلار قوزغىلىڭىغا ماسلىشىپ دىخانلار قوزغالدى. قوزغىلاڭچى ئاممىا تاياق - توقماقلىرىنى كوتىرىشىپ چىقىپ شەھەر - يېزىلارنى ئىشغال

قىلدى. زالىم ئەمەلدارلارنى، جازانىخورلارنى، گوروكەش، ئەپ-
يۇنكەشلەرنى ئۇرۇپ - سوقۇپ، بەزىلىرىنى ئولتۇردى. قوزغى-
لاڭ بولغان ئىكەن، تەرتىپ بۇزۇلىدۇ - ئەلۋەتتە. لېكىن قۇ-
مۇل، تۇرپان، پىچان، توخسۇنلاردا قوزغىلاڭچى ئاممىا زادى
قانچىلىك ئادەم ئولتۇردى، بۇنىڭ تەخمىنەن سانى بار. مە-
سىلەن، مېنىڭ بىلىشىمچە توخسۇندىكى قوزغىلاڭچى ئاممىا تەرد-
پىدىن ئولتۇرۇلگەن ھەربى - مەمۇرى ئەمەلدار ۋە جازانىـ-
خور، گوروكەش خەنزۇلارنىڭ سانى 10غا يەتمەيدۇ. تۇرپاندىكى
ئەھۋالمۇ ئوخشاش. تۇرپاندىكى قوزغىلاڭچى ئاممىا قۇمۇل،
پىچاندا قىرغىن يۇرگۇزۇپ قولى قان بىلەن بويىغالغان شۇن
فايۇ ۋە ئۇنىڭ كاتىۋىنى تۇرپان شەھرى ئىچىدە سازايى قى-
لىپ ئۇرۇپ ئولتۇرگەنلىكىنى ھىساپقا ئالمىغاندا يەنە قانچىلىك
خەنزۇنى ئولتۇرگەنلىكىدىن ھىچقانچە چوڭ سان يوق. دىمەك
قوزغىلاڭ كوتەرگەن ئاممىا كورگەنلا خەنزۇلارنى قاكى
ئۇرۇق - ئەۋلادىغىچە يوق قىلىۋەتكەن دىگەن پاكىت تا-
رىختا يوق. خەلق ھەر قانداق ۋاقىتتا ئۇزۇننى كوزلەيدۇ،
ئالدى - كەينىنى ئويلايدۇ. ئىتتىپاقلىقنى، تىنچ ئوتۇشنى كوز-
لەيدۇ. شۇڭا خەلقنىڭ ئومۇمىيۇزلۇك غەزىۋى ئورلى-
گەن. يەنى قوزغىلاڭ كوتەرگەن پەيتلەردىمۇ، خەلقنىڭ
غەزىۋى ئورلەپ تاشقان زالىم ئەمەلدار، جازانىخور، گوروكەش-
لەرنى ئولتۇرگەندىن تاشقىرى ئادەتتىكى پۇقرالارغا زىيان
سالمايتتى، ئەل بولدۇم، مۇسۇلمان بولدۇم دىگەنلەرگە قوز-
غىلاڭچىلار رايە قىلاتتى. بەلكى چىقىش يولى بېرىپ، ئۇلارغا

"مومۇن ئاخۇن"، "ئىسلام ئاخۇن" دىگەندەك ئىسىملارنى قو-
يۇپ ئوز ئىچىگە ئالاتتى. سەددىقە ئىھسان بىلەن بىقىپ كېتەتتى.
مۇنداق ئادەملەر ۋە ئۇلارنىڭ ئەۋلاتلىرى ھەرقايسى يۇرتلاردا
ھازىرقى كۇندە كوپلەپ تېپىلىدۇ. 1933 - يىلى ئەتىيازدا
توخسۇن ناھىيىسىدە قوزغىلاڭ بولغاندا خەنزۇلار كوپرەك
ئورۇنلاشقان ئىلانلىق رايونىدا زايىت قازى دىگەن ئادەم شۇ
رايوندىكى خەنزۇلارنى ئوز ھويلىسىغا توپلاپ، ھەرقانداق خەۋپ-
خەتەرلەردىن ساقلاپ قالدى. تۇرپاندىكى قوزغىلاڭچى ئاممە-
مۇ، ماداخەنزە بىلەن كېلىشىم ھاسىل قىلغاندىن كېيىن ھەچ-
قانداق زوراۋانلىق ھەركەتلەردە بولمىدى. دەمەك بۇ ئۇچ
ناھىيىدىكى قوزغىلاڭنىڭ ئەمىلىي ئەھۋالى شۇنداق بولسىمۇ،
لېكىن شۇ ۋاقىتتىكى ئەكسىيەتچى ھوكۇمەت باشلىغى جىن شۇ-
رېن، شىڭشىسەي، شۇن فايۇغا ئوخشاش جاللاتلار خەلقنى قان-
لىق باستۇرۇش تەدبىرى قوللىنىپ، مەزكۇر ئۇچ ناھىيىدە قان-
چە مىڭلىغان بىگۇنا پۇقرالارنى قىرغىن قىلىۋەتتى. جىن شۇرېن
ھوكۇمىتى ئۇچ ناھىيىنى باستۇرۇش ئۇچۇن شىڭشىسەينىڭ قو-
ماندانلىغىدا 2 مىڭ كىشىلىك زور قوشۇن ئەۋەتتى. بۇ قوشۇن
چىچان، تۇرپان ناھىيىسىدىكى ئاھالىلارنى قىرغىن قىلغاندىن
كېيىن، توخسۇننىڭ ئوزىدىلا ئۇدا 3 كۇن قىرغىن يۇرگۇزۇپ
مىڭلىغان پۇقرالارنى ئولتۇرۇپ پۇتۇن ناھىيىنى قان بىلەن بو-
ياپ تاشلىدى. قوزغىلاڭ قىلغان، قولىغا قورال ئالغانلارنى چىقىمغا
ئوچرىتىش، ئورۇش ئوستىدە رۇخسەت قىلىنغان قانۇنىيەت، ئۇ-
رۇش ئاخىرلاشقاندىن كېيىن تېچ پۇقرانى قىرغىن قىلىش

ئىنسانىيەتسىزلىك ئەمەسمۇ؟ بۇ ئىنسانىيەتسىزلىكنى قىلىغۇچىلار جىن شۇرىن، شىك شىسەيگە ئوخشاش ئەكسىيەتچىلەر ئەمەسمۇ؟ جىن شۇرىن بىلەن شىك شىسەي گەرچە خەنزۇ بولسىمۇ، ئەمما بىر پۇتۇن خەنزۇ مىللىتىگە ھەرگىز ۋەكىللىك قىلالمايدۇ. شۇنىڭدەك ئۇلارنىڭ قوشۇنى خەنزۇلار، رۇسلار، موڭغۇللاردىن تەركىپ تاپقان بولۇپ ئۇلارنى پەقەتلا ئەكسىيەتچى، قىرغىنچى قوشۇن دىيىشكە بولىدۇ، بۇ قىرغىنچى قوشۇن پۇتۇن ناھىيىنىڭ بۇلۇڭ - پۇشقاقلىرىغىچە تارقىلىپ كورۇنگەنلا ئەركەكنى ئېتىپ - چېپىپ ئولتۇردى. ئالتۇن بارمۇ؟ كومۇش بارمۇ؟ دەپ ئويمۇ - ئوي ئاختۇرۇپ بۇلاڭچىلىق قىلىپ مەڭگۇ ئۇنتۇلغۇسىز تېرور لۇق يۇرگۇزدى. بۇ دەھشەتلىك قىرغىننىڭ مەسئۇلىيىتى زادى كىمدە؟ روشەنكى بۇ مەسئۇلىيەت بىر پۇتۇن خەنزۇ مىللىتىنىڭ ئۇستىدە بولماستىن جىن شۇرىن ۋە شىك شىسەيدىن ئىبارەت ئەكسىيەتچى جاللاتلار ۋە ئۇلارنىڭ قىرغىنچى ئەسكەرلىرىنىڭ زىممىسىدە. ئەمىلىي پاكىت شۇنداق بولىدىكەن، ئۇنى ھەرگىزمۇ خەنزۇلارنىڭ ئۇيغۇرلارنى قىرغىن قىلغانلىغى دىگىلى بولمايدۇ. ئەگەر پاكىتتىن چەتنەپ ئۇنداق ياكى مۇنداق دەپ قارايدىغان بولساق چۇشەنچىدىكى زور خاتالىق ھىساپلىنىدۇ.

1947 - يىلى تۇرپان، توخسۇن، پىچان ناھىيىلىرىدە دىخانلار ئىنقىلاۋى بولدى. بۇ ئىنقىلاپنىڭمۇ سىياسى، ئىجتىماىي سەۋەپلىرى بار، ئەلۋەتتە. بىز بۇ يەردە ئىنقىلاپنىڭ قانداق پەيدا بولغانلىغىنى سوزلىمەستىن، شۇ ۋاقىتتىكى گومىن-

داڭنىڭ گارنىزون سىلىڭى سۇڭشىلىيەن، تۇرپاندىكى تىيەنزىمى (تىيەنلۇيجاڭ) ۋە 5 - ئاتلىق كورپۇس قوماندانى ماچىڭشياڭ لاردىن ئىبارەت بىر ئوچۇم ئەكسىيەتچىلەرنىڭ دىخانلار ئىنقىلاۋىنى قانداق باستۇرغانلىغىنىلا ئەسلەپ ئوتسەك كۇپايە قىلىدۇ. ئۇ چاغدا گومىنداڭنىڭ شىنجاڭدا تۇرۇشلۇق ئارمىيىسى تېچ شارائىتتا قانات - قۇيرۇغىنى تەڭشۋالغان، قورال - ياراق جەھەتتە خىل ئىدى. تۇرپان دىخانلار ئىنقىلاۋى بولسا يەنىلا پارتىزان شەكلىدە ئىدى. سىڭگىم ئېغىزىدىكى بولغان ئۇرۇشتا ئاز ساندىكى قوراللىقلاردىن تاشقىرى مىڭلىغان دىخانلار ئاممىسى تاياق - توقماق كوتىرىپ سەپنىڭ ئالدىدا ماڭغان ئىدى، بۇ ئەھۋالنى گومىنداڭ تەرەپ ياخشى بىلەتتى. ئۇزىنىڭ خىللانغان قوراللىق كۈچلىرىگە تايىنىپ بۇ ئىنقىلاپنى باستۇرۇپ تاشلاشقا كوزى يەتكەنلىكتىن، ئىنقىلاپچىلاردا 20 نەچچەتال ئېغىر - يېنىك پىلىموت، گىرانا تلار بار دىگەندەك ئۇيدۇرما سوزلەرنى ياساپ چىقىپ، ئىنقىلاپنى قەتئى باستۇرۇشقا سەۋەپ ھازىرلاپ قۇمۇل، قارا شەر، ئۇرۇمچى - ئۇچ تەرەپتىن زور تۇركۈمدە يارەمچى قىسىملارنى چاقماق تېزلىگىدە يوتكەپ كېلىپ ئون باراۋەر ئۇستۇن كۈچ توپلاپ دىخانلار ئىنقىلاۋىنى باستۇرۇشقا كىرىشتى. سىڭگىم ئېغىزىدىكى ئۇرۇشتا قورچاق 5 - كورپۇسنىڭ ئاتلىقلىرى قوراللىسز پىيادە ئاممىنى كەڭ سايدا قوغلاپ قانلىق قېلىچ ئويناتىپ بىر پەللە دەھشەتلىك قېلىچۋازلىق قىلدى. بۇ ئۇرۇش ئەسەبىلىگى بىلەن ئاتايىن قىلىنغان قېلىچۋازلىق ئىدى. دىخانلارنىڭ ئاتلىق قوراللىقلىرى

چېكىنىپ ئالغۇي ئارقىلىق ئۇچ ۋىلايەت تەرەپكە ئوتتۇپ كەتـ
كەندىن كېيىن تۇرپاندا لى خۇگىيۇن باشچىلىغىدىكى ئىشچىيون
گۇرۇپپىسى يۇزلىگەن گۇناسىز دىخانلارنى ئولتۇرۇپ بالا - چا-
قىلىرىنى خانىۋەيران قىلىۋەتتى. تۇرپان خەلقى لىخۇگىيۇن بە-
لەن ئابدۇرېھىمجاننىڭ، پىچان خەلقى ماشاگۇ بىلەن نوھـ
نىڭ قىلغان تېررورلۇقلىرىنى مەگگۇ ئۇنتۇپ قالالمايدۇ. ئو-
مۇمەن ئۇچ ناھىيىدە دىخانلار ئىنقىلاۋى جەريانىدا 500 دىن
ئارتۇق بىگۇنا خەلق ئولتۇرۇلدى. شۇ ۋاقىتتا سۇڭ شىلىيەن،
تىيەن زىمى، ماچىگشياڭ، لىخۇگىيۇنگە ئوخشاش ئەكسىيەتچىلەر
بۇ قىرغىننى كەلتۇرۇپ چىقارغۇچى باش جىنايەتچى ئەمەسمى-
دى؟ بۇ قىرغىندا ئەكسىيەتچىلەرگە يانتاياق بولغۇچىلارمۇ يەنە
شۇ پىچاندىكى ماشاگۇ، نوھ، تۇرپاندىكى ئابدۇرېھىمجان،
جاپپار شياڭجاڭ، توخسۇندىكى تىيەن پېيخۇا،
قورچاق جۇيجاڭ ئاۋامىسلىم قاتارلىق پومىششىك
زومىگەرلەر ئەمەسمىدى؟ دىمەك قىرغىننى كەلتۇرۇپ چىقارغۇچى-
لار ئاز ساندىكى ئەكسىيەتچىلەر مانا مەن دەپ چىقىپ تۇرسا،
قانداقمۇ بىر پۇتۇن خەنزۇ مىللىتىگە يۇكلىگىلى بولسۇن!؟ سۇڭ
شىلىيەنگە ئوخشاش ئازساندىكى ئەكسىيەتچىلەر قانداقمۇ بىر پۇ-
تۇن خەنزۇ مىللىتىگە ۋەكىللىك قىلالىسۇن؟ دىمەك شۇ ۋاقىتتا
ئىشنى ئۇلغايتىپ قىرغىن قىلىشنى پىلانلىغۇچى ۋە ئەملىي ئىشلە-
گۇچىلەر ئەنە شۇ ئاز ساندىكى ئەكسىيەتچىلەر، ئۇزلىرى ئىشلە-
گەن ۋەھشىلىك بىلەن قىرغىنچىلىقنى ئەيمەنمەستىن مىللى قىر-
غىنچىلىق دەپ مىللەتلەر ئوتتۇرىسىغا ئوچمەنلىك سېلىش ئارقى-

لمق ئوزلىرىنىڭ جىنايى مەسئۇلىيىتىنى يوققا چىقىرىشقا ئۇرۇنغانلارمۇ يەنە شۇ ئەكسىيەتچىلەردۇر. ئەگەر بىز ئاشۇ ئەكسىيەتچىلەرنىڭ ئىيتقانلىرى بويىچە مىللى قىرغىنچىلىق دەپ چۈشىنىدىغان بولساق، ئاشۇ ئەكسىيەتچىلەر چالغاندا پىقا ئۇسۇل ئويناپ قالغان بولىمىز. شۇنىڭ ئۈچۈن ئەمىلىي پاكىتلارنى توغرا چۈشىنىپ غەزەپ - نەپرەتلىرىمىزنى دەل شۇ ئەكسىيەتچىلەرنىڭ ئوزىگە قارىتىشىمىز كېرەك.

1933 - يىلى كۈچاردىن قەشقەرگە قاراپ ماڭغان تومۇر ئېلى ياقىرىققا يېتىپ بارغاندا قەشقەردىن كەلگەن ياڭ چىڭمىن تۇەنجاڭ (پولكوۋنىك) توساپ ئۇرۇش قىلغاندا، مەغلۇپ بولغان ياڭ تۇەنجاڭ قېچىپ كېتىۋېتىپ ئاقسۇ جامدا ئوزلىرى ئۈچۈن ئوتۇن - سامان ئېلىپ كەلگەن يۈزدىن ئارتۇق پۇقرانى بىر دەنگە (سارايغا) سولۇۋېلىپ قىرىپ تاشلىغانلىغى دەل شۇ ئەكسىيەتچى ياڭنىڭ ۋەھشىلىگى ئەمەسمۇ؟

1934 - يىلى جىن شۇرېن ھوكۇمىتى ئۇرۇمچى ئەتراپىدا چاڭسەنزىدىكى خۇيزۇ دىخانلىرىنى قىرغىن قىلغانلىغىمۇ ئەكسىيەتچىلەرنىڭ ياۋۇز تەبىئىتىنى ئىسپاتلاپ بېرەلەيدۇ. ئەسلىدە چاڭسەنزىدىكى خۇيزۇ دىخانلار جىن شۇرېنغا ۋەكىل ئەۋەتىپ: "بىز ماجۇڭىنىڭغا ئەگەشمەيمىز، تېچ دىخانچىلىغىمىزنى قىلىمىز!" دىگەندە جىن شۇرېن چاڭسەنزىگە ۋەكىل ئەۋەتىپ بىر مەسچىتتە سوھبەت ئوتكۇزىدۇ. شۇچاغدا ئۇرۇمچىگە تەھدىت سېلىپ ئەنسەندە تۇرۇۋاتقان ماجۇڭىنىڭ قىسىملىرى بۇ ئىشتىن خەۋەر تېپىپ يوشۇرۇن ئادەم ئەۋەتىپ ئۇرۇمچىدىن ئەۋەتكەن ۋەكىلـ

لەرنى قەستلەپ ئولتۇرۇۋەتكەن. جەن شۇرىن ھوكۇمىتى بۇ ئەھۋالنىڭ تېگى - تەكتىنى سۈرۈشتۈرمەستىن چاكسەنزىددىكى خۇيزۇ پۇقرالار ئەۋەتكەن ۋەكىللىرىنى ئولتۇرۇپ تاشلاپتۇ - دەپ كېچىلەپ ئەسكەر ئەۋەتىپ چاكسەنزىددىكى قورالسىز خۇيزۇ دىخانلىرىنى دەھشەتلىك قىرغىن قىلدى. دەمەك بۇ قىرغىننى ماجۇڭىيىڭ ئەكسىيەتچىلىرى سەۋەپ بولۇپ جەن شۇرىننىڭ قولى بىلەن كەلتۈرۈپ چىقاردى. بۇنىڭدىن ئەكسىيەتچىلەرنىڭ قىرغىنچىلىق پەيدا قىلىپ مىللەتلەر ئىتتىپاقىغا بۇزغۇنچىلىق سېلىشتا نەقەدەر مەككار، نەقەدەر پۇرسەتپەرەست ئىكەنلىگىنى كورۇۋالغىلى بولىدۇ.

مۇنداق مىساللار تارىختا ناھايىتى كوپ. تارىختا پەيدا بولغان ھەرقانداق خەلق قوزغىلاڭلىرىنىڭ سەۋەپچىسى ئەكسىيەتچىلەر بولغىنىدەك، قوزغىلاڭ ئاخىرلاشقاندا خەلقنى قىرغىن قىلغانلارمۇ يەنە شۇ ئەكسىيەتچىلەردۇر.

1934 - يىلنىڭ ئەتىياز پەسلىدە ماجۇڭىيىڭ ئۇرۇمچى ئەتراپىدىن قوغلاندى بولۇپ قەشقەرگە يېتىپ بارغاندا، قەشقەر كونىشەردە بولغان بىر ئۇرۇشتا ئوكۇششىزلىقتا ئۇچراپ چىقىمدار بولدى، بۇ چىقىم ئىككى تەرەپ قوراللىق قوشۇنلىرىنىڭ ئۇرۇش قىلىش جەريانىدا پەيدا بولغان چىقىم. ئەمما ماجۇڭىيىڭ ئوز دەردىنى قەشقەر كونىشەردىكى تېچ ئاھالىدىن ئالماقچى بولۇپ بىر قېتىم قانلىق قىرغىنچىلىق يۇرگۈزدى. ئىگەللىگەن ماتىريالارغا قارىغاندا شۇ قېتىمقى قىرغىنىدا 4 مىڭدىن ئارتۇق قەشقەر ئاھالىسى ئولتۇرۇلگەن. بۇ پەقەتلا

ماجۇڭىيىڭنىڭ تەلۇتلىگى، غالجىرلىغى، شۇنداقلا ئەكسىيەتچى جاللاتلىق تەبىئىتى بولماي نىمە؟ بەزىنلەر ماجۇڭىيىڭنىڭ قەشقەردە يۇرگۈزگەن قىرغىنچىلىقلىرىنى تىلغا ئالماي، ماجۇڭىيىڭ ئىلغار ئىدى، ئۇنىڭ ئەتراپىدا كومۇنىستلار بار ئىدى دىگەندەك بىر نىمىلەرنى ئوتتۇرىغا قويۇپ، ماجۇڭىيىڭنى ئاتايىن پەدەزلەپ كورستىپ، كىشىنىڭ قوۋرغىسىنى ئىگىدىغان سوزلەرنى قىلىشقا باشلىدى. ئەگەر ئۇلار ئىيتقاندەك ماجۇڭىيىڭ ئىلغار ئىدىيىلىك بولسا، شۇنىڭدەك ئۇنىڭ يېقىن ئەتراپلىرىدا جۇڭگو كومۇنىستلىرى بولسا، قەشقەردە 4 كېچە - كۈندۈز قىرغىنچىلىق گۈزۈپ ياۋاغ دەرۋازىسىدىن قان ئاققۇزمىغان بولاتتى!

تارىختا ئەكسىيەتچى سىنىپ ۋە ئەكسىيەتچى ھوكۇمرانلار ئۇز ياۋۇزلۇغى بىلەن قىرغىنچىلىقلارنى پەيدا قىلىپ، يەنە ئۇز ئاغزى بىلەن مىللى قىرغىنچىلىق دەپ تەشۋىقات يۇرگۈزىدۇ. بۇنداق سوزلەر تارىخ ياكى يازما خاتىرە بولۇپ قالىدۇ - دە، كېيىنكى ئەۋلاتلار كورۇپ شۇ پېتىچە چۈشىنىپ خاتا ھالدا مىلەتلەر بىر بىرىنى ئوچ كوردىغان ياكى گۇمانلىنىدىغان كوز قاراشلارغا كېلىپ قالىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن تارىخىي پاكىتلارنى چوڭقۇر ئۇگىنىشىمىز، بولۇپمۇ توغرا چۈشەنچە ھاسىل قىلىشىمىز، ھەر قانداق ۋاقىتتا زىيانلىق ئەمەس.

ئۇز كىتاۋىمىزنىڭ ئۇيغۇرچە 3 - سانىدا بەزەن پاكىتلارنىڭ قويۇلۇشى ئەمىلىيەتكە ئۇيغۇن ئەمەس. بۇنداق خام ماتىريال تارىخچىلارغا ھەرگىز توغرا چۈشەنچە بەرمەيدۇ. مەسىلەن، شۇ ماتىريالدا: "تومۇر سىجاڭ ئاقسۇ كونىشەرگە كىردى.

بۇ يەردىكى خەنزۇلارنى تامامەن قىرىپ تاشلىدى. ئاقسۇ كو-
نىشەر بىلەن يېڭىشەرنىڭ ئارىلىغى گەرچە ئون نەچچە كىلومېتىر
بولسىمۇ، بولۇنغان ئەھۋال زور دەرىجىدە ئوخشاشمايدۇ، ماريك
باشچىلىغىدىكى تۆڭگانلار يېڭىشەردە قىرغىنچىلىق يۈرگۈزمىدى"
دەپ يېزىلغان. تومۇر سجاڭ ئاقسۇ كونىشەرگە كىرىشتىن نەچچە
كۈن ئىلگىرى ياقىرىقتىكى ئۇرۇشتا مەغلۇپ بولغان ياڭ چېڭمىن
تۇەنجاڭ قېچىپ كېتىۋېتىپ جامغا كەلگەندە ئوتۇن - سامان ئېـ
لىپ كەلگەن يۈزدىن ئارتۇق پۇقرانى دەنگە سولۇۋېلىپ قىرىپ
تاشلىغان پاكىتتىن سوز ئاچماي، تومۇر سجاڭ كونىشەردە قىر-
غىن قىلدى دەپ بىر تەرەپلىمىلىك كورستىش پاكىتقا هورمەت
قىلمىغانلىق بولىدۇ. مەسىلىنى بۇنداق بىر تەرەپلىمىلىك قويۇش
سەلبى چۈشەنچە، سەلبى تەسىر پەيدا قىلىشتىن باشقا رول ئوي-
نىمايدۇ. جامدا قەتلى قىلىنغان گۇناسىز پۇقرالارنىڭ جەسەتلە-
رىنى تومۇر سجاڭ ۋە ئۇنىڭ ئادەملىرى كورۇپ يىغا - زارە
قىلىپ دەپنە قىلدى. ئەتىسى ئاقسۇ كونىشەرگە كىرىپ كوچىدا
كېتىۋاتقاندا قاندا قتۇر بىر گوروكەشنىڭ دۇكىنىدىن تومۇر سجاڭنى
قەستلەپ ئوق ئېتىلدى. شۇنىڭ بىلەن كونىشەردە يوشۇرۇنغان دۇش-
مەن بار ئىكەن دەپ، ئويمۇ - ئوي ئاقتۇرۇپ بىر مۇنچە دۇش-
مەن دەپ تونۇلغان ئەپيۇنكەش، جازانىخور، گوروكەشلەرنى ۋە بۇ-
زۇق - پاهىشە ئايالارنى ئولتۇردى. تامامەن قىرىپ تاشلىدى
دىگەن سوزمۇ ئەمىلىيەتكە ئۇيغۇن ئەمەس. ئاقسۇ كونىشەردە
تومۇر سجاڭ ئوزى 16 ياشلار چامىسىدىكى ئىككى نەپەر خەنزۇ
بالىسىنى بالا قىلىپ بىرسىگە "مامۇت"، بىرسىگە "ئىسمايىل"

دەپ ئات قويدى. باشقىلارمۇ شۇنداق قىلدى. يەنە بىر ئادەم ئاقسۇدىن بېقىۋالغان خەنزۇ بالىسى ھازىر تۇخسۇندا بالا-چاقىلىق بولۇپ ياشاۋاتماقتا. شۇنىڭدەك مۇسۇلمان بولدۇم دىگەنلەرنى ئولتۇرمەي ھايات يولى بەردى.

يەنە شۇ ماتىرىيالدا تومۇر سىجاق قەشقەرگە بارغاندا كونىشەردىكى خەنزۇ ئەمەلدارلارنى بىرنىمۇ قالدۇرماي قىرىپ تاشلىدى. ماشياۋۇ (مادوتەي) قورقۇپ قەشقەر يېڭىشەرگە قېچىپ بېرىپ ماجۇڭيىڭ قىسىملىرىدىن پانا تىلىگەن دەپ كورسىتىلگەن. مەسىلىنىڭ قويۇلۇشى يەنىلا ئەمىلىيەتكە ئۇيغۇن ئەمەس. قەشقەر كونىشەردە تومۇر سىجاق ھىچقانداق قىرغىن قىلغىنى يوق، تومۇر سىجاق قەشقەرگە ئۇرۇشسىز كىردى. قەشقەرنى ئوسمان ئېلى ئىشغال قىلغان. ئۇ ھەم بىرەر خەنزۇنى ئولتۇرگىنى يوق. مادوتەي قەشقەردە ھاكىمىيەتنى تومۇر سىجاڭغا تاپشۇرغاندىن كېيىن بالا - چاقىلىرى بىلەن كونىشەردە ئىبراھىم لوزۇڭنىڭ بېغىدا ئارام ئېلىپ ياتتى. پۇتىدىن يارىلانغان ياڭ چىڭمىن يېڭىشەردە داۋالىنىپ ياتتى، شۇنىڭدەك دوتەي يامۇلنىڭ باغ تەرەپكە تۇتاش بىر ھويلىدا كونا خەنزۇ ئەمەلدارلار، چەتلەردىن قېچىپ كەلگەن ئەمەلدارلار بالا-چاقىلىرى بىلەن ئارام ئېلىپ ياتتى. بۇ ئىشلارنىڭ ھەممىسى تارىخىي پاكىت. ئەگەر مەسىلە ئەينەن ئوتتۇرىغا قويۇلماستىن بىر تەرەپلىمىلىك ھالدا پۇتۇنلەي قىرىپ تاشلىدى دەپ دەھشەتلىك كورسىتىلىدىغان بولسا، ئۇنداق ماتىرىيالنىڭ ھىچقانداق ئىجابى رولى بولماستىن بەلكى قانداقتۇر سەلبى تەسىر

ری یەنی دەھشەتلىك سىستىق بۇس پەيدا قىلىدۇ. بۇ بىزنىڭتا-
رىخىي ئىتتىپاقلىغىمىزغا نۇخسان يەتكۈزىدۇ - خالاس. شۇنىڭ
ئۈچۈن تارىخىي پاكىتلارنى ئەينەن ئوتتۇرىغا قويۇپ توغرا چۈ-
شەنچە بېرىش، ئەۋلادلىرىمىزنى توغرا تونۇشقا كەلتۈرۈپلا قال-
ماستىن مىللەتلەر ئىتتىپاقىغىمۇ غايەت زور پايدىلىق.

جۇڭخۇا مىللەتلىرىنىڭ ئىتتىپاقى قىسقا مۇددەتلىك ئىش
بولماستىن، بەلكى ئۇزۇن تارىخىي دەۋرلەردىن بۇيانقى ئىتتى-
پاقلىقتىن بۇگۈنكى جۇڭخۇا دولىتى شەكىللەنگەن. جۇڭگونىڭ
2 مىڭ يىللىق تارىخىغا نەزەر سالساقمۇ بۇگۈنكى جۇڭخۇانى شە-
كىللەندۈرۈشتە ھەر قايسى مىللەتلەرنىڭ ئورتاق تىرىشچانلىغى، ئور-
تاق مەسئۇلىيىتى، ئورتاق باشقۇرۇشى، يىغىپ ئېيتقاندا بىرلىك
ئىتتىپاقى ئوچۇق كورۈنۈپ تۇرىدۇ، شۇنىڭئۈچۈن جۇڭخۇا مىل-
لەتلىرىنىڭ بىرلىك ئىتتىپاقىغا ئالى ھورمەت بىلدۈرۈشىمىزۋە ئۇ-
نى قەدىرلىشىمىز كېرەك. ھورمەت قىلىدىكەنمىز، تارىخنى ۋە
تارىخىي پاكىتلارنى توغرا ئوتتۇرىغا قويۇپ توغرا چۈشەنچە بې-
رىشىمىز كېرەك. كىمنىڭ قولىغا قەلەم ئالدىدا چىقسا، ئۇز خا-
ھىشىغا ياتقۇزۇپ پاكىتلارنى بۇرمىلاپ كورسىتىش، تېگى- تەكتى-
دىن ئېيتقاندا مىللەتلەر ئىتتىپاقىغا پايدىسىز.

تارىختىكى كوپلىگەن ۋەقەلەرنىڭ تۈغۈلۈشىغا تولا راق نا
توغرا چۈشەنچە ۋە گۇمانى كوز قاراشلار سەۋەپ بولغانىدەك
تەسادىپى پەيدا بولغان ۋەقەلەرنى ئادىللىق بىلەن بىرتەرەپ قى-
لىنماسلىقىمۇ بەزەن تەبىرىقىچىلىقلارغا سەۋەپ بولغان.
دىمەك تېچ بولۇش، ئىتتىپاق بولۇشتىن ئىبارەت ياخشى ۋەزىيەتنى

مەڭگۈ مۇستەھكەملەش ئۈچۈن تارىخىي پاكىتلارغا ھورمەت قىـ
لىپ توغرى تونۇش ھاسىل قىلىش بىلەن بىر ۋاقىتتا، ئىجتىمائى
تۇرمۇشتا ئۇشتۇمتۇت تـۇغۇلغان ھەرقـانداق ۋەقەلەرنى توغرا
ۋە ئادىللىق بىلەن بىر تەرەپ قىلىش كېرەك.

ئـازاتلىقتىن بۇيان مىللەتلەر مـەسـىلىسى زور دەرىجىدە
تـوغرا بىر تـەرەپ قىلىنىپ، زور دەرىجىدە ئىتتىپاقلاشقان، ئـە
ناقلاشقان بـولساقمۇ، لېكىن يۇقۇرىدا بـايـان قىلـغىنىمىزدەك
تارىخىي پاكىتلارنىڭ بۇرمىلانغان نۇسخىلىرى، يەنى ئەكسىيەتچى
سىنىپ ۋە ئەكسىيەتچى ھـوكـۇمرانلارنىڭ مىللەتلەر ئوتتۇرىسىغا
داۋاملىق زىددىيەت پەيدا قىلىشى تۈپەيلىدىن قىسمەن گـۇمان
لىنىشلار بۇگۈنكى كۈندىمۇ ئازدۇر - كوپتۇر ساقلىنىپ كەلمەكـ
تە. بۇنداق بـولۇشقا ئەكسىيەتچى "4 كىشىلىك گۇرۇھ" ۋە ئۇ
نىڭ گۇماشتىلىرى سەۋەپ بـولدى. ئـۇلارنىڭ مۇرىتلىرى مىلـ
لەتلەر مەسىلىسىدە تولىمۇ ئالدىراقسانلىق قىلدى. بەزەن مەسـ
لىلەرنى تەكشۈرۈپ - تەتقىق قىلىپ تـوغرا ھـەل قىلىۋېتىشنىڭ
ئورنىغا يەنى بىر كېچە ئۇخلاپ قوپسا تـوزۇپ كېتىدىغان ئاچـ
چىقنىڭ ئورنىغا ئالدىراقسانلىق ۋە ئەسەبىلىك بىلەن باستۇرۇپ
تاشلاش تەدبىرلىرىنى قوللاندى. ئاز كۈن ئوتمەيلا چوڭ پۈش
مان قىلىشتى. يىللارنىڭ ئوتۇشى بىلەن باستۇرۇلغانلارنىڭ ياخـ
شى ئادەملەر ئىكەنلىگى تولۇق ئىسپاتلانمىغان بـولسىمۇ، لېكىن
جۇڭگو ئادەملىرى ـ ئۇز قېرىنداشلىرىمىز ئىكەنلىگى چۈشىنىش
لىك بولۇپ چىقتىغۇ!؟ شۇنىڭ ئۈچۈن مىللى مەسىلىدىن ئىبارەت
ئىچكى ئىشلىرىمىزنى بىر تەرەپ قىلغاندا بىرىنچىدىن ئادىل بو
لۇش، ئىككىنچىدىن سوغاق قانلىق بولۇش تېخىمۇ زورۇر.

قورچاق ئاتلىق 5 - دىۋىزىيىنىڭ ھەقىقەتـ
كە قايتىش جەريانى توغرىسىدا
ئازغىنە ئەسلىمە

خەن يۇۋېن

1945 - يىلى شىنجاڭغا كىرىپ گۇچۇڭ، فۇكاڭ، ئۇرۇمچى قاتارلىق جايلارغا ئورۇنلاشقان ئاتلىق 5 - كورپۇس يەنىـ ئاتالمىش خۇيزۇ قوشۇنى گەنسۇ، چىڭخەيدىكى خۇيزۇلارنىـ ئاساس قىلغان، ئىسلام دىنىغا ئېتىقات قىلىدىغان سالامىللىتىنى تايانچ كۈچ قىلغان قوشۇن ئىدى. سالامىللىتى گەرچە نەچچە ئونىمىڭ ئاھالىغا ئىگە ئازقىدا قالغان ئازسانلىق مىللەت بولسىمۇ، لېكىن جاسارەتلىك، قەيسەر، كۈچلىـ تۇز مىللەت. يەرلىك مىلىتارىستلار ئۇلارنىڭ ئىسلام دىنىغا سادىقلىغىدىن پايدىلىنىپ، ئولارنىڭ ئوزلىرى ئۈچۈن ساداقەتلىك بىلەن ئىشلەپ بېرىشنى مەقسەت قىلغان ھالدا ھەر بىر پولك، باتالىيونلارغا مەخسۇس ئىشتاتلىق ئاخۇنلارنى ئورۇنلاشتۇرۇپ، ئىسلام قائىدىلىرىنى ئىجرا قىلىپ، 5 ۋاقىتنامازـ ئوقۇش، روزى تۇتۇش ئىشلىرىنى يولغا قويۇپ، دىننى پۇتۇن قوشۇنغا سىڭدۈردى، قورچاق ئاتلىق 5 - كورپۇسنىڭ مۇئاۋىن باشلىغى گوچۇەنلياڭ ۋە 8 چوڭ باشقارمىنىڭ قىسمەن ئەمەلدارلىرىنى ھىساپقا

ئالمىغاندا، ئىزۋوت، روتىددىن يۇقۇرى پولك، بىرىگادا، دىۋىزىيە كوماندىرلىرىنىڭ مۇتلەق كوپ ساندىكىلىرى ئىسلام دىنىغا ئېتىقات قىلغۇچىلار ئىدى. بۇ قوشۇن جياڭ جىيىشى گۇرۇھىغا قاراشلىق بولماستىن مابۇفاڭ مىلىتارىست گۇرۇھىغا قاراشلىق "يەرلىك" قوشۇن ئىدى، بۇ قوشۇنغا ئەسلىدە گەنسۇ خېشىدە تۇرۇشلۇق يەرلىك مىلىتارىست مابۇچىڭ قوماندانلىق قىلاتتى، كېيىن ئۇنىڭ ئىنىسى مابۇفاڭ ئۇزىگە قوشۇۋالغان.

1945 - يىلى 3 ۋىلايەت ئىنقىلاۋىي قوشۇنلىرى بارغانسېرى ئىلگىرىلەۋاتقان، گومىنداڭ قوشۇنلىرى مەغلوپ بولۇپ ھەدەپ چېكىنىۋاتقان جىددى پەيىتتە 3 ۋىلايەت ئىنقىلاۋىنىڭ ئالغا ئىلگىرىلىشىنى توساپ زەربە بېرىش ئۈچۈن، جياڭ جىيىشىنىڭ رۇخسىتى بىلەن بۇ قوشۇننى چېگىخەيدىن شىنجاڭغا يوتكەپ كەلدى.

شىنجاڭغا كىرىشتىن بۇرۇن 1 - كورپۇس دەپ نام بېرىلگەن بۇ قوشۇننىڭ ئەمىلىي "ئەسكىرى سانى 10 مىڭغا، ھەربى ئەمەلدارى مىڭغا يەتمەيتتى" شىنجاڭغا كىرگەندىن كېيىن جەنۇپتا تۇرپان، پىچان، توخسۇننى، شىمالدا گۇچۇڭ، فۇكاڭ، مورىلارنى بۇ قوشۇننىڭ مودا پەيە رايونى قىلىپ بەلگىلەپ بەردى. باش ئىشتاپ ئۇرۇمچىدە قۇرۇلدى. ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئۇرۇش غەلىبە قىلغاندىن كېيىن، 1947 - يىلى گومىنداڭ ئۇزقىسىملىرىنى قايتىدىن رەتلىگەندە ئەسلىدىكى ئاتلىق 5 - كورپۇس ئارمىيىسىنى 1 - دىۋىزىيىگە ئۇزگەرتتى. ئەسلىدىكى 5 - كورپۇسنى 6 - بىرىگادىغا، ئەسلىدىكى 1 - دىۋىزىيىنى 7 - بىرىگادىغا ئۇزگەرتىپ، ئاتلىق 1 - كورپۇسنىڭ قارمىغىغا

ئوتكۈزۈپ بەردى. ماچىكشياك كوۋپۈس كوماندىرلىغىغا، خەنزۇكفۇ 6 - بىرىگادا كوماندىرلىغىغا، مەن 7 - بىرىگادا كوماندىرلىغىغا تەيىنلەندۇق. شۇچاغدا بىز گەرچەسۇك شىلىيەننىڭ باشقۇرۇشىدا بولساقمۇ، لېكىن ھەربى ئەمەلدارلار ۋە ئەسكەرلەرنىڭ كۆڭلىدە پەقەتلا مابۇفاڭغا ئېتىقات قىلمىشتەك يەرلىك ئايرىلىپ تۇرۇش ئىددىيىسى بارئىدى.

1948 - يىلنىڭ ئاخىرلىرىدا قوشۇن ئىچىدە شەرقىي گەنسۇغا بېرىپ ئۇرۇشقا قاتنىشىشقا تەييارلىق خىزمىتى ئىشلەندى. كەم ئاتلارنى تولۇقلاش ئۈچۈن گۈچۈك، فۇكاك، مورىلاردىن مىڭغا يېقىن، قاراشەردىن مىڭدىن ئارتۇق ئات سېتىۋالدۇق. 1949- يىلى 6 - ئايدا بىز مابۇفاڭنىڭ خېشىغا بېرىپ ئازاتلىق ئارمىيىنىڭ غەرپكە قاراپ ئىلگىرىلەش يولىنى توساپ زەربە بېرىش، لۇشۇرىنىڭ 179 - بىرىگادىسىنى بىرگە ئېلىپ مېڭىش توغرىسىدىكى رەسمىي بۇيرۇغىنى تاپشورۇۋالدۇق. قوشۇننىڭ تەييارلىغى ھازىرلىنىپ بولدى. 6 - ئايدا ئائىلە تەۋەلەرنى پۈتۈنلەي يۇرتقا قايتۇردۇق. 7 - ئايدا ئارقا سەپ تەمىنات قىسىملىرى يولغا چىقتى. ئالدىنقى قىسىم گۈچۈكغا يېتىپ بارغان ئىدى. بۇ چاغدا شەرقىي گەنسۇدىكى ئۇرۇشلاردا مابۇفاڭ قوشۇنلىرى ئارقا - ئارقىدىن مەغلۇپ بولۇپ چېكىنگەنلىگى توغرىسىدىكى خەۋەر يېتىپ كېلىشكە باشلىدى. شۇنىڭدەك مابۇفاڭنىڭ كونا ئوۋىسى چىڭخەيگە قېچىپ كېتىپ پۈتۈن سەپ بويىچە بىنتىچىت بولۇپ كېتىش ۋەزىيىتى شەكىللەنگەن ئىدى. شۇڭا قوشۇنغا جىددى بۇيرۇق بېرىپ

ئەسلى تۇرۇۋاتقان جايلىرىغا قايتۇردۇق. ئازاتلىق ئارمىيە پۇتۇن مەملىكەتكە قاراپ يۇرۇش قىلىۋاتقان غەلىبە خەۋەرلىرى ئارقا - ئارقىدىن يېتىپ كېلىۋاتقان، جياڭجيېشى خانلىق ھوكۇمرانلىغىنىڭ ئەجىلى توشۇپ ھالاكىتى مۇقەررەرلىشىپ قالغان، پۇتۇن مەملىكەت ئازات بولۇش ئالدىدا تۇرۇۋاتقان ۋەزىيەت ئاستىدا ئاتلىق 5 - كورپۇسنىڭ نەگە بېرىپ نەدە تۇرۇشى جىددى ھەل قىلىشقا تېگىشلىك مەسىلە بولۇپ قالغان ئىدى. لېكىن تاۋسيۇ باشچىلىغىدىكى ھەقىقەتكە قايتىش تەرەپدارلىرى بىلەن ماچىكشياڭ، يېچىڭ، لۇشۇرىنلار باشچىلىغىدىكى ئۇرۇشپەرەسلەر ئوتتۇرىسىدا كۇرەش جىددى بولدى. ئارقا - ئارقىدىن يىغىن ئېچىلىپ ئىككى تەرەپنىڭ تالاش - تارتىشى ناھايىتى كەسكىنلەشتى، ۋەزىيەتنىڭ قىستىشى بىلەن ماچىكشياڭ ئۇز ئويىگە مۇئاۋىن دىۋىزىيە كوماندىرى گوچۇەنلياڭ، سەنمۇجاڭجاڭ ۋۇمى، 6-بىرىگادا كوماندىرى خەنرۇكۇ ۋە 7- بىرىگادىدىن مېنى چۇشلۇك تاماققا تەكلىپ قىلىپ بىزنىڭ ھەقىقەتكە قايتىشقا تۇتقان پوزىتسىيىمىزنى سىناپ كورمەكچى ۋە ئاتلىق 5 - كورپۇسنىڭ نەگە بېرىپ، نەدە تۇرۇش مەسىلىسىنى مۇزاكىرە قىلماقچى بولدى. شۇكۇنلەردە مەن قايتا - قايتا ئويلانسامۇ ئەكسىيەتچى تەشۋىقاتلار تۇپەيلىدىن گۇڭچەندىڭ سىياسىتىنى زادىلا چۇشەنمەيتتىم، ھەقىقەتكە قايتقاندىن كېيىن نەگە بېرىپ، نەدە تۇرۇش مەسىلىسىدە قايغۇراتتىم. ئەمما ۋەزىيەت تەرەققىياتىغا قاراپ پۇتۇن مەملىكەت مۇقەررەر ئازات بولۇشقا يۇزلەنگەن تارىخ ئېقىمىنى توسۇۋالغىلى بولمايدىغانلىغىنى

ئوچۇق چۈشىنەتتىم. بىز بىرقانچە يىلدىن شىنجاڭدا تۇرۇپ شىنجاڭ خەلقىنىڭ ئاش - تۇزىنى يىدۇق. ناۋادا ئۇرۇش قالايمىقانچىلىغى چىقىرىدىغان بولساق گۇناسىز پۇقرالارنى بالايى - ئاپەتكە سورەپ كىرىدىغانلىغىمىزنىمۇ بىلەتتىم. ئۇنىڭ ئۈستىگە ئەسكەرلەرنىڭ تولىسى چىڭخەي، گەنسۇلۇق قېرىنداشلار بولۇپ بىر قانچە يىلدىن بۇيان ئويلىرىدىن ئايرىلغانلار ئىدى. ناۋادا ئۇرۇش قىلىدىغان بولساق ئۇلارنىڭ جەسەتلىرى چولدە قالمامدۇ؟ قاراپ نۇرۇپ شۇنداق ئەھۋالغا گىرىپتار قىلىدىغان بولساق ۋىژدانسىزلىق بولمامدۇ؟! بىزنىڭ ئالدىمىزدا پەقەتلا ھەقىقەتكە قايتىشتىن ئىبارەت داغدام يوللا بار ئىدى. كەڭ ئەسكەرلەرنى باشلاپ ئىنقىلاۋىي فۇرونتقا ئاتلىنىپ باي، مۇنبەت شىنجاڭنى قايتىدىن ئۇرۇش پاراكەندىچىلىگى ئىچىگە سېلىپ قويماسلىق، خەلقنىڭ ئارزۇسىغا ۋە تارىخىي ئېقىمىغا ئۇيغۇن ئىدى. شۇڭا مەن ھەقىقەتكە قايتىش تەشەببۇسىنى ئوچۇق ئوتتۇرىغا قويدۇم، كوپچىلىك بۇتىڭغا باشقىچە يىكىردە بولمىدى. ماچىڭشياڭمۇ بىر نەچچە ئېغىز چىرايلىق سوزلەرنى قىلىپلا بىزنى ئۇزىتىپ قويدى. 9 - ئاينىڭ 14 - كۈنى ماچىڭشياڭ پولكتىن يۇقۇرى كادىرلار يىغىنىنى ئېچىپ يىغىندا ئۇزىنىڭ ئارمىيىنى تاشلاپ قېچىپ كېتىدىغانلىغىنى ئوچۇق ئوتتۇرىغا قويۇپ كوپچىلىككە مۇۋەققەت دىۋىزىيە كوماندىرى سايلاپ چىقىشنى ئېيتتى. كوپچىلىك قارشىپ تۇرۇپ قالدۇق، قائىدە بويىچە ئېيتقاندا مۇئاۋىن دىۋىزىيە كوماندىرى ھوقۇقنى تاپشۇرۇۋېلىش

لازىم ئىدى. لېكىن گوچۇەنلىياڭنى كورسەتكەندە ئۇ دەرھال رەت قىلىپ ئوزىنى چەتكە تارتتى، گوچۇەنلياڭ دەرھال خەن رۇڭ فۇنى كورسەتتى، خەن رۇڭفۇ ئالاقزادە بولدى. چۇنكى ئۇنىڭ ئۇچۇن قۇربان بولۇشنى ھەچكىم خالىمايتتى. ئاندىن مەنىنى كورسەتتى، گوچۇەنلياڭ ۋە خەن رۇڭفۇلار ئوزىنى بىر چەتكە ئېلىش ئۇچۇن مېنى جېنىمنىڭ بېرىچە پۇيلەپ كوكىكە كوتەردى. بۇ دەل ماچىڭشياڭنىڭ كوڭلىدىكىدەك بولغانلىقتىن ماقۇل كەلدى. شۇ چاغدا مەن شىنجاڭ خەلقىنىڭ ۋە كەڭ ئەسكەرلەرنىڭ ئامانلىغى ۋە خەۋپسىزلىگىنى كوز ئالدىمغا كەلتۇرۇپ، شىنجاڭ ۋە ئارمىيىنى تېچ ئامان خەلق قوينىغا تاپشۇرۇپ، ئازاتلىق ئىشلىرى ئۇچۇن ئازدۇر - كوپتۇر ھەسسە قوشۇش يولىدا، ھەر قانداق خېيىم - خەتەر بولسىمۇ ئوز ئۇستۇمگە ئالسام ئولسەممۇ ئارمىنىم يوق دىگەننى ئويلاپ دەرھاللا ئارمىيىنى باشلاپ ھەقىقەتكە قايتىشتەك ئېغىر يۇكنى ئۇستۇمگە ئالدىم. 23 - كۇنى ماچىڭشياڭ قاچتى. مەن دەرھال تاۋسيۇنى ئىزلەپ ھەقىقەتكە قايتىش يونۇلۇشنى ھىمايە قىلىدىغانلىغىمنى بىلدۇردۇم (چۇنكى ھەقىقەتكە قايتىشتا تاۋسيۇنىڭ بىردىن بىر غېمى ئاتلىق 5 - كورپۇس ئىدى). پۇتۇن ئارمىيىنى ھەقىقەتكە قايتىشقا سەپەرۋەر قىلىش ئۇچۇن تاۋسيۇنى قوشۇنىمىزنىڭ ئىزۋوتىتىن يۇقۇرى كادىرلىرىغا ۋەزىيەت توغرىسىدا دوكلات بېرىشنى تەكلىپ قىلدىم. بۇ يىغىن لومەنچىڭدىكى باش ئىشتاپ زالىدا ئوتكۇزۇلدى. 179 - بىرىگادىنىڭ كادىرلىرىمۇ قاتناشتى، دوكلات بىر كۇن داۋام قىلدى. گېنېرال تاۋسيۇ جانلىق ۋە

كىشىنى تەسىرلەندۇرەرلىك سوزلەر بىلەن نوۋەتتىكى ۋەزىيەتنى تەھلىل قىلىپ بىردىن بىر يولىمىز ھەقىقەتكە قايتىش ئىكەنلىگىنى ئوچۇق كورسەتتى. يىغىن ناھايىتى ياخشى ئېچىلدى. مۇتلەق كوپ ساندىكى كادىرلارنىڭ ھەقىقەتكە قايتىشتىكى غەمئەندىشىسى تۇگەپ توغرا تونۇشقا كېلىپ ھەقىقەتكە قايتىش قەدىمى تېزلەشتى. ئاخىرىدا 1949 - يىلى 9 - ئاينىڭ 25 - كۈنى بىز پارتىيە مەركىزىي كومىتېتىغا تېلېگىراممىا يوللاپ ھەقىقەتكە قايتىدىغانلىغىمىزنى رەسمى جاكالاپ ئىنقىلاۋىي سەپكەقوشۇلدۇق. پارتىيە مەركىزىي كومىتېتى، ماۋجۇشى، باش قوماندان جۇدېلار جاۋاپ تېلېگىرام يوللاپ ئىنقىلاۋىي ھەركىتىمىزنى تەقدىرلىدى ھەمدە بىزگە ئوتكەننى سۇرۇشتۇرمەسلىك سىياسىتىنى تاپشۇرۇپ خەلق ئۈچۈن تېخىمۇ ياخشى خىزمەت قىلىشىمىزغا رىغبەتلەندۇردى. بۇ جاۋاپ تېلېگىرامما بىزگە ئىنتايىن زور ئىلھام بولدى. بىزنىڭ كومۇنىستىك پارتىيىگە ئەگىشىپ مېڭىش ئىرادىمىزنى تېخىمۇ مۇستەھكەملىدى.

ھەقىقەتكە قايتقاندىن كېيىن كۇرەش ئاخىرلاشمىغان ئىدى. ئۇرۇشپەرەسلەرگەرچە قېچىپ كەتكەن بولسىمۇ، لېكىن ئۇلار مەغلۇبىيىتىگە تەن بەرمەيھەرخىل ۋاستىلار ئارقىلىق شىنجاڭنىڭ تېچ ئازات بولۇشىغا توسقۇنلۇق قىلدى. ئىشپىيون باشلىغى لىيۇخەندۇك راۋتېشەنلەر قېچىش ئالدىدا ھەقىقەتكە قايتقاندىن كېيىنكى تېچلىق ۋەزىيەتكە بۇزغۇنچىلىق قىلىشنى مەقسەت قىلىپ، ئىككى قوللۇق ئورۇنلاشتۇرۇپ، ئۇرۇمچى شەھىرىگە ئوت قويۇپ بېرىشنى پىلانلىدى، ئازساندىكى بۇزۇقلار، ئىشپىيونلار

هەقىقەتكە قايتقان قوشۇنلار ئىچىدىكى تەرسالار بىلەن تىل بىرىكتۈرۈپ پۇرسەتتىن پايدىلىنىپ جەمىيەت ئامانلىغىنى بۇزماقچى بولدى. بۇچاغدا ۋەزىيەت قالايمىقان، مۇرەككەپ بولۇپ ئەھۋال ئىنتايىن خەتەرلىك ئىدى. بۇچاغدا تاۋسىيۇ، تاۋجىڭچۇ، لىيۇمىڭچۇنلەر مېنى چاقىرىپ مۇزاكىرە قىلىپ، گومىنداڭنىڭ بىردىن بىر جەڭ قىلالايدىغان ئاتلىق 5 - كورپۇسىنى مۇشۇ پەيتتە خىزمەت كورسىتىشكە، چوڭ ۋەزىيەتنى تىنچلاندۇرۇپ ئازاتلىق ئارمىيىنىڭ شىنجاڭغا كىرىشىنى قارشى ئېلىشقا دەۋەت قىلدى. لۇشۇرىننىڭ 179 - بىرىگادىسى گەرچە ئۇرۇمچى شەھەرنى قوغدىغۇچى قىسىم بولسىمۇ، لېكىن ۋەزىيەتنى كونتۇرول قىلالمايتتى ھەم ئىشەنچلىك ئەمەس ئىدى. مەن بۇچاغدا خىزمەت كورسىتىپ جىنايىتىمىزنى يۇيۇشنىڭ پۇرسىتى ھەم راست ھەقىقەتكە قايتىش بىلەن يالغان ھەقىقەتكە قايتىشنى ئايرىيدىغان كۇچلۇك دەلىل بولىدىغانلىغىنى ھىس قىلدىمدە بىر ئېغىزدىن قوبۇل قىلدىم. بىرپولك، بىرباتالىيون ئەسكەرنى شۇئانلا ئۇرۇمچىگە يوتكىدىم، 14 - پولكنى لومەنچىڭغا، ئېغىر قوراللار بىلەن قوراللانغان بىر باتالىيوننى ئۇرۇمچى شەھەر ئىچىگە ئورۇنلاشتۇردۇم. قىسىملارنىڭ بىر قىسمى تىيانشان مىھمانخانىسىدا، يەنە بىر قىسمى نەنگۇەندە تۇردى. كۇندۇزى نەنمىڭدىن سەنشىخاڭزا ئارىلىغىدىكى يولنى ياسىدى. كېچىسى شەھەرنى كۇزەت قىلدى. شۇچاغدا قاراشەر، قۇمۇلدا ئوت قويۇپ بانكىنى بۇلاپ كەتكەن خەۋەرلەر يېتىپ كەلدى. ئۇرۇمچى شەھرى تېخىمۇ قالايمىقانلىشىپ، ئىشچىيونلار ئاخشىمى ئوق ئېتىپ خەلقنى تېچ ھايات

كەچۈرەلمەيدىغان ھالەتكە چۈشۈرۈپ قويىدى. تاۋجىڭچۈ، لىيۇ-مىڭچۈن مېنى يەنە چاقىرىپ، ئەنسىرىگەن ھالدا ئۇرۇمچىنىڭ ئامانلىغىنى ساقلاشقا كۆزىڭىز يېتەمدۇ؟ دەپ سورىدى. مەن قەتئى ھالدا: خاتىرجەم بولۇڭ، قاراشەر، قۇمۇل ۋەقەسىنىڭ ئۇرۇمچىدە يۈز بېرىشىگە ھەرگىز يول قويمايمىزدىدىم، قايتىپ كېلىپ كۈزەتكۈچىلەرنى كۈچەيتىپ قوشۇنغا ھۇشيارلىقنى ئاشۇرۇپ، بۇزغۇنچىلىقنىڭ ئالدىنى ئېلىشنى قايتا - قايتا جىكىلىدىم. ئۇرۇمچىنىڭ ئارقا كوچىلىرىدا ئەسكەرلىرىمىزنىڭ قوراللىرىنى بۇلاپ كېتىشتەك ۋەقەلەر يۈز بەرگەن بولسىمۇ، ۋەقەنىڭ كېڭىيىپ كېتىشىنى ناھايىتى چاپسان تىزگىنلىدۇق. مەن يەنە لۇشۇرېن قىسىمىنى مۇۋەققەت باشقۇرۇۋاتقان لورۇجىڭ بىلەن كورۇشتۇم. گەرچە 179 - بىرىگادىدا ئەسكەرلەركوپ بولسىمۇ، ليكىن كوپساندىكىلىرى ياخشى ئادەملەر ئىدى. بىز كېڭىشىپ ئۇزئارا ماسلىشىپ ئېھتىياتچانلىقنى كۈچەيتىپ ئاخىرى ئۇرۇمچى شەھرىنىڭ ئامانلىغىنى قوغداش ۋەزىپىسىنى غەلىبىلىك ئورۇنلىدۇق.

ئۇزۇن ئوتمەي قۇتۇبىدا تۇرۇشلۇق بىر باتالىيون ئەسكەر توپىلاڭ كوتەردى، تاۋسىيۇ يەنە مېنى چاقىرىپ ئەسكەر ئەۋەتىپ توپىلاڭنى تىنجىتىشنى ئېيتتى. مەن ئىشتاپقا قايتىپ كېلىپ دەرھال پولك كوماندىرى ماشىجىننى توپىلاڭ كوتەرگەنلەرنى تىنجىتىشقا ئەۋەتتىم. قىسقىغىنە 2 - 3 كۈن ئىچىدە مىچۈەن رايونىنى قولغا كىرگۈزۈپ توپىلاڭ چىقارغۇچىلارغا كۈچلۈك زەربە بېرىلدى، ئەكسىيەتچىلەرنىڭ ئۇرۇمچى شەھرىگە

ئوت قويۇشتەك شىرىن خىياللىرى كوپۈككە ئايلاندى.

جەمىيەت ئامانلىغى قەدەممۇ - قەدەم ياخشىلاندى. ئازاتلىق ئارمىيە ئوكۇشلۇق كىيىمىپ ئورۇمچىگە ئورۇنلىشىپ شىنجاڭنىڭ ئازاتلىغى ئۈچۈن ياخشى ئاساس يارىتىلدى. بۇ نىڭ بىلەن گۈزەل باي شىنجاڭ ئاخىرقى ھىساپتا تېچ ئامان خەلقنىڭ قوينىغا قايتىپ كەلدى.

1980 - يىلى 4 - ئايىنىڭ 15 - كۈنى

شىنجاڭ ھەقىقەتكە ئۇتۇشىدىن ئاۋالقى «شىنجاڭ گېزىتى»

چىڭ چۈەنچۈ

شىنجاڭ ھەقىقەتكە ئۇتۇشنىڭ ئالدىدا، كونا شىنجاڭ گېزىتى، گېنېرال جاڭ جۈجۈڭ تەشەببۇس قىلغان تېچ سوھبەتلىشىش مەيدانىدا چىڭ تۇرۇپ، گېنېرال جاڭ جۈجۈڭنىڭ "شىنجاڭ تېچىلمىغىنى قوغداش"نى مەركەز قىلغان تەشۋىقات فاكىجىنىنى ئىزچىل ئىجرا قىلغانلىقتىن، شىنجاڭدىكى ھەربى ۋە مەمۇرىلارنىڭ ھەقىقەتكە ئۇتۇشى ئۈچۈن، بىر قاتار جامائەت پىكرى تەييارلىدى. مەن 1948 - يىلدىن باشلاپ، شىنجاڭ "25 - سېنتەبىر" ھەقىقەتكە ئۇتكەنگە قەدەر شىنجاڭ گېزىتىنىڭ مۇئاۋىن باشلىغى قوشۇمچە باش تەھرىرلىك ۋەزىپىسىنى ئۇتىگەن ئىدىم. مەن بۇ ماقالامدا ئۇزەمنىڭ باشتىن كەچۈرگەنلىرىم بويىچە شىنجاڭ گېزىتىنىڭ ئازات بولۇشتىن ئاۋالقى بىر يىلدىن ئارتۇغراق ۋاقىت ئىچىدىكى ئۇزگىرىش جەريانىنى بايان قىلماقچىمەن.

1 . گېنېرال جاڭ جۈجۈڭنىڭ تەشۋىقات فاكىجىنىنى ئىزچىللاشتۇرۇش ئۈچۈن

1944 - يىلى ئىلى، چوچەك، ئالتايدا 3 ۋىلايەت ئىنقىلاۋى پارتلىدى. 1945 - يىلى گېنېرال جاڭجۈجۈڭ گومىنداڭ-

نىڭ غەربىي شىمال مەمۇرى مەھكىمىسىگە مەسئۇل بولۇپ كې-
لىپ، ئۇزى ئىلىغا بېرىپ، 3 ۋىلايەت رەھبەرلىرى بىلەن سوھ-
بەت ئوتكۈزۈپ تېچلىق شەرتنامىسى ئىمزالىدى ۋە گېنېرال جاڭ
جۇجۇڭنىڭ قوشۇمچە ئولكە رەئىسلىگى، 3 ۋىلايەتنىڭ رەھبىرى
ئەخمەتجان قاسىمنىڭ مۇئاۋىن رەئىسلىگىدە شىنجاڭ ئولكىلىك
دېموكراتىك بىرلەشمە ھوكۇمىتى قۇرۇلدى. ئېيتىشلارغا قارىغاندا،
شۇ ۋاقىتتىن خېلى بۇرۇنلا، گېنېرال جاڭجۇجۇڭ شىنجاڭ
گېزىتىگە 3 نۇقتىلىق تەشۋىقات فاڭجېنى كورسەتكەن ئىكەن. ئۇ-
مۇمى مەزمۇنى: 1. دولەت ئىچىدىكى مەسىلىلەردە تېچلىق سوھ-
بىتىنى تەشەببۇس قىلىش، گېزىتتە كوممۇنىزىمغا قارشى تەشۋىقات
يۇرگۈزمەسلىك، 2. خارجى مۇناسىۋەتلەردە سوۋېت ئىتتىپاقى بە-
لەن دوستلۇقنى تەشەببۇس قىلىش، گېزىتتە سوۋېت ئىتتىپاقىغا
قارشى تەشۋىقات يۇرگۈزمەسلىك، 3. ئولكە مەسىلىسىدە شىنجاڭ-
نىڭ تېچلىغىنى قوغداشتا، شىنجاڭ دېموكراتىك بىرلەشمەھوكۇ-
مىتىنى قوغداشتاچىك تۇرۇپ، ئىچكى ئۇرۇش خەۋەرلىرىنى باس-
ماسلىق ئىدى.

كېيىن گېنېرال جاڭجۇجۇڭ خىزمەت سەۋەبىدىن نەن-
جىڭگە قايتىپ كەتتى. جاڭ ئەپەندى شىنجاڭدىن ئايرىلغاندىن
كېيىنكى بىر مەزگىل ئىچىدە ھەر خىل سەۋەپلەر تۈپەيلىدىن،
بەختكە قارشى شىنجاڭدا "تۇرپان، پىچان، توخسۇن ۋەقەسى"
پەيدا بولغانلىقتىن شىنجاڭنى تېچ بىرلىككە كەلتۈرۈش ۋەزىپە-
تى تەسىرگە ئۇچراپ، قۇرۇلغان دېموكراتىك بىرلەشمە ھوكۇمەت
پارچىلىنىپ كەتتى. ئېيتىشلارغا قارىغاندا، ئەينى چاغدىكى شۇ

خىل ئەھۋال ئاستىدا، شىنجاڭ گېزىتى جاڭجۇڭ بېكىتكەن 3 نۇقتىلىق تەشۋىقات فاكىتىنى ئىجرا قىلىشى يېتەرلىك بولمىدى.

1947 - يىلى قىشتا سابىق گومىنداڭ غەربىي شىمال مەمۇرى مەھكىمىسىنىڭ باش كاتىۋى قوشۇمچە شىنجاڭ ئولكىسىنىڭ باش كاتىۋى لىيۇمىڭچۇن ئەپەندى نەنجىڭگە بېرىپ، گېنېرال جاڭجۇڭغا شىنجاڭدىكى ھەربى، مەمۇرى خىزمەتلەر ئۈستىدىن دوكلات قىلىش ۋە يولىيورۇق سوراشقا ماڭغاندا، "شىنجاڭ گېزىتىنى قانداق قىلىپ كۆچەيتىش كېرەك؟" دىگەن مەسىلىنىمۇ ئوز ئىچىگە ئالغان ئىدى. ھەربى ۋە مەمۇرى مەسىلىلەر، بۇ ماقالىمىزنىڭ دائىرىسىگە كىرمەيدۇ. شىنجاڭ گېزىتى توغرۇلۇق، شۇ چاغدا جاڭجۇڭنىڭ ماقۇللۇغى بويىچە، گېزىتنىڭ باشلىغىنى ۋە تەھرىر باشلىقلىرىنى ئالماشتۇرماقچى بولدى. ۋاڭتېيچىڭنى گېزىتخانا باشلىقلىغىغا، چىڭچۇەنچۇنى مۇئاۋىن باشلىق قوشۇمچە باش تەھرىرلىككە تەيىنلەشنى قارار قىلدى. لىيۇمىڭچۇننىڭ بۇ ئىككى كىشىنى تاللاپ گېزىتخانىغا قويۇشى، ئاساسىي جەھەتتىن بۇ ئىككىسىنىڭ دولەت ئىچى - تاشقى ۋەزىيەتلىرىگە بولغان كوز قارىشى گېنېرال جاڭجۇڭ ئەپەندىنىڭ تەشەببۇسى بىلەن بىردەك بولغانلىغى ئۈچۈن ئىدى. ئۇلارنىڭ تىرىشچانلىق كورسىتىشى بىلەن جاڭجۇڭنىڭ شىنجاڭ گېزىتىگە كورسىتىپ بەرگەن تەشۋىقات فاكىتىنىڭ ئىزچىللىششىنى ئۈمىت قىلدى.

2. بىر "شىنجاڭچە" بىر لەشمە تەھرىر كوللېگىيىسى

1948 - يىلى ۋاڭتېيچىڭ شىنجاڭ گېزىتىنىڭ باشلىغى، چىڭ

چۈەنچۇ مۇئاۋىن باشلىق قوشۇمچە باش تەھرىر بولۇپ تەيىنلەنگەندىن كېيىن تەھرىرلەرنى كەڭ كولەمدە يوتكەپ رەتلىدى.

رەتلەشتىن ئاۋال تەھرىرلەر، مۇخبىرلار دىگەندەكلا سەنمىنجۇيىلىق ياشلار ئومىگىدىن ئىدى. سابىق مۇئاۋىن باشلىق قوشۇمچە باش تەھرىر ليۇباگيۇەن شىنجاڭغا كېلىشتىن ئاۋال جىياڭ جىگگو تەسسىس قىلغان سەنمىنجۇيىلىق كادىر تەربىيىلەش سىنىپىنىڭ ئوقۇتقۇچىلىق ۋەزىپىسىنى ئوتىگەن بولۇپ، ئۇ شىنجاڭ گېزىتىگە كەلگەندە تەھرىرلەر، مۇخبىرلارنىڭ ھەممىسى دىگۈدەك ئۇنىڭ ئوقۇغۇچىلىرى ئىدى.

ليۇباگيۇەن خىزمەتتىن ئايرىلىش ۋاقتىدا كوپ ساندىكى تەھرىرلەر، مۇخبىرلار ئۇنىڭ بىلەن بىرگە بولمىدىغانلىغىنى بىلدۇرۇشتى. چىڭ چۇەنچۇ نەنجىڭدىن يالغۇز ئوزىلا شىنجاڭغا كەلگەندە ۋاڭ تېيچىڭ تېخى لەنجۇدا ئىدى. كوپ ساندىكى تەھرىرلەر ۋە مۇخبىرلارنى خىزمەتتىن بوشىتىشتەك ئېغىر قىيىنچىلىق ئالدىدا باش كاتىپ ليۇمىڭچۇن ئوزى ئوتتۇرىغاچىقىپ، ۋاقىتلىق مۇۋەققەت گېزىتخانا باشلىغى بولۇپ، بىر نەچچە دوستلىرىنى تەكلىپ قىلىپ كەلدى. بۇلار مەدەنىيەت، ئىلىم - پەن ساھەسىدىكى پىشقەدەملەردىن شياۋ بىخەي، جاڭ زىگىپ، لى فەنچۇن قاتارلىقلار، بۇلار ئىشتىن سىرتقى ۋاقىتلاردا گېزىتخانا تەھرىر بولۇمىگە كېلىپ يارىدەم قىلدى. ۋاڭ تېيچىڭ لەنجۇدا ھەر تەرەپكە خەت - تېلېگىراممىا ئەۋەتىپ ئادەم تەكلىپ قىلدى، بىر ئايدىن كوپرەك تىرىشچانلىق كورسىتىش ئارقىلىق ئىچكىرىدە

دىن تەكلىپ قىلغان تەھرىر خادىملىرى ئىلگىر - كېيىن بو-
لۇپ ئۇرۇمچىگە يېتىپ كېلىپ، يېڭى تەھرىر كوللېگىيىسى
تەشكىللەندى. كەلگەن تەھرىرلەر ئىچىدە سابىق لەنجۇ گومىن-
داڭ"تېچلىق"گېزىتخانىسىنىڭ مۇئاۋىن باش تەھرىرى
يى شۇجى، سابىق غەربىي شىمال مەدەنىيەت جەمىيىتىدە ئىشلە-
گەن فۇتۇ سۈرەت مۇخبىرى سۈنزىيىڭ، "دۇنيا بىلىملىرى"
ژورنىلىنىڭ ئاتاقلىق خەلقارا مەسىلىلەر ماقالىچىسى يۇجېڭۋۇ،
ۋۇخەندە چىقىدىغان سەنئەت ژورنىلى "ئىيول"غا ماقالا يازىدى-
غان يازغۇچى ياڭ بودا قاتارلىقلار بار ئىدى.

بۇ تەھرىر كوللېگىيىسى ئوخشاش بولمىغان سىياسى خاھىش
ۋە ئوخشاش بولمىغان ئىجتىمائى مۇناسىۋەتتى بار كىشىلەرنى
ئوز ئىچىگە ئالاتتى. بۇ يەردە تەكىتلەشكە ئەرزىيدىغان بىر مە-
سىلە شۇ ۋاقىتتا ئۇرۇمچىدە "كۇرەش جەمىيىتى"ناملىق يەر ئاس-
تى ئىلغار تەشكىلات بولۇپ، مەخپى تۇردە، يەر ئاستى ژورنىلى
«كۇرەش»نى بېسىپ تارقىتاتتى. ئۇنىڭ ئۇستىگە بۇ تەشكىلاتنىڭ
3 ۋىلايەت ئىنقىلاۋىدىن كېيىنكى 3 ۋىلايەت بىلەن مەلۇم ئالاقە-
سى بار ئىدى. كېيىن بىلدۇقىكى، 1948 - يىلدىن بۇرۇنلا شىن-
جاڭ گېزىتىنىڭ مۇھىم تەھرىرلىرىدىن تولىسى بۇ كۇرەش جەمى-
يىتىگە ئىشتىراك قىلغان.

بۇ "شىنجاڭچە" بىرلەشمە تەھرىر كوللېگىيىسىدە، جاڭ
جۇجۇڭنىڭ سىياسى تەشەببۇسلىرىنى ھىمايە قىلىدىغان گومىنداڭ
ئەزالىرى، 3 ۋىلايەت بىلەن ئالاقىلىشىدىغان كۇرەش جەمىيىتى-
نىڭ ئەزالىرى، شۇنىڭدەك پارتىيىسىز گۇرۇھتىكىلەر بار ئىدى،

باش تەھرىر چىكچۈەنچۈ، 1949 - يىلى سۈۋىت كونسۇلىنىڭ جۈڭگو - سوۋىت مەدەنىيەت جەمىيىتى ئارقىلىق، شىنجاڭ گېزىتىگە ئەۋەتكەن ماقالىلىرىدىن پايدىلىنىش ئۈچۈن ئاشكارا سالاھىيەت بىلەن، جۈڭگو - سوۋىت مەدەنىيەت جەمىيىتىنىڭ مەدەنىيەت گەنسىسى، كۈرەش جەمىيىتىنىڭ مەسئۇللىرىدىن بىرى بولغان لوجۇ بىلەن كوپ ئۇچرىشاتتى (لوجۇ 1949- يىلى سېنتەبىر ئايلىرىدا ئەخمەتجان قاسىمى قاتارلىق 5 نەپەر يولداش بىلەن بېيجىڭدىكى بىرىنچى نۇۋەتلىك سىياسى كېڭەش يىغىنىغا كېتىۋاتقاندا، ئايرۇپىلان سوۋىت چېگرىسى ئىچىدە ھادىسىگە ئۇچراپ، بەختكە قارشى قۇربان بولغان).

1949 - يىلى فېۋرال، مارت ئايلىرىدا ۋاڭتېيچىك شەخسى سەۋەپتىن، شىنجاڭ گېزىتخانىسىدىكى خىزمەتتىدىن ئىستىپا بەردى. لېۋ مىڭچۈننىڭ يېقىن خىزمەتدىشى تەن ۋېيشى گېزىتخانىغا مۇدىر بولۇپ كەلدى.

بۇ بىرلەشمە تەھرىر كوللېگىيىسى 1948 - يىلدىن كېيىن ئوڭۇشلۇق ھالدا جاڭ جۇجۇڭ بېكىتىپ بەرگەن 3 نۇقتىلىق تەشۋىقات فاڭجېننىڭ ئىزچىللاشتۇرۇپ، شىنجاڭنىڭ تېچ بولۇشىنى قوغداشتا گېزىتنىڭ ئوتەشكە تېگىشلىك تەشۋىقات رولىنى جارى قىلدى.

3. گېزىت سەھىپىسىدىكى "تېچلىق"

تەھرىرلىكتىكى ئەمىلىي خىزمەتلەردە، جاڭ جۇجۇڭنىڭ تەشۋىقات فاڭجېننىڭ ئىزچىل ئىجرا قىلىش ئۈچۈن، بىز يەنە بىر

قاتار تەدبىرلەرنى قوللاندۇق.

شۇ چاغدا، بولۇپمۇ 1948 - يىلى ھوكۇمەت باشقۇرۇۋاتقان بۇ گېزىتنى ئىشلەشتە، بىز ئىككى چوڭ چەكلىمىگە ئۇچرايتۇق1. - ھوكۇمەت تەرىپىدىن باشقۇرۇلغاچقا، دولەتنىڭ ئىچكى-تاشقى خەۋەرلىرىنى باسقاندا، پەقەت گومىنداڭ مەركىزىي ئاخبارات ئورگىنىنىڭ تېلېگراممىسا ماقالىسىنى ئىشلىتىش بىلەنلا چەكلىنەتتى. 2 - يىراق چېگىردا مەددىنىيىتى قالاق بولغانلىقتىن بۇ گېزىتكە مەخسۇس ماقالا تەشكىللەش ئىمكانىيىتى جەھەتتە چەكلىنەتتى. بولۇپمۇ دولەتنىڭ ئىچكى - تاشقى مەسىلىلىرىگە ئائىت بولغان مەخسۇس ماقالىلاردا ئىمكان قەدەر بۇ ئىككى چەكلىمىنى يېڭىش ئۈچۈن، مېنىڭ قوللانغان تەدبىرىم:(1) قەتئى تۈردە جاڭجۇڭ تەستىقلىغان قاتتىق بەلگىلىمىنى ئىجرا قىلىپ، دولەت ئىچىدىكى ئۇرۇش خەۋىرى توغرۇلۇق بىر خەتمۇ بىاسىماسلىق، (2)گومىنداڭ مەركىزىي ئاخباراتى تارقاتقان ئىچكى - تاشقى خەۋەرلەرنى قاتتىق تاسقاپ، ئۇنىڭ ئىچىدىكى كومۇنىزىمغا،سوۋېت ئىتتىپاقىغا قارشى بولغانلىرىنى تازىلاپ چىقىرىش، (3) شىنجاڭدىكى بىردىن بىر گېزىتنىڭ ئالاھىدىلىگىدىن تولۇق پايدىلىنىپ، بىگۇنا ئەيىپلەنگەن ئىلغار گېزىت - ژورناللاردىكى ئومۇمىي خەۋەر ۋە مەخسۇس ماقالىلارنى كوپلەپ ئېلىپ تارقىتىش.

1949 - يىلى سوۋېت كونسۇلىنىڭ ماقالا بىلەن تەمىنلەش مەنبەئى ئېچىلغاندىن كېيىن، بولۇپمۇ دولەت ئىچىدىكى گېزىت - ژورناللارنى تاپشۇرۇۋالمىغان ئەھۋال ئاستىدا (1949 -

يىلنىڭ كېيىنكى يېرىم يىلى) بىز ئۇزلۇكسىز تەۋرەپ خەلقارا خەۋەرلەر جەھەتتىن تاسىس ئاگېنتلىقىنىڭ تېلېگراممىسى خەۋەرلىرى ۋە سوۋېتلەر ئىتتىپاقى تەرىپىدىن تەمىنلەنگەن خەلقارا مەسىلىلەرگە ئائىت مەخسۇس ماقالىلارنى كۆپەيتتۇق.

جاڭ جۇجۇڭنىڭ تەشۋىقات فاكىجىنىنى ئىزچىللاشتۇرۇش ئۈچۈن، ئولكىمىزدىكى مەسىلىلەر جەھەتتە، بىز ماناس دەريا-سىنىڭ ئىككى قىرغىغىدىكى تىركىشىشتەك ئوبېكتىپ مەۋجۇدىيەتكە نىسبەتەن سۈكۈت قىلغاندىن تاشقىرى، ئولكە، شەھەرلەردىكى سىياسى ئىشلارنى يولغا قويۇش فاكىجىنىنى زور كۈچ بىلەن تەشۋىق قىلدۇق.

تەشۋىقاتنىڭ ئۇنۇمىنى كۆچەيتىش ئۈچۈن، بىز يەنە زور كۈچ بىلەن ئونۋېرسال خاراكتېرلىق قوشۇمچە ژورنال نەشر قىلىپ، دولەتنىڭ ئىچكى - تاشقى ۋەزىيەتلىرىنى تونۇشتۇرۇش ۋە ھەر خىل ئىلمىي مەخسۇس ژورنال ۋە ئەدەبىيات - سەنئەت بەتلىرىنى چىقىرىپ، ئىچكى - تاشقى يېڭى خەۋەر كەمبەغەللىكتىن ئىبارەت ئاجىزلىغىمىزنى توشقۇزدۇق. مەخسۇس قوشۇمچە بەتلەردە بېسىلغان ئەسەرلەر ئىچىدە، قىسمەن خەلقنى، ئىنقىلابنى مەدھىيىلەيدىغان، ئىستىبداد ھاكىم مۇتلەقلىقنى قامچىلايدىغان چىرىك، قاراڭغۇلۇقنى پاش قىلىدىغان ماقالىلار ھەقىقەتەنمۇ بار ئىدى. گەرچە شەرت - شارائىتنىڭ قىسىتىشى تۈپەيلىدىن، ئىپادىلەش ئانچە ئۈچۈق بولمىسىمۇ، قانداقلا بولمىسۇن خەلقنى يورۇقلۇققا باشلاپ ماڭدى. بەزەن ئىلىم - پەنگە ئائىت ماقالىلارنىڭ بېسىلىشىمۇ، ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئالقى-

شىغا ئېرىشكەن ئىدى.

تەشۋىقات ئۇنۇمىنى كوپەيتىش ئۈچۈن، بىز يەنە شىنجاڭ بويىچە نەچچە يۈزلىگەن گېزىت ئوقۇش گۇرۇپپىلىرى قۇردۇق، بۇنىڭ ئىچىدە توۋەن دەرىجىلىك ئوقۇتىسىرلار، ھوكۇمەت ئورگانلىرىدىكى خىزمەتچىلەر، ئوقۇغۇچىلار بار ئىدى. گېزىت ئوقۇش گۇرۇپپىلىرىغا ئېتىۋار بېرىپ، گېزىت باھاسىنى چۈشۈرۈپ ساتتۇق. گېزىت ئوقۇش گۇرۇپپىلىرى گېزىت ئوقۇش مۇزاكىرە خاتىرىلىرىنى گېزىتخانا تەھرىر بولۇمىگە ئەۋەتىپ بېرەتتى. تەھرىر بولۇمىمىز مۇشتىرىلارنىڭ مۇزاكىرە خاتىرىلىرىدىن تاللاپ گېزىتلەردە ئېلان قىلاتتى. ئەۋەتىلگەن ماقالىغا قەلەم ھەققى بېرىپ، ئېلان قىلىنمىغانلىرىغا بىر بىردىن خەت يازاتتى. مۇشۇنداق قىلىپ زور دەرىجىدە گېزىت بىلەن مۇشتىرىلار ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەتنى كۈچەيتتۇق.

يۇقۇرقى تەدبىرلەر ئارقىلىق، بىز 1948 - يىلى جاڭجۇ جۇڭ بېكىتكەن تەشۋىقات فاكىجىنلىرىنى ئەستايىدىل ئىزچىللاشتۇردۇق. 1948 - يىلى مەملىكەت مىقياسىدا ئىنقىلاۋىي ۋەزىيەت زور تەرەققى قىلغان بىر يىل. خەلق ئازاتلىق ئارمىيىسى ئارقىمۇ - ئارقا غەربىي شىمالدا غەلبە قازانغاندىن كېيىن، كەينى - كەينىدىن لياۋشېن، خۇەيخەي، پىڭجىن 3 چوڭ ئۇرۇشتا غەلبە قىلدى. ئەمما، گومىنداڭ ھوكۇمرانلىغىدىكى شىنجاڭ گېزىتى "سۇكۇت" قىلىپ، ھىچقانداق خەۋەر تارقاتمىدى. لېكىن سىياسى كۈرەش ئىستراتېگىيىسى جەھەتتىن قارىغاندا، بۇ گېزىت ھەققەتەنمۇ «تۈزلەڭلىكتىكى پارتىزانلار» فىلىمىدە

كى هىلىقى جىسەكچى بوۋاينىڭ "ئەل ئامان!" دەپ توۋلىغىنىغا ئوخشاش دۇشمەننى بىخوتلاشتۇرۇپ، دۇشمەن ئارمىيىسىدىكى ئوفىتسىر، جەڭچىلەرنىڭ كۆرەش غەيرىتىنى بوشىتىش رولىنى ئويناپتۇ. شىنجاڭنىڭ ئەينى زاماندىكى كونكرىت شەرت - شارائىتى بويىچە قارىغاندا، شىنجاڭ 3 ۋىلايەت ئىنقىلاۋى ۋاقتىدا، تېچلىق سوھبىتى ئارقىلىق، تېچلىققا ئېرىشكەن ئىدى. بۇ "تېچلىق" پۈتۈن شىنجاڭنىڭ تېچلىغىنى مۇقەملاشتۇرۇپلا قالماستىن، ماناس دەريا سىنىڭ ئىككى قىرغىغىدىكى مىلەتلەر ئاۋازىنى توختىتىپ، ھەر مىللەت خەلقىنىڭ بىخەتەرلىگىگە كاپالەتلىك قىلىش رولىنى ئوينىدى. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا گومىنداڭ ئەسكەرلىرىگە قارىتا ئەكسىلىنقىلاۋىي ئۇرۇش تەرىبىسى ئېلىپ بېرىشنى توساش رولىنىمۇ ئوينىدى. شۇنىڭدەك دەل مۇشۇ "تېچلىق" شىنجاڭنىڭ ھەقىقەتكە ئوتۇشىگە يوشۇرۇن شەرت - شارائىت ھازىرلاپ بەردى. ئەلۋەتتە، مۇبادا گېزىتىمىز شۇ چاغدا شىنخۇا ئاگېنتلىقىغىنىڭ تېلېگراممىسى خەۋەرلىرى بىلەن ئازاتلىق ئۇرۇشىنىڭ غەلىبە خەۋەرلىرىنى ئېلان قىلالىغان بولسا، ئۇنىڭدا باشقىچە بولاتتى. شۇ چاغدىكى شىنجاڭ گېزىتى بۇنداق قىلالمايتتى، بۇ رىيال ئوبېكتىپ مەۋجۇدىيەت. ئەمما بۇ خىزمەتنى بەزى كىشىلەر ئىنتايىن قىيىن شارائىتتا ئىشلەيتتى. ئۇ بولسىمۇ يەر ئاستى ئىلغار تەشكىلاتنىڭ كۆرەش جەمىيىتى ۋە ئۇلار بېسىپ تارقاتقان يەر ئاستى ژورنال — «كۆرەش» ئىدى.

1949 - يىلغا كەلگەندە، شىنجاڭ گېزىتى مەخسۇس ئادەم

تەيىنلەپ شىنخۇا ئاگېنتلىغىنىڭ يېڭى خەۋەرلىرىنى خاتىرىلەپ رەھبەرلەرنىڭ پايدىلىنىشىغا سۇنۇتتى. يەنە بىر نۇسخا كوچۇرۇپ، يەر ئاستى يوللىرى بىلەن كۆرەش جەمىيىتىگە يەتكۈزۈپ بېرەتتى. بۇ ئىش تېلېگراممىا ئىشخانىسىنىڭ مەسئۇلى جاڭجىيەنخاۋ تەرىپىدىن سىزىلىپ قېلىپ، مەخپى تۈردە شۇ چاغدىكى شىنجاڭ گېزىتخانا رەھبەرلىگىگە دوكلات قىلغان.

4. شىنجاڭنىڭ ھەقىقەتكە ئوتۇشى ئۈچۈن جامائەت پىكرى تەييارلاش

دولەت ئىچىدىكى ۋەزىيەتنىڭ تەرەققىياتىغا ئەگىشىپ، شىنجاڭ گېزىتى باش كاتىپ لىۋىڭچۈننىڭ يولىيورۇغى بىلەن جاڭجۇڭنىڭ بۇرۇنلا كورسەتكەن 3 نۇقتىلىق فاڭجېننىڭ بويىلاپ، بىر قەدەم ئىلگىرىلىگەن ھالدا، شىنجاڭنىڭ ھەقىقەتكە ئوتۇشى ئۈچۈن، جامائەت پىكرى تەييارلاش ۋەزىپىسىنى ئۈستىگە ئالدى.

1949 - يىلى تېچلىق سوھبىتىنىڭ مۇقەددىمىسى ئېچىپ تاشلاندى. جاڭجۇڭ باشچىلىغىدىكى گومىنداڭ تېچلىق سوھبەت ۋەكىللەر ئومىگى بېيجىڭغا بېرىپ، بىر نەچچە ئايلىق سوھبەتتىن كېيىن، دولەت ئىچىدىكى تېچلىق شەرتنامىسىنى ئىمزالىدى. كېيىن نەنجىڭ گومىنداڭ دائىرىلىرى بۇ شەرتنامىنى رەت قىلدى. ئەمما شىنجاڭ گېزىتى بۇ تېچلىق شەرتنامىسىنى پۈتۈن تىزىسى بويىچە ئېلان قىلدى. گومىنداڭ ھوكۇمرانلىق رايونىدىكى بىر گېزىت بولغانلىقى ئۈستىگە، شىنجاڭ ئولكىلىك ھوكۇ-

مەتنىڭ ئورگان گېزىتى بولغاچقا، جۇڭگو كومپارتىيىسى قوشۇلـ
غان، گومىنداڭ رەت قىلغان ئىچكى تېچلىق شەرتنامىسىنى پۈتۈن
تىزىسى بويىچە ئېلان قىلالىشى بىر چوڭ ئىش ئىدى. بۇ پەقەت،
گېزىت ئـوزىنىڭ تالـلىۋالغان مەيدانىنى ئاشكارىلاپلا قالماسـ
تىن، بەلكى پۈتۈن شىنجاڭدىكى مۇشتىرىلارغا بىر خـەۋەرنىـ
يەنى "شىنجاڭ چوقۇم سوھبەتلىشىش يولىدا، كېيىن چوقۇم ھەقـ
قەتكە ئۇتۇش يولىدا ماڭىدۇ" دىگەننى ئوچۇق ئېيتالىدى.

تېچلىق سوھبىتىنى تەشۋىق قىلىش بىلەن بىر ۋاقىـتتا،
گېزىت سەھىپىسىدە سوۋېت ئىتتىپاقىنى تونۇشتۇرىدىغان مەخسۇس
بەت ئاچتى. بۇ مەخسۇس بەت لېۋىنىچۇننىڭ كورسەتمىسى بىلەن
بولغان. تەن ۋېيشى ۋە چىڭچۇەنچۇلارمۇ شۇ ئىش ئۈچۈن سوۋېت
ئىتتىپاقىنىڭ ئۇرۇمچىدە تۇرۇشلۇق كونسۇلىنى زىيارەت قىلىپ، سوۋېت
كونسۇلىنىڭ جۇڭگو - سوۋېت مەددىنىيەت جەمىيىتى ئارقىلىق گېـ
زىتخانىمىزغا ماقالا يېزىشنى مۇزاكىرە قىلىپ بېكىتتى. بۇ ھەر-
كەت، ئەلۋەتتە ئولكىلىك ھوكۇمەت دائىرىلىرىنىڭ ھەر خىل
ئۇسۇللار بىلەن سوۋېت ئىتتىپاقى بىلەن دوستلۇقنى تېخىمۇ كۈـ
چەيتىشنىڭ ئېھتىياجى بولغانلىقتىن، گېزىت تەشۋىقاتىنىڭ ئوزىـ
دىن قارىغاندا، "سوۋېت ئىتتىپاقىنى تونۇشتۇرۇش" سەرلەۋھـ
لىك بۇ مەخسۇس بەت ھەقىقەتكە ئۇتۇش ئۈچۈن جامائەت پىكرى
تەييارلاشتەك بۇ بىر مەركىزىي ۋەزىپىدىن ئايرىپ قارىغىلى بولـ
مايدۇ. نەنجىڭ ئازات بولغاندىن كېيىن، گومىنداڭ مەركىزىي
ھوكۇمىتى ئەمىلىيەتتە مەۋجـۇت ئەمەس ئىـدى. ئەمما شىنجاڭدا
تۇرۇۋاتقان يۈز مىڭ كىشىلىك گومىنداڭ ئارمىيىسى شىنجاڭنىڭ

شەرقىي چېگىردىسىدا تۇرۇۋاتقان بىر جاھىل كۆچىنىڭ توسقۇنلۇغى ئاستىدا، دەرھالا بايرىغىنى ئالماشتۇرۇشقا بولماي، يەنە جاپالىق خىزمەتلەرنى ئىشلەشكە توغرا كېلەتتى. شۇنىڭدەك بىز گەرچە شىنخۇا ئاگېنتلىغىنىڭ يېڭى خەۋەرلىرىنى كوچۇرۇۋالغان بولساقمۇ، ئەمما بۇ ئارقىلىق ئازاتلىق ئارمىيىسىنىڭ پۈتۈن مەملىكەتكە يۇرۇش قىلغان غەلىبە خەۋەرلىرىنى بېسىشقا بولمايتتى. پەقەت يەنىلا 1948 - يىلدىكى "تېچلىق"تىن ئىبارەت كونا ئۇسۇلنى ئىشلىتىش مۇۋاپىق ئىدى. بۇ ۋاقىتتا گېزىت يۈزىدە كورۇلگەن يېڭى ئەھۋال، گومىنداڭ مەركىزىي ئاخبارات ئاگېنتلىغى تارقاتقان دولەتنىڭ ئىچكى سىياسى خەۋەرلىرىنى ئىمكانقەدەر ئازئىشلىتىش ياكى ئىشلەتمەسلىك ئىدى. ئىيولدىن باشلاپ ئىچكى يېڭى خەۋەرلەر بېتى ئېلىپ تاشلاندى.

5. گېزىتنى مەركەز قىلغان ھەقىقەتكە ئوتۇش ۋە قارشى تۇرۇش كۇرىشى

شىنجاڭ گېزىتى ئازاتلىقتىن ئاۋال، شىنجاڭنىڭ ھەقىقەتكە ئوتۇشى ئۈچۈن جامائەت پىكرى ھازىرلىغان بولسىمۇ، يەنىلا كەم بولۇپ بايرىغى روشەن ئەمەس، گەپلەردە ئۇزىنى چەتكە ئېلىپ تۇراتتى. ئەمما ھەقىقەتكە ئوتۇشكە قارشىلىق قىلغۇچىلار بۇنىڭغا جان - جەھلى بىلەن ئوچمەنلىك قىلاتتى. بۇ يەردە بىر نەچچە ۋەقەلەرنى ئەسلەپ ئوتسەك زىيىنى بولماس.

بۇنىڭ بىرسى، 1949 - يىلىنىڭ ئاپرېل،

ماي ئايلىرىدا گومىنداڭ ئولكىلىك پىرقىسىنىڭ شۇجىلىرى ياڭ تەشۇىقات يىغىنى چاقىرىش ئارقىلىق، شىنجاڭ گېزىتىنى قورشاپ يوقىتىشنى قەستلىدى. يىغىندىن ئاۋال تېلېفۇن بىلەن تەنۋېيشى بىلەن چىڭچۇەنچۇلارنىڭ قاتنىشىشنى خەۋەر قىلدى. بۇ قېتىمقى يىغىنغا قىسىملاردىكى سىياسىي خىزمەت مەسئۇللىرى، مائارىپ ساھەسىدىكى رەھبەرلەردىن بولۇپ جەمىي 30 دەك كىشى قاتناشقان ئىدى. يىغىندا ئولكىلىك پىرقىنىڭ ھەيئىتى لىفەنچۇن، گومىنداڭنىڭ فېۋرالدا تارقاتقان ("ئۇرۇش جىنايەتچىلىرىنى جازالاش"قا قارشى ئالاھىدە تەشۇىق يولىيورۇغى)نى ۋە ئاپرېل ئىچىدە تارقاتقان، ئەڭ ئاخىرىدا سوھبەتنى بۇزۇپ، داۋاملىق جاھىللىقنى تەرغىپ قىلىدىغان "تەشۇىق پىروگراممىسى"نى ئوقۇپ ئوتتى. ئۇلار ئەسلىدە نەنجىڭ رەت قىلىۋەتكەن "ئىچكى تېچلىق شەرتنامىسى"نى ئىشلەتكەن، جاڭجۇڭنىڭ بېيجىڭدا قېپقالغان پۇرسىتىدىن پايدىلىنىپ، مەركىزىي تەشۇىقات مىنىستىرلىگىدىن ئىبارەت بۇ سىستىما مارىكىغا تايىنىپ، كوپچىلىكنى گېزىتنىڭ ئالدىنقى بىر قىسمىنى مۇلاھىزە قىلىش ۋە پىكىر بېرىشكە ھەركەتلەندۇرۇپ، گېزىتخانىنى خاتالىغىنى تونۇشقا ھەمدە بۇندىن كېيىن قورچاق تەشۇىقات مىنىستىرلىگىنىڭ "تەشۇىقات پىروگراممىسى"نى ئىجرا قىلىشقا مەجبۇر قىلدى. ياڭ ئالدىنقى بىر كۈنى تەنۋېيشىغا تېلېفۇن بەرگەن ۋاقىتتا، يەنە: "ئۇرغۇن ئاغىنىلارنىڭ گېزىتكە پىكرى بار" دىگەن. لېكىن راستىنلا يىغىندا يۈز كوررۇشكەندە ئولكىلىك پىرقىدە داۋراڭ سالغان پىكىر قىلغۇچىلار

كوپ بولمىدى.

بۇنىڭ ئىككىنچىسى: ھەقىقەتكە ئۇتۇشنى پىلانلاۋاتقان پەردە ئارقىسىدىكى ھەركەت راسا جىددى ئېلىپ بېرىلىۋاتقان شۇ كۈنلەردە، ئىنتايىن ئاز ساندىكى ھەقىقەتكە ئۇتۇشكە قارشىلىق قىلغۇچى جاھىللار بەزى كىشىلەرنى جىدەل چىقىرىشقا قۇتراتماقچى بولۇپ، مەلۇم قىسمىدىكى بەزى كىشىلەر "پالانچىنى ئولتۇرىمىز" دىگەننى ئۇزلۇكسىز تەشۋىق قىلدى. (ھەقىقەتكە ئۇتۇشنى پىلانلىغۇچىلارنىڭ ئىسمىنى ئاتىغان) بەزىنلەر ئادەم توپلاپ "كېچىسى كېلىپ گېزىتخانىنى چاقىمىز" دىگەن ئىغۋالارنى تارقاتتى. بۇ خىل ئىغۋالارنىڭ ھۇجۇمى ئالدىدا شىنجاڭ گېزىتى تەھرىر بولۇمىدىكى مۇتلەق كوپ ساندىكى كەسپداشلار ۋە باسما زاۋۇدىدىكى ئىشچىلار پەقەت تەۋرەنمەي، ئادەتتىكىدەك كېچە - كۈندۈز ئۇز ئىسمىنىلىرىدا ئىشلەۋەردى. گېزىت نورمال چىقىپ تۇردى. بۇ پەقەت ئاز ساندىكى ئايرىم كىشىلەر، سۈبىكتىپ جەھەتتىن شىنجاڭنىڭ چوقۇم تېچ ئازاتلىققا ئېرىشەلىشىگە ئىشەنچى كەم بولغانلىقتىن، بۇ خىل ئىغۋالارنىڭ تەشۋىشىگە ئۇچرىدى. شىنجاڭدا قېپقىلىشنىڭ خەتەر بولۇشىدىن ئەنسىرەپ، ئازات بولۇشتىن ئاۋال ئىچكىرىگە قېچىپ كەتكەنلەرمۇ بولدى. ئىككى نەپەر تەھرىر لەنجۇغا قېچىپ بارغاندىن كېيىن، جاھىللار تەرىپىدىن ئولتۇرۇلدى.

بۇنىڭ ئۈچىنچىسى: 27 - سېنتەبىر، گېزىتخانىدىكى بەزى كىشىلەر، ئەتىنىڭ گېزىتىدە، شىنجاڭنىڭ تېلېگراممىا بىلەن ھەقىقەتكە ئۇتكەنلىگىنى ئېلان قىلىدىغانلىغىنى ئۇققان. بەختكە يارىشا، بۇ

كۇنى كەچتە تەھرىر بولۇمى ۋە ھەرپ تىزىش ئويى كېچىلىك ئىسمېنىغا چىققاندا تۈيۈقسىز توك توختاپ قالدى. بۇرۇنمۇدا-ئىم ۋاقىتلىق توك توختاش ۋەقەلىرى بولۇپ تۇراتتى. شۇڭا گېزىتخانا، باسمازاۋۇددىنىڭ بىر تۈزۈمىدە گاز لامپىلىرىنى تەيـ-يارلاپ ناۋادا كېچىسى توك توختاپ قالسا گاز لامپىلىرىنىياند-ۇرۇپ ئىشلەشكە كاپالەتلىك قىلاتتى. ئەپسۇسكى دەل مۇشۇ كېچىسى گاز لامپىلىرىغا ماي قۇيۇلمايلا قالماستىن، بەلكى زا-ۋۇت باشلىغى لى شىڭخۇانى ۋە ئامبارچىنىمۇ ئىزلەپ تاپقىلى بولمىدى. 28- چېسلادىكى گېزىتنىڭ بېسىلىپ چىقىش ۋاقىتى چوڭ تەسىرگە ئۇچرايدىغانلىغى كوزىمىزگە كورۇنۇپ ئىشچىلار بەكمۇ تاقەتسىزلەندى. تەھرىر بولۇمىدىكى رەھبەرلەرگە ئامبار-نىڭ ئىشىگىنى بۇزۇپ، كىرىسىنى ئېلىپ چىقىپ، گاز لامپىلىرىنى بېقىپ ئىشلەشنى تەلەپ قىلدى. گەرچە بىر سائەتتىن كوپرەك ۋاقىت كېچىككەن بولسىمۇ، ئىشچىلارنىڭ جىددى ئىشلىشى بىلەن زىيانغا ئۇچرىغان ۋاقىتنى قولغا كەلتۈرۈپ، تېلېگىراممىا بىلەن ھەقىقەتكە ئوتكەنلىك خەۋىرى بىلەن «ئازاتلىق ئارمىيىنىڭ شىنجاڭغا كىرىشىنى قارشى ئالىمىز!» سەرلەۋھىلىك باشماقالىنى ئېلان قىلىپ، ۋاقىتىدا مۇشتىرىلارنىڭ قولىغا يەتكۈزۈپ بېرىپ شىنجاڭنىڭ تېچ ئازات بولۇشىنى كۈتۈۋالدى.

شىنجاڭ كان ئىشلىرىغا ئائىت ئىككى ئىش توغرىسىدا ئەسلىمە

پەن زوخۇەن

تومۇركان توغرىسىدا

شۇ يىللاردا دەسلەپكى تەكشۈرۈشلەرگە قارىغاندا شىنجاڭنىڭ تومۇركانلىرى قەشقەر يېڭىشەھەر، يېڭىسار، ئاقسۇ كونىشەھەر، باي ۋە تۈرپان قاتارلىق جايلارغا، شىمالىي شىنجاڭنىڭ ئۇرۇمچى ئەتراپى سانجى، تۇدۇڭخابا، جىمىسارنىڭ شۇيشىگۇ، ئىلى ۋە چوچەك قاتارلىق جايلارغا ئورۇنلاشقان، بۇنىڭ ئىچىدە شۇ يىللاردا جىمىسار ناھىيە بازىرىنىڭ جەنۇبىدىكى شۇيشىگۇ تومۇركانىنىڭ نامى ئەڭ مەشھۇر ئىدى. 19 - ئەسىرنىڭ 50 - يىللىرىدا چىيەنلۇڭ خانى جۇڭغارىيە ۋە ئۇيغۇر قەبىلىلىرىنى بويسۇندۇرغاندىن كېيىن بۇ جاينىڭ تومۇركانى ئېچىلىشىغا باشلىنىپ، تومۇر تاۋلاش ئىشلىرى بىر مەھەل تەرەققىي تاپقان ئىدى. مەلۇماتلارغا قارىغاندا، كان ئىشچىلىرى نەچچە مىڭغا يەتكەن. 1845 - يىلى شىنجاڭدىكى ئاز سانلىق مىللەتلەر چىڭ خاندانلىقىغا قارشى قايتا ئىسيان كوتىرىپ، ھەممىلا يەر تەپرىقىچىلىق بولغاندا ئىشچىلار قېچىپ تارقاپ كەتكەنلىكتىن

تومۇر زاۋۇدى تاقىلىپ قالغان، كېيىن گەرچە بۇ زاۋۇتلار قايتا ئېچىلغان بولسىمۇ، لېكىن تومۇر تاۋلاش ئىشلىرى يەرلىك ئۇسۇلدا بۇلغاچقا تومۇرنىڭ سۈپىتى ياخشى بولمىغانلىغى، شۇنىڭدەك چارۋىسىيەنىڭ تۇرلۈك تومۇر بۇيۇملىرى ۋە تومۇر ماتىريالىرى كەينى - كەينىدىن شىنجاڭغا كىرگۈزۈلگەنلىگى سەۋەبىدىن يەرلىك تومۇر ئىشلەپچىقىرىش ئىشلىرىنى بېسىپ كېتىپ شۇيشىگۇ تومۇركانىنى سۇرۇشتۇرىدىغان ئادەم چىقماي قالغان.

1920 - يىلدىن كېيىن رۇسىيىدە ئەكسىلىنقىلاۋىي كۈچلەر مەغلۇپ بولۇپ بەزەن رۇس ئاقسۆڭەكلىرى ۋە زىيالىلىرى ئارقىمۇ - ئارقا شىنجاڭغا قېچىپ ئوتتى. بۇنىڭ ئىچىدە گېرمانىيىدە ئوقۇپ رۇسىيىدە ئورالدىكى پولات زاۋۇدىدا ئېنژېنېر بولغان ۋاسلىيوۋمۇبار ئىدى. ئۇ نېمىسچە، ئىنگلىزچە، فرانسۇزچە تىللارنى ياخشى بىلەتتى. شۇ چاغدىكى جۇڭگو رۇسىيە داۋشىڭ بانكىسىنىڭ مۇدىرى سوۋوروۋ بۇ ئادەمنى شىنجاڭدا قالدۇرۇپ ئىشلىتىش بۇ رايوننىڭ سانائەت كان ئىشلىرىنى قۇرۇشقا پايدىلىق دەپ ئۇنى سودا - سانائەت نازىرى يەن يۇيشەنگە تونۇشتۇردى. مەن ئۇ چاغدا داۋشىڭ بانكىسىدا ئىشلەيتتىم. ئېنگلىز تىلىنى بىلگەنلىگىم ئۈچۈن تەرجىمان بولۇپ سوھبەتكە قاتناشقان ئىدىم. ئوكتەبىر ئىنقىلاۋىدىن كېيىن بىر مەزگىل رۇسىيىدىن كېلىدىغان تومۇر مەنبەئى ئۈزۈلۈپ قالغان ئىدى. شۇڭا سودا - سانائەت نازارىتى پاي توپلاپ مانچۇريىلىك گۇي يۇي بىلەن ۋاسلىيوۋنى شۇيشىگۇ تومۇر كانىنى سىناق

تەرىقىسىدە ئىچىشنى بەلگىلىدى. گۇي يۇي چىك خاندانلىغى دەۋرىدە بىيجىك تەرجىمانلىق مەكتىۋىدە رۇس پاكولىتىتىنى پۇتتۇرۇپ گۇاڭشۇي يىللىرىدا شىنجاڭ ئالاقە باغلاش ئىدارىسىنىڭ ئىشلىرىنى بىجىرىشكە مەسئۇل بولغان ۋە ۋاسلىيوۋنىڭ خىزمىتىگە ناھايىتى زور قۇلايلىقلارنى كەلتۈرۈپ بەرگەن ئىدى. ۋاسلىيوۋنىڭ شۇيشىگۇغا بېرىپ سىناق قىلغاندىن كېيىن نازارەتكە دوكلات بېرىپ شۇ جايدىكى ئوتقا چىداملىق تۇپراق بىلەن خىش كويدۇرۇپ، كىچىك تېپتىكى رۇدا كويدۇرۇش ئوچىغى ياساپ چىققاندىن كېيىن سىناق قىلىساق يۇقۇرى ھارارەتكە چىداشلىق بېرەلمەي رۇدىنىڭ يېرىمى ئېرىگەندە خىش يېرىلىپ كېتىپ رۇدا ئېرىتمىسى خىش ئارىلىغىغا كىرىپ كەتكەن ۋە داشقالغا ئايلىنىپ زايا بولغان ئەھۋالنى مەلۇم قىلغان. ئەگەر شۇ جايدا تومۇر تاۋلايدىغان بولساق ئالدى بىلەن ئىككى مىڭ گىرادۇسلۇق ھارارەتكە بەرداشلىق بېرەلەيدىغان توپا بولغاندىلا بۇ خىزمەتنى يۇرگۈزگىلى بولىدۇ، دەپ پىكىر سۇنغاندا نازارەت ھەرقايسى ناھىيىلەرگە ئوتقا چىداملىق توپا تېپىشقا بۇيرۇق چۈشۈردى. مەلۇم بىر ئورۇن(يەر ئېسىمدە يوق)ئوتقا چىداملىق توپىنىڭ نۇسخىسىنى ئەۋەتىپ بەرگەندە ۋاسلىيوۋنىڭ ھارارەتنى ئولچەيدىغان ئەسۋاپلىرى بولمىغاچقا پەقەت ئاددى ئۇسۇلدا زەيچە بىلەن ئوتنى پۇلەش ئارقىلىق سىناق قىلىپ پەقەت مىڭ گىرادۇسلۇق ھارارەتكە چىدايدىغانلىغىنى مولچەرلىدى ۋە شۇ توپا بىلەن خىش كويدۇرۇپ كىچىك تېپتىكى ئوچاق

ياساپ رۇدا كويدۇردى. بۇ قېتىم گەرچە ئالدىنقى قېتىمقىدىن ياخشىراق بولسىمۇ، لېكىن يەنىلا يېرىلىپ كېتىش ئەھۋالى يۈز بەرگەنلىكتىن تومۇرنىڭ سۈپىتى ساپ بولمىدى. بۇ خىل تومۇردە سوققان تاقا ۋە باشقا ئەسۋاپلار چۈرۈك ھەم بوش بولۇپ ئوڭايلا سۇنۇپ كېتەتتى. سۇپەت جەھەتتە رۇسىيىدىن ئىمپورت قىلىنغان تومۇرگە يەتمەيتتى. شۇڭا بۇ زاۋۇتنىڭ مەھسۇلاتى سېتىلماي چىقىمىنى قامدىيالمىغانلىقتىن زاۋۇت تاقىلىپ قالدى.

گۇاڭشۇي يىللىرىدا شىنجاڭغا ئىككى قېتىم ساياھەتكە كەلگەن شىۋېتسارىيىلىك سىۋېن ھېدىن 1928-يىلى جۇڭگو پەن ئالىملىرىدىن تەركىپ تاپقان غەربىي شىمال تەكشۈرۈش ئومىگى بىلەن بىرگە شىنجاڭغا كېلىپ تەكشۈرۈش يۈرگۈزدى. بۇ ئومەكنىڭ تەركىۋىدە ئەسلى چىڭخۇا ئونۋېرسىتىتىنى پۈتتۈرگەن گىولوگىك پىروفىسسور يۈەن شىۋەن بار ئىدى. ئۇ گۈچۈك، جىمىسار ئەتراپىدا تەكشۈرۈش يۈرگۈزۈپ ناھايىتىكەم ئۇچرايدىغان تاشقا ئايلانغان كۆڭلۈك (دىنو زاۋارى ــ قەدىمقى دەۋرلەردىكى ئومىلىگۈچى ھايۋان)نى تاپقان. ئۇنىڭ تومۇركان توغرىسىدا بەرگەن مەلۇماتىغا قارىغاندا رۇدا چىقىدىغان ئورۇن يۇرا دەۋرىدىكى كومۇر قاتلىمى بولۇپ توپا ئارىلاش رۇدا ئىدى. جىمىسار ناھىيىسىدىكى مەشھۇر رۇدا چىقىدىغان شۇيىشىگۇدا تومۇر تاۋلاشقا لايىق كوكس چىقاتتى. كوكسنى فۇكاڭدىن يوتكەپ كېلىدىغان بولسا خىراجەت بەكمۇ قىممەت چۈشەتتى. يەرلىك ئۇسۇل بىلەن تاۋلانسا رۇدىنىڭ

يېرىمى زايا بولاتتى. ئەگەر ئوتقا چىداملىق ماتىريال بىلەن ياسالغان پەننى ئاساستىكى پىچ بولمىسا 100 جىك رۇدىدىن ئەسلىدە 30 جىك تومۇر ئىشلەپچىقارغىلى بولسىمۇ بىزنىڭ تاۋلىشىمىزدا ئارانلا 15 جىك تومۇر ئىشلەپچىقارغىلى بولاتتى. قاتناش - تىرانسپورت ۋە ئوتقا چىداملىق ماتىريال جەھەتتە چەكلىمىگە ئۇچرىغانلىقتىن ۋاسلىيۇۋنىڭ شۇيشىگۇدىكى تومۇركان سىنىغى مەغلۇپ بولدى.

نېفىت كانى توغرىسىدا

چىك خاندانلىغىنىڭ ئاخىرقى مەزگىللىرىدە مەملىكەت بويىچە مەكتەپلەر ئېچىلىش دولقۇنىغا ئەگىشىپ ئۇرۇمچىدە شىنجاڭ ئالى مەكتىۋى قۇرۇلدى. مەن شۇ مەكتەپتە ئوقۇۋاتىپ، ليانڭ جىچاۋنىڭ «يىلىڭ بىلىڭ ئەددىبىي ئەسەرلەرتوپلىمى» ۋە «شىنمىن گېزىتى» قاتارلىقلارنى ئوقۇپ يۇرۇپ ئىددىيىۋى ئوزگىرىش ھاسىل قىلدىم. 1840 - يىلدىكى ئەپيۇن ئۇرۇشىدىن كېيىن چىڭ خاندانلىغى ھەربى ۋە خارجى جەھەتلەردە مەغلۇبىيەتكە ئۇچرىدى. كۆچلۈك دولەتلەر بىلەن كوپ قېتىم تەڭسىز شەرتنامىلار تۈزۈپ جايلارنى بۇلۇپ قەرزتولىدى. ئىجارىگە (كانىسىيە) يەربەردى ھەمدە زىمىن سىرتى ھوقۇقىنىمۇ بەردى. جۇڭگونى قۇتقۇزۇش ئۈچۈن دولەتنى باي ۋە كۈچلۈك قىلىشنىڭ لازىملىغىنى، بۇنىڭ ئۈچۈن مەملىكىتىمىزنىڭمول كان بايلىقلىرىنى ئېچىش ۋە سودا ئىشلىرىنى راۋاجلاندۇرۇشنىڭ زورۇرلۇقىنى تونۇدۇم. شۇچاغدا شىنجاڭدا نېفىت چىقىدىغان ئورۇننىڭ كوپلۇقى مەلۇم

ئىدى. نېفىت شۇ چاغدىكى سانائەتتە ئىنتايىن زور رول ئوينايتتى. ئەگەر پۇرسەت بولۇپ شۇجاينىڭ نېفىت كانىنى ئاچىدىغان بولسام، دولەتكە پايدىسى بولغاندىن تاشقىرى ئۇزەم گىمۇپايدا تېگىدىغانلىغىنى بىلەتتىم. بىلمىشىمچە، شۇچاغدا نېفىتچىلىقىدىغان ئورۇنلار شىخودىكى مايتاغ، كۇچار، يەركەن، قەشقەر، ئاقسۇ كونىشەر، ئۇرۇمچى، چوچەك، ساۋەن، ئالتاي، ماناس قاتارلىق جايلارئىدى. 32 بۇلىغى بارمايتاغ ھەممىدىن مەشھۇرئىدى. شۇچاغلاردا 15 جايدىكى ماي كوزىدە ماي ئوزلۇگىدىن ئېتىلىپ چىقاتتى. ماينىڭ رەڭگى قېنىق يېشىل ياكى سۇس قىزىل ئىدى.

1906 - يىلى شىنجاڭ ھوكۇمىتى چارروسىيەبىلەن دوگوۋورلىشىپ كىچىك تىپتىكى نېفىت ئايرىش قازانلىرىنى سېتىۋالدى ۋە ئىككى نەپەر روس تېخنىك خادىمىنى تەكلىپ قىلدى. لېكىن تەكلىپ قىلىنغان تېخنىك خادىملار مۇتەخەسسىس بولمىغانلىقتىن ماشىنا ئۇسكۇنىلىرىنى قۇراشتۇرۇشنىلا بىلەتتى. مايتاغنىڭ يەرتۇزۇلۇشىنى، نېفىت تەركىبۋىنى ئايرىش ۋە نېفىت قۇدۇقلىرىنى قانداق بۇرغىلاشنى بىلمەيتتى. شۇنىڭ ئۈچۈن مايتاغ نېفىتلىگى تولۇق ئېچىلالماي قالدى. تولۇقسىز مەلۇماتلارغا قارىغاندا، روسىيە بىلەن شىنجاڭ قىسمەن سودا - ئالاقە شەرتنامىسى ئىمزالىغاندىن كېيىن شىنجاڭغا ئېكسپورت قىلغان كىرسىننىڭ ئەڭ يۇقۇرى يىللىق مىقدارى بىرمىليون جىڭغا يەتكەن ئىدى. بىرجىڭ كىرسىن ئىككى مىسقال كومۇشكە سېتىلاتتى، ھوكۇمەت مايتاغنى نېفىت ئايرىشنى يولغا قويغان بولسىمۇ

مەھسۇلات مىقدارى ئانچە كوپ بولمىدى. ئۇنىڭ تەننەرقىمۇ ناھايىتى يۇقۇرى بولغاچقا رۇسىيىدىن كىرگۈزۈلگەن كىرسىن بىلەن رىقابەتلىشەلمەسلىگى تەبىئى، شۇنداق بولغانلىغى ئۈچۈن ھوكۇمەت باشقۇرماقچى بولغان ماشىنا - سايمانلار رەسمى ئىشقا سېلىنماي ئىسكىلاتتا بېسىلىپ قالغان ئىدى. مىڭگونىڭ دەسلەپكى يىللىرىدا شەنشىنىڭ يەنچاڭدا نېفىت ئىشلەپچىقىرىلىدى. سوۋېت ئوكتەبىر ئىنقىلاۋىدىن كېيىن رۇسىيىدىن كىرگۈزۈلىدىغان كىرسىن ئۈزۈلۈپ قالدى. ياڭ زېڭشىن خۇنەنلىك ياڭ پەمىلىلىك بىر كىشىنى شەنشىگە نېفىت ئايرىش تېخنىكىسىنى ئۈگىنىشكە ئەۋەتتى. ئۇ كىشى بىر يىلدىن كوپرەك ئۈگىنىش قىلىپ قايتىپ كەلدى. مايتاغدىكى قايناپ چىققان ماينى ئېلىپ كېلىپ كونا كىچىك پار قازىنى بىلەن كىرسىن ئىشلەپچىقتى. ئۇ چاغدا كىرسىن بەكمۇ قىس ئىدى، بۇ ئادەم ئايرىغان ماينىڭ مىقدارى بەك ئاز بولغانلىقتىن، ئېھتىياجنى قاندۇرالمايتتى. قەشقەر، ئاقسۇ كونىشەر، ساۋەن قاتارلىق جايلاردىكى نېفىتلىكلەردە نېفىت چىقىرىشنى سىناق قىلغان بولسىمۇ، نېفىت ئايرىش ماشىنىلىرى ۋە مەخسۇس تېخنىك خادىملار بولمىغانلىقتىن ئۇنۇم بەرمىگەچكە ئىلگىرى - ئاخىر بولۇپ توختىتىپ قويۇلدى. مەكتەپتىكى چېغىمدىلا نېفىتنىڭ دولەت ۋە شەخسىگە چوڭ پايدىسى بارلىغىنى بىلەتتىم، ئوكتەبىر ئىنقىلاۋىدىن كېيىن رۇسىيىدىن كىرگۈزۈلىدىغان كىرسىن ئۈزۈلۈپ قېلىپ شىنجاڭدا كىرسىن قىس بولۇپ باھاسى ئورلەپ كەتتى. ۋاسىلىيوۋىچنىڭ ئېنىرنىڭ تومۇركان ئىچىش سىنىغى ۋۇجۇتقا چىقىمغانلىقتىن

مەن ئۇنى نېفىتلىك ئېچىشقا تەكلىپ قىلدىم. شۇ چاغدا ئۇرۇم-
چىنىڭ غەربىدە 15 كىلومېتىر كېلىدىغان چوڭ يولنىڭ بويىدا
بىر بۇلاق بارلىغىنى بىلەتتىم. يەرلىكلەر بۇنى ماي بۇلاق دەپ
ئاتايتتى. بۇلاقتىكى سۇنىڭ ئۈستىدە بىر قەۋەت بېغىرەك ماي
دائىم لەيلەپ تۇراتتى. نېفىت پۇرىغى ناھايىتى كۈچلۈك ئىدى.
بۇ يەردىن ئوتكەن ھارۋىكەشلەر بۇ ماي بىلەن ھارۋا چاقىنى
مايلايتتى. شۇڭا مەن بۇ يەردە جەزمەن نېفىت بار دېدىمدە
ئېنژېنىر ۋاسلىيوۋنى تەكشۈرۈش يۈرگۈزۈشكە تەكلىپ قىلدىم.
بۇلاقنىڭ ئورنى ئويمان يەردە ئىدى. ۋاسلىيوۋبۇ يەرنى كورۇپ،
بۇرغىلاپ قۇدۇق قېزىپ نېفىت مەنبەئىنى تاپماقچى بولدى.
ئۇ چاغلاردا بۇرغىلاش ماشىنىسى يوق ئىدى. بىز تېلېگىراپ
ئىدارىسىنىڭ تۈۋرۈك تىككەندە ئىشلىتىدىغان بۇرغىسىنى ئوتنە
ئالدۇق. 1920 - يىلى كۈزدە ئېنژېنىر ۋاسلىيوۋ ئىككى ئادەم
يالىلاپ بۇرغا بىلەن قۇدۇق قازدۇردى. ئىككى جاڭ قازغاندىن
كېيىن قۇمساز گىرانىت قاتلىمىغا دۇچكېلىپ قالدى. گىرولوگىيە
ئىلمىگە ئاساسلانغاندا، نېفىت قاتلىمى كوپىنچە قۇمسازگىرانىت
قاتلىمىدا بولاتتى. دىمەك بۇ ئەتراپتا نېفىت قاتلىمىنىڭ بار-
لىغى ئىسپاتلاندى. لېكىن ئارىيەت ئالغان بۇرغا بىلەن تاش
قاتلىمىنى تېشىشكە ئامال بولمىدى. قۇدۇقتىن چىققان تۇپراق-
تا نېفىت پۇرىغى ناھايىتى كۈچلۈك ئىدى. بىر سىقىم تۇپراقنى
ئالقانغا ئېلىپ كۈچەپ سىققاندا بارماق ئارىلىغىدىن ماي سىر-
غىپ چۈشەتتى. تۇپراقتىن پار ئارقىلىق ماي ئايرىشنى ئويلى-
غان بولساقمۇ لېكىن ياڭ زېڭشىن ئىسكىلاتتىكى پار قازانىنى

دۇبەن مەھكىمىسى پار بىلەن تەمىنلەش ئىشىغا ئىشلىتىۋالغان ئىدى. ۋاسلىيىۋۇ مەسلىھەتلىشىپ، پار ئارقىلىق ماي ئاجرىتىپ 20 جىك ئەتراپىدا ماي ئالدۇق. بۇنىڭ15 جىڭى كىرسىن، قالغىنى ھەر خىل ماي ئىدى. ئېنژېنېر بۇ سىناقتىن مەمنۇن بولدى. مەن ياك زېڭشىنغا دوكلات يېزىپ ئىسكىلاتتا تاشلىنىپ ياتقان ئىككى كاتولنى ۋە باشقا كېرەكلىك سايمانلارنى ئىشلىتىشكە ئارىيەت بېرىشنى ۋە ھوكۇمەتتىن مەبلەغ ئاجرىتىپ شىركەتلىشىپ باشقۇرۇشنى مۇراجىەت قىلدىم. بىزگە 30 مىڭ سەر قەرز بېرىشنى تەستىقلىدى. مەن ئولكە پۇلىدىن 8 مىڭ سەرنى سەرمايە قىلىپ زاۋۇت قۇرۇلۇشىنىڭ تەييارلىغىنى ئىشلىدىم. 1921 - يىلى ئەتىيازدا ماي بۇلاقنىڭ غەربىي جەنۇبىدىكى ۋاڭ جاگۇدا بىر كىچىك ئوستەڭ بولۇپ مۇزلىتىش مەسىلىسىنى ھەل قىلىش مۇمكىنلىگىنى تەكشۈرۈپ بىلدىم. ئېنژېنېر بىلەن كېلىشىم تۈزۈپ ھەر ئېيىغا 200 سەر ئولكە پۇلى ئىش ھەققى بېرىدىغان بولدۇم. پايدىنى ئۇنىڭغا ئايردىم بېرىدىغان بولدۇم. (ئېنىق سان ئېسىمدە يوق) ئېنژېنېر ۋە ئىشچىلار ئۈچۈن بىر كورپۇس ياتاق سېلىنىپ مۇۋاپىق جايغا زاۋۇت بىناسى قۇرۇپ چىقتىم. ئارىيەتكە ئېلىنغان ئىككى پار قازاننى ئورنىتىپ ماي ئاجرىتىش ئىشىنى يولغا قويدۇم. ئېنژېنېر رۇس تېخنىك ئىشچىدىن بىرنى باللاپ ئالدى. ئۇنىڭ ماۋاشىغا 100 سەر بەلگىلەندى. بۇنىدىن باشقا يەنە ئون ئىشچى يالىلىۋالدۇق. بۇلارنىڭ ماۋاشى 15 سەردىن 20 سەر ئەتراپىدا بولدى. ماي بۇلاقتىن چىققان كۈلرەڭ ماي تۈپراقنى يوتكەش ئۈچۈن ھارۋا ئورۇنلاشتۇردۇق.

شۇ يىلى ياز ئايلىرىدىن باشلاپ ماي ئاجرىتىشقا باشلىدۇق. كۈنلۈك ئىشلەپچىقارغان ماي 100 جىك ئەتراپىدا بولۇپ بۇنىڭ ئىچىدە قىزغۇچ رەڭلىك كىرىسىن 50 جىك ئەتراپىدا، قالغان قىسمى تىكىش ماشىنىسىنى ياغلايدىغان ماي، ئوتۇك مېيىقاتارلىقلار ئىدى. شۇ چاغدا بازاردا كىرىسىن قىس بولغانلىقتىن بىزنىڭ ئىشلەپچىقارغان مېيىمىزنىڭ سۈپىتى ناچار بولسىمۇ لېكىن بىر جىك ماي 7 مىسقال باھاسىدا سېتىلدى. تەننەرقىنى ھىساپلىغاندا ئانچە كوپ پايدا بەرمىدى. 1923- يىللىرى سوۋېت ئىتتىپاقىدىن كىرىسىن ئىمپورت قىلىندى. ھەر جىك كىرىسىنىڭ باھاسى ئولكە پۇلىغا 3 مىسقال ئەتراپىدا بولدى. شۇنىڭ بىلەن كىرىسىن ئىشلەپچىقىرىدىغان زاۋۇدىمىز توختاپ قالدى.

شىنجاڭدا قۇرۇلغان قۇمىن توقۇمىچىلىق شىركىتىنىڭ جەريانى

پەن زوخۇەن

1925 - يىلى (مىنگو 14 - يىل) شىنجاڭ توقۇمىچىلىق شىركىتى قۇرۇش تەييارلىغى باشلاندى. بۇندىن بۇرۇن شىنجاڭدا توقۇمىچىلىق سانائىتى يوق ئىدى. توقۇمىچىلىق بۇيۇملىرىنىڭ كوپ قىسمى رۇسىيىدىن ئىمپورت قىلىناتتى. شىنجاڭدا ئىشلەپچىقىرىلغان پاختىنىڭ كوپ قىسمى (ھەر يىلى 5300 تونىنا) رۇسىيىگە چىقىرىلاتتى. رۇس سودىگەرلىرى شىنجاڭدا باج تولىمەسلىكتەك ئالاھىدە ھوقۇقتىن بەھرىمەن بولۇپ ئۇمۇمەن شىنجاڭنىڭ سودا ئىشلىرىنى مونوپول قىلىغان ئىدى. سوتسىيالىستىك ئىنقىلابتىن كېيىن، ئىلگىرىكى رۇس سوداگەرلىرىنىڭ شىنجاڭدىكى سودا ئىشلىرى زاۋالغايۇزتۇتۇشقا باشلىدى. شىنجاڭغا ئېھتىياجلىق بولغان رەختلەرنى ئىچكى ئولكىلەردىن يوتكەشكە توغرا كەلدى. ئەمما يول يىراق، قاتناش قۇلايسىز بولغانلىقتىن، شىنجاڭ پاختىسىنى ئىچكىرىگە توشۇشقا ئامال بولماي سېتىلمىش يولى ئۇزۇلۇپ قالدى، رەخت قىس، پاختا سېتىلماسلىقتەك ئەھۋال ئاستىدا ياڭ زېڭشىن توقۇمىچىلىق سانائىتى قۇرۇپ دىخانلار ئىشلەپچىقارغان پاختىنى سېتىۋېلىپ

ئاھىمىنىڭ كىيىم - كىچەك مەسىلىسىنى ھەل قىلىماقچى بولدى.

شىركەتنىڭ پاي سوممىسى ئولكە پۇلىغا بىر مىليون سەر بولىدى (بۇ، پۇل 400 مىڭ سەر كومۇشكە باراۋەر ئىدى). ھوكۇمەت تەرەپ 500 مىڭ سەر پاي قوشتى، قالغان قىسمى شەخسلەردىن توپلاندى. پاي چەكلىرىنى سودا - سانائەت نازارىتى بىسىپ تارقاتتى. ھەربىر پاي 10 سەر ئولكە پۇلى قىلىپ بېكىتىلدى.

ھوكۇمەتنىڭ بىچىرىۋاتقان ئىشلىرىغا ئاھما ئىشەنچ قىلالمىغانلىقتىن شەخسلەر ئانچە قىزغىن ئالمىدى. نەتىجىدە ھەرقايسى ناھىيە ھاكىملىرىغا بۇيرۇق چۈشۈرۈپ، پاي چەكلىرىنى چەت ناھىيىلەردە ساتتى، ناھىيىلىك ھوكۇمەتلەر ھەرقايسى شاڭيۇلارغا بۇيرۇق قىلدى. شاڭيۇلار پاي چەكلىرىنى خەلققە ئالۋاڭ تەرىقىسىدە ساتتى. بىرنەچچە يىلكى 20 دەك ئادەم بىر پاي چەك سېتىۋالغان ئىشلارمۇ كورۈلدى. شاڭيۇلار زومۇ - زو خەلققە تېگىپ قاقتى - سوقتى قىلىش، كوپ يىغىپ ئازمەلۇم قىلىش ئارقىلىق پايدا كوردى. خەلققە كوڭۈلسىزلىك پەيدا قىلغان بۇخىل ئەھۋالنى يالڭزىكىشىدىن ئاڭلىغاندىن كېيىن يىغىۋېلىنغان پاي سوممىلارنى خەلققە قايتۇرۇشقا بۇيرۇق چۈشۈردى، لېكىن چەك بىر ئادەمنىڭ قولىدا بولغاچقا قايتۇرۇلغان پۇل قولىدا چەكبار ئادەمگە تېگىپ پۇل يىغىش قىلغاندا قوشۇلغان ئادەملەرگە پۇل تەگمەيدىغان ئەھۋاللار يۈزبەردى. شەھەردىن يىراق يېزىلاردىكى خەلق ھوكۇمەت

ئورۇنلىرىغا كېلىپ پۇلنى قايتۇرۇۋېلىشقا كەتكەن چىقىم ئەينى ۋاقىتتا چەك سېتىۋېلىش ئۈچۈن قوشقان پۇلدىن ئېشىپ كېتەتتى. شۇ سەۋەبتىن كوپ ئادەملەر بۇ پۇلنى ئېلىشتىن ۋازكەچتى. باش - ئايىغى يوق ھىساۋات شۇنىڭ بىلەن ئاخىرلاشتى. خەلق "فۇمىن" دىن مەنپەئەت ئالماقتايوق، ئەكسىچە جاپاسىنى تارتتى.

زاۋۇت قۇرۇلۇشىنىڭ تەييارلىق مەزگىلىدە ياڭزېڭشىن شىنجاڭنىڭ گوخۇي ئەزاسى بولۇپ بېيجىڭدا تۇرۇۋاتقان ۋەكىلى جىفۇغا كىچىك تىپتىكى توقۇمىچىلىق ماشىنىسى سېتىۋېلىشنى تاپشۇردى. شۇ چاغدىكى ئەھۋالدا ياۋروپا - ئامېرىكا ئەللىرىنىڭ توقۇمىچىلىق سانائىتى ناھايىتى تەرەققى قىلغان بولۇپ، نەچچە ئون مىڭ ئورچۇقلۇق توقۇمىچىلىق ماشىنىلىرىنى ئىشلەپچىقىراتتى. باھاسىمۇ ناھايىتى قىممەت ئىدى، شىنجاڭدا توپلانغان پۇل چوڭ تىپتىكى ماشىنا سېتىۋېلىشقا ئازلىق قىلاتتى. بىر ئىككى مىڭ ئورچۇقلۇق ماشىنىلارنى ئادەتتە توقۇمىچىلىقنى ئۈگىنىش ئۈچۈن ياسالغان بولغاچقا سانى ئاز بولغانلىقتىن، سېتىۋېلىش تەس ئىدى. نۇرغۇن تەكشۈرۈش ۋە ياڭزېڭشىننىڭ كوپ قېتىم تېلېگىراممىا يوللىشى بىلەن كېڭىشىش ئارقىلىق ئەڭ ئاخىرىدا ئامېرىكا ۋېردىن زاۋۇدىدا ئىشلەتكەن ئىككى مىڭ ئورچۇقلۇق بىر يۈرۈش رەخت توقۇش ماشىنا ئۈسكۈنىلەرنى سېتىۋالدى. ئەسلىدىكى شىنجاڭ باسما زاۋۇدىنىڭ تېخنىك ئىشچىسى چېن شىرۇڭ (فۇمىن توقۇمىچىلىق شىركىتىنىڭ تېخنىكى بولغان) نىڭ ئېيتىشىچە ماشىنا ئۈسكۈنىلەرنى

1927 -يىلى قۇراشتۇرۇلغاندا 240 ئورچۇقلۇقتىن 5 دانە يىپ ئىگىرىش ماشىنىسى توقۇش دەستىگاسى 30، يىپ يۇيۇش ماشىنىسى 5، پاختا تازىلاش ماشىنىسى 1، پاختا تاراش ماشىنىسى 5، يىرىك پىلتە قىلىش ماشىنىسى 10، ئىنچىكە پىلتە ئىشلەش ماشىنىسى 2، يىرىك يىپ ئىگىرىش ماشىنىسى 3، يىپ يوگەش ماشىنىسى 1، ئىنچىكە يىپ ئىگىرىش ماشىنىسى 1، يىپ پەتلەش ماشىنىسى 1، 50 ئات كۈچىگە ئىگە چاتما شەكىللىك پار قازىنى 1، تىك شەكىللىك 25 ئات كۈچىگە ئىگە پار قازىنى 1، بۇ ماشىنىلارنىڭ تەننەرقى 200 مىڭ سەر تەڭگە بولۇپ، ئومۇمى پاي سوممىسىنىڭ يېرىمىدىن كوپرەكىنى ئىگەللىگەن، يوتكەش ھەققى 120 مىڭ سەر تەڭگە ئىتراپىدا بولغان. يوقالغان ۋە بۇزۇلغان زاپچاسلارنى تولۇقلاش ئۈچۈن ۋاقىت كەتكەنلىكتىن ئىش باشلاش كېچىكىپ، چىقىم كوپەيىپ ئەسلىدىكى پاي سوممىسى يەتمەي پۇل قوشۇشقا توغرا كەلگەن ئىدى.

ياڭ زېڭشىن بېيجىڭدە تۇرۇۋاتقان گوخۇي ئەزالىرىنىڭ شىنجاڭغا قايتىش پۇرسىتىدىن پايدىلىنىپ ئۇلارغا ماشىنىلارنى شىنجاڭغا يوتكەپ كېلىشنى تاپشۇرغان.

بىرىنچى قېتىمدا ليۇ شاۋلىنىڭ نازارىتى ئاستىدا پار قازانلىرىنى يوتكەپ كەلدى. 1925- يىلى كۈزدە يولغا چىقىپ نىڭشىيادىن ئوتكەندە فىڭ يۈيشياڭ قىسىملىرىدىن شىيۇسەن لۇيجاڭ توقۇمىچىلىق ماشىنىلىرىنى پىلىموت ياسايدىغان ماشىنا دەپ تونۇپ زور لۇق چىلەن توساپ ليۇشاۋلىنى نەزەربەنت قىلىپ قويغان. ياڭ

زېڭشىن فىلىك يۇيشياڭغا ۋە شۇچاغدىكى نىڭشيا ئەمىرى ماخۇڭكۇيگە تېلېگىراممىا يوللىغانداشىيۇسەن يەنە ئىشەنمەي ئاخىرى ساندۇقلارنى بۇزۇپ تەكشۈرگەندىن كېيىن ئاندىن ماشىنىلارنى ئوتكۈزۈشكە رۇخسەت قىلغان، شۇ سەۋەپتىن بىر يىلدەك يول يۇرۇپ، 1926 - يىلنىڭ باشلىرىدا ئۇرۇمچىگە يېتىپ كەلدى.

ئىككىنچى قېتىمدا يوتكىگەنلىرى يېنىك ماشىنا زاپچاسلىرى بولۇپ، بۇنى پارلامېنت ئەزاسى جاڭرۇي نازارەت قىلىپ توشىغان. ياڭ زېڭشىن ئۇرۇمچىدە قوراشتۇرماقچى بولغان ئېلېكتىر ئۇسكۇنىلىرى ئۈچۈن سېتىۋالغان لامپۇچكىلارنى پارلامېنت ئەزاسى لىماۋسىڭ نازارەت قىلىپ توشىغان. بۇئىكىيلەن تومۇرىيول ئارقىلىق كوكخوتقا يوتكەپ كېلىپ 90 دانە تۇگە يالاپ 5 ئايدىن كوپرەك يول يۇرۇپ شىنجاڭغا يېتىپ كەلدى.

ئۈچىنچى قېتىمدا يوتكىگەنلىرى بىر قىسىم ماشىنا زاپچاسلار ئىدى. بۇنەرسىلەر سىبىرىيە تومۇرىيولى ئارقىلىق چوچەككە يەتكۈزۈلگەندىن كېيىن ھارۋا كىرا قىلىپ ئۇرۇمچىگە كەلتۈرۈلدى.

تەكلىپ قىلىنغان ئىنژېنېر ياڭ چۈەنجىن، خاۋرۇيچياۋلار خۇنەنلىك بولۇپ توقۇمچىلىق مەكتىۋىنى پۈتتۈرگەنلەر ئىدى. ئىنژېنېر ياڭنىڭ ئېيتىشىچە توقۇمچىلىق ماشىنىلىرى رەسمى ئىشقا چۈشكەندىن كېيىن 2000 توپ رەخت ئىشلەپچىقارغىلى بولىدىكەن. ئۇچاغدىكى رەختنىڭ قىسلىغىدا چوقۇم سېتىلىپ بولاتتى. خام ماتىريال ۋە ئىش ھەققى قاتارلىق تۇرلۇك چىقىمنى ھىساپقا

ئالمىغاندا كارخانا ئوزىنى ئوزى پۇتۇنلەي قامداپ كېتەلەيتتى.

ئۇرۇمچىنىڭ غەربى يەنى ھازىرقى "خەلق باغچىسى" ئەترابىدا 1926 - يىلى قۇرۇلۇش باشلاپ 1928 - يىلنىڭ باشلىرىدا پۇتكۈزۈپ چىقتى. زاۋۇتنىڭ تەشكىلىدە بىرنەپەر دېرىكتور ۋە ئورۇنباسار دېرىكتور بارئىدى. ئۇنىڭ قول ئاستىدا ئون كىشىلىك ئىش بېجىرىش باشقارمىسى خوجۇلۇق، بوغالتىرلىق ۋە تىجارەت كەسىپلىرىنى قىلاتتى. مەمۇرى جەھەتتە قۇرۇلۇش نازارىتىنىڭ نازىرى يەن يۇشەن رەھبەرلىك قىلاتتى. زاۋۇتتا يەنە كىچىك رېمونت بولۇمى قۇرۇلۇپ بۇنىڭدا 8 سۇڭلۇق رەندىلەش ئىستانوگىدىن بىر دانە، 6 چىلىق كىچىك ئىستانوكتىن بىر دانە ۋە باشقا چوڭ - كىچىك سايمانلار بولۇپ بىر نەپەر ئىش باشقۇرغۇچى بىلەن ئىككى نەپەر شاگىرت رېمونت قىلىش ۋەزىپىسىنى ئوتەيتتى. لېكىن ئۇلار چوڭ رېمونت قىلالمايتتى. زاۋۇت قۇرۇلۇپ بولغاندىن كېيىن شاگىرتلىققا ۋە پاختا يىغىشقا 10 نەچچە ئەر-ئايال ئىشچىلارنى قوبۇل قىلىپ ئىشلەپچىقىرىشقا كىرىشتى. شىنجاڭنىڭ ھاۋا كىلىماتى قۇرغاقچىلىق بولغاچقا پاختىنى ماشىنىغا سالغاندىن كېيىن ئوڭاي ئۇزۇلۇپ كېتەتتى. پاختىنى ئەمىلىلەشتۈرۈپ ئىشلەش ئۈچۈن سۇ پۇركۈش ئۈسكۈنىسىگە مۇھتاج بولدى. بۇخىل ئۈسكۈنىلەر بىلەن باشقا نۇرغۇنلىغان زاپچاسلار بىرىنچى قېتىم كەلتۈرۈلگەندەشى يۇسەن قىسىملىرى ساندۇقنى ئېچىپ تەكشۈرگەندە بەزەن ئۈسكۈنىلەر يوقلىپ

كەتكەن ھەمدەساندۇقنى قاچىلاشتاياخشىقاچىلانمىغانلىقتىن بەزى سايمانلارنى دات بېسىپ كېرەكتىن چىققان. شۇسەۋەپتىن كەم زاپچاسلارنى قايتا دوگوۋورلىشىپ ئېلىپ كەلگەندىن كېيىن ئاندىن رەسمى ئىشلەپچىقىرىشقا كىرىشكىلى بولدى، 30 دانەرەخت توقۇش ماشىنىسىدىن ھەركۇنى ئارانلا 20 دانىسى كېرەككە كەلدى. ئىككى ئىسمېنا بولۇپ ئىشلىگەن شارائىتتا 30 توپ ئاق رەخت، 200 جىك (كوناجىكدا) يىپ ئىشلەپچىقارغىلى بولمىدۇ. ئىشلەپچىقىرىلغان رەختلەردە ھەربى كىيىم تىكەتتى. ئازقىسمى سودىگەرلەرگەسېتىلاتتى. ئازساندىكى يالاڭ قەۋەت يىپنى شارپا توقۇيدىغان قول ھونەرۋەنلەرگەسېتىپ بېرەتتى، بىر توپ رەختنىڭ باھاسى 30 سەر، بىر جىك تولانغان يىپنىڭ باھاسى 15 سەر ئىدى. ئېيىغا ئىشلەپچىقارغان رەخت 1000 توپقا يەتمەيتتى، پاختا ۋە باشقا خىراجەتنى ھىساپقا ئالمىغاندا 200 دەك ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ ئايلىق ماۋاشى ئۇچۇنلا 600 سەر تەڭگە كېتەتتى. شۇچاغلاردا كىرىم ئارانلا ئۇزىنى قامداپ ھىچقانداق پايدا چىقمىدى.

1933 - يىلى ماجۇڭىيىڭ ئىككىنچى قېتىم شىنجاڭغا كېلىپ ئۇرۇمچىنى مۇھاسىرە قىلغاندا قۇمىن توقۇمىچىلىق فابرىكىسىغا ئوت قويۇپ كويدۇرۇۋەتتى. بىر قىسىم ماشىنىلارنى ئېلىپ كەتتى. شىڭ شىسەي ھاكىمىيەت بېيشىغا چىققاندىن كېيىن ئىنۋېستىر يالاڭ چۇنجىنىڭ تەمىرات نازىرى قىلىپ زاۋۇتتىكى قېپقالغان ماشىنىلارنى شىمىگو ھەربى قورال زاۋۇدىغا يوتكەپ پايدىلاندى، كوپ قېتىم ئاپەتكە ئۇچىرىغان بۇزاۋۇت 4 يىللا ئومۇر كورۇپ ئەنە شۇنداق ۋەيران بولدى.

ئىبارەت شىنجاڭنى ئىدارە قىلىش فاڭچېننىڭ ئوتتۇرىغا قويىدى. يۇقۇرقى 3 نۇقتىنى ۋۇچۇڭشىننىڭ « 3 ئەنگۇشتەرى » دەپ ئاتىدى. بۇ ئەملىيەتتە 3 ۋىلايەت ئىنقىلاۋىغا تاقابىل تۇرۇش-تىكى بىر خىل سىياسى كۆرەش شەكلى ئىدى. شۇنىڭ بىلەن ئۇ تۇۋەندىكى ئۇچ ئىشنى قىلماقچى بولدى:

بىرىنچى، تۇرمىلارنى ئېنىقلاش. ئۇچۇڭشىن 3 ۋىلايەت ئىنقىلاۋىنى « ئەمەلدارلىنىڭ پۇخرالارنى قارشى چىقىشقا مەجبۇر قىلغانلىغى » دىن بولغان، تۇرمىلارنى توشقۇزۇۋەتكەنلىگى، خەلقتە ئۇۋال قىلغانلىغىنىڭ ئاقىۋىتى ددپ ئالدى بىلەن تۇرمىلەرنى ئېنىقلاپ، شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقىنىڭ نوپۇزلۇق ئادەملىرىدىن بۇرھان شەھىدى، مالياڭجۇن ئاخۇن ۋە باشقا ئۆكىلىلىك خاراكتىرگە ئىگە ئەربابلارنى مۇددەتتىن بۇرۇن قويۇۋەتتى ۋە ئۇلارغا خىزمەت بېرىپ، بۇرھان شەھىدى-نى ئۇرۇمچى ۋىلايىتىنىڭ ۋالىسى، مالياڭجۇننى ئولكىلىك ھوكۇمەتنىڭ ھەيئەت ئەزاسى قىلىپ تەيىنلەپ، ئۇيغۇرلار ئار-قىلىق ئۇيغۇرلارنى، خۇيزۇلار ئارقىلىق خۇيزۇلارنى بويسۇندۇ-رۇش خام خىيالدا بولدى.

ئىككىنچى، جايلارغا تەسەللى بېرىش ۋۇچۇڭشىن شىنجاڭغا كېلىپ ئۇزۇن ئوتمەيلا، تەسەللى بېرىش ھەيئىتى قۇرۇپ، ھەر قايسى مىللەتلەرنىڭ كاتتىۋاشلىرىنى يەنى ئالتاينىڭ ئايال كاتتىۋېشى (؟) خادىۋاڭ، موڭغۇللارنىڭ چاۋچىنۋاڭ، مەز-خەنۋاڭ (مەنخەنۋاڭنىڭ ئورنىدا خوتۇنى ۋۇچىڭبىڭ ئىش-لەيتتى) قاتارلىق 10 نەچچە كىشىنى ھەيئەت ئەزاسى قىلدى. ھەمدە، خەلق ئىشلار نازىرى ددىڭشاڭخەي ھەيئەت باشلىغى

بولدی . ۋۇجۇگشمن شەخسەن ئۇزى «شىنجاڭ گېزىتى» گە باشماقالا يېزىپ ، بۇنى ئۇيغۇرچە ، قازاقچە ، موڭغۇلچە ، رۇسچە تەرجىمە قىلدۇرۇپ ، تەسەللى بېرىش خىزمىتىنى ئاكتىپ يولغا قويۇشنى تاپشۇردى . بىر تەرەپتىن مەخسۇس پۇل ئاجىرىتىپ ، سېتىۋېلىش خىزمىتىنى ئىشلىدى . ئەمەلىيەتتە موڭغۇل ، زاڭزۇلار ھەيئىتىدىكى ۋاقتىدا لاما ، ۋاڭ ، گۇڭ ، تاق سۇگەكلەرگە ئىشلەتكەن كونا ئۇسۇلنى قوللۇنۇپ ، ئۇلارنى ئۇزىگە چەلپ قىلماقچى بولدى . 7 مېھمانخانا قۇردى . مېھمان قىلىش راسخودى ئۈچۈن شىنجاڭ پۇلىغا 2 مىليون دولار سەرپ قىلدى . ئۇ چاغلاردا ھىيت - بايراملاردا ئاز - پاز پۇل ، بىر ئىككى كورپە ، يۇڭ ئەدىيال ، قاتارلىق سوغا قىلىش ئىشلىرىمۇ يۇقۇرقى راسخوتنىڭ ئىچىدە بۇلاتتى . شىنجاڭ خەلقىنىڭ ئىنقىلاۋى ئىلغار رايونلىرى ئىلى ، تاربىاغاتاي ، ئالتاي ۋىلايەتلىرى ۋۇجۇگشىننىڭ تەسەللى بېرىش خىزمىتىنىڭ ئاساسى ئوبيېكتى ئىدى . ۋۇجۇگشمن شىنجاڭغا يېتىپ كەلگەندە غۇلجىدا ئىنقىلاپ بورانلىرى كوتۇرۇلگەن ئىدى . شۇڭا ئۇ ئالدىراپ دىڭشاڭخەينى ئىلىغا ئېۋەتتى ، ئىنقىلابقا قارشى تۇرۇشنى كوزلىگەن بولسىمۇ ، نەتىجىدە دىڭشاڭخەي چاچقاندەك قېچىپ كەلدى . ئالتاي ۋالىسى گاۋبويۇي خادىۋاڭنى ئۇرۇۋەچىگە ئېۋەتتى بەردى . ۋۇجۇگشمن خادىۋاڭنى تەسەللى بېرىش ھەيئىتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى قىلىپ تەيىنلىدى. بۇنداق قىلىش ئارقىلىق جۇڭگو - موڭغۇلىيە چېگراسىدا قالايمىقان ھەركەتلىنىپ يۇرگەن باندىت ئوسماننى قولغا كەلتۇرۇش ئىشىدىمۇ نەتىجە

قازىنالمىدى .

دىمەك تەسەللى بېرىش خىزمىتىدىن ھەچقانداق ئونۇم ھاسىل قىلالمىغان ۋۇجۇدۇمدىن شىنجاڭنى بۇلۇپ ئىداره قىلىش چارىسىنى ئويلاپ ، شىنجاڭنى 4 ئولكە قىلىپ ، بولۇۋېتىش ھەقىقىدە جىياڭجىيېشىگە تەكلىپ بەردى . يەنى تىانشاننىڭ شىمالىدىكى ھەر قايسى ناھىيىلەرنى بىرلەشتۈرۈپ ، شەنبەي ئولكىسى دەپ نام بېرىپ ، ئۇرۇمچىنى ئولكە مەركىزىي قىلىش ؛ تىيانشاننىڭ جەنۇبىدىكى ناھىيىلەرنى بىرلەشتۈرۈپ ، شەنەن ئولكىسى دەپ نام بېرىپ ، قەشقەرنى ئولكە مەركىزىي قىلىش ؛ كوئىنلون تاغ تىزمىلىرى ئەتىراپىدىكى ناھىيىلەرنى بىرلەشتۈرۈپ كوئىنلون ئولكىسى دەپ نام بېرىپ خوتەننى ئولكە مەركىزىي قىلىش ؛ شىنجاڭنىڭ شەرقي قىسمىنى خېشى رايۇنلىرى بىلەن قوشۇۋېتىپ ، ئەنشى ئولكىسى دەپ نام بېرىپ قۇمۇلنى ئولكە مەركىزىي قىلىشنى تەشەببۇس قىلدى . بۇ تەكلىپ تەستىقلىنىپ كەلگىچە چىدىماي ، جەنۇبي شىنجاڭ مەمۇرى مەھكىمىسى قۇرۇپ ، دىڭشاڭخەينى مەمۇرى مەھكىمىسىنىڭ مۇدىرلىغىغا تەيىنلىدى . ۋۇجۇدۇمدىن ئوزىنىڭ بۇ تەشەببۇسىنى شىنجاڭنى ئوزۇن مۇددەت تىپچىلاندۇرۇشنىڭ چارىسى دەپ مەس بولۇپ يۇردى . ئەمما ۋەزىيەت چىددىلاشكەنلىكتىن ئۇنىڭ بۇ پىلانى ئەمەلگە ئاشمىدى .

ئۇچىنچى ، خوشنىدارچىلىق دىپلوماتىيە مۇناسىۋىتىگە تورتىكە بولۇش. ئەكسىيەتچىلەرنىڭ «ئىنقىلابنى ئىكسپورت قىلغىلى بولمايدۇ » دىگەن داۋلىنى چۈشۈنىشكە ئامالى يوق . مەن

شىك‌شىسىي بىلەن تۇنجى قېتىم كۆرۈشكەندە ، شىك‌شىسىي سوۋېت ئىتتىپاقىنى ھاقارەتلەپ ، « ئالتايدىكى ھەربى ئىشلار - نىڭ جىددى بولۇشى ، لاۋىاۋزىلەرنىڭ قالايمىقانچىلىق قىلىشىدىن ئايرىلمايدۇ » دىگەن ئىدى . ئەمىلىيەتتە شۇ چاغلاردا ئالتاي تەرەپتە پەقەت ئوسمانئىملا باندىتلىق ھەركىتى بار بولۇپ ، ئۇلارنىڭ شىك‌شىسىيگە قارشىلىق كورسۇتۇشى ، شۇنداقلا سوۋېت ئىتتىپاقىغا ، كومپارتىيىگە قارشى تۇرغانلىقىنى چوگايتىپ ئىيتقاندىمۇ تار مىللەتچىلىك دىيىشكىلا بولاتتى . خەلق ئىنقىلا - ۋىنىڭ بولۇپمۇ سوۋېت ئىتتىپاقى بىلەن ھېچقانداق ئالاقىسى يوق ئىدى . (بۇ ئىشنى مەن كېيىن چۈشەندىم) ۋۇجۇگشىن ئوسمانئىنىڭ ھەركىتىنى خەلق ئىنقىلاۋى ئىشلىرىغا ئوخشىمايدىغانلىقىنى گەرچە بىلىپ تۇرسىمۇ ، بىراق 3 ۋىلايەتنىڭ ئوتتەك قايناۋاتقان ۋەزىيىتىنىڭ ئاچقۇچى سوۋېت ئىتتىپاقىدا دەپ تونىدى . بۇ ئۇنىڭ « خوشنىدارچىلىق دىپلوماتىيىسى » نى ئوتتۇرىغا قويۇشتىكى سەۋدىۋى ئىدى . ئۇنىڭ بۇ جەھەتتىكى ئۇسۇلى ، دىپلوماتىيە ئەمەلدارلىرىنى ئالماشتۇرۇش ، مەتبۇئاتنى تەزگىنلەشتىن ئىبارەت بولدى . دىپلوماتىيە ئەمەلدارىنى يوتكەش چەھەتتە ۋۇزەيشاگنىڭ ئورنىغا لىيۇزي رۇگنى يوتكەپ كەلدى . جاڭجۇڭ شىنجاڭغا كېلىپ ، 3 ۋىلايەت بىلەن تىپچىلىق تەڭ - پەنى ئوتكۇزۇش قارارىغا كەلگەندىن كېيىن ، سوۋېت كونسۇل - خانىسىنىڭ زۇر كۈچ بىلەن مۇرەسسە قىلىشىغا سازاۋەر بولدى . سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئۇرۇمچىدە تۇرۇشلۇق باش كونسۇلخانىسىنىڭ كولىمى چوڭ ، ئادىمى كوپ بولغانلىغى سەۋىۋىدىن باش كون -

سۇل ، مۇئاۋىن كونسۇللار بىلەن ئۇچرۇشۇش ، مۇزاكىرە لىشىش ئىشلىرى كوپ بولاتتى . بۇ ئوچرۇشۇشلاردا چىقىم قىلىشقا توغرا كېلەتتى . ۋۇجۇدىمىز شىكىشىسەيدىن قېپقالغان ئالىي مەدرىسىلىك تاماكا ، ھاراق ، كەمپىت ، دىنىمىز مەھسۇلاتلىرى قاتارلىقلارنىڭ ھەممىسىنى مۇشۇ يولدا سەرپ قىلدى . دىمەك ئۇنىڭ ئاتالمىش خوشنىدارچىلىق دىپلۇماتىيىسىنى ئىلگىرى سۈرۈش دىگىنى شۇنىڭدىن ئىبارەت بولدى ، خالاس .

مەتبۇئات خەۋەرلىرىنى تەزگىنلەش ، دىگىنىگە كەلسەك ، مەركىزىي ئاخبارات ئورگىنىنىڭ سوۋېتكە قارشى ، كومپارتىيىگە قارشى يېزىلغان تېلىگرام خەۋەرلىرىنى شىنجاڭ گېزىتىدە باسـ تۇرماسلىق ئىدى . بۇ كورۇنۇشتىكى بىر ئىش بولۇپ ، چىن قەلبىدە ھەممە ئىشتا جىياڭجىيېشىنىڭ مەنپەئىتىنى چىقىش نۇقتىسى قىلىپ ئۇنىڭ بىلەن ھەمنەپەس بولاتتى . ئاۋادا ماۋجۇشى بىلەن جىياڭجىيېشى ئوتتۇرىسىدىكى « 10 - ئوكتەبىر كېلىشىمى » بولمىغان بولسا ، تۇرمىدىكى كوممۇنىستلارنى قۇيۇپ بەرمەيتتى شۇنداقلا ئۇنىڭ ئەمىلى ئېلىپ تاشلانمىغان بولسا ، ئومۇ ئوخـ شاشلا سوۋېتكە قارشى ، موڭغۇلىيىگە قارشى بەيتىك ۋاقىئەسىنى ئويناپ چىققان بولاتتى . چۈنكى توۋەندىكى بابىمىزدا بايان قىلىنغاندەك ، بەيتىك ۋاقىئەسى ئەمەلىيەتتە ۋۇجۇدىنىڭ « بىر تەرەپتىن ئۇرۇش قىلىپ ، بىر تەرەپتىن قولغا كەلتـ ۇرۇش » سىياسىتىنىڭ يەنىمۇ راۋاجلاندۇرۇلۇشى ئىدى . ئۇ گېزىتخانىغا ئېۋەتكەن خادىملارمۇ سوۋېتكە قارشى ، كومپار -

تىيىگە قارشى پۇرسەتنى ھەرگىز قولدىن بېرىۋەتمەيتتى. بۇ ھەقتىكى مەسىلىلەرنى مۇشۇ ماقالىمىنىڭ 4 - قىسمى بولغان «ۋۇجۇڭشىن دەۋرىدىكى شىنجاڭ گېزىتى»دا تەپسىلى بايان قىلىمەن.

ۋۇجۇڭشىننىڭ 3 ۋىلايەت ئىنقىلابىنى ھەربى كۈچ بىلەن باستۇرماقچى بولغانلىقى

ۋۇجۇڭشىن بۇرۇن سۇگجۇگسەن ئەپەندى دازۇگتۇك بولۇپ شىمالغا يۇرۇش قىلىشقا قەسەمىيات قىلغاندا، ئۇ جياڭ-جىيشى بىلەن بىرلىكتە گۇاڭدۇڭ ئارمىيىسى قىسمىلىرىدا سىلىك لۇيجاڭ بولغان. لېكىن جياڭجىيشى شىمالغا جازا يۇرۇشى قىلىشىدىن ئىلگىرى ھەربى ۋەزىپىسىدىن قالغان ئىدى. شۇنىڭدىن ئېتىبارەن چوڭ بىيۇروكراتلىق تۈرمۇشنى كوچۇرگەن، جياڭجىيشى دەۋردە يىغىلمايدىغانلاردىن بىرسى ئىدى. ۋۇجۇڭشىن شىنجاڭغا كېلىپ ئولكە رەئىسلىگىنىلا ئوتكۈزىۋالدى، ئامانلىق ساقلاش سىلىگلىغىنى جۇشياۋلياڭ داۋاملىق ئىشلەۋېرىشكە ئېلىپ قالدى. بۇ ئىش ھەربى مەسئۇلىيەتتىن قورقىدىغان ۋۇجۇڭشىنگە خوشياقتى. لېكىن ۋۇجۇڭشىن ھەربى باشقۇرۇشقا بەكمۇ قىزىقاتتى. شۇڭا ئۇ چىڭخەيدىكى ما فامىلىلىرىنىڭ ئەسكەرلىرىنى شىنجاڭغا يوتكەپ كېلىشنى تەشەببۇس قىلدى. بۇنىڭ مەخسىدى چىڭخەينىڭ ئىناتلىق ئەسكەرلىرى بىلەن قازاقلارغا تاقابىل كېـ

لىش ئىدى. ھەمدە خۇيزۇلار بىلەن قازاقلار ئىسلام دىنىغائىتىد - تىقات قىلىدۇ. «بىر تەرەپتىن ئۇرۇشۇپ، بىر تەرەپتىن تەسەل- لى بېرىش»كە پايدىلىق بولىدۇ دەپ ئويلايتتى. مانا بۇ ۋۇ- جۇگشىننىڭ شىنجاڭ خەلقى ئىنقىلاۋىدا چوڭقۇر تەسىر قالدۇر - غان ئىنتايىن زەھەرلىك ئەكسىيەتچى تەدبىرىدۇر.

ۋۇجۇگشىن بىلەن مابۇفاڭنىڭ بىرىدىن - بىرى پايدىلىنىپ، ئۇز ئارا تىل بىرىكتۇرۇشكەن جەريانلىرىنى ماقالىمىزنىڭ بە - رىنچى قىسمىدا بايان قىلغان ئىدىم. چىڭخەيلىك ما فامىلىلىكلەر ماجۇگىيىڭدىن تارتىپ، شىنجاڭنى مارىلاپ يۇرگىنىگە ئىسۇزۇن بولغان ئىدى. ۋۇجۇگشىننىڭ يارىدىم تەلەپ قىلغانلىغىنى ئاڭ- لىغاندىن كېيىن ئۇلار ئىنتايىن خوشال بولىدى شۇنىڭ بىلەن چىڭخەيدىكى ئاتلىق ئەسكەرلەر 5 - جۇن (كورپۇس) كورەگ- لەپ شىنجاڭغا كىردى. دەسلەۋىدە بىر قىسمى تۇرپان، توخسۇن ئەتراپىغا ئورۇنلاشتى. ئۇلار ھەدەپ باج، غەلىلە، ئوتۇن - سامان ئېلىشقا باشلىدى. پۇخرالار ئىلگىرى ماجۇگىيىڭنىڭ ئا- ياق ئاستىدا يانچىلغان بولغاشقا، بۇ قېتىم يەنە ئالاقزادە بو- لۇپ بىر - بىرىگە: «ماجۇگىيىڭنىڭ دادىسى كەپتۇ» ئۇزۇنغا قالماي شىمالى شىنجاڭدا ماكانلاشقىدەك دىگەن خەۋەرلەرنى يەتكۇزۇشتى. بۇ چاغدا 5 - كورپۇسنىڭ باش شتاۋى لومەز- چىڭدا تۇراتتى. بۇ كورپۇسنىڭ جۇنجاڭى ماچىڭشىياڭ مابۇفاڭ- نىڭ جىيەنى بولۇپ، بۇ ئادەم ھەشەمەتخور ئىدى. ئۇ مەھماز- خانىسىغا مابۇفاڭ تەقدىم قىلغان «ئاتلىنىپ ئوتتۇق تىيانشان چوققىسىدىن» دىگەن لەۋھەنى ئېسىپ قويغان ئىدى. نىيىتىنىڭ

ياماندىغا گەپ سىغمايتتى. مۇشۇ مۇناسىۋەت بىلەن مەن ۋۇ-
جۇگشىننى سىناپ: «قاشقىرىنى قوتانغا باشلاپ كىرىپ، قاراق-
چىغا ئىشىك ئېچىپ بېرىش بولۇپ قالارمىكىن؟» دىسەم، ۋۇ-
جۇگشىن بۇنىڭغا پىسەن قىلماي: «قورقماڭلار، مەندە چارە بار»
دىدى.

ۋۇچۇگشىن تېخى شىنجاڭدىن كەتمەگەن ۋاقىتتىلا
ئاتلىق ئەسكەرلەر 5 - جۇنى «بىر تەرەپتىن ئۇرۇش قىلىپ،
بىر تەرەپتىن قولغا كەلتۈرۈش» سىياسىتىنى باشلىۋەتتى. ماچىڭ-
شىياڭ ئوسمانىنىڭ موڭغولىيە خەلق جۇمھۇرىيىتىنىڭ چېگراسىدا
چىقارغان قالايىمىقانچىلىقىنى قوللىغۇچى ئىدى. ئۇنىڭ غەرىزى
ۋەقەنى كېڭەيتىپ: گۇنانى سوۋېت ئىتتىپاقىغا دوگگەپ، خەل-
قارادا باشقىلارنىڭ دىققىتىنى قوزغاپ، جاھانگىرلارنى بۇ ئىشقا
ئارىلاشتۇرماقچى بولدى. (بۇ دەل ماريشالىنىڭ گومىنداڭ بە-
لەن گۇڭچەنداڭنى كېلىشتۈرىۋاتقان ۋاقتى ئىدى). بۇنداق قە-
لىش 3 ۋىلايەت ئىنقىلاۋىنى ئۇۋۇقتۇرۇشقا پايدىلىق ئىدى.
ئوسمان شىرىكلىرىنى توپلاپ، موڭغۇلىيە چېگرىسىنى پاراكەندە
قىلىسىمۇ، موڭغۇلىيە چېگرا مۇداپىئە ئارمىيىسى تەرىپىدىن چې-
كىندۈرۈلدى. ئاتلىق 5 - كورپۇس ئەسكەر ئېۋەتىپ، قۇرال-
ياراق بىلەن تەمىنلەپ، ئوسمانىنىڭ قالدۇقلىرىنى توپلاپ،
گۇچۇڭ ناھىيىسىنىڭ شىمالىدىكى تاغ ئىچىدە مەشىق قىلدۇرۇپ،
چېگرانى يەنە قالايىمىقان قىلىشقا ئېۋەتتى. ئۇلار بىر قالچە
قېتىم بېسىپ كىرىسىمۇ يەنىلا چېكىندۈرۈلدى. مۇشۇ جەريانىدا

ئازدۇر - كوپتۇر غەنىمەت ئالدى. غەنىمەت ئالغان قۇرال-
ياراقلارنى ئايرۇپلان بىلەن نەنجىنگە ئېۋەتىپ، ھەدەپ چوقان
كوتەردى. ئۇلار موڭغۇلىيە دولەت مۇداپىئە قوشۇنلىرى ئىشلەت-
كەن قۇراللارنى سوۋېت ئىتتىپاقىدا ئىشلەنگەن دەپ چار سال-
دى. ئۇلار بەيتىككە ئورۇنلىشۋالغاندىن كېيىن، ئوزىنىڭ
ئورۇنلاشقانلىغىنى، سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ موڭغۇلىيە خەلق
جۇمھۇرىيىتىنى كۇشكۇرتۇپ شىنجاڭغا تەجاۋۇز قىلىشقا قارشىلىق
كورسۇتۇش ئۈچۈن بولدى دەۋالدى. مانا بۇ ئەكسىيەتچىلەر-
نىڭ ئوزلىرى پەيدا قىلغان ئاتالمىش «بەيتىك» ۋەقەسىنىڭ
ھەقىقى كورۇنۇشى. بۇ شۇنداقلا ۋۇجۇڭشىن شىنجاڭدىن كەتكەن-
دىن كېيىنكى «بىر تەرەپتىن ئۇرۇشۇپ، بىر تەرەپتىن قولغا
كەلتۈرۈش» سىياسىتىنىڭ يەنىمۇ تەرەققى قىلىشى.

ۋۇجۇڭشىن شىنجاڭدىن كەتكەندىن كېيىن، تۇرپان، توخ-
سۇن، پىچان ناھىيىلىرىدىكى ھەر مىللەت خەلق ئاممىسى قۇ-
راللىق قوزغىلاڭ كوتەردى. ئېيتىشلارغا قارىغاندا ماچىڭشياڭ
ئەسكەر ئېۋەتىپ باستۇردى، خالىغانچە بۇلىدى، قىردى، ھەتتا
«كارىزلارغا يۇشۇرنىۋالغان پۇخرالارمۇ ئەمىن تاپالمىدى. شۇ-
نىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا «ئالەمدىكى مۇسۇلمانلار بىر ئائىلە»
دىگەن ئەكسىيەتچىل شۇئارلارنى كوتۇرۇپ چىقىپ، ئالدامچىلىق
بىلەن تەشۋىقات يۇرگۇزۇپ سىنىپىي كورەشنى يايتى. بۇ يەنىلا
«بىر تەرەپتىن ئۇرۇشۇپ، بىر تەرەپتىن قولغا كەلتۈرۈش» سى-
ياسىتىنىڭ داۋامى. ياپون جاھانگىرلىگى گۇيجۇغا بېسىپ كى-
رىش ئالدىدا، جىياڭجىيېشىنىڭ تاشلىۋەتكەن خوتۇنى بىلەن ۋۇ-

جۇڭشىننىڭ چوڭ خوتۇنى پانا تىلەپ لەنجۇغا كەلگەندە ما - بۇفاڭ كارامەت ئازادە كۆتۈۋالغان ئىدى. غەربىي - شىمال ئا - زات بولۇش ئەرپىسىدە، ما بۇفاڭ گوجىچاۋنىڭ ئورنىغا غەربىي - شىمالنىڭ ھەربى مەمۇرى باشلىغى بولۇشىغا، يۇقۇرقى ئىشلار - نىڭ شاراپىتى بىلەن ۋۇجۇڭشىن ئارىغا چۈشكەن ئىدى.

ۋۇجۇڭشىن دەۋردىكى شىنجاڭ ئولكىلىك پىرقە

ۋۇجۇڭشىن دەۋردىكى ئولكىلىك پىرقە شىڭشىسەينىڭ جىياڭجىيىشىغا يېقىنلاشقان دەۋردىكى پىرقە بىلەن سېلىشتۇر - غاندا، قۇرۇق ھەم سۇغاق يامۇلغا شۇنداقلا ئىشىيونلار ئوچۇق - ئاشكارا ھەرىكەت قىلىدىغان مەيدانغا ئايلىنىپ قالغان ئىدى.

ۋۇجۇڭشىن ئولكىلىك پىرقىنىڭ قوشۇمچە مۇدىر ھەيئەت - لىگىنى ئۇستىگە ئالدى. ئۇ ئەلۋەتتە دېتىغا ياقىدىغان شۇجە - جاڭ (سېكرىتار) قويۇشنى ئارزۇ قىلاتتى. مەن ئۇنىڭ قول ئاستىدا ئۇزۇن ئىشلىگەن بولغۇنۇم ئۈچۈن مېنى قول - چوماق قىلمىشنى ئۈمىت قىلاتتى. ئەمما ئۇزۇن ئوتمەي چىن لىفۇ، چىن شىخاۋنى شۇجىجاڭ دەپ ئېلان قىلدى. ۋۇجۇڭشىن جوكۇنتىيەن، زىك - شاۋلۇ ھەمدە مىللى خادىملاردىن قاسىم ھاجى، مانجۇلاردىن گۇاڭلۇ قاتارلىقلارنى ئولكىلىك پىرقەنىڭ ھەيئەت ئەزالىغىغا تولۇقلاپ كىرگۈزدى. چىن لىفۇ ئېۋەتكەن شېيۇڭسۇن (جوڭتۇڭ -

نىڭ شىنجاڭدىكى كاتتىۋىشى) تەشۋىقات باشقارمىسىنىڭ باشلىغى سۇن‌فۇشىڭلار شىنجاڭغا يېتىپ كەلگەن ئىدى. چىن‌شىخاۋ ئەك ئاخىرىدا شىنجاڭغا كەلگەندە مەن «شىنجاڭ گېزىتى» ئىدارىسىغا باشلىق بولدۇم.

سوراق قىلىش ئومىگىنىڭ ئاساسلىق تايانچىلىرى جۇڭ‌تۇڭ ئادەملىرى ئىدى. سوراق قىلىش ئومىگى ئىشلىتىدىغان مەخسۇس دىيەنتەي ئولكىلىك پىرقىنىڭ ئىچىدە ئىدى. ئۇلار شېيۇڭسۇننىڭ قۇماندانلىغىدا، تۇرمىدىكى ئىلغارلىقىما مايىل كىشىلەرنى قولغا كەلتۈرۈش، پارچىلاش ۋە كوممۇنىستلارنى قانۇنسىزسوراق قىلىش‌ۋە زىيانكەشلىك‌قىلىش‌ئىشلىرىنى‌خېلى‌ئىشلىدى.

1945 - يىلى 5 - 6 - ئايلاردا گومىنداڭ مەركىزىي كومىتېتى 6 - قۇرۇلتىيىنى ئاچتى. خۇاڭرۇجىن، لىن‌جىيۇڭلار گەرچە 6 - قۇرۇلتايىنىڭ ۋەكىلى بولمىسىمۇ، لېكىن ئۇلار مەسىلىنى قاتارلىقلار بىلەن تىل بىرىكتۈرۈپ، يىغىن ئىچى ۋە سىرتىدا شىڭ‌شىسەيگە قارشى ئومۇمى ھۇجۇم قوزغىدى. جېياڭ‌جېيشى شىڭ شىسەينى ھىمايە قىلىپ: «شىڭ‌شىسەي شۇنچىۋالا خاتالىقلارنى سادىر قىلغان بولسىمۇ، لېكىن ئۇ بىر پۈتۈن شىنجاڭنى دولەتكە ئوتكۈزۈپ چوڭ خىزمەت كورسەتتى» دىدى. شىڭ‌شىسەينىڭ تەختتىن ئاغدۇرۇلغانلىغى ئاساسەن 3 ۋىلايەت ئىنقىلابىنىڭ مەجبۇر قىلىشى بىلەن بولغان ئىدى. بۇ توھپىنى باشقا ھېچقانداق كىشى ئوزىنىڭ قىلىۋالالمايدۇ. شىنجاڭ جياڭ‌جېيشىگە ئوتكۈزۈپ بېرىلمىدى. ئەكسىنچە بىر نەچچە يىل ئوتكەندىن كېيىن خەلققە - ئەسلى ئىگىسىگە ئوتكۈزوپ بېرىلدى.

«چوڭ خىزمەت كورسەتكەن» شىڭشىسەي تاريخىنىڭ ئەخلەت دۆ-
ۋىسىگە تاشلىنىپ، خەلق تەرىپىدىن چوروپ تاشلاندى.

تەشۋىقات جەھەتتە، ھەپتىلىك خاتىرىلەش پائالىيىتىنى كې-
ڭەيتىپ ئوتكۈزۈش ئارقىلىق سەنەمنىچ-ۋىينى تەشۋىق قىلىش -
يەنىلا بىر مۇھىم شەكىل ئىدى. لېكىن ۋۇچۇگشىن پەقەت سۈڭ-
چۇگسەن ئەپەندىنىڭ تۇغۇلغان كۈنىنى ۋە جياڭچىيىشىنىڭ تە -
شەببۇس قىلغان پېكىن ھايات ھەركىتى، خەلقنىڭ روھىنى ئو -
مۇمىيۈزلۈك قوزغۇتۇش ھەركىتى قاتارلىق خاتىرە يىغىنلىرىنىلا
ئۆزى قاتناشتۇرۇپ رەياسەتچىلىك قىلدى.

مەدەنىيەت، سەنئەت سېپىدە ھەر مىللەت خەلقىنى زەھەر-
لەش ۋە قولغا كەلتۈرۈش ئۈچۈن، 1945 - يىلى ئولكىلىك يىر-
قىنىڭ تەشۋىقات باشقارمىسى شىنجاڭ مىللى ناخشا - ئۇسۇل
ئومىگى تەشكىل قىلدى. قەمبەرخان قاتارلىق مەشھۇر ناخشا -
ئۇسۇلچىلارنى ئوز ئىچىگە ئالدى.

بۇ ئومەكنى ئۇيۇشتۇرۇشتا ئۇلارنىڭ مەخسىدى، ئاساسەن
جياڭچىيىشىنىڭ شىنجاڭ خەلقىغە بولغان ئەكسىيەتچى فاشىستىك
ھوكۈمرانلىقىنى كوز - كوز قىلىش ۋە مۇستەھكەملەشتىن ئىبارەت
ئىدى. ئولكىلىك پىرقە بىلەن ماۋارىپ نازارىتى رۇسىيە مۇھا-
جىرلىرىنى زەھەرلەش ۋە تالىشىنى مەخسەت قىلاتتى. ئاتالـ
مىش ئاق ئورۇسلار، ئوكتەبىر ئىنقىلابى ۋە 1 - دۇنيا ئۇرۇشى
مەزگىلىدە رۇسىيىدىن شىنجاڭغا قېچىپ كەلگەن رۇسلار بولۇپ،
جىن شۇرېن ئۇلارنى «ئاق ئورۇس ئارمىيىسى» قىلىپ قۇراش-
تۇردى. قۇماندانى باپىنگۇت ئىدى. شىڭ شىسەي ھاكىمىيەتنى

تارتىپ ئالغاندا ئاق ئوروس ئەسكەرلىرى ھەل قىلغۇچ رول ئوينىدى . كېيىن شىك شىسەيىنىك « سىياسى قۇغداش » ئورگانلىرى باپىنگۇتىنىك گېرمانىيىلىك بولۇپ ، گېرمانىيە جاھانگىرلىگىنىك خەلقارا جاسۇسلۇق ۋەزىپىسىنى ئۇستىگە ئالغان (ئېيتىشلارغا قارىغاندا بۇ ئەنزە ئۇنىڭغا ئۇۋال قىلىنمىغان) لەغمنى سېزىپ ، قولغا ئېلىپ ئولۇم جازاسى بەرگەن . قېپقالغان ئاق ئوروسلار سوۋېت ئىتتىپاقىنىك پورولېتارىيات ئىنقىلابىغا ۋە چوك خەنزۇچىلىققا قارشى تۇرغۇچىلار دېگەن نام بىلەن - چۇگگو تەۋەلىگىگە ئوتكەن مىللەت دەپ قارىلىپ شىنجاڭدىكى 13 مىللەتنىك بىرى ھىساپلانغان . ئۇ چاغدىكى خەنزۇ ھوكۇمرانلار گۇروھى چۇگگو تەۋەلىگىگە ئوتكەن روس مىللىتىگە بەك ئەھمىيەت بېرەتتى . مەن ئورومچى شەھەرلىك ھوكۇمەت باشلىغى بولۇۋاتقان مەزگىلدە بىر روس قىزنى (ئۇنىك خەنزۇچە ئىسمى يۇيىچې ئىدى) ئوقۇتقۇچىلىققا تەكلىپ قىلىپ ، بىز ئەرخوتۇن ئىككىمىز رۇسچە تىل ۋە تانسا ئۇگەندۇق . ۋۇ چۇگشۇنىنىك قەينى ئىنىسى ، شىن ياۋلىنمۇ بىر نەپەر ئاق ئوروس قىزى روبا دېگەننى رۇسچە تىل ئۇگۇتۇشكە تەكلىپ قىلدى . كېيىن بىر - بىرسىنى ياقتۇرۇپ توي قىلدى . 1946 - يىلى 6 - 7 - ئايلاردا . سوۋېت ئىتتىپاقى ھوكۇمىتى ، مۇشۇ ئاق ئوروسلارنىك دولەت تەۋەلىگى مەسىلىسىنى ئوزىنىك ئىختىيارلىغى بىلەن ھەل قىلىشنى قارار قىلدى . ئۇلارنىك نوپۇس تەۋەلىگى خىزمىتىنى ئولكىلىك ساقچى ئىدارىسى ئىشلىگەن ئىدى . ئاكىلىشىچە ساقچى ئىدارىسى بىلەن ئاق ئوروسلار ئوتتۇرا مەكتۇبى ئايرىم

هالدا تىگى - تەكتىنى ئىگەللەپ كورۇش خىزمىتىنى ئىشلەپ ۋە ئاق ئورۇسلار سوۋېت تەۋەلىگىنى ئەسلىگە كەلتۈرۈشنى خالىمايدىكەن دەپ يەكۈن چىقاردى. قارىغاندا تەكتىنى ئىگەللەش نامى بىلەن ئۇلارنى پاسسىپ قارشىلىق كورسۇتۈشكە قۇتراتقان.

ۋۇجۇدشىن بىلەن جۇشياۋلياڭنىڭ زىددىيىتى

شىڭ شىسەي سوۋېت ئىتتىپاقىغا قارشى تۇرۇپ، جياڭجىيېشى بىلەن يېقىنلاشقاندىن بۇيان، 8 - چەك رايۇنىنىڭ قۇماندانى جۇشياۋلياڭ جياڭجىيېشىگە ۋاكالىتەن شىڭ شىسەي بىلەن ئالاقە قىلدى. بۇلۇپمۇ ئاۋغۇست ۋەقەسىدىن كېيىن، جۇشياۋلياڭ ئۇنتۇردا كولدۇرلۇتۇپ يۇرۇپ ئاخىرى شىڭ شىسەينى چۈگچىكىغا يولغا سالدى. 1944 - 8 - ئاينىڭ ئاخىرىدا چۈگچىك هوكۇمىتى ۋۇجۇدشىننى شىنجاڭنىڭ رەئىسى دەپ ئېلان قىلغاندىن كېيىن، ئۇ شىنجاڭ ۋەزىيىتىگە يۇرەك توختىتالماي، جۇشياۋلياڭنى ۋاكالىتەن شىڭ شىسەيدىن ئولكىلىك هوكۇمەت بىلەن ئاماناقنى قوغداش سىلىگىبۇسىنى ئوتكۈزۈپ ئېلىشنى هاۋالە قىلدى. شۇڭا جۇشياۋلياڭ، شىنجاڭنى بىرلىككە كەلتۈرۈش جەهەتتە خىزمەت كورسەتتىم دەپ ئوزىگە تەمەننا قويۇپ، « تىياناشاندىن و قېتىم ئوتتۇم » دىگەن مەزمۇندا شېر يېزىپ ماختانغان. ۋۇجۇدشىن جۇشياۋلياڭغا نىسبەتەن باشتىن - ئاخىرغىچە

پایدىلىنىش، هورمەت قىلغان بولۇپ، ئوزىنى قاچۇرۇش پوزىتىسىيىسىنى قوللاندى. ئۇ شىنجاڭغا كىلىپلا يېڭى زالىنىڭ خوجايىنى سۈپىتى بىلەن يېڭى زالغا (شىندالۇ) ئورۇنلاشتى. جۇشياۋلياڭ ئۇزۇن مۇددەت دۇڭخۇايۇەن (شەرقىي باغچا)دە قانائەت قىلىپ ئولتۇردى. بۇ ئىككىسىنى سىلىشتۇرغاندا خۇجايىن بىلەن مېھمان دىگەن پەرق چىقىپلا تۇراتتى. يۇقۇرىدىكىلەر ئۇلارنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى سۈركۈلۈش-زىددىيەتلەرنىڭ مۇقەددەرلىكى ئىدى.

ئەملى كۈچ جەھەتتە: جۇشياۋلياڭ گەرچە سىلىڭگۇەن (قۇماندان) بولسىمۇ، بىراق ئۇنىڭ قۇماندانلىق قىلىغىنى خۇزۇگىنەن قىسىملىرىنىڭ ئاتلىق ئەسكەرلىرى بولغاچقا، ئەملىيەتتە ئۇ قۇرۇق جازا ئىدى. بۇنىڭ ئەكسىچە ۋۇجۇگشىننىڭ چىڭخەيدىن كەلگەن ئاتلىق 5 - كورپۇستىن ئىبارەت ئارقا تىرەكىبار ئىدى. ئادەملەر مۇناسىۋىتى جەھەتتە، جۇشياۋلياڭ گەرچە جياڭ جىيىشىنىڭ جاھىل مۇرىدى بولسىمۇ، جياڭجىيىشىنىڭ قول ئاستىدا ئىشلىگۈچى ئىدى. بۇنىڭ ئەكسىچە ۋۇجۇگشىن بىلەن جياڭ جىيىشى بىر-بىرى بىلەن ئېغىز-بۇرۇن يالىشىدىغان، ئاكا-ئۇكا بولىۋالغان. بىر-بىرىگە، خوتۇن-بالىلىرى ھاۋالە قىلىشىدىغان، خۇددى بىر ئائىلىنىڭ كىشىلىرىدەك ئىدى. شۇڭا ۋۇجۇگشىن ھېچنەرسىدىن ئەندىشە قىلمايتتى. بولۇپمۇ جۇشياۋلياڭنىڭ لەنجۇدا ئابرويى توكۇلۇپ كەتكەن ئىدى. خوتۇنى قىزى، ئەيشى-ئەشرەت، كەيپى-ساپاغا بېرىلىپ، باشقىلارنى ئالداپ يانچۇق تولدۇرۇش يولىدا قىلغان ئەسكىلىگى ئالەمگە

پۇز كەتكەنلىكتىن جىياڭجىپشى بۇنىڭدىن بەك نارازى ئىدى. ۋۇجۇڭشىن ئوزىنىڭ مۇددىئاسى بويىچە ئىش قىلىدىغان ئادەم بولغىنى ئۈچۈن، جۇشياۋلياڭدىن قىلچىمۇ تەپ تارتمايتتى.

ۋۇجۇڭشىن بىلەن جۇشياۋلياڭنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى زىددىيەتنىڭ ئاشكارىلىنىشى، زاڭ ماللارنى تالىشىشتىن باشلانغان دىيىشكىمۇ بولىدۇ. ۋۇجۇڭشىن دەسلەپتە ھەربى مەسئۇلىيەتتىن قېچىپ شىنجاڭدىكى باۋئەن سىلىڭبۇ (ئاماناللىقنى ساقلاش شتابى) خىزمىتىنى جۇشياۋلياڭنىڭ ۋاكالىتەن ئوتتۇرىغا مېڭىشىغا ھاۋالە قىلغان ئىدى. كېيىن ئولكە ھوكۇمەتنىڭ قۇرۇق جازا ئىكەنلىكىنى، باۋئەن سىلىڭبۇنىڭ ئالدىنقى گەۋدىسى دۇبەن مەھكىمىسىدە نۇرغۇن سوغا - سالام بۇيۇملىرى بارلىقىنى (مەسىلەن يۈك ئەدىيال، كۈچار كورپىسى. دېگىز مەھسۇلاتلىرى، كەمپىت - شۇكىلات ۋە ھاراقلار بار ئىدى) بىلىپ، باۋئەن سىلىڭلىق ۋەزىپىنى جۇشياۋلياڭدىن ئېلىۋالدى. شىلىڭشىسەينىڭ 10 نەچچە يىلدىن بېرى شىنجاڭ خەلقىنى تالان - تاراج قىلىپ توپلىغان دۇبەن مەھكىمىسىدىكى بۇيۇملارنى ۋۇجۇڭشىن ئوز قولىغا كىرگۈزۈپ، قىسقىسى جۇشياۋلياڭدىن مەزكۇر زاڭ ماللارنى ئېلىۋېلىپ ئوز ئالدىغا كەڭتاشا ئىشلەتتى. دىمەك بۇ زىددىيەتنىڭ بىر تەرىپى بولاتتى.

شۇنىڭدەك ۋۇجۇڭشىن بىلەن جۇشياۋلياڭ ئوتتۇرىسىدىكى زىددىيەتلەر كادىرلار جەھەتتىمۇ بار ئىدى. 8 - جەڭ رايونى باشى نازارەتچىسى بەن يۇ، ئەسلىدە جۇشياۋلياڭنىڭ خوتۇنى ۋە قىزىنىڭ «مال - مۇلۇكلىرىگە قارىغۇچى بالا» ئىدى. شۇنى

داقلا جۇشياۋلياڭنىڭ تىپىك مالىيى ئىدى. جۇشياۋلياڭ بەن يۇلى شىنجاڭ مالىيە نازىرى قىلماقچى بولدى. ۋۇجۇگشىن بۇنىڭغا ئېتىۋار قىلمىدى. يەنە بىر تەرەپتىن جۇشياۋلياڭنىڭ 1 - نومۇر- لۇق ياخشى كورۇدىغان ئادىمى جاڭشۇەنزىنى ئولكىلىك ھوكۇ- مەتنىڭ ئەزاسى قوشۇمچە ئۇرۇمچى شەھىرىگە تەييارلىق كورۇش ھەيئەتتىلىك باشلىغى قىلىپ تەيىنلىگەن بولسىمۇ، بۇ ئىشنى ئۇزۇنغىچە ئارقىغا سۈرۈپ شەھەر تەسىس قىلمىدى. ۋۇجۇگشىن ئوز ئادەملىرىنى باشلاپ داغ - دۇغا بىلەن چۇڭچىڭدا ئېچىلغان 6 - قۇرۇلتايغا ماڭغاندا، ئولكىلىك ھوكۇمەتنىڭ رەئىسلىگى بىلەن ئولكىلىك پىرقىنىڭ مەسئۇل ۋەزىپىسىنى زىڭشياۋلۇ بىلەن جىن شياۋشەنلەرنىڭ مۇۋەققەت باشقۇرۇشىغا تاپشۇردى. دەل مۇشۇ ۋاقىتتا، «شىنجاڭ گېزىتى» قىسقا ئوبزور شەكلى بىلەن «مۇشتىرىلاردىن كەلگەن خەت» نامىدا بەن يۇ بىلەن جاڭشۇەنزى قاتارلىقلارنىڭ قانۇنغا خىلاپ قىلمىشلىرىنى پاش قىلدى؛ ئار- قىدىنلا ئۇرۇمچىدە شەھەر تەسىس قىلىندى. جاڭشۇەنزىنى شەھەر باشلىقلىغىغا تەيىنلىمىدى. دىمەك بۇ ۋۇجۇگشىن بىلەن جۇشياۋ- لياڭ ئوتتۇرىسىدىكى زىددىيەتلەرنىڭ يەنىمۇ تەرەققى قىلىشى ئىدى. ئەڭ ئاخىرىدا جياڭجىيىشى ۋۇجۇگشىن بىلەن قويۇق مۇ- ناسىۋەتتى بار گوجىچياۋنى 8 - جەڭ رايونىنىڭ مۇئاۋىن قۇ- مانداللىغىغا يوتكەپ، جۇشياۋلياڭنىڭ ئورنىغا قويدى. جۇشياۋ- لياڭ ھۇنىڭ بىلەن شىجاڭدىن كەتتى.

4 - ئۇچۇقشىن دەۋرىدىكى شىنجاڭ گېزىتى

ئۇ چاغدىكى «شىنجاڭ گېزىتى» ئولكىلىك ھوكۇمەتنىڭ ئورگان گېزىتى، شۇنداقلا پۈتۈن شىنجاڭ بويىچە بىردىن - بىر چوڭ گېزىت ئىدى. ئۇ، خەنزۇ، ئۇيغۇر، تازاق، موڭغۇل، رۇس تىللىرىدا نەشر قىلىنىپ تارقىتىلاتتى. قەشقەر، خوتەن، قۇمۇل، ئىلى، چوچەك، ئالتاي قاتارلىق جايلاردا شوبىسى بار ئىدى. ئەسلەپ كورسەم مەن مەسئۇل بولۇپ تۇرغان ۋاقىتلاردا «شىنجاڭ گېزىتى» نىڭ باش ئىدارىسىدا ئىشلەيدىغان ئىشچى- خىزمەتچىلەر 3 - 4 يۈزگە يېتەتتى. دىمەك ئىشچىلار سانىپى بىر قەدەر مەركەزلەشكەن ئۇرۇن ئىدى. سوۋېت ئىتتىپاقى كومپارتىيەسى بىلەن جۇڭگو كومپارتىيەسى شىنجاڭدا ئۇزۇن يىل خىزمەت ئىشلىگەن، شىڭشىسەبنىڭ زوراۋانلىق باستۇرۇشىغا ئۇچراپ قاندىن كېيىن، پارتىيىنىڭ ئىشچىلار سىنىپىغا بولغان رەھبەرلىك رولىنىڭ چوڭلۇر تەسىر قالدۇرۇشى مۇقەررەر ئىدى. پارتىيىنىڭ يەر ئاستى خىزمىتى بار- يوقلىغىنى بىر نىمە دىيىش ناھايىتى قىيىن، مەن ئۇچاغدا ئەكسىيەتچى ھوكۇمرانلارسىنىپىنىڭ مەيدانىدا تۇرۇپ، پايپىتەك بولۇپ يۇرگەن ئىدىم. ئازبولمىغان ئەكسىيەتچىل سوز- ماقالىلىرىم ۋە ھەرىكەتلىرىم بولۇشى مۇمكىن، بىراق ئارىلىقتىن ئۇزۇن يىللار ئوتۇپ كەتكەچكە، ئىمكانىيەتىنىڭ بېرىچە ئەسلەپ كورگەن بولساممۇ، ئىسىمگە كەلگەنلىرى چەكلىك

بولدی . پەقەتلا شۇ چاغدىكى ئوزەمچە خوشاللىنىپ يۇرگەن ياكى ماجرا بولغان ۋەقەلەر بىلەن سوزلەرنىلا ئەسلىيالىدىم . بۇ ئىشلارنىڭ كوپۇنچىسى گومىنداڭنىڭ ئىچكى قىسمىدىكى زىددىيەتلەر ئىدى . قولۇمدىكى چەكلىك بولغان ماتىرىياللار بويىچە يېزىپ ، ئازىراق بولسىمۇ يىپ - ئۇچى بىلەن تەمىنلەشنى مەخسەت قىلدىم . شىنجاڭلىق يولداشلارنىڭ تەكشۈرۈپ تولۇقلىشىنى ۋە تۈزۈتۈپ قويۇشنى ئۈمۈت قىلىمەن .

« شىنجاڭ گېزىتى » نىڭ تەشكىلى ۋە كادىرلىرى

ۋۇجۇدىغا 1944 - يىلى 9 - ئايدا شىنجاڭغا كەلدى . ئۇچاغدا « شىنجاڭ گېزىتى » ئىدارىسىنىڭ باشلىغى سۇڭ نىيەنسى بىلەن مۇئاۋىن باشلىغى لىشياگيۇلەر تۇرمىدە ئىدى . ئولكىلىك ھوكۇمەتنىڭ ھەيئىتى قوشۇمچە رەئىس ئىشخانىسىنىڭ مۇدىرى جۇكۇنتيەن گېزىتخانىغا قوشۇمچە باشلىق بولدى . ئولكىلىك پەقەتلا شۇجىجاڭى ، ھەيئەت ئەزالىرى تۇرمىدىن چىقىپ قاندىن كېيىن ، بىرتەرەپتىن مىنى داۋاملىق مۇۋەققەت شۇجىجاڭ بولىسەن دىدى . چىن لىغۇ يېڭىدىن تەيىنلىگەن شۇجىجاڭ چىن شىخاۋ شىنجاڭغا يېتىپ كېلەي دەپ قالغاندا ، ئاندىن مىنى « شىنجاڭ گېزىتى » ئىدارىسىنىڭ باشلىغى قىلىپ يوتكىدى .

« شىنجاڭ گېزىتى » ئىداره باشلىغى ، مۇئاۋىن باشلىغىنىڭ قول ئاستىدا تەھرىر بولۇمى ۋە جىڭلىبۇ تەسىس قىلىنغان ئىدى . تەھرىر بولۇمىدە باش تەھرىر بولۇپ بۇنىڭغا خەنزۇ، ئۇيغۇر ، قازاق ، مۇڭغۇل ، رۇسچە تەھرىر ئىشخانىلىرى قارايتى . جىڭلىبۇ قارمىغىدا باش جىڭلى بار ئىدى . ئۇنىڭغا خۇجۇلۇق ، بۇغالتىرلىق ، تارقىتىش ، ئېلان بولۇملىرى قارايتتى. ھەمدە باسما ۋە قەغەز زاۋۇتلىرى قارايتتى گېزىتخانىنىڭ مۇئاۋىن باشلىغى قوشۇمچە باش تەھرىر لاگداۋىنىڭ ، باش جىڭلى تىەنشىڭجۇ ئىدى .

لاگداۋنىڭ بولسا ، ۋۇچۇگشىننىڭ كەيىۋەنلىك يۇرتتىشى بولۇپ ، شىڭشىسەي بىلەن بىللە ياپونىيىدە ئوقىغان ھەمدە « ماركسىزىم - لېنىنىزىمنى تەتقىق قىلىش جەمىيىتى » دىگەنگە ئوخشاش پائالىيەتلەرگە بىرلا ۋاقىتتا قاتناشقان ، كېيىن شىڭشىسەينىڭ تەكلىۋى بىلەن شىنجاڭغا كەلگەن . 10 يىل ئىچىدە ئىككى قېتىم تۈتقۇن قىلىنغان ، ئۇزىنىڭ 3 تىن 2 قىسىم ۋاختىنى تۈرمىدە ئوتكۈزگەن . ئەمىلىيەتتە بۇ ئادەم ھەم سەھىمى ھەم يۇۋاش ئىدى ، ھەمدە سىياسى قارا نىيىتى يوق ئادەم ئىدى . باش جىڭلىنى ئەسلىدە جۇكۇنتىيەن تاللاپ ئورۇنلاشتۇرغان ، يۇمۇلاق تاۋۇز ئادەم بولغۇنى ئۈچۈن ئىككىمىزنىڭ مىجەزىمىز راسا كېلىشىپ كېتەلمەتتۇق . ئۇچاغلاردا قەغەز ئىنتايىن كەمچىل ئىدى . ھەرقايسى ئىداره باشلىقلىرىغا « مەركەز » دىكى ئورگانلارغا ئىچكى ئولكىلەردىكى مۇشتىرىلارغىلا ئاق قەغەزگە بېسىپ تارقىلاتتى چەمىيە تكە تارقىتىلىدىغىنى ئۇزىمىزدە ئىشـ

لەنگەن سامان قەغەزگە بېسىلاتتى « شىنجاڭ گېزىتى » باسماخانىسى - ئۇ چاغلاردا شىنجاڭدىكى بىرىدىن - بىر كولىمى چوڭراق باسما زاۋۇتى بولۇپ گېزىت باسقاندىن تاشقىرى ، ئىجتىماىئى نەشرىياتچىلىق كەسپىنى ئۇستىگە ئېلىپ ،سىرتقا قارىتا ئاشكارا تىجارەت قىلاتتى .

« شىنجاڭ گېزىتى » نىڭ تىلى بىلەن دىلى ئوخشاش بولمىغان ئاڭچىنى

ۋۇچۇگشىن ، چۇشىياۋلىياڭلار ئىككى يۈزلىمىلىك « خوشنىدارچىلىق » سىياسىتىنى ئىزچىللاشتۇرۇش ئۈچۈن ، « شىنجاڭ گېزىتى » نى قاتتىق كونترول قىلاتتى . گېزىتخانا جۇگىياگشې (مەركىزى ئاگىنتلىق) نىڭ ھەر خىل قىسقا خەۋەر تېلىگىراملىرىنى تاپشۇرۇپ ئالغاندا ، كۈن ئارىلاپ ۋۇچۇگشىن بىلەن چۇشىياۋلىياڭنىڭ كورۇشكە ئاپىرىپ بېرەتتۇق ، ئۇ چاغلاردا جىياڭجېشى ياپۇن باسقۇنچىلىرىغا قارشى تۇرۇشتا پاسسىپلىق قىلىپ، گۇڭچەندىكى ئاكتىپ قارشى تۇراتتى، شۇڭا جۇگگو گۇڭچەندىكىلەر ھوجۇم قىلىدىغان ماقالىلار ئىنتايىن كوپ ئىدى. ئۇلار بۇ خىل ماقالىلارنى بېسىشقا رۇخسەت قىلمايتتى.

گۇڭچەندىكى قارشى تۇرمىغاندىن كېيىن سوۋېت ئىتتىپاقىغا قارشى تۇرۇشمۇ ھاجەتسىز ئىدى. لېكىن ئۇلار « ئوي ئىچىدىكى سەتچىلىكنى سىرتقا يايماسلىق » دىگەن كوز قاراشتا بولغانلىقى ئۈچۈن ئاكا - ئۇكا يول تالاشقاندەك گومىنداڭ

بىلەن گۈگچەنداگنىڭ تالىشىشىنى « ئويدىكى سەتچىلىك » دەپ تونۇيتتى. ئاز سانلىق مىللەتلەرنى « يات ئادەملەر » دەپ قارايتتى. ئوز ئاكا - ئۇكىلار ئوتتۇرىسىدىكى ماجرانى تېچ يول بىلەن ھەل قىلالمىساق « يات مىللەت » لەرگە قانداق قىلالايمىز دەپ قارايتتى. مەن شىنجاڭ گېزىتىگە مەسئۇل بولغان بىر يىلغا يېقىن ۋاقىت ئىچىدە ئۇلارنىڭ بۇ سىياسىتىنى ئەستايىدىل ئىزچىللاشتۇردۇم. ۋۇجۇگشىن گومىنداگنىڭ 6 - قۇرۇلتىيىغا قاتنىشىۋاتقان مەزگىلدە، ئۇنىڭ باش كاتىۋى جاشىجى « مۇشتىرىلاردىن خەت » شەكلى بىلەن « شىنجاڭ گېزىتى » دە جۇشياۋلياگنىڭ سەنمۇجاگى شاڭ چاۋجۇگنىڭ كىچىك ماشىنا بىلەن بېشى قايغان يەرگە قاتىراپ پاھىشە ئويناپ يۇرگەنلىگىنى، بەن جېن بىلەن جاڭ شۇەنزىلەرنىڭ ئۇرۇمچى مەركىزىي بانكىنىڭ جىنگلىسى مايەنجاڭ بىلەن تىل بېرىكتۇرۇپ ھەربى ئايرۇپىلان ۋە ئاپتومۇبىللاردىن پايدىلىنىپ قوشۇمچە سودىگەرچىلىك قىلىپ، ئالتۇن ئېلىپ ساتقانلىغى، بازارلارنى تىزگىنلىۋالغانلىق پاكىتلىرىنى پاش قىلدى. مەنمۇ بۇنى قىسقا ئوبزور شەكلى بىلەن قوللىدىم. مەن بۇ ماقالام بىلەن جۇشياۋلياگنىڭ چىشىغا راسا تەگدىم. ئۇ بىر قېتىملىق پىرقە، ھوكۇمەت، ئارمىيە بىرلەشمە يىغىندا گېزىتچىلىك ئۇستىدە توختۇلۇپ « ئوي ئىچىدىكى سەنچىلىكنى سىرتقا يايماسلىق » نى سەۋەپ قىلىپ بۇ قىسقا ئوبزور ۋەقەسىنى سۈرۈشتە قىلدى. ھەم ئەيىپلىدى. ئىككىنچى كۈنى ئاخشىمى غەربىي زالدا ئوتكۈزۈلگەن چوڭ زىياپەتتە

جۇشياۋلياڭنىڭ مۇئاۋىن سەنمۇجاڭى تاڭ ۋىدۇڭ مەينى سەھنە ئارقىسىغا چاقىردى. قولىدا تاپانچا، ئاغزىنى بۇزۇپ ماڭا قاتتىق تەھدىت سالدى. بىر كۈنى بىر ئايال مۇخبىر (ئىسمىنى ئۇنتۇپ قالدىم) بىر پارچە ماقالە يازدى. ماقالىسىدا چۈنتۈڭنىڭ شىنجاڭدىكى كاتتىۋىشى، ساقچى باشقارمىسىنىڭ باشلىغى خوگۇجىن ھوقۇقىدىن پايدىلىنىپ، خەنزۇ، ئۇيغۇر قىز ئوقۇغۇچىلاردىن 4، 5 قىزنىڭ ئۇمۇسىغا تەككەنلىگىنى پاش قىلغان ئىكەن. بۇ ماقالە توغرىسىدا مەن ۋۇچۇڭشىندىن «يولىيۇرۇق» سوريغاندا ئۇ بۇ ئىشتىن خەۋىرى بارلىغىنى، گېپىتىكە بېرىش كېرەكمۇ — يوق، تاشلاپ قويسا قانداق بولىدىغانلىغى ئۇستىدە گەپ قىلدى. مەنىسى «بۇنى سوراپ نىمە قىلاتتىڭ» دىگەنىدەك ئىدى. خوجايىننىڭ چىرايىغا قاراپ ئىش قىلىشقا ماھىر بولۇپ كەتكەن مەندەك سىياسەتۋاز ئۇچۇن ئېيىتقاندا، بۇنداق ماقالىنى باستۇرۇپ قويۇشۇم تەبىئى ئىدى. شۇ چاغنىڭ ۋەزىيىتىگە ئاساسەن، ھەربى ئەمەلدار جۇشياۋلياڭنىڭ ئالدىدا ئەيىپكار بولۇشتىن قورقمايتتۇق، ئەكسىنچە جۇنتۇڭ خوگۇجىندىن قورقاتتۇق.

شىنجاڭ گېزىتىنىڭ سوۋېت ئىتتىپاقىغا تۇتقان پوزىتسىيىسى

ئاتلىق 5 - كورپۇسنىڭ «بەيتىك ۋەقەسى» نى پەيدا قىلغان ۋە پىلانلىغانلىقىنىڭ تەرەققىيات جەريانلىرى

توغرىسىدا، ماقالەمنىڭ 3 - قىسىمدا بايان قىلغان ئىدىم.
1946 - يىلى باهار تۈگەپ ياز كېلىۋاتقان ۋاقتى، دەل ئوسمانلىڭ قالدۇق قىسىملىرى جۇڭگو - مۇڭغۇلىيە چېگرىسىنى قالايمىقانلاشتۇرۇپ، نەچچە قېتىم بېسىپ كىرىپ، نەچچە قېتىم چېكىنىپ چىققان ۋاقتى ئىدى. شۇ چاغدا، « شىنجاڭ گېزىتى » نىڭ مەسئۇلى ۋە ۋۇجۇڭشىننىڭ سەركاتەۋى جاڭ جىنپىيلەر ئاتلىق 5 - كورپۇس ئۈچۈن گۇۋاچىلىق قىلاتتى، « شىنجاڭ گېزىتى »نىڭ پۇتۇن بېتىگە 5 - كورپۇس جۇنجاڭى ماچىڭشاڭنىڭ تۇرمۇش قۇرۇش توغرىسىدىكى ئېلانىنى باستى، ئېيتىشلارغا قارىغاندا ئەكسىيەتچىلەر گۇروھى ئىچىدە پەقەت جياڭجېيشى بىلەن سوۋېتلەر توي قىلغاندا ئادەمنىڭ غىدىقىنى كەلتۈرىدىغان ئېلان شەكلىنى قوللانغان ئىكەن، ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئۇرۇش غەلىبە قىلغاندىن كېيىن ئەكسىيەتچىلەر ھەدەپ شەرقي - شىمال مەسىلىسىنى داۋراڭ قىلىشقا باشلىغانلىقتىن، بولۇپمۇ يالتا كېلىشىمى ئېلان قىلىنغاندىن كېيىن، ئەكسىيەتچى زىيالىلار سوۋېت ئىتتىپاقى، ئامېرىكا، ئەنگلىيەدىن ئىبارەت 3 دولەت ھەممە ئىشقا چات كىرىۋالدى. تاشقى موڭغۇلىيىنىڭ مۇستەقىل بولۇشىغا ماقۇل بولدى ۋە شەرقي شىمالدىكى ئىككى يول (ئوتتۇرا شەرق، جەنۇبي مانجۇريە) ئىككى پورت لۈيشۈن (پورتارتۇر) دالىيەن (دايىرەن) نىڭ ئىگىلىك ھوقۇقىنى سېتىۋەتتى دەپ سوۋېت ئىتتىپاقىغا قارشى، گۇڭچەڭداڭغا قارشى تەتۇر قۇيۇن چىقاردى. « شىنجاڭ گېزىتى » مۇ ئەلۋەتتە ئارقىدا قېلىشنى خالىمايتتى. لېكىن ئۇلار ئىچكى

ئولكىلەرنىڭ گېزىتىلىرىدىكىگە ئوخشاش يۇرەكلىك ئىش قىلالـ
مايتتى. پەقەتلا ئەسىرگە چۈشكەن موڭغۇلىيە خەلق جۇمھۇرىيـ
تىنىڭ خادىملىرى بىلەن قۇراللىرىدىن ئىبارەت پاكىتنىلا تۇتۇـ
ۋېلىپ، «كىم - كىملەر ئۇچۇن كەتمەن چېپىۋاتىدۇ - بۇ ئوچۇق
گەپ ئەمەسمۇ» دىگەن تېمىدا بۇرمىلانغان خەۋەرلەرنى مەتبۇـ
ئاتتا ئېلان قىلىپ، سوۋېت ئىتتىپاقى قۇرال بىلەن تەمىنلەپ
تەجاۋۇز قىلىپ كىرىشكە قۇتراتقان دەپ - ھاقارەت قىلدى.
سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئۇرۇمچىدە تۇرۇشلۇق باش كونسۇلخانىسى
ئېتىراز بىلدۇرگەنلىكتىن، جاڭ جۇجۇڭ، جاڭ جىنچېينى ۋەزىـ
سىپدىن ئېلىپ تاشلاپ تەكشۈرۈپ بىر تەرەپ قىلىشقا تالدۇردى.
(بۇ چاغدا جاڭ جۇجۇڭ رەئىس بولغان ئىدى)

5 - ئۇرۇمچىدە شەھەرلىك ھوكۇمەت قۇرۇش ۋە شەھەرلىك مەسلىھەتچىلەر كېڭىشى سايلىمىنىڭ ئىچكى ئەھۋالى

مېنىڭ بىلىشىمچە شەھەرلىك سەن يىخۇي «سايلام» ئارـ
قىلىق ۋۇجۇتقا كەلگەن. ئولكىلىك سەنيىخۇي بولسا ئولكە
رەئىسى ۋە خەلق ئىشلىرى نازىرىنىڭ ئادەم كورسۇتۇپ بەلـ
گىلەپ بېرىشى بويىچە سايلانغان. مەن ئولكىمىك سەن يىخۇينىڭ
ئېچىلىش مۇراسىمىغا قاتناشقان بولسامۇ، لېكىن ئۇ چاغدا شەـ
ھەرلىك ھوكۇمەتنىڭ خىزمىتى بىلەن ئالدىراش بولغانلىغىدىن

بۇ ئىشلار بىلەن كارىم بولمىغان ئىدى. بۇ يەردە مەن پەقەت شەھەرلىك سەنىيەخۇينىڭ ئەھۋالى ئۈستىدىلا توختۇلۇمەن. شەھەرلىك مەسلىھەت كېڭىشىنىڭ ۋۇجۇتقا كېلىشىنى سوزلەيدىغان بولساق گەپنى ئالدى بىلەن ئۇرۇمچى شەھەرلىك ھوكۇمەت قۇرۇشتىن باشلاشقا توغرى كېلىدۇ. ئۇرۇمچىدە شىڭشىسەي دەۋرىدە شەھەرلىك ھوكۇمەت قۇرۇشقا تەييارلىق كورۇش ھەيئىتى بار ئىدى. ۋۇجۇگشىن شىنجاڭغا رەئىس بولغاندىن كېيىن، جۇشياۋلياڭنىڭ كىيوغلى جاڭشۇەنزى شەھەرلىك ھوكۇمەتكە تەييارلىق كورۇش ھەيئىتىنىڭ مۇدىرى بولدى.

1945 - يىلىنىڭ 7 - 8 - ئايلىرىدا، 3 ۋىلايەت ئىنقىلاۋى قۇرالىلىق كۇچلىرى ماناس دەرياسى بويىغا قىستاپ كەلگەندە ئولكە مەركىزىي تەۋرىنىپ، خەنزۇ ئەمەلدارلارنىڭ ئائىلە تەۋەلىرى ھەدەپ ئىچكى ئولكىلەرگە قاچقىلى باشلىدى. 9 - 10 - ئايلاردا، چۇگچىنىڭ ھوكۇمىتى شىنجاڭ مەسىلىسىگە قارىتا تېچلىق سوھبىتى ئوتكۇزۇشنى قارار قىلغانلىغىنى ھەقىقى بىلىپ تۇرغان بولساقمۇ، جاڭجىژجۇگنىڭ تېچلىق تەنپەنى ئېلىپ بارىدىغان ۋەكىللەر ئومىگى تېخى ئۇرۇمچىگە يېتىپ كەلمىگەن ئىدى. لېكىن جىددى ۋەزىيەت پەسەيمىگەن كىشىلەرنىڭ يۇرىگى تېخى جايىغا چۈشمىگەن ئىدى. بۇ چاغدا ئولكىلىك ھوكۇمەت ئۈشتۈمتۈتلا ئۇرۇمچىدە شەھەرلىك ھوكۇمەت قۇرۇدىغانلىغىنى ئېلان قىلدى.

1945 - يىلى 5 - 6 ئايلاردا گومىنداڭ 6 - قۇرۇلتاي

ئىچىۋاتقان مەزگىلدە جياڭجىيېشى ئامېرىكا جاھانگىرلىكىگە تايىنىپ، ياپۇن باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئۇرۇشنىڭ غەلىبىسىنى كۈتۈپ ئولتۇراتتى. بۇ چاغدا جۇڭگو گۇڭچەندىڭ تەرەپ، سىياسىنى دېموكراتىيلەشتۈرۈش، مەملىكەت بۇيىچە ئومۇمى سايلامنى يولغا قويۇش، ھاكىمىيەتنى ئۇچۇق يولغا قويۇشنى تەكىتلەۋاتاتتى. ئامېرىكىنىڭ سابىق مۇئاۋىن زۇڭتۇگى خاۋلىيس يىراق يوللارنى بېسىپ جۇڭگو بىلەن سوۋېت ئىتتىپاقىنى زىيارەت قىلدى. خېرلى قاتارلىق كىشىلەر گومىنداڭ بىلەن گۇڭچەندىڭ مۇناسىۋىتىنى كېلىشتۈرگىسى كېلىپ ئايلىنىپ يۈرەتتى. شۇنداقلا جياڭجىيېشى ساختا دېموكراتىيە ئۇيۇنلىرىنى ئويناپ، خەلقنى بىخوتلاشتۇرۇش، گۇڭچەندىڭنى ئالداشنى تاپشۇراتتى. 1944 - يىلدىكى ئاۋغۇست ئوزگۇرۇش مەزگىلدە، خاۋلىيس مۇسكۇۋادىن چۇڭچىڭغا بېرىش سەپىرىدە ئۇرۇمچىدە ئىككى كۈن توردى. شىڭشىسەي داغدۇغلۇق كۈتۈۋالدى. خاۋلىيس بۇ چاغدا بىر زىياپەت سۈزىدە بىر نەچچە جۈملە سوز قىلىپ، شىڭشىسەينىڭ ھوكۇمىرانلىق قىلىش ئۇسۇلىغا نارازى بولغانلىقىنى بىلدۈرگەن. خاۋلىيس جياڭ جىيېشىگە شىنجاڭنىڭ ئىنتايىن مۇھىم رايون ئىكەنلىگىنى، دېموكراتىيەنى يولغا قويۇپ ھەر مىللەت خەلقىنى يىنىغا تارتىشنى تەكىتلىگەن، ۋۇجوگىشىنغا ياپۇن باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئۇرۇش غەلىبە قىلغاندىن كېيىن، چۇڭچىڭ ھوكۇمىتى شىنجاڭنىڭ ئولكە مەركىزىدە شەھەرلىك ھوكۇمەت قۇرۇش، سايلام ئۇتكۈزۈش، يەل

ئاخىرىسىدىن بۇرۇن ئولكىلىك، شەھەرلىك مەسلىھەت كېڭىشىنى قۇرۇپ بولۇش كېرەك دەپ قاتتىق بۇيرۇق قىلدى. مىنى شەھەر باشلىغىغا كورسەتتى. بۇ ئىشتىن ئىلگىرى مېنىڭ پەقەت خەۋىرىم يوق ئىدى. بۇيرۇق ئېلان قىلىنغاندىن كېيىن يۇقۇرىدىكى جەريانلاردىن خەۋەر تاپتىم. مەن ئەسلىدە «يېڭۈي مەستانىسى» ئىدىم. بۇرژۇئازىيىنىڭ ساختا «دېموكراتىيە، ئەركىنلىك ۋە قانۇن بىلەن ئىدارە قىلىش» دىگەنلىرىدە چىڭ تۇراتتىم. دەل مۇشۇ پۇرسەتتە ئوزەمنى بىر كورسۇتۇپ قويماقچى بولۇپ، بۇ ۋەزىپىنى مۇھىم ئىش سۈپىتىدە ئىجرا قىلىشقا كىرىشتىم.

گومىنداڭنىڭ قانۇنىغا ئاساسەن، شەھەرلىك مەسلىھەت كېڭىشى «سايلام» ئارقىلىق ۋۇجۇتقا چىقىشى لازىم ئىدى. ئومۇمى سايلامنى يولغا قويۇش ئۈچۈن ئالدى بىلەن رايونلۇق ھوكۇمەت قۇرۇپ، سايلىغۇچىلارنى تىزىملاش خىزمىتىنى بېجىرىشكە توغرى كەلدى. سايلامغا نازارەت قىلغۇچى دىڭ شاڭخەي بىلەن ئىككىمىز ھەر قانداق كىشىنى سايلاشقا بولىدۇ، دەپ گەپ سېتىپ يۇرگەن بولساقمۇ، شۇنىڭدەك ھەر قايسى مىللەتلەرگە ئېتىۋار بېرىمىز دىگەننى نىقاپ قىلغان بولساقمۇ، ئەمەلىيەتتە كورسۇتۇلگەن نامزاتلار ئىچىدىن، شەخسەن ئوزىمىز باخشى كورىدىغان ئادەملەردىن خوخەنچى بىلەن ژاڭلوشىڭلەرگە بېرىلگەن ئاۋاز كوپ بولمىسىمۇ، لېكىن بۇلارنى قۇتقۇزۇش ئۈچۈن بوش قالغان كاتەكچىلەرگە تولدۇرۇپ قويۇش چارىسى

ئارقىلىق سايلاشقا ئىگە قىلدۇق. بۇ بىر چوڭ ئالدامچىلىق بو-
لۇپ، بۇرژۇئازىيە دېموكراتىيىنىڭ قارا كورۇنۇشلىرى ئىدى.
مەن شەھەرلىك سەنىيىخۇيىنىڭ 1 - سانلىق يىغىنىنىڭ
قارارىدىن پايدىلىنىپ، ساقچى ئىدارىسىنى تالاشتىم. ھەمدە
شەھەر مەمۇرىيىتى قۇرۇلۇشىنىڭ 3 يىللىق پىلانى ئىزاھلىق،
ئوزەمنىڭ ھوقۇقۇمنى تەرىشىپ كۆچەپ كېڭەيتىشكە ئۇرۇندۇم.
ساقچى ئىدارىسىنىڭ باشلىغى لىيۇخەندۇڭ جۇنتۇڭنىڭ شىنجاڭ-
دىكى ئىككىنچى نومۇرلۇق كاتتىۋىشى بولۇپ، ساقچى باشقارما-
سىنىڭ باشلىغى خوگۇجىننىڭ قۇماندانلىغىدا ئىدى. خوگوجىن
بولسا خورلىگى ئۇستۇن، ھېچكىمنى مەگىستىمەيدىغان، ئائىلىسىدە
داڭلىق ئاشپىزى بار، مېھماندارچىلىغى چىق، ھالى ردئىستىنمۇ
چوڭ ئادەم ئىدى. مەن شەھەر باشلىغى بولغاندىن كېيىن، ئەڭ
ئالدى بىلەن ساقچى ئىدارىسىنىڭ تەۋەلىك مەسىلىسىگە تەگىشى
قىلدىم. ۋۇچۇگشىن ماڭا: «ھازىر ۋەيرانلىق ھالەتنى ساقلاپ
قېلىش مەسىلىسى، سېنى شەھەرگە باشلىق قىلىشتىن مەقسەت
مۇھىمى سېنىڭ سالاھىيىتىڭنى يېتىشتۇرۇش، ئىچكىرىگە قايتىپ
بارغاندىن كېيىن ياخشىراق چىقىش يولى تېپىۋېلىشقا يارىدىم
بېرىش، ساقچى ئىدارىسىنىڭ تەۋەلىگىنى ئوزگەرتىش، ھازىر
پەيتى ئەمەس» دىدى. يەنە بىر تەرەپتىن ئۇ چاغدا مېنىڭ يې-
شىم كىچىك تارىخىم قىسقا بولغاچقا، لىيۇخەندۇڭ ماڭا تېز پۇ-
كۇشنى خالىمايدىغانلىغىنى ئويلاپ يەتتىم، شۇڭا ساقچى ئىدا-
رىسىنىڭ تەۋەلىگى مەسىلىسىنى بىر تەرەپكە قايرىپ قويدۇم.
شەھەر مەمۇرىيىتىنىڭ 3 يىللىق قۇرۇلۇش پىلانىنى، گەر-
چە شەھەر قۇرۇلۇشى پىلان ھەيئىتى سەنىيىخۇيىدا ئوتتۇرىغا قويـ

غان بولسىمۇ، ئەمەلىيەتتە بۇنى ئۇزەم تۇزەپ چىقىقان نەرسەم ئىدى. ئەسلى پىلاندا پۇتۇن شەھەرنى سىياسى، مەدەنىيەت، سودا، سانائەت، ئولتۇراق جاي، مەنزىرىلىك جاي دەپ بىر قانچە نۇقتىلىق قۇرۇلۇش رايونى قىلىپ قۇرماقچى ئىدۇق. بۇنىڭ ئىچىدە ئاساسلىغى شەھەر قىياپىتىنى ئۇزگەرتىش ئىدى. يوللارنى كوپەيتىپ ياساش، ئۇرۇمچى دەرياسىنى رىمونت قىلىش، شەھەر مەمۇرىيىتى قۇرۇلۇش شەركىتى، توقۇمچىلىق فابرىكىسى قۇرۇش قاتارلىق خىزمەتلەرنى ئىشلىمەكچى بولغان ئىدۇق. ئەمەلىيەتتە بىزنىڭ بۇ ئويلىرىمىز بىرخىل ئەمەلىيەتتىن ئايرىلغان خام خىيال بولۇپ، ئاساسەن خەلقنى ئالداش ئىدى.

تۇرسۇننىياز تۇردىيۇ تەرجىمىسى

统一书号：M11098·93
定　　价：　　0.54元